

НАУКОВІ ПРАЦІ НАУКОВІ ПРАЦІ

КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

ВИПУСК 49

На пошану доктора філологічних наук, професора
Олександра Володимировича Кеби

Кам'янець-Подільський
«Аксиома»
2019

Рецензенти:

О. В. Кульбабська, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича;

Г. С. Мазоха, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української і зарубіжної літератури та методики навчання ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Друкується за ухвалою вченої ради

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 9 від 25.09.2019 р.)*

Міжнародна редакційна колегія:

С.Д. Абрамович, доктор філологічних наук, професор; **І.С. Беркещук**, кандидат філологічних наук, доцент; **Т.В. Боднарчук**, кандидат педагогічних наук, доцент; **О.С. Волковинський**, доктор філологічних наук, професор; **О.В. Галайбіда**, кандидат філологічних наук, доцент; **О.В. Кеба**, доктор філологічних наук, професор (заступник відповідального редактора); **Б.О. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент (відповідальний секретар); **Н.Д. Коваленко**, кандидат філологічних наук, доцент; **Аркадій Мажец**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (Республіка Польща); **А.А. Марчишина**, доктор філологічних наук, доцент; **Л.М. Марчук**, доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор); **Г.Й. Насмінчук**, кандидат філологічних наук, професор; **Т.М. Петрова**, кандидат педагогічних наук, доцент; **А.С. Попович**, доктор педагогічних наук, доцент; **О.А. Рарицький**, доктор філологічних наук, доцент; **П.Л. Шулик**, кандидат філологічних наук, професор; **Емілія Янігора**, доктор, доцент Католицького університету в Ружомберку (Словачина).

Міжнародна наукова рада:

Уршуля Груца-Мьонсік, доктор наук педагогічних, ад'юнкт Жешівського університету (м. Жешів, Республіка Польща); **А.В. Жуков**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської мови Новгородського державного університету ім. Ярослава Мудрого (м. Великий Новгород, Російська Федерація); **Б.П. Іванюк**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри російської класичної літератури і теоретичного літературознавства Єлецького державного університету імені І. О. Буніна (м. Єлець, Російська Федерація); **Данута Кристіна Мажец**, доктор габілітований, професор Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові (м. Ченстохов, Республіка Польща); **І.В. Остапенко**, доктор філологічних наук, професор кафедри міжмовних комунікацій та журналістики Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського (м. Сімферополь, Україна); **О.С. Силаєв**, доктор філологічних наук, професор кафедри російської та світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (м. Харків, Україна); **В.І. Силантьєва**, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри зарубіжної літератури Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (м. Одеса, Україна); **Н.М. Сологуб**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту української мови НАН України (м. Київ, Україна); **О.О. Тараненко**, доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України (м. Київ, Україна); **Антон Фабіян**, доктор габілітований, професор університету Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (м. Кошице, Словачина).

НЗ4 Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки. Випуск 49. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2019. – 128 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються актуальні проблеми сучасного мовознавства, літературознавства, методики викладання філологічних дисциплін, представлено широкий спектр наукових розробок вітчизняних і закордонних дослідників.

Видання адресовано професійним філологам, докторантам і аспірантам, усім тим, хто цікавиться сучасним станом розвитку філології.

УДК 80:001(045)

Тексти статей подаються в авторській редакції

Рік заснування – 1993. До 1999 р. – Збірник наукових праць
Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту. Серія філологічна

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
(Наказ Міністерства освіти і науки України № 820 від 11.07. 2016 року)

Свідоцтво про державну реєстрацію засобу масової інформації
серія КВ №14660-3631ПР від 01.12.2008 р.

Збірник наукових праць «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки» проіндексовано у міжнародних наукометричних базах:
Index Copernicus (IC), GOOGLE SCHOLAR

SCIENTIFIC PAPERS

**OF KAMIANETS-PODILSKY
IVAN OHIYENKO
NATIONAL UNIVERSITY**

PHILOLOGICAL SCIENCES

ISSUE 49

In honor of Doctor of Philology,
Oleksandr Keba

Kamianets-Podilsky
«Aksioma»
2019

Reviewers:

N. M. Kostusiak, Doctor of Philology, Professor, Professor of Department of the Ukrainian language of Lesia Ukrainka Eastern European National University;

V. I. Pakhareenko, Doctor of Philology, Professor of Department of the Ukrainian Literature and Comparative of Bohdan Khmelnytskyi National University of Cherkasy.

*The publication is approved by the decision of the Scientific Board
of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University
(protocol № 9 of 25.09.2019)*

International editorial board:

S.D. Abramovych, Doctor of Philology, Professor; **I.S. Berkeshchuk**, Candidate of Philology, Associate Professor; **T.V. Bodnarchuk**, Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor; **O.S. Volkovynskiy**, Doctor of Philology, Professor; **O.V. Halaibida**, Candidate of Philology, Associate Professor; **O.V. Keba**, Doctor of Philology, Professor (Deputy Editor-in-Chief); **B.O. Kovalenko**, Candidate of Philology, Associate Professor; **N.D. Kovalenko**, Candidate of Philology, Associate Professor; **Arkadiusz Marzec**, Doctor Habilitatus, Professor of the Jan Długosz University in Częstochowa (Poland); **A.A. Marchyshyna**, Doctor of Philology, Associate Professor; **L.M. Marchuk**, Doctor of Philology, Professor (Editor-in-Chief); **H.I. Nasminchuk**, Candidate of Philology, Professor; **T.M. Petrova**, Candidate of Pedagogical sciences, Associate Professor; **A.S. Popovych**, Doctor of Pedagogical sciences, Associate Professor; **O.A. Rarytskyi**, Candidate of Philology, Associate Professor; **P.L. Shulyk**, Candidate of Philology, Professor; **Emiliia Yanihora**, Doctor, Associate Professor of the Catholic Ruzomberk University (Slovakia).

International Scientific Council:

Urszula Gruca-Miqsik, Doctor of Pedagogics, Junior Scientific Assistant in University of Rzeszów (Poland); **A.V. Zhukov**, Doctor of Philology, Professor, Head of Russian language department of Novhorod Yaroslav Mudryi state University (Velikiy Novgorod, Russian Federation); **B.P. Ivaniuk**, Doctor of Philology, Professor, Head of Russian classical literature and theoretical literary criticism department of Yelets I. O. Bunin state University (Yelets, Russian Federation); **Danuta Marzec**, Doctor Habilitatus, Professor of the Jan Długosz University in Częstochowa (Poland); **I.V. Ostapenko**, Doctor of Philology, Professor, Head of the department of Interlingual Communication and Journalism of the Tavria V.I. Vernadskyi national University (Simferopol, Ukraine); **O.S. Syltaev**, Doctor of Philology, Professor of Russian and World literature department of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine); **V.I. Sylantieva**, Doctor of Philology, Professor, Head of foreign literature department of Odesa I. I. Mechnykov national University (Odesa, Ukraine); **N.M. Solohub**, Doctor of Philology, Professor, leading official of the Institute of the Ukrainian language at the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **O.O. Taranenko**, Doctor of Philology, Professor, leading official of the O. O. Potebnia Institute of Linguistics at the National Academy of Science of Ukraine (Kyiv, Ukraine); **Anton Fabiian**, Doctor Habilitatus, Professor of Pavlo Yozef Shafaryk University in Koshytse (Koshytse, Slovakia).

N34 **Scientific papers of Kamianets – Podilsky Ivan Ohienko National University: Philological Sciences. Issue 49.** – Kamianets-Podilsky: Aksioma, 2019. – 128 p.

This collection of scientific papers represents topical issues of modern linguistics, literary criticism, methods of teaching philological disciplines and a wide range of scientific studies made by local and foreign researchers.

The issue is addressed to professional philologists, graduate and doctorate students and all those interested in the state of the art of philology.

UDC 80:001(045)

The texts of articles are given in authorial versions

Founded in 1993. Prior to 1999 published as

«The scientific papers of Kamianets – Podilsky State Pedagogical Institute. Philological series.»

The collection is put on the List of Ukrainian scientific professional editions in philological sciences (The Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 820 from 11.07.2016)

Certificate of state registration of the printed mass medium
KB № 14660-3631 IIP of 01.12.2008

The collection of research papers «Scientific papers of Kamianets-Podilsky Ivan Ohienko National University: Philological Sciences» is indexed in the following international scientometric databases:
Index Copernicus (IC), GOOGLE SCHOLAR

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК: 821.162.1(477):001.8

Семен Абрамович
доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри
слов'янської філології та загального мовознавства
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: tammuz@bigmir.net
ORCID: 0000-0002-7307-9106

ПОЛЬСЬКЕ ПИСЬМЕННИЦТВО УКРАЇНИ У ФОРМАТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ (ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЇ ВИВЧЕННЯ)

У статті поставлено проблему вивчення феномену польського письменництва України як духовно-го анклав, незалежного від зміни геополітичних маркувань, який водночас перебуває в безперестанному плідному діалозі з українською й зарубіжними культурами, і це потребує вибору адекватної методології вивчення явища.

Ключові слова: національна ідентичність, література, письменницький анклав, методологія.

Abramovich Semen. Polish Writers of Ukraine in the format of National Identification (to the problem of the methodology studied)

The article deals with the problem of studying the phenomenon of Polish literature of Ukraine as a spiritual enclave, independent of changes in geopolitical markings. The aim of this study is a detailed analysis of theoretical and practical significance this situation. The main idea of the articles is the presentation the Polish literature of Ukraine as national self-sufficient phenomenon and at the same time simultaneously in an ongoing fruitful dialogue with Ukrainian and Russian cultures, which requires the selection of an adequate methodology for studying the phenomenon. The article presents numerous examples of creativity of Polish classics and contemporary writers, whose life was connected with Ukraine, which prove that the closest acquaintance with Ukrainian and its problems determined the objective and benevolent position of the author (Sh. Zimorovich, Slovatsky, Krashevsky, Ivashkevich, etc.), while the absence of such contact provoked hostility and bias (Senkevich). Here, hermeneutic methodology, comparative studies and ritual-mythological method are presented as particularly effective, which in total allow a panoramic approach to the object of study to be realized and presented quite systematically at the levels of the individual author's intention, the embodiment of the depths of folk psychology, as well as in the context of the literary process). This article reports the results of the phenomenon of functioning within the geographical boundaries of present-day Polish literature of Ukraine as monolithic, spiritually consolidated and independent from the change of geopolitical markings of the writer's enclave, which, wholly preserving linguistic identity, national axiology and artistic tradition, is at the same time in a continually transcendental and fruitful Ukrainian valuable. Therefore, phenomenon of functioning within the present-day Ukraine of this writer's enclave is very interesting for us today. This enclave is a spiritually consolidated, independent from the change of geopolitical markings. It is, at the same time, a lively dialogue with the Polish world and Ukrainian life.

Key words: national identity, literature, writer's enclave, methodology.

Поняття «польське письменництво України» начебто не потребує коментарів, але при цьому терміном «національна література» часто користуються для позначення літератури національних меншин – на відміну від літератури титульної нації. Формально польська література на цій території і є літературою «національної меншини». У царській Росії, яка взяла курс на русифікацію «Царства Польського», польська культура утискувалася, хоча, в порівнянні з українською, перебувала *tacito consensu* в досить поважному статусі. Але чи можна назвати ту частину Польщі «колонією» Росії? Ще більш цікаво виходить після декоративного означення України в складі СРСР як «окремої держави» й в добу набуття нею незалежності. Але й під російським імперським тиском, й під радянською диктатурою, польська спільнота України не почувала себе «колонізованою». У романі Б. Пруса «Лялька» ситуацію сигніфіковано лише однією деталлю: поляки тут розраховуються «в рублях»; все інше – релігія, мова, культура, звичаї – залишилися непорушно польськими.

Звичайно, про ці речі вже багато чого написано. Адже українська полоністика, починаючи від І. Франка, – це імена, які не потребують коментарів; Г. Вервес, Р. Радишевський, С. Баженова, В. Єршов, М. Козловець, Н. Бедзир, Л. Петрухіна та числ. ін. Але водночас зауважу, що, попри зусилля цих талановитих людей, вивчення польсько-українських взаємин штучно гальмувалося марксистсько-ленінською методологією. При цьому небажані ракурси старанно затушовувалися. Так, католицизм треба було подавати як ворожу польському народові, «феодалну» ідеологію, хоча навіть літературу Віку Просвітництва в Польщі було створено виключно єзуїтами й піарами, Агресивно й нав'язливо перебільшувалося явище впливу російської літератури на польську. Про історичні негаразди в польсько-українських взаєминах і відповідні літературні рефлексії не прийнято було зайвий раз згадувати, як, наприклад, про роман Сенкевича «Вогнем і мечем». Зате у майбутньому прогнозувався небувалий розквіт «братніх соціалістичних літератур», що нашаровувалося на відчуття процесу реальної глобалізації. Тим не менш, «...попри популярну серед ідеологів глобалізму тезу про політичну "смерть" національних держав і взагалі розмивання та деактуалізацію етнічного, значущість поділу світу саме за цим критерієм залишається незаперечним фактом» [Козловець 2009, с. 7].

З погляду вибору методології вивчення, питання про польську літературу на теренах сьогоденної України залишається доволі невизначеним, бо взаємини польського та українського письменництва – річ не проста. Як підмітив Г. Грабович, «пам'ять про спільну польсько-українську вітчизну» існувала й у ХХ столітті, а «роз'єднання двох культур було зумовлене політичним декретом <...> Ідея національної літератури, "польської літератури" й "української літератури", в певному сенсі є історіографічною формулою, що здатна спричинити затемнення реальної системи й організації літератури в даний історичний момент, і, зокрема, – зв'язку цієї літератури з іншими літературними системами. Можна довести, скажімо, що в ХVІІ ст. зв'язок української літератури з польською не був зв'язком двох самобутніх літератур, а швидше – рівнів літературного вислову, визначеними мовою <...> одні послуговувалися латиною, інші польською мовою, ще інші – українською <...> В діахронному плані все доволі очевидне: йдеться про процес зростання свідомості, відокремлення і, врешті-решт, – своєрідного вирівнювання (якби Польща була включена до Советського Союзу, рівність могла б бути значно більшою)» [Грабович 1997, с. 168–169].

Та при цьому польська література не набуває колоніального статусу «літератури національної меншини», а продовжує залишатися повноправною частиною великої літератури польського народу й живе його інтересами. Зокрема значну увагу питанню про самосвідомість «українських поляків» в радянські часи приділено в монографії Б. Янушкевич, яка приходить до висновку, що тут слід уживати поняття «діаспора» [Янушкевич 2018, с. 15–20]. Це не означає, що поляки, чи то в Російській імперії, чи то в кордонах України, почувалися начебто в резервації. Як завжди буває, контакти з оточенням лише збагачують. Пригадаймо глибину й драматизм бриніння української теми в Ю. Словацького, роман Т. Єжа «Василь Голуб», у якому мусувалася думка про спільне «золоте минуле» поляків та українців, «українську школу» в лоні польського романтизму, повісті Ю. І. Крашевського 40-х рр., сповнені сердечної приязні до українського кріпака, насиченість українськими мотивами творчості Я. Івашкевича, народженого у Києві тощо. Й застосування методології колоніальних студій тут зовсім недоречне.

Зате плідним має стати використання, поряд з компаративістичним підходом (зокрема імагологією), герменевтичного методу, так само, як й інтерпретація архетипів «колективного підсвідомого», що дає можливість поглиблення та розширення панорами явища.

Компаративістична методологія дозволяє відчути й сприйняття поляків українцями та навпаки, і явища впливу та типології, і «кровообіг» європейського літературного процесу в цілому. Так, згадана серія повістей Ю. І. Крашевського присвячена життю українського села дореформених часів. Фактично автор був польським поміщиком, але ось, придбавши у 1840 р. с. Городець, Крашевський звільняє селян від усяких передбачених законом повинностей, а ставши у Житомирі членом губерньського комітету для поліпшення побуту селян, виступає за звільнення останніх від кріпацтва. Це була пекуча проблема. На початку століття кріпацтво скасував на території Герцогства Варшавського Наполеон. Але, оскільки після Віденського Конгресу більша частина Герцогства була приєднана до Росії, то кріпацтво тут, зокрема у Правобережній Україні, трималося до 1861 року. Специфіка ситуації полягала в тому, що переважно кріпаками тут були українці, а панами – поляки. І співчуття українському простолудові у Крашевського поєднується з гострою критикою власного класу, польського панства, яке повною мірою користується вигодами утримуваного в Росії кріпосного права. Це «Історія Савки», «Уляна», вже згаданий нами «Остап Бондарчук», «Будник» «Хата за селом» й деякі інші твори. Зокрема підкреслено не лише бездушність закоренилих у своїй пихатості старших аристократів, а й зіпсованість молодого покоління, яке не бачить в кріпакові людини. Такий пан Тадеуш в «Уляні», який в силу своєї черствості й вередливості не здатний відповісти на живе почуття молоді-кріпачки; пор. у Марка Вовчка: «таке молоде і таке немилосердне»; «Панночка, чи глянула на нас, чи ні, простягла дві пучечки поцілувати» («Інститутка»). При цьому якщо в повісті «Остап Бондарчук» центр

уваги перенесено на психологічну колізію – вихований як панич «Свстафій» не сприймається польським аристократичним середовищем в якості «свого», – то в таких творах, як «Історія Савки» та «Уляна» ще й показується наростання народного гніву, що типологічно близьке до написаних сучасником Крашевського Шевченком «стихам на малоросійском языке самого возмутительного содержания» (слова жандарма Орлова): «*А щоб збудить / Хиренну волю, треба миром, / Громадою обух сталить, / Та добре вигострить сокиру – / Та й заходиться вже будить*». Щоправда, й підпал панського маєтку чоловіком Уляни, й розправа Савки над дружиною й паничем, – це усе ж таки не соціальний катаклізм і не романтизоване вбивство Гонтою власних дітей-католиків, а вибух побутових ревностей. Але вже лише те, що кріпак наважується на такий варіант непокори, примушує згадати, що Крашевський менш ніж десять років тому за протиурядову діяльність потерпав від російської влади. Особливо популярною стала повість Крашевського «Уляна», перекладена кількома європейськими мовами й видана 11 разів. Однак читачів приваблювала не лише колізія трагічного кохання: тут подано детальний етнографічний опис поліського краю. Автор спирається переважно не на мімесис, а на дієгезис, оповідаючи про нужденний побут поліщуків в «репортерському», публіцистичному стилі, який нагадує соціально орієнтовану журналістику тієї епохи: «*Widzieliśmy już dwór, który dla kmiecia reprezentuje władzę i zwierzchność, cerkiew, skarbnicę niebieskich przyszłego żywota nadziei: zostaje karczma, miejsce uciechy codziennój. Wszystkim tym trzem wkoło siebie ustawionym ogniskom, wieśniak musi dać z siebie życie, musi odpracować, odplacić za opiekę panu, za nadzieję księdzu, za uciechy arendarzowi; wszyscy trzej żyją z niego, ale i on bez nich żyćby nie potrafił*» [Kraszewski 1855, s. 4]. Не Крашевський винайшов цей стиль: він виник у російському культурному просторі 40-х рр. XIX ст. в рамках популярного тоді жанру «фізіологічного нарису», й ґрунтовно прижився. Панас Мирний й й через 30 років зберігає подібний кут зору й «репортерську» інтонацію: «*Ось незабаром і Піски. На самому краї села, од вигону, стояла невеличка хатка, вікнами на широкий шлях. З-за хатки виглядали невеличкі хлівці, повіточки; трохи далі – тік; за током – огорог; а все кругом обнесено низенькою ліскою. Зразу видно було, що то плець не дуже заможного хазяїна. Не достатки, а тяжка праця кидалась в вічі. Хата хоч старенька, та чепурна, біла, – видно, біля неї ходили хазяїські руки; двір виметений, чистий; огорожа ціла, хоч і низенька, а ворота дощані-хрещаті*» [Панас Мирний 1954, с. 35].

По-друге, про застосування до ситуації герменевтичного методу. Зауважу для початку, що мені не здається правильним шляхом інтерпретація тексту як перестворення його сенсу заново. Після Гадамера, на жаль, дослідник усе частіше «блискуче інтерпретує», залишаючи в тіні самого письменника. Так, це робить сприйняття творчості діалогом; критик має право на своє слово, інакше порушується принцип зворотного зв'язку. Але абсолютизація критичних апроксимацій, цього «королівства кривих дзеркал», не може привабити того, хто любить літературу, а не себе в літературі. Усе ж таки на першому місці має стояти аналіз власне митецької концепції.

Візьмемо, скажімо, такий твір Ю. Словацького, як «*Słowiański papież*». Я обмежуся начерком, як кажуть в герменевтиці, передрозуміння. Словацький, в силу того, що народився й вчився в українському краї, багато мандрував по ньому, був пов'язаний з українством та його долею як мало хто з польських літераторів¹, що, безумовно, спонукало його до осмислення історичної долі слов'ян. Поет у 1848 році, коли про представника слов'янства на папському троні й гадки не могло бути, прогнозує появу в майбутньому великого папи-слов'янина, який оновить світ. Про те, що Словацький «*urodził się poetą, a zmarł prorokiem*», давно говорять у Польщі, де згаданий вірш, покладений на музику Єжи Цембринського, природно перетворився на урочистий гімн. Сам Словацький, здається, вірив у профетичну силу поезії:

*Bo nie prędzej to będzie, aż się to wszystko stanie,
Co w poety ogniło się słowie...*

(«Proroctwo»)

Романтизм, зрікаючись просвітницького раціоналізму, звертався до містичних концепцій. І тут Словацькому належить особливе місце, що, стало зрозумілим лише в епоху «Молодої Польщі». Так, Антоній Ланге вважав, що визволення Польщі прогнозувала не творчість Міцкевича, а такі речі, як «*Król Ducha*» Словацького [Lange 1979, с. 20]. Водночас вірш Словацького – це й «прометеїстичний міф», характерний для свідомості Нового часу:

*On rozda miłość, jak dziś mocarze
Rozdają broń,
Sakramentalną moc on pokaże,
Świat wzięwszy w dłoń.*

¹ Справа дійшла до того, що, як писав Г. Вервес (дещо, може, й передаючи куті меду), «Словацький одним з перших у польській літературі показав Коліївщину як справедливую боротьбу українського народу за соціальні й національні права («Срібний сон Саломеї», 1843)...» [Вервес].

Але в даному випадку цей міф, на відміну від більш масштабних утопій епохи Модерну, таки реалізувався, або, як каже в есеї «Український патріотизм Юліуша Словацького» не зв'язаний рамками наукового мислення Д. Павличко, пророцтво поета збулося. Проблемою однак залишається, чи був цей вірш буквально пророцтвом щодо понтифікату Івана Павла II, чи він, може, просто активно вплинув на кардинала С. Вишинського та самого Кароля Войтилу, що брали участь у жовтневому конклаві 1978 р., який обрав Войтилу папою; свідоцтв такого роду немає (принаймні, мені вони невідомі) і вони навряд чи вже з'являться². Отож залишається констатувати факт поетичного пророцтва, яке збулося, або ж відкласти літературознавчий інструментарій і звернутися до теологічної інтерпретації явищ профетизму.

І, нарешті, про можливості міфопоетики (або ж ритуально-міфологічних досліджень), яка допомагає усвідомити глибинні смисли літературно-художнього твору, висхідні до національних архетипів «колективного несвідомого». Візьмемо для прикладу фрагмент пісні-ідилії Ш. Зиморовича з циклу «Roksolanki, to jest ruskie panny» (1629). Це написаний з нагоди 4-го весілля старшого брата поета цикл, в якому чергуються хори русинських (українських) юнаків та дівчат. Віддано належну шану нареченій та її цнотам, і це справляє враження щирого захоплення українською фольклорною стихією:

*Wstyd wrodzony rumianym okryty szkarlate
i niewinność panieńskim ozdobiona kwiatem,
pobożność nie zmyślona, skromność trzeźwa z miarą,
miłość poprzysiężona raz jednemu z wiarą,
przystojność w obyczajach, pojrzenie pokorne,
przy urodzie wysokiej postęпки wyborne.*

Елементи фольклорної української лірики переплітаються тут з традицією модної тоді музичної пасторалі, у якій ідилічно зображувалося життя пастухів і пастушок на лоні природи. Але юний автор-львів'янин, що належав до спольщеного вірменського роду, при всій легкості свого стилю, менш за все був безпосереднім співцем принад життя. У його творі присутні й елементи біблійної «Пісні над піснями», яка теж є за базовою структурою весільними хорами, що віншували колись давньоізраїльських «князя та княгиню» – Соломона та Суламиту, але в юдаїстсько-християнській традиції переосмислені в суто духовному ключі. Сьогоднішній православний богослов, досліджуючи «Пісню над піснями», пише: «Тільки кохання благовістити особистісне безсмертя; екс-таз, тобто вихід-за-межі, за межі можливостей єства; черпання буття через спілкування з коханим» [Яннарас 2003, с. 42]. Це може видатися надуманою колізією, але в архаїчні часи синкретичне дійство обов'язково включало ритуальні моменти типу смерті й воскресіння героя; по-друге, виявляється, що молодий поет, котрий вів життя звичайного хлопця і, скажімо, запросто міг побитися з кимось на львівському цвинтарі, насправді напружено розмірковував над філософією платонізму з її прагненням «розрідження матерії» та осягнення прихованих силових ліній світоустрою [Stepień 1996, s. 19–38]. Очевидно, що цей юнак був чутливий до грані, за якою починається метафізичне: Шимон Зиморович помер через 4 місяці після шлюбу брата у віці всього лише 20 років. І характерно, що саме в українській фольклорній стихії він знайшов, поруч з чистою й невинною еротикою, той потужний опір владі смерті, який дає православна культурна традиція.

Що тут є точкою відліку? Вірменське походження Шимоновича? Польська мова, яка природно плине з його вуст? Цнотливий фольклор львівського православного русинства (до Берестейської унії – ще цілих 67 років)? І усе це – незаперечне явище саме польської літератури.

Ритуально-міфологічний підхід переконливо свідчить, що національна література значною мірою складається з нашарувань колективного несвідомого різних етносів, але при цьому треба врахувати, що оту «несвідомість» письменницька інтерпретація долає на рівні осмислення не стільки фольклорної, скільки потужної літературної традиції. Деякі сьогоднішні дослідники заперечують існування в Середньовіччі народної культури, опозиційної щодо культури верхів, оскільки при реальному заглибленні в тодішню європейську масову свідомість тут виявляються хіба що розрізнені, більш-менш древні, фрагменти «вченої культури» [Ле Гофф 2001, с. 6]. Інтегрувати «колективне несвідоме» народів, що входили тоді до Речі Посполитої, можна було лише на ґрунті Біблії, яка давно втратила єврейський етнічний характер і стала базою для космополітичного християнства. Саме на спільності християнського світогляду значною мірою трималося співіснування двох народів у одній державі від часів Казимира Великого, який приєднав до Польщі київські землі; зводити усе до воєнного примусу або політико-економічних розрахунків залишимо марксистам, яким властиво наділяти людей минулого власною психологією.

² Варіант впливу вірша Словацького на З. Бжезінського, якому в Москві приписували роль головного ініціатора обрання Кароля Войтили на римського понтифікат, ми не розглядаємо. Та й в Івана Павла II, здається, були ще більш вагомими підстави вірити у своє покликання, ніж вірш Словацького: він робив натяки на те, що папство йому обіцяла сама Матір Божа.

Отож усі наші нинішні розмови про національний характер літератури та роль титульної нації зумовлені відцентровими тенденціями в культурі 2-ї пол. XIX – першої чверті XXI століття, але ситуація мусить коригуватися тим, що ми поки що не остаточно зійшли з орбіти християнської культури. Утім для сучасного секуляризованого суспільства це не проста проблема. Так, останнім часом багато говориться, що повинна бути національною американська література; але очевидно, як складно це обґрунтувати. Характерні й пошуки «національної ідеї» в Росії, де прагнуть підпорядкувати православним «скрепам» й вільнодумних, і 20 млн мусульман. І в Україні зустрічаються спроби однозначно поставити сучасну вільну творчість на фундамент язичництва або християнства.

Тому феномен функціонування в межах нинішньої України духовно консолідованого, незалежного від зміни геополітичних маркувань, письменницького анклаву, який, зберігаючи мовно-національну ідентичність й пошану до традиційних цінностей, водночас перебуває в живому діалозі зі світовою та українською культурою й не цурається сміливих новацій, для нас сьогодні надзвичайно цікавий.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович, С. Д. (1978). Концепция славянства в стихотворении А. Блока «Скифы» и поэме Я. Ивашкевича «Азиаты». [У:] *Очерки по истории славянских литературных связей*. Львов, с. 201–119.
2. Вервес, Г. *Лірика Юліуша Словацького*. URL: mjsk.te.ua/pl/slowacki-w-ukrainie/90-liruka-ylusha-slovackogo].
3. Грабович, Г. (1997). Польсько-українські літературні взаємини: питання культурної перспективи [У:] Грабович Г. *До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка*. Київ, 608 с.
4. Козловець, М. А. (2009). *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації*. Житомир, 558 с.
5. Ле Гофф, Ж. (2001). *Средневековый мир воображаемого*. Москва, 440 с.
6. Панас Мирний. (1954). *Твори у 5 тт. Т. 2*. Київ, 335 с.
7. Яннарас, Х. (2003). *Варіації на тему «Пісні пісень»*. Київ, 131 с.
8. Iwaszkiewicz, J. (1970). *Azjaci* [В:] *Twórczosc*, № 7/8, s. 7–12.
9. Januszkiewicz, B. (2018). *Polacy Czernihowszczyzny. Historia i współczesność*. Przemysł, 2018, 208 s.
10. Kraszewski, J. I. (1855). *Ulana. Powieść poleska*. Petersburg i Mohylew, 204 s.
11. Lange, A. (1979). *Rozmyślenia i inne wiersze*. Warszawa, 255 s.
12. Стєпєїєн, Р. (1996). «Амарант» значы «не вієднэчу». *Тайємнице неоплатонськей архітектуры «Роксоланек» Сзымона Зіморовіца* [У:] *Памєтник Літєрацкі, з. 1, s. 19–38*.

УДК 821.161.1.–3.09

Ірина Голубишко
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германських мов і зарубіжної літератури
Каменець-Подольського національного університету
імені Івана Огієнка (Каменець-Подольський, Україна)
e-mail: goludishko60@gmail.com
ORCID: 0000 – 0002 – 0046 – 4089

ЗЕРКАЛО И МОТИВ ЗЕРКАЛЬНОСТИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПРОИЗВЕДЕНИИ

У статті розглядаються особливості функціонування художньої деталі дзеркало, адже у художньому світі письменників різних епох цікавим є розвиток мотивів, пов'язаних із дзеркалом, його опосередкована присутність у творі, оскільки ця деталь має значні смислоутворюючі можливості.

Ключові слова: художня деталь, мотив, художній образ, метафора, символ, дзеркало, дзеркальність.
Golubishko Irina. Mirror and the motif of reflection in a literary work

On the focus of this article is the mirror as an artistic detail, its functionality in various manifestations, and, first of all, as a motif-forming component. The refore, the task of the author is to show the history of this object, its perception in different cultures and distribution in artistic works of different literary genres.

Due to its significant connotations, in the artistic heritage of writers from different epochs we find interesting to trace the motifs connected with the mirror and its indirect presence in a work. The integrity of the artistic text is manifested in the ability of single elements (for example, units of the plot) to bear (to "reflect") the meaning of the whole.

For example, the motif of the mirror and reflection becomes an important vector in the literary works of V.G. Korolenko. The mirror, constantly mentioned in the writer's works, considers as a significant detail. In different situations, the comparison with the mirror (or the item itself) provokes different associations: the mirror itself, fragments, cracks, reflections, etc.

Korolenko's mirror / reflection motif is represented through numerous variations: an object, a picture / portrait, water, a dream, memories, duplication. The associations related to the mirror identify it in the text both as an object and as an attribute to other objects.

As an artistic detail the "mirrors" of the writer combine realism, romanticism and even modernism. In one case, it is an interior or household detail that reproduces the utilitarian function of the object. Though, as an interior detail, it is not frequent in works, its functions dating back to the romantic tradition, are very popular: from a tool for a character's description to a space-and-time attribute. In another case, it is a metaphor (an image, duplication, duality of the world, a symbol, a marginal state (a dream, delirium)). Thus, the mirror in the writer's works loses its direct meaning and moves into a metaphorical and symbolic aspect.

The further research may consider the functioning of this artistic image in the works of contemporary writers.

Key words: *artistic detail, motif, artistic image, metaphor, symbol, mirror, reflection.*

В центре внимания данной статьи художественная деталь – зеркало, её различные функции, прежде всего как мотивообразующей составляющей. Цель исследования – рассмотреть историю этого предмета, восприятие его в разных культурах и использование в художественных произведениях разных литературных направлений.

Зеркало и все, что с ним связано, играет большую роль в организации художественного пространства многих литературных произведений. Это и пространство как зазеркалье (некий потусторонний мир, нереальный, действие в таких случаях нередко происходит во сне, в фантазиях персонажей); иногда это зеркало, раскрывающее преступление (символ поиска истины вообще); таинственная вещь, объясняющая мотивы поведения персонажей и мн.др.

Чаще всего зеркало – атрибут интерьера. В этой связи интересно замечание А. Вулис, который отмечает, что «именно этот скромный предмет домашней обстановки позволяет почувствовать во всей остроте не вполне пока изученную проблему: о том, сколь многозначна материальная атрибутика произведения, сколь влиятельна в рамках художественного единства, какие новые акценты привносит в интерпретацию изображаемых событий, становясь и красноречивым элементом формы, и могущественным глашатаем (если не повелителем) жанра, и квинтэссенцией содержания, и символом (по меньшей мере – симптомом) всеобщих эстетических закономерностей» [Вулис 1991, с. 6].

Зеркало – это метафора: «метафора «окрестного мира», метафора искусства, метафора всякого, кто в него глядится» [Вулис 1991, с. 6]. Вообще исследователь считает, и с этим трудно не согласиться, что если бы нужно было «придумать метафорическое изображение метафоры, то лучшего образа, чем зеркало, нельзя было бы и сыскать...» [Вулис 1991, с. 6].

Зеркало в культурах многих народов тесно связано с солнцем. Так, в Древнем Египте круглое зеркало отождествлялось с солнечным диском. В японской мифологии зеркало связывают с богиней Солнца Аматэрасу, которая якобы в гневе удалилась в пещеру и лишила мир света. Выйти из этой пещеры ее заставило зеркало: она увидела яркий свет, подобный ее собственному, и вышла на это чудо посмотреть. То было ее собственное отражение в зеркале. Данное зеркало является одним из трех священных сокровищ – атрибутов императорской власти, оно изготовлено из бронзы в виде цветка лотоса. На нем можно прочесть такие слова: «Я есть тот, кто Я есть».

Зеркало в художественном произведении довольно часто – самостоятельный образ. Традиция культурно-философского толкования образа зеркала сформировалась еще в античной литературе. Так, история Нарцисса является отголоском представлений человека о том, что вглядывание в свое отражение чрезвычайно опасно, призрачный двойник может погубить, утащив в зазеркалье. Другим примером может служить медуза Горгона, которая погибла, увидев свое отражение в щите Персея. Традиционно считалось, что за душой человека всегда охотятся злые силы, поэтому долгое любование собой и беспричинное разглядывание себя в зеркале не одобрялось.

В литературе средневековья и эпохи Возрождения зеркало – предмет практически табуированный, в частности для мужчин. Себастьян Брант в «Корабле дураков» отмечал, что люди, особенно мужчины, слишком увлеклись модой: украшали себя цепочками, красили волосы, укладывали их в сложные прически, носили одежду в складках. Эти детали говорят о любовании собой, но мужчине зеркалом пользоваться непристало. Другими словами, любоваться собою в зеркале означало признаться в легкомыслии и глупости. Этот запрет не касался женщин. А. Вулис в книге «Литературные зеркала» особо подчеркивает, что писатели эпохи Возрождения и просветители редко упоминают зеркало в своих произведениях. Так, зеркал нет ни в «Робинзоне Крузо» Дефо, ни в «Дон Кихоте» Сервантеса, ни в романе Рабле. Однако Е. Никифоров, анализируя функционирование этой детали в литературных произведениях разных эпох, отмечал, что у Шекспира зеркало и мотивы, связанные с ним, можно встретить неоднократно («Ричард III», «Король Лир», «Макбет», «Гамлет» и др.).

Авторы-просветители передают две точки зрения на эту деталь интерьера: с одной стороны, это предмет, который указывает на истинное лицо персонажа, подчеркивает недостатки (например, И.А. Крылов в «Почте духов» поведение человека перед зеркалом сравнивает с поведением обезьяны); с другой стороны, признается нужность этого предмета в стремлении человека стать лучше; все чаще – это предмет, создающий уют в доме, символ роскоши и богатства.

Нельзя не вспомнить образ зеркала в концепции европейских романтиков, в частности немецких. В их произведениях данная деталь является символом человеческого существования, то есть человек – это живое зеркало, отражающее окружающий мир, души людей, находящихся рядом. Интересно, что Короленко в рассказе «Художник Алымов» ссылается на образ из «Путевых картин» Г. Гейне: «... мир дал трещину, и эта трещина пришла мне как раз по сердцу...» [Короленко 1954, с. 314]. К этой же мысли писатель обратиться позже в статье «Л.Н. Толстой»: «Мир раскололся – и трещина прошла по сердцу поэта, – сказал Гейне. Замечательный образ, много объясняющий в нашем душевном строе» [Короленко 1955, с. 119]. Для Короленко и его героя – это прежде всего трещина, отделяющая интеллигентного человека от народа. Подчеркивается, что она проходит по сердцу, то есть меняет внутренний мир человека, его представления об этом мире. Эту мысль подчеркивает художественная деталь – треснувшее зеркало.

В литературе XIX века одним из наиболее разрабатываемых становится мотив двойничества (А. Погорельский «Двойник», Ф.М. Достоевский «Двойник»). Зеркало становилось средством для различных сверхъестественных деяний (А. Погорельский «Посетитель магика», Н.В. Гоголь «Портрет»), то есть авторы избавлялись от прежнего взгляда на данный предмет, внося свою лепту в деградацию одного из важнейших романтических штампов. В романе «Обломов» Гончаров использовал эту деталь, создавая интерьер в доме Ильи Ильича: «зеркала, вместо того, чтобы отражать предметы, могли бы служить скорее скрижалями, для записывания на них, по пыли, каких-нибудь заметок на память» [Гончаров 1969, с. 5]. Этот пример свидетельствует о полном отказе от традиционной трактовки зеркала, оно ничего не отражает, следовательно, деталь совершенно не функциональна. Только в конце XIX века писателями-модернистами этой детали будет возвращена значимость, зеркало станет важным символом, связанным, прежде всего, с внутренним миром персонажей.

Подчеркнем, однако, что одно из главных назначений этого предмета – отражать действительность такой, какая она есть. Эту реальность человеку не всегда легко принять, но зеркало – не лжет, недаром оно было атрибутом богини Истины (Правды). Однако это отражение будет обязательно иным, что вовсе не свидетельствует о лживости зеркала. Интересную мысль, характеризующую особенности творческой манеры А. Платонова, высказал А. Явич: «Поставь человека среди зеркал – сколько будет отражений? Уйма. И ни одно не совпадет с другим. Каждое будет раскрывать в бесконечном мимическом разнообразии характер, внутренний строй, его тайное тайных, порой неведомое самому человеку» [Явич 1994, с. 28]. Данное высказывание подтверждает ту истину, что на все, что есть в мире, у каждого человека свой взгляд, а зеркало – это воплощение единства формы и содержания вещи, кроме того, в нем отражается частица духовного «я» человека. Самые разные зеркала (и их «заменители» – окна, глаза, вода, живописные произведения и др.) появляются в произведениях Андерсена и Гоголя, Кэрролла и Набокова, Есенина и Каверина, Блока, Платонова, Булгакова, Борхеса и мн. др.

Остановимся подробнее на функционировании данной детали в произведениях В.Г. Короленко. В рассказе «Художник Алымов» неоднократно упоминаемое зеркало – знаковая деталь. Следует отметить, что в разных ситуациях в рассказе сравнение с зеркалом (или сама эта вещь) мотивировано различными ассоциациями: упоминается само зеркало, осколки, трещины, отражения и т.п. Тем не менее, у Короленко зеркало – символизирует гармонию, правду жизни, то, к чему следует стремиться, истину.

В рассказе мотив зеркальности реализуется на сюжетно-композиционном уровне. Композиция рассказа типична для произведений писателя: оно насыщено вставными элементами ретроспективного характера (в некоторых случаях используется ретардация, уводящая, на первый взгляд, от основной линии повествования). Если обычно таких историй одна-две, то в этом рассказе их – пять. Большое количество вставных («попутных») историй создает определенную калейдоскопичность, вызывает ассоциацию с осколками, может даже затруднять цельность восприятия перипетий сюжета. Однако к концу произведения все встает на свои места, складывается в единую картину. Становится очевидным, что эти вставные истории являются гранями одного целого: рассказ в рассказе как зеркало в зеркале.

В живописи прием «зеркало в зеркале» (когда на полотне изображено – или предполагается – несколько зеркал) служит для того, чтобы в малом зеркале повторить ситуацию или героев большого. Оно «словно бы переводит их на другой язык – прямых аналогий, пародий, иносказаний, продолжений» [Вулис 1991, с. 264]. То есть отражение не бывает идентичным, в нем все равно появляется что-то новое, часто незаметное с первого взгляда. Между сопоставляемыми явлениями обязательно существует связь: тайная и явная, «вну-

трения или откровенная – в форме согласия или бунта, пальмовой ветви или брошенной перчатки» [Вулис 1991, с. 264]. Совершенно очевидно, таким образом, что литературным аналогом зеркала в зеркале можно считать роман в романе, рассказ в рассказе, притча в рассказе и т.д.

Так, в рассказе «Художник Алымов» конец истории на пароходе повторяет начало, все произошедшее заключено в своеобразную раму. В самом начале рассказа говорится о пароходных гонках на Волге, которые были настоящим бедствием: «*“Стрела” бежала из всех сил против течения. <...> Теперь за нашей “Стрелой” гнался “Кориун”. Оба парохода были неважные, и у обоих силы были почти равны, поэтому состязание имело характер особенно напряженный и неприятный*» [Короленко 1954, с.273-274]. И в конце истории: «*“Стрела” дрогнула. Опять начиналась вчерашняя гонка, и все, что я видел и слышал ночью, казалось мне теперь странным сном*» [Короленко 1954, с. 328]. Событий действительно происходит много, и то, что прошла только одна ночь, свидетельствует о неоднородности временного плана в рассказе, ретроспекция как композиционный прием здесь чрезвычайно значима. В целом возникает ощущение, что все, о чем говорилось, – это действительность, отразившаяся как в зеркале, слепок жизни. Поверхность этого «зеркала» очень плотно заселена – множество человеческих типов, жизненных перипетий, социальных проблем. Именно об этом и говорилось в рассказе.

В человеке все должно быть гармонично. Он счастлив, когда его внутренний мир совпадает с внешним миром, с окружающей действительностью. Если такой гармонии нет, человек находится в постоянном его поиске. Как раз такая, ищущая, личность находится в центре рассказа «Художник Алымов». Становится понятно, что неоднократно встречающаяся в тексте рассказа деталь – зеркало – не случайна. Постепенно приходит понимание, что в произведении разбитое зеркало – это символ: человек находится в постоянном поиске смысла жизни, которая многолика, неоднозначна и не дает простых и прямых ответов на вопросы. Эти ответы можно найти, если проживешь жизнь, разберешься в мозаике множества вариантов решения существующих проблем. Если выберешь правильные ответы, осколки сложатся в одно целое – и будет найдена гармония между тем, что у тебя в душе, и тем, что снаружи, в окружающей действительности. Алымов это называл равновесием света и тени, утверждая, что у каждого внутри должно быть свое солнце, которое и создает эту гармонию. Другими словами, единство души и тела, сознания и бытия. То, что существуют только осколки, а цельное отражение отсутствует, говорит о необходимости поиска этой цельности, возможности воссоединения разрозненных кусочков в единое целое.

Зеркало в ряде культур воспринимается как символ памяти, оно запечатлевает все, что когда-либо в нем отражалось. Отсюда, предубеждение против треснувших зеркал, искажающих эту память. Однако функцию зеркала можно воспринимать и по-другому: оно отражает мгновение, выражает, наоборот, прерывистость памяти, возможность самостоятельного (обособленного) существования событий и явлений. Зеркало в таком случае может отражать картины, уходящие в прошлое, как время, которое нельзя остановить. Очевидно, именно этим можно объяснить чувство противоречия, которое поселилось в сознании Алымова. Многие годы он собирался написать картину о народном атамане, удалых молодцах, олицетворяющих волжскую вольницу, справедливость, бескомпромиссность. *«Вы представить себе не можете, сколько я в эти фигуры вложил любви, тоски, ожидания и страсти...»* [Короленко 1954, с. 308], – восклицает Алымов, рассказывая о своем замысле. Он стремится собрать осколки замысла воедино, тем самым перенести на полотно ту картину, которая сложилась в воображении художника. Но у него ничего не получается. Собрав эскизы, он не может написать полотно, которое бы его удовлетворило. Он сам говорит, что должен ощущать художник: *«Вы знаете, что значит с этюда картину писать? Ведь это нужно опять все возобновить в душе, нужно, чтобы вся эта гамма опять заиграла. Ну, а для меня уж это кончено, überwundener Standpunkt, все стало иное. <...> Одним словом, все по-иному вижу... А по-иному – значит, и начинать надо сызнова... Опять этюды, опять осколки, а зеркало все-таки... разбито!»* [Короленко 1954, с. 322]. Жизнь стала другой, изменилось и ее восприятие художником: старые этюды отражают прежнюю действительность, которая не отражает сегодняшних впечатлений художника. Теперь ему необходимо что-то иное, новое.

План повествования в рассказе включает в себя несколько семантических слоев, и каждый из них наделен своей истинностью. Можно далее углубляться в функционирование зеркальности – проявлений и трактовок будет, очевидно, намного больше, чем было заложено автором. Поэтому подведем итог. В основе восприятия человеком окружающего мира и других людей находится механизм зеркального отражения. Этот механизм переносится на весь спектр деятельности и функционирования человека. Основная функция зеркала как художественной детали в произведениях В.Г. Короленко – отражение реальности. Но реальность эта, переработанная восприятием художника, должна позволить увидеть себя истинного, открыть тайные мысли и желания, сделать явными скрытые мечты и надежды. Зеркальность в произведениях В.Г. Короленко особенна. Зеркало разбито, отражение в осколках множится, передавая тем самым неоднозначность, разнообразие жизни. Зеркало выступает как метафора отражения, как идеальное «я» в механизмах само-

идентификации человека, поиска им своего места в обществе. Можно отметить, что сквозной мотив поиска в рассказе связан со стремлением найти свой истинный путь, возвратив одновременно целостность бытия, утраченную героем, который постоянно оказывается в пространстве многочисленных пересекающихся «зеркальных отражений»: окружающих реалий, чужих судеб, собственных творческих планов. Таким образом, зеркало у Короленко теряет свое прямое значение и переводится в метафорический и символический план. Первичными становятся его функции – отражать, удваивать, искажать и т.п., а сама его предметная сущность – вторична.

В последующих исследованиях планируется рассмотреть функционирование данной детали в произведениях современных писателей.

Литература

1. Вулис, А.З. (1991) *Литературные зеркала*. Москва, 480 с.
2. Гончаров, И.А. (1969) *Обломов*. Кишинев, 524 с.
3. Короленко, В.Г. (1954) *Собрание сочинений*. В 10 тт. Т. 3. Москва, 468 с.
4. Короленко, В.Г. (1955) *Собрание сочинений*. В 10 тт. Т. 8. Москва, 512 с.
5. Явич, А. (1994) Думы об Андрее Платонове. А. Платонов. *Воспоминания современников. Материалы к биографии*. Москва, 496 с.

УДК: 821.162.1 – 1.09

Аліна Крук
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри іноземних мов Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)

POETIC TRANSFORMATIONS OF FOLK IMAGES AND MOTIVES IN THE CREATIVITY OF MAURCY GOSŁAWSKI

У статті досліджується доба польського романтизму першої половини XIX століття, зосереджується увага на творчості Мавриція Гославського, представника «української школи» в польській літературі, розглядаються історія та культура слов'янських народів, подільські фольклорні елементи, побутові звичаї та пісенні традиції на матеріалі поеми «Поділля».

Ключові слова: польський романтизм, фольклорні образи, традиція, символіка, весільний обряд, поема.

Kruk Alina. Poetic transformations of folk images and motives in the creativity of Maurycy Gosławski

The article envisages Polish romanticism of the first half of 19th century, focusing on the creativity of Maurycy Gosławski, a representative of «Ukrainian school» in Polish literature. His life is closely connected with Podillia. In his poem «Podole» author creates history, culture and folk elements of Ukrainian people.

Originative bequest of Maurycy Gosławski was the subject for research works of M. Bratska, R. Kyrchiv, J. Lyszczyna, A. J. Rolle and others. They considered cultural and social sphere, historical events, heroism of Ukrainian people and folklore in his works and especially in the poem «Podole». These distinctive attributes and aspects determine the pertinence and topicality of this article.

Folklore always generalized people's life experiences, embodied wisdom and worldview. «Podole» by Maurycy Gosławski is rich in various folklore motives, historical determinations of Podillian culture, illuminates aesthetic attitude to reality, creates social sympathy for main characters. It is an original attempt to create a new, romantic form of traditional literary genre. On the material of this poem we trace popular folk basis, which is so active, that appears as a kind of perfect ideal unity of man and nature. Author tries to penetrate the profound meaning of ancient ideas, to comprehend and reflect the established folk images which were engendered under the influence of folk legends.

The poem «Podole» is author's attempt to convey struggle and spirit's power of characters. Maurycy Gosławski entered the history of literature primarily as a singer of Podillia. He was the first poet and ethnographer, who raised the subject of Podillian wedding ceremony with traditional symbols and created interesting folk-ethnographic material. The author exalts the heroic historical traditions of Podillia, the warlike exploits of defenders, including the Cossacks, tells about war and natural disasters that have perverted and ravaged Podillia for centuries. The plot collisions in the work are the author's reaction to the surrounding reality. Studies of Maurycy Gosławski's creative activities through the prism of receptive aesthetics will enrich Ukrainian comparative literature with new knowledge in the field of inter-literary relations and fortify patterns of world literary process.

Key words: folklore images, Polish romanticism, symbolism, wedding ceremony, poem, tradition.

The era of Polish romanticism is bright, colorful, multidimensional and heterogeneous period. An important event of this period was the emergence of «Ukrainian school» within the framework of Polish romantic literature that had a powerful influence on the development of Polish literature in the first half of the nineteenth century. Roman Kyrchiv notes that «прагнення ближче пізнати історію і культуру слов'янських народів вело польських вчених, літераторів і до української старовини, історії та фольклору» [Кирчів 1971, р. 27]. This, in its turn, «зумовлювало появу відповідних наукових і публіцистичних праць, а також літературних творів на українські теми» [Кирчів 1971, р. 27]. Outstanding writer Maurycy Gosławski (1802–1834) belongs to the representatives of «Ukrainian school» in Polish literature. He is a Polish poet of Ukraine, known and popular for his life, but now he is mentioned only in a few historical and literary studies.

Maurycy Gosławski's creative inheritance has been the subject of study by such researchers as M. Bratska, R. Kyrchiv, J. Lyszczyna, A. J. Rolle and others. The writer's research works contribute to a clearer definition of main characteristics of cultural and social sphere, historical events, heroism of Ukrainian people and folklore in his work «Podole», which determines the relevance and actuality of this paper.

Works on Ukrainian themes by Maurycy Gosławski had great success with readers' public as the author drew his inspiration from Ukrainian history, culture and folklore. Roman Kyrchiv noticed that «не лише краса подільської природи полонила Гославського. На нього мали сильний вплив численні історичні пам'ятки Поділля» [Кирчів 1971, р. 146]. In fact, since childhood, Maurycy Gosławski was close to the life of Ukrainian village, as well as rich oral literature. The historians of literature have called Maurycy Gosławski the «singer of Podillia». Author described nature of Podillia as a permanent background of major events. He clearly identified Podillia with the concept of «small homeland».

The author's well-known work is a descriptive poem «Podole» (1826), where the artist's everyday, domestic customs and song traditions of Ukrainian people are vividly and clearly represented. Jacek Lyszczyna notes that «Podole» represents «an interesting attempt at creating a romantic form of the descriptive poem. Starting from certain assumptions recognised as fundamental for this genre, the poet goes beyond the classicist framework of its models» [Lyszczyna 1994, p. 191]. Author adds that «the possibilities for such new formations inherent in the specific genre structure of the descriptive poem were cleverly exploited by Gosławski, consistently remaining in agreement with the requirements of the new trend» [Lyszczyna 1994, p. 191].

«Podole» consists of four parts, separated in a romantic way. The first part «Piękności Podola» is dedicated to «ziemi podolskiej, jej przyrodzie, krajobrazom i pamiątkom przeszłości» [Gosławski 2005, p. 10–11]. The poem reproduces sublimely solemn atmosphere of national wedding, poetry and traditional symbols. It is similar to classic examples of narrative poem, with narrator's characteristic wit and omniscience. Marina Antoshko states that «у творі містяться глибокі рефлексії щодо історико-пізнавальної та художньої сутності української народної поезії» [Антошко 2011, р. 141]. However, the concrete and picturesque descriptions of nature that are present in his work are essentially manifested as romantic.

The poem begins with a description of nature, pleasant life and sweet air in Podillia: «Błogosław dobrym niebom, jeżeli ich wola / Dała ci żyć pod słodkim powietrzem Podola; / Jakie miłe życie! / Czego dusza zapagnie, płynie tu obficie. / Ach, ile tu powabow, uciech i słodyczy!» [Gosławski 2005, p. 27]. Then the author goes to the image of river Smotrych, which «wkoło oblewa czoło strojne w wieniec» [Gosławski 2005, p. 27] and a description of Kamianets-Podilsky: «I Kamieniec poziera z pyszna wkoło siebie, / Jak księżyc w srebrnym szranku, gdy idzie po niebie» [Gosławski 2005, p. 28]. The author describes local colors, so that we notice the connections between nature, character of region inhabitants, their language and culture and, finally, history. At the end of the first part, author talks about the beauty of Podillia's daughters: «Piękna jest podolskiego nieba okolica, / Bo ją kraszają różane Podolanek lica; / I słońce nad Podolem jaśniejsze się toczy, / Bo mu blasku dodają Podolanek oczy» [Gosławski 2005, p. 32].

The second part, entitled «Wesele gminne podolskie», acquires features of dramatization, including fragments of folk songs, wedding orations, performances and conversations of participants at these ceremonies. At the beginning of the chapter, author mentions Roksolana known historical figure and points out that according to ancient folk legend Roksolana Lisovska is from Chemerivtsi: «A oważ to Roksolanka, / Co to całym trzęsła wschodem? / Była nasza, Podolanka, / Z Czemerowiec rodem» [Gosławski 2005, p. 33]. Further, poet describes the wedding of Artem and Zosia, presents a detailed invitation of relatives's blessing. In general, wedding in the poem begins on Friday evening. On Saturday, bride's braid is being untangled, wreath is being weaved and a bride is solemnly being dressed: «Świeci wieniec weselny na śnieżystym czole, / Świeży, wonny, majowy, piękny jak Podole!» [Gosławski 2005, p. 39]. Then she and her friends invite guests to the wedding: «Poszły z chatki do chatki prosić na wesele» [Gosławski 2005, p. 39].

The groom's portrait is also ample. Leading the boyars he goes to ask for a wedding too: «Gdzież się dziewa pan młody? Jedzie na koniku / Przy szabelce, w czekmaniku, / A przez ramię szarfa złota, / Pięknych rączek to

robota! / Krymka na bok, przy niej kwiatek, / Drogiej rączki drogi datek! / Barwinek to pozłocisty. – / Oko czarne, dumne, duże, / Twarz rumiana gdyby roże, / A przy niej wąż zawieszony» [Gosławski 2005, p. 40]. Then author describes the arrival of the bridegroom with boyars and the implementation of wedding sacrifices. The author describes the feast on Podillia in detail: «Na czterech świeci końcach z domowego wołu / Suta pieczeń husarska z pozłocistym kwiatkiem. / Wszystko korzenno, szafranno, / I do smaku, i do syta» [Gosławski 2005, p. 43]. The feast was successful. On Sunday morning young people were sent to the church. «Kościół już otworzony i dzwonek z kościoła / Zgromadza na cześć Bożą okoliczne sioła; <...> Wśród drużek, w ślubnym wieńcu, piękna jak pogoda, / I głosem łagodniejszym niż przy brzęku czasz, / I z korniejszym czołem / Pieją przed kościołem: / Księżę! księżę! ojeże nasz! / Otworz cerkiew przeciw nas, / Wieńczaj dziatki, / Jednolatki / W Boży czas» [Gosławski 2005, p. 52]. The author describes the wedding ceremony quite skillfully. Here he depicts the elements of Podillian culture, quotes songs, proverbs and sayings.

The third part, entitled “Klęski Podola”, is a retrospective review of the past. The author takes us back to the past, in the 17th century, to the times of Turkish raids and incursions, during which Podillia experienced bloody moments. It starts with the description of river canyon and rocks with vegetation: «Smotrycz jak wąż się wiję – nad nim skała duża, / A przodem się barwinek ściele u podnóża. / Ty tutaj, miły kwiatku? w tym ustroniu dzikim, / Między szantą’, pokrzywą, tarnem i bażnikiem?» [Gosławski 2005, p. 53]. Maria Bratska points out that «хоча перші рядки навіюють сподівання на ідилічну баладу про безтурботне, щасливе життя, майже одночасно з’являється протилежна візія» [Брацка 2010, p. 152]. Turkish attack stops the wedding. Young cossack Artem takes up arms, and his bride Zosia with other villagers is hiding in a cave above Smotrych. And when the danger seemed to pass and she came out with the girls from vault to get water, a danger awaited them, which led to the tragic fate of characters.

The fourth part «Pożegnanie» is clearly lyrical. Here we can track personal farewell to the poet’s native land: «Żegnaj drogie Podole! święta moja ziemi! <...> Ja cię nie zapomnę! / W sercu bez pożegnania na wiekiś przytomne! / Tum się rodził, tu wzrastał, tu kochał, tu śpiewał, / Tu mi kwitły nadzieje, tum je przespodziewał!» [Gosławski 2005, p. 70]. Further, the author does not forget about «drogie, wiecznie mi miłe bory znad Smotrycza!» [Gosławski 2005, p. 74]. In this chapter, we track the reproduction of narrator’s feelings. The final words are: «Żegnajcie, Przyjaciele! Luba! i Podole!!!» [Gosławski 2005, p. 76].

«Podole» by Maurycy Gosławski is an original attempt to create a descriptive poem as new, romantic form of traditional literary genre. The author uses folk elements in his poem as components of realistic background. Significant accent is made on romantic, exciting and fantastic content coloring. This work combines different genre conventions, different time levels. Principles of local and historical colors are consistently implemented and the descriptions of specific nature, picturesque and sensual images are used by author in the text. The whole work was a personal, lyrical narrator’s confession about native land. Studying author’s creative writing may be useful to readers as one of considerable factors of ethical perfection and prowess.

LITERATURE

1. Антошко, М.О. (2011). Видатні літератори Поділля як важливий чинник культурних процесів регіону. [У:] *Теоретичні питання освіти і виховання : збірник наукових праць*. Вип. 44. Київ, с. 140–143.
2. Брацка, М. (2010). Регіональні та міфопоетичні виміри творчості Мавриція Гославського. [У:] *Київські полоністичні студії*. Т. XVI. Київ, с. 148–157.
3. Кирчів, Р. Ф. (1971). *Український фольклор у польській літературі (період романтизму)*. Київ, 275 с.
4. Gosławski, M. (2005). *Wybor poezji*. Katowice, 210 с.
5. Lyszczynna, J. (1994). *Tworczość poetycka Maurycego Gosławskiego*. Katowice, 192 с.

Алла Лаврова
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
германських мов та зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: lavrusha1406@i.ua
ORCID:0000-0002-3601-4581

МОДИФІКАЦІЇ ЖАНРУ ХОРОР У ТВОРЧОСТІ Г.Ф. ЛАВКРАФТА

У статті розглядається еволюція жанру хорор у творчості американського письменника Говарда Філіпса Лавкрафта, виявляються ознаки жанрів готичної новели, фентезі та наукової фантастики. Досліджується вплив творчості Е.А. По, а також ірландського англomовного письменника лорда Дансені на становлення творчого методу Лавкрафта. У статті аналізується філософське підґрунтя космічної міфології Лавкрафта і робиться висновок, що лавкрафтівська міфотворчість базується на трьох елементах: Міскатонікський університет, похмуре місто Аркхем і «Некрономікон».

Ключові слова: Г.Ф. Лавкрафт; жанр; готична новела; фентезі; наукова фантастика.

Lavrova Alla. Modifications of the horror genre in the works of Lovecraft.

The article deals with the evolution of the horror genre in the works of the American writer Howard Phillips Lovecraft, reveals signs of the genres of Gothic novelty, fantasy and science fiction. The influence of creativity E.A. Poe, as well as Irish English writer Lord Dunsany on the creation of Lovecraft's creative method. The article analyzes the philosophical underpinnings of Lovecraft's cosmic mythology and concludes that Lovecraftian myth-making is based on three elements: the University of Miskatonic, the gloomy Arkham city, and the "Necronomicon". The creation of the "Necronomicon" can be attributed to typical Lovecraftian techniques. The concept was that there is a mass of hazy hints in our attention that only suggest the existence of a certain giant manuscript that conceals secrets that Lovecraft doesn't even dare to mention. And now other writers are beginning to insert the "Necronomicon" into their works and from now on everything looks as if this book could actually exist. The article states that Lovecraft abandoned the usual attributes of classic horror and created a very specific manner of storytelling. In fact, he invented a new genre. It is quite obvious that Lovecraft linked his fate to supernatural horror in literature. Analyzing the novel "Call of Cthulhu", the author concludes that one of Lovecraft's basic motives is formed in this work: the fear of scientific discoveries and the fear that exploring the principles of the Universe's functioning can lead to catastrophic consequences, which ultimately endanger the destruction of everything. Cthulhu is something like King Arthur, awaiting an awakening that will mark the restoration of his power on earth. Cthulhu is the embodiment of evil, which, despite its cosmic nature, is reminiscent of the Christian concept. In contrast to the Creator, this character is a destroyer. We can say that he is a devil, only covered with scales and mucus. One of Lovecraft's finest novels is "The Color Out of Space", which is an example of science fiction. The sense of limited space plays a special role here. It's one of the few stories where Lovecraft describes the hideous physical transformations that take place with heroes. But this is not the true grandeur of radiance from the outside, but in the transcendent nature of horror that cannot be explained. The "Call of Cthulhu" story line only touched on space topics. The story "The Color Out of Space" can already be safely called science fiction.

Key words: G.Ph. Lovecraft; genre; gothic novella; fantasy; sci-fi.

*The oldest and strongest emotion of mankind is fear,
and the oldest and strongest kind of fear
is fear of the unknown.*

H.Ph. Lovecraft

Упродовж усього життя Говарда Філіпса Лавкрафта переслідувало божевілля. У квітні 1893 р. його батько Вінсфілд Скотт Лавкрафт, комівояжер з передмістя Бостона, поїхав у справах фірми до Чикаго. Під час цього відрядження його почали переслідувати кошмарні галюцинації, а невдовзі його помістили до психіатричної лікарні Батлер-хоспітал з діагнозом «прогресуючий параліч». Його дружині С'юзі довелося повернутися у Провіденс, штат Род-Айленд, до батьків. Разом із нею був її дворічний син Говард. Сьогодні поціновувачі літератури хорор знають його як одного з найкращих письменників США. Нейл Гейман зауважує: «У жанрі жахів він формулював теми і страхи, що бентежили розум літераторів упродовж усього ХХ ст. І слід зазначити, що сьогодні ці теми зовсім не стали менш актуальними» [цит. за: Ковалькова 2001, с. 4]. Творчість Г.Ф. Лавкрафта набула популярності в читачів, породила цілу низку наслідувань, вплинула на

творчість письменників ХХ століття, які працюють у жанрі хорору і, нарешті, стала предметом дослідження літературознавців. І хоча спеціальних досліджень творчості дивного американця не так вже і багато, але вони представлені досить відомими іменами. Це, насамперед, біографія Лавкрафта автора Сунанда Тріамбака Джоші [Joshi 1996], праці Лайона Спрега де Кампи [Спрег де Камп 2008], Мішеля Велльбека [Уэлльбек 2006], Глеба Єлісеєва [Елисеєв 2014], Олексія Зверєва [Зверев 2000], дисертація 2001 р. Т.М. Ковалькової «Готична традиція в американській прозі 1920 – 30-х рр.: новелістика Г.Ф. Лавкрафта» [Ковалькова 2001] і, звичайно, монографія Грема Хармана «Weird Realism: Lovecraft and Philosophy», що вийшла з друку 2012 р. Зокрема, Харман стверджує, що як Гельдерлін був Мартіном Хайдеггером та Малларме Жаком Деррідою, так і Лавкрафт – філософом спекулятивного реалізму. У цій книзі Грехем Харман розглядає основні філософські концепції, що лежать в основі творчості митця, даючи «дивний реалізм», здатний звільнити континентальну філософію від її нинішнього несамовитого тупика. Харман розвиває нову філософську міфологію, орієнтовану на таких лавкрафтівських фігур, як Ктулху, Вілбур Вейтлі та щуроподібних монстрів Брауна Дженкіна. Річка Міскатонік замінює Рейн та Істер, а Гельдерлінів Кавказ поступається місцем Лавкрафтовим хребтам божевілля Антарктики [Harman 2012].

Ктулху (Cthulhu), Азатот (Azathoth), Йог-Сотот (Yog-Sothoth)... Заборонені імена великих древніх, першооснова лавкрафтівських міфів Ктулху, ледь оформлена легендарна традиція, що стала одним з найяскравіших творінь сучасної літератури. Лавкрафт відмовився від звичних атрибутів класичного жаху і створив абсолютно специфічну манеру оповіді. По суті, він винайшов новий жанр. Абсолютно очевидним є те, що Лавкрафт пов'язував свою долю з надприродним жахом у літературі. І коли йому це вдавалося, а відбувалося це доволі часто, ніхто не міг суперничати з ним.

Навряд чи Лавкрафт від самого початку мав намір створювати якусь завершену міфологію. Скоріше за все, її елементи самі собою вибудовувалися у щось єдине ціле. Це була досить-таки чудернацька суміш традицій, основною ідеєю якої було те, що істоти, набагато древніші за людський рід, невиразно старші самої Землі, дивляться на нас із байдужим презирством: «Этих великих древних нет более, они сокрыты в далёких пустошах и иных потаённых уголках земли до поры, и когда великий жрец Ктулху восстанет из морских глубин в своём мрачном граде Рлия, он восстановит бывшее владычество» [Лавкрафт 2013]. Замість легіонів демонів, які вириваються з пекельної безодні, ми бачимо цих дивних монстрів, оповитих щупальцями, з інших вимірів. Їх було вигнано з нашого світу, але коли-небудь вони повернуться, щоб поновити свою владу на землі.

Великі древні – суть космос. Вони – та сила, яку неможливо контролювати, адже вони уявляють собою Всесвіт за межею нашого розуміння.

Коли читаєш готичні романи або історії про привидів, написані до Лавкрафта, то можна помітити, що сприйняття світу в них було доволі оптимістичним. Господь наглядає за тобою. До хороших людей Бог є прихильним. Позитивні герої, скоріш за все, у фіналі святкуватимуть перемогу. Лавкрафт переглянув цю традицію. На відміну від страшних казок про привидів і вампірів, у його оповіданнях виник по-справжньому ворожий світ, оточений злобними, мерзеними, безумними монстрами, що прагнуть наводнити наш світ і яким, за великим рахунком, до нас немає ніякого діла. З дитинства Лавкрафт захоплювався астрономією, заняття якою ґрунтовно вплинули на нього. Саме через спостереження за небесними тілами Говард зрозумів ницість людини у світобудові. Є таке поняття як геологічний час. Зазвичай люди сприймають час як низку років. Концепція геологічного часу передбачає вивчення періодів, які є неосязними для пересічної людини. У цьому контексті йдеться про чергування епох, коли виникають і руйнуються гори, дрейфують континенти, з'являються і вимирають цілі біологічні види. Усе це знаходиться вище людського розуміння. Людство намертво прив'язане до своєї планети. І це робить нас незахищеними, вразливими. А оскільки Лавкрафт сам був незахищеним і вразливим, він населив безодню, що нас оточує, кошмарними чудовиськами.

Знайомство із творчістю Е.А. По особливо вплинуло на юного Говарда. Лавкрафта можна назвати найяскравішим продовжувачем традицій Едгара По. У його ранніх творах спроби наслідувати манеру цього письменника проявляються напрочуд очевидно («The Music of Erich Zann», «The Tell-Tale Heart»). Знамените оповідання По «Серце-викривач» цілком могло належати перу Лавкрафта. Але його власна творчість набула зовсім іншого забарвлення. По увесь час твердив, що історії мають бути лаконічними, що увесь набір художніх засобів слід використовувати лише для досягнення певного ефекту, у той час як Лавкрафт мислив масштабніше.

Лавкрафта можна певною мірою назвати бароковим письменником. Він скрупульознішим чином сплітає надмірно перебільшені вітніваті формулювання і вирази. У цьому його стиль. Але це його власний стиль, не схожий ні на кого. Якщо знайомитися з творчістю Лавкрафта у зрілому віці, це потребує певної підготовки і зусиль, адже не кожен із легкістю сприйме його багатослівний архаїчний стиль. Лавкрафт мав звичку обирати кілька слів, а потім вживати їх чи не у кожному абзаці. Наприклад, «циклопічний» або «не-

минучий». Його оповідання складаються з відчуттів. У них абсолютно нічогосінько не відбувається, особливо, якщо ніщо не загрожує нараторові. На початку цих історій герой надзвичайно наляканий, і в кінці він не пам'ятає себе від жаху. Прозу Лавкрафта легко висміювати. Наприклад, він постійно пише від першої особи і не знає, де зупинитися. У нього наратор втрачає розум саме у той момент, коли слова з'являються на папері, а в цей момент ще й якийсь монстр підкрадається до нього... І все. Ми тонемо у курсивах і трикрапках. Його манера письма була егоцентричною: Лавкрафт переписував оповідання знову і знову, доки результат, на його смак, не досягав ідеального балансу з усіма складовими твору.

У той період, коли письменник починає видавати власний журнал «The Conservative», він пристрасно захоплюється творчістю ірландського письменника лорда Дансені, а це не могло не відбитися на його власних оповіданнях. Дансені вигадував такі собі історії про загадкові країни і божества. А ще він дуже вміло відтворював стиль Біблії короля Якова. Лавкрафт був просто зачарований творчістю Дансені і пізніше зізнавався, що на створення власного пантеону Ктулху його підштовхнули оповідання славетного ірландця. Він ніби витягнув ці божества зі світу фентезі і переніс їх у реальний світ. Так народилася лавкрафтівська космічна міфологія.

Вихід у світ у березні 1923 р. журналу «Таємничі історії» став знаковою подією для Лавкрафта. Навіть сьогодні фанастика і фентезі вважаються певною мірою літературою другого гатунку. Тоді ж до цих жанрів взагалі ставилися з презирством. Однак «Таємничі історії» стали найвпливовішим виданням, присвяченим жаху і певною мірою фантастиці. Оповідання про надприродні події набували дедалі більшої популярності. Видавець Джейкоб Кларк Хенабергер вирішив повністю присвятити цьому жанру увесь журнал. Це було перше спеціалізоване видання і ніби рятувнє коло для бульварних письменників-фантастів. Причому назвати «бульварними» багатьох з них було несправедливим. Відомі нині метри, майстри художньої вигадки робили перші кроки саме у «Таємничих історіях»: Роберт Е. Говард, Роберт Блох, Теннесі Вільямс, Рей Бредбері, в тому числі і Говард Філіпс Лавкрафт.

З 1924 по 1925 рр. Лавкрафт переживає небувале творче піднесення. До цього періоду відноситься створення трьох невід'ємних елементів лавкрафтівської міфотворчості, до якої він буде звертатися знову і знову. Міскатонікський університет, похмуре місто Аркхем і, нарешті, найзловісніший гримуар в літературі, написаний божевільним арабом Абдулом Аль-Хазредом, яколо Лавкрафт вигадав іще у п'ятирічному віці, начитавшись казок «Тисячі і однієї ночі». «Некрономікон» з того часу перетворився на дивовижну суміш міської легенди і дурного жарту. Спочатку він існував лише у творах Лавкрафта, але згодом його почали використовувати й інші автори. У «Некрономіконі» втілювали різного роду зловісні заклинання, чари, що дозволяють викликати древніх істот з невідомих світів і вимірів. Створення «Некрономікону» можна віднести до типових лавкрафтівських прийомів. Концепція полягала у тому, що нашій увазі репрезентована маса туманних натяків, що лише припускають наявність певного велетенського манускрипту, що приховує таємниці, про які Лавкрафт навіть не наважується згадувати. І ось інші письменники починають вставляти «Некрономікон» у свої твори: Фріц Лейбер, Роберт Блох, Менлі Вайт Веллмен, Август Дерлет... Тепер вже усе виглядає так, ніби ця книга насправді могла існувати!

Після низки життєвих і професійних невдач і поразок Лавкрафт у квітні 1926 р. повертається з Нью-Йорку до рідного Провіденсу. Влітку цього року настає благодатний період. Задум першого оповідання, написаного у цей час, виник ще у Нью-Йорку. Повість стала знаковою подією у формуванні лавкрафтівського Всесвіту. Поеднання космології, антропології і жаху справляє надзвичайне враження.

Джордж Кемел Ейнджел, почесний професор кафедри семітських мов університету Браун, гине за загадкових обставин у Провіденсі. За деякий час до цього вчений став власником дивної глиняної скульптури: «Барельєф ізображал чудовище, внешне очень напоминающее человека, но с головой осьминога, лицо которого представляло собой сплетение щупалец. Упругое тело монстра было покрыто чешуёй, узкие крылья» [Лавкрафт 2013]. Розслідування, яке розпочинає Ейнджел, має продовжити його небіж. Перед нами ексцентричний юнак, душоприказник свого дядька. Сам він віддав би перевагу тому, щоб викинути папери старого, але ніколи не знаєш, який скарб можна там знайти. І ось несподівано перед ним відкривається завіса якоїсь таємниці. Взагалі-то, «Поклик Ктулху» – досить незграбна історія: якийсь звіт звідси, газетна вирізка звідти, ще стаття: що тобі журналістика у стилі панк. Да і сюжету ніякого немає. Суцільний набір анекдотичних історій. Цей твір складений з епізодів, зібраних досить своєрідно, майже у модерністській манері. Але цей метод створює певну містичну ауру навколо усього оповідання. І ось вже герой сам втягується у розслідування, ось він вже розуміє, що таємні агенти Ктулху розпочинають полювати на нього, не зрозуміло навіть, для чого він пише усе це, адже він не бажає, щоб його нотатки опублікували.

У «Поклику Ктулху» формується один з основних мотивів Лавкрафта: страх наукових відкриттів і побоювання, що дослідження принципів функціонування Всесвіту може призвести до катастрофічних наслідків, які у підсумку загрожують знищенням усього живого. Небіж розкриває непояснюваний зв'язок між

дивним спалахом епідемії психічних розладів по всьому світі, чаклунськими обрядами Нового Орлеану, а також знайденням моряками новозеландського судна забороненого міста у Тихому океані. Ктулху чимось схожий з королем Артуром, що очікує на пробудження, яке ознаменує поновлення його влади на землі. Ктулху – це втілення зла, яке, не зважаючи на космічну природу, нагадує християнську концепцію. На противагу Творцю, цей персонаж – руйнівник. Можна сказати, що він – диявол, тільки вкритий лускою і слизом.

Одним з найкращих своїх оповідань Лавкрафт вважав «Сяйво ззовні» («The Colour Out of Space»), що уявляє собою зразок наукової фантастики. Існують сюжети, в яких особливу роль відіграє відчуття обмеженого простору. Родина фермерів, відрізана від цивілізації, стає жертвою певного вселенського прокляття, хвороби інших світів. Колір з інших світів, як і йдеться в оповіданні, – це просто сяйво ззовні. Його в буквальному сенсі неможливо описати. Його важко навіть якось розпізнати. Він діє крадькома. Підступно і віроломно. Від нього неможливо сховатися, якщо тільки не поїхати якомога далі з тієї місцини. Незадовго до річниці падіння метеориту тварин і рослини вражає страшна хвороба, а Гарданери поступово втрачають розум. Це був не просто метеорит, а щось всередині метеориту, що почало розповзатися навколо, вражаючи рослини, тварин і людей. Це одна з небагатьох історій, де Лавкрафт описує огидні фізичні трансформації, що відбуваються з героями. Але не в цьому справжня велич сяйва ззовні, а в трансцендентній природі жаху, який не піддається поясненню, що так чудово втілює автор.

Повість «Поклик Ктулху» лише частково торкалася космічної тематики. Оповідання «Сяйво ззовні» вже можна сміливо назвати науковою фантастикою.

На перший погляд, уся творчість Лавкрафта уявляє собою наслідування інших авторів. Якщо звернутися до ранніх творів, то помітно, що їх потенціал залишається ніби недореалізованим. Але під кінець життя Лавкрафт стає по-справжньому самобутнім письменником. Він вдосконалюється як митець, зростає як особистість. В результаті його погляди на світ набувають небаченої до цього повноти. Коли Лавкрафт позбувся впливу Дансені, став реалізувати свої власні ідеї, його талант почав проявлятися в усій повноті. Його твори з роками стають дедалі кращими і навіть сучаснішими, мова – менш архаїчною, а місце і час дії набувають більшої актуальності. Тепер навіть в описах з'являється значно більше конкретики. Тепер це не просто неминуче або незримо, а відтепер це істоти з тілом, що нагадує огірок, з щупальцями, які звиваються, і хоботами чи то присосками на кінці. Лавкрафт починає просто-таки смакувати подробиці, насичуючи описи істотними деталями і чи не звеличуючи своїх монстрів. Лавкрафт розкриває справжнє значення людства у масштабах Всесвіту, і він гранично ясно дає зрозуміти: древні божества байдужі до нашої долі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Елисеєв, Г. (2014). *Лавкрафт. Певець бездны*. Москва, 288 с.
2. Зверев, А. (2000). Храм Гекаты. [В:] *Лавкрафт Г.Ф. По ту сторону сна*. Москва, 2000. URL : <http://www.philology.ru/literature3/zverev-00.htm>
3. Ковалькова, Т.М. (2001). *Готическая традиция в американской прозе 1920–30-х годов : новеллистика Г.Ф. Лавкрафта* : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 – література народів стран зарубіжжя американская). Саранск, 19 с. URL : <http://www.disserscat.com/content/goticheskaya-traditsiya-v-amerikanskoi-proze-1920-30-kh-godov-novellistika-khf-lavkrafta>
4. Лавкрафт, Г.Ф. (2013). *За гранью времён : рассказы*. Санкт-Петербург, 352 с. URL : <https://knijku.ru/books/za-granyu-vremen>
5. Спрег де Камп, Лайон. (2008). *Лавкрафт* / пер. с англ. Д. Попов. Санкт-Петербург, 664 с.
6. Уэльбек, Мишель. (2006). *Против человечества, против прогресса* / пер. с фр. И. Вайсбур. Екатеринбург, 144 с.
7. Harman, G. (2012). *Weird Realism: Lovecraft and Philosophy*. Zero Books, 277 p.
8. Joshi, S.T. (1996). *H.F. Lovecraft : A Life*. Necronomicon Press, 704 p.

Оксана Попадинець
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: chernoksana@ukr.net
ORCID: 0000-0001-8178-6233

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОСТАТІ УСТИМА КАРМЕЛЮКА В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ М. СТАРИЦЬКОГО “КАРМЕЛЮК” ТА БЕЛЕТРИЗОВАНІЙ РОЗВІДЦІ Й. РОЛЛЕ “ОПРИШОК”

У статті розглядаються типологічні збіги та відмінності між історичним романом “Кармелюк” М. Старицького та белетризованою розвідкою. Й. Ролле “Опришок” в яких розповідається про діяльність Устима Кармелюка, а також аналізується образ народного месника з погляду представника польської шляхти з одного боку, та пригнобленого українського народу з іншого.

Ключові слова: опришки, народний месник, історична правда, історичний роман, художній образ.

Popadynets Oksana. The interpretation of Ustym Karmelyuk figure in the historical novel “Karmelyuk” by M. Starytsky and fictional investigation “Opryshok” by J. Rolle.

The article examines the typological similarities and differences between the historical novel “Karmelyuk” by M. Starytsky and fictional investigation “Opryshok” by J. Rolle; analyzes the image of a national chieftain from the different points of view.

Among literary critics who have researched the image of folk chieftain in fiction are: L. Romanenko, V. Polischuk, V. Tyschenko, I. Tsurkan, S. Yakymovych, F. Yastrebov and others. A comparative analysis of the work “Karmelyuk” by M. Starytsky and “Opryshok” by J. Rolle has not yet been carried out, so our task is to carry out a typological comparison of the works and to trace the depiction of Ustym Karmelyuk and historical events of that time.

After reading the Polish author’s work, the Ukrainian writer set a goal to create the historical novel “Karmelyuk”. He represented the life and activities of the national hero from the Ukrainian point of view. However, there are some differences in the portrayal of the main character, opryshky and historical events by M. Starytsky and J. Rolle. J. Rolle depicted the national chieftain as a representative of the nobility, and M. Starytsky – as a representative of the oppressed Ukrainian people.

The Polish writer shows the identity of the Ukrainian rebel in the negative position and tries to prove: Karmalyuk is a non-national hero, but just an ordinary robber, one of the last Mohicans of the past Haidamachyna.

M. Starytsky models the image of Karmelyuk and his struggle quite differently, as a defender of the underprivileged people who robs the rich to help the peasants. The author sought to refute J. Rolle’s insinuations that Karmelyuk was a common thief.

Comparison of the historical novel by M. Starytsky with the scientific and artistic work by J. Rolle testifies about some similarities in the image system and in the plot. However, it should be noted that the Ukrainian novelist has shown a remarkable originality in the artistic reproduction of the historical figure.

Key words: opryshky, folk chieftain, historical truth, historical novel, artistic image.

Історичне минуле – невичерпний матеріал, до якого митці слова звертаються не одне століття поспіль, створюючи кращі зразки художньої літератури. Прозові тексти історичної тематики сприймаються кожним наступним поколінням по-новому, під різним кутом зору трактуються історичні події та явища, різнопланово висвітлюється діяльність відомих діячів минулого. Історична хода завжди детермінується втручанням в її рух певної особистості, яка насамперед відрізняється здатністю впливу на людські маси. Будь-яка важлива історична акція артикулюється завдяки конкретному історичному імені. Такою особистістю, у свій час, був Устим Кармелюк, людина, що змогла підняти на боротьбу народ, була наполегливою і відчайдушною у своїй діяльності. Постаць Устима Кармалюка завжди була цікавою і для літераторів і для істориків, перш за все своєю загадковістю та популярністю серед народу.

Серед літературознавців, котрі досліджували образ народного месника в художній літературі це: Л. Романенко “Інтерпретація постаті Устима Кармелюка у світовому фольклорі та літературі”, В. Поліщук “Художня проза Михайла Старицького: Проблематика й особливості поетики романів і повістей”, В. Тищенко “Устим Кармалюк в історичній літературі”, І. Цуркан “Роман Михайла Старицького “Розбійник Кармелюк”, С. Якимович “Устин Кармалюк в судових актах”, Ф. Ястребов “Повість про Кармалюка” та ін. Зіставного аналізу праці М. Старицького “Кармелюк” та “Опришок” Й. Ролле ще не проводилося, тому своє завдання вбачаємо у тому, щоб провести типологічне зіставлення вищезгаданих творів і простежити зображення іс-

торичної постаті Устима Кармелюка, та тогочасних історичних подій під різним кутом зору, з погляду представника польської шляхти з одного боку, та пригнобленого українського народу з іншого.

Підставою розгляду історичного роману М. Старицького “Кармелюк” крізь таку призму є те, що український письменник у вересні - жовтні 1879 року перебував в Кам'янці-Подільському й тут він познайомився з представником польської історичної науки XIX століття Й. Ролле та його власною бібліотекою. До рук М. Старицького потрапило опубліковане того року Й. Ролле оповідання “Опришок”. Під враженням сюжету він задав метою і згодом створив славнозвісний історичний роман “Кармелюк”, в якому з української точки зору розглянув життя і діяльність народного месника першої третини XIX ст. Проте, зауважуємо певну відмінність у змалюванні головного героя, опришків та історичних подій М. Старицьким та А. Й. Ролле, яка є закономірною. Адже А. Й. Ролле зображував опришка як представник шляхти, а М. Старицький – як представник пригнобленого українського народу. Так, д-р Антоній досить однозначно декларує свою позицію стосовно Кармелюка: “A jednak śmiało twierdzimy, że temu ruskiemu bandycie nie myrzyło nawet o idei ludowej. Był on wyobrazicielem i następnym całego szeregu opryszków, zwanych w XVI w. Lewensami, w XVII – Lipkami, w XVIII – hultajami, kamrańczykami, hajdamakami” (“Можемо сміливо запевнити, що тому руському бандитові навіть і не йшлося про народну ідею. Був він відображенням і спадкоємцем багатьох опришків, котрих у XVI ст. називали Левенсами, у XVIIст. – Липками, а у XVIIIст. – гультьями, гайдамаками, компанійчиками”) [Rolle 1879, с. 138].

Ідейне спрямування розвідки А. Й. Ролле, в якій з точки зору польської шляхти, Кармелюк зображений як звичайний “зłodий, грабіжник, лиходій”, письменник не приймає, його увагу привертають лише використані в цій науково-белетристичній праці численні документи, тому що Й. Ролле надавав надзвичайно важливого значення вивченню джерельної бази. Підґрунтям для написання його праць слугували фамільні й державні архіви, глибоке знання життя та побуту як польської шляхти, так і українського народу, а також бездонна криниця легенд, переказів, народних пісень. Поклавши в їх основу добросовісне історичне дослідження та ґрунтовне знання історичної епохи, а також умов побуту і життя минулих поколінь, Й. Ролле, як історик та популяризатор, художньо відтворює життя минулих поколінь за допомогою творчої фантазії. Хоча він, в більшості, відтворював картини життя польського суспільства, але, зображуючи взагалі місцеву старовину, змальовував і місцевих діячів, і місцеві етнографічні й побутові риси життя з історичною добросовісністю та художньою правдивістю, керуючись як природним поетичним чуттям, так і ґрунтовним вивченням минувшини по оригінальних архівних пам'ятках і обширних історичних матеріалах. Сучасники цінували А. Й. Ролле за об'єктивне змалювання подій. Невтомно працюючи в родинних архівах, з джерелами, які були ще не досліджені, він створював цікаві літературні оповідання та інші праці. Варто зауважити, що своєї мети він досягав завдяки застосуванню у своїх творах – поряд із іншими засобами – описів, порівнянь, епітетів.

Як у романі М. Старицького “Кармелюк” так і у розвідці Й. Ролле, спільними для їх творів є імена кількох історичних осіб (Кармелюк, Марина, Янчевський, Пігловський, Фігнер, Рудковський). Характеристики деяких із них повністю збігаються (наприклад, Янчевського). Багато спорідненого бачимо і в зображенні Кармелюка, його дружини Марини, шляхтичів Рудковського і Хойнацького. Марина в обох авторів – уособлення покаліченої долі жінки-кріпачки. Але Й. Ролле в її трагедії звинувачує виключно Кармелюка, а автор роману на перший план тут висуває соціальні причини. Федір Рудковський (у Старицького – Владислав) – типовий гоноровий шляхтич. Вбивство ним Кармелюка Й. Ролле виправдовує потребою самооборони. Белетрист же розцінює це дійство як злочин. Зокрема слід відзначити подібність Віцентія Хойнацького до свого прототипу Вікентія Х. у Й. Ролле. На відміну доброзичливому гумору Й. Ролле, М. Старицький вдається до їдкої іронії в моделюванні цього образу.

Тотожними є портрет Кармелюка, а також деякі особливості його характеру: відчайдушна сміливість, пристрасть до любовних пригод тощо. Проте, саму боротьбу Кармелюка М. Старицький моделює зовсім не так, як польський письменник. Наприклад, у М. Старицького, Кармелюк завжди виступає захисником знедолених, грабує багатих, щоб допомогти селянам, марно не проливає людської крові і цього ж вимагає від своїх “братів”. У романі наголошено, що відчайдушна сміливість не раз примушувала його ризикувати життям, наражатися на небезпеку: “Для нього починалася гра, ризикована і небезпечна, як танок серед встромлених у землю ножів; але саме цей ризик і приносив багатій душі Кармелюка пекучу, гостру радість” [Старицький 1971, с. 354]. Через скрупульозний аналіз вчинків, портретну характеристику персонажа, М. Старицький яскраво і самобутньо розкриває індивідуальний характер патріота рідного краю, людини великого серця, величного, ніжного і грізного, красивого фізично й духовно. Портретна характеристика Кармелюка позначена скульптурною рельєфністю, тонкою психологізацією і динамізмом, через неї автор подає додаткове розширене уявлення про характер і вдачу героя, глибше і ще повніше розкриває його особистість, він відмовляється бачити в ньому грабіжника, для нього – це видатна особистість протестанта, друга народу.

Польський письменник висвітлює особу українського повстанця переважно в негативному плані, бо прагне довести: Кармалюк – ненародний герой, а звичайний розбійник, один з останніх могікан минулої гайдамащини. Й. Ролле не приховує симпатій до тієї шляхти, яка постраждала від дій народного месника

та його ватаги, тому повсякчас акцентує її “мужність серед цинічної української людности, що повсякчасно тягне за гайдамацькими традиціями” [Єрофіїв 1924, с. 172].

З розвідки польського історика М. Старицьким використано також кілька окремих епізодів: зустріч Кармелюка з старшим сином Іваном у корчмі; анекдотичний випадок з паном Х., якому шматок звичайної ковбаси, приставлений до грудей, з переляку здався пістолетом; втеча Кармелюка з літинської в'язниці; порятунок під час облави. Крім згаданих уже анекдотичних випадків про пригоди панів Х. і Z., Й. Ролле подає переказ про зустріч “розбійників” з панею, яка везла дочку з пансіону додому. Кармелюк не тільки не скривдив жінки, але навіть дав грошей, довідавшись, куди і чого вона їде. “Коли ж пані, не дотримавши слова, заявила про свою зустріч з ним у поліцію, то Кармалюкові хлопці покарали її різками” [Старицький 1971, с. 515-516]. Описуючи переляк обох жінок, А. Й. Ролле обурюється “жорстокістю” Кармалюка. Утім, коли б подібний випадок насправді мав місце, то він був би невинним жартом порівняно з тими знущаннями, яких зазнавали українські селяни від панів. Цей переказ, перероблений і художньо доповнений, використовує М. Старицький для характеристики головного героя роману.

Й. Ролле, окрім того, не розрізняв профанних грабіжників і селян, які взяли до рук зброю в оборону власного права на життя. Тим часом він сам не раз дивується, чому народ так високо цінував Кармалюка, називаючи своїм захисником. Треба думати, що місце і роль легендарного ватажка в історії українського народу польський діяч не міг цілком усвідомити через свою ідеологічну заангажованість. Він дивився на Кармалюка очима польської шляхти, а український визвольний рух кваліфікував як “хлопські бунти” проти “законної” влади. Питання справді нестерпного становища кріпаків оминається, кричущі національні й соціальні протиріччя – замовчуються. Натомість Й. Ролле висуває дві надумані обставини, що нібито зробили Кармалюка “злочинцем” – невдале особисте життя і своєрідність подільської місцевості, зручної, мовляв, для розбою. Польський історик суворо дотримувався архівних джерел, але документалізм у даному випадку не сприяв об'єктивності висвітлення подій, позаяк судочинці ставилися до народного месника вороже, фіксували події тенденційно, а свідченням людей, причетних до справи, не завжди можна було вірити [Тищенко 1974, с. 137-138].

М. Старицький, як бачимо, чимало місця відводить тим життєвим перипетіям, які випали на долю головного героя і які відповідно й поклали початок його “розбійницькому” і “пригодницькому” життю, акцентує увагу на руйнівній дії невольничого гніту, котрий убиває в людині людське й божественне начало, нівечить її моральний світ. “Винувата проклята наша неволя, що з добрих християн творить диких звірів... еге ж, звірів страшних...” [Старицький 1971, с. 96]. Довго поневірявшись, після складної боротьби за самого себе, герой доходить нарешті висновку про потребу боротися за всіх покривджених, мститься на панах за селян-кріпаків. Складний і повільний процес усвідомлення цієї місії проходить на очах у читача. Спочатку Кармелюк бореться й мститься тільки за себе та за своїх найближчих товаришів, не ставлячи собі якихось інших, більших завдань і тільки згодом, довідавшись, як дивляться на нього селяни й чого вони від нього сподіваються, замислюється він над своєю долею й помалу починає розуміти всю вагу своєї розбійницької діяльності в умовах свого часу. Досягнення головної мети він вбачає у домаганні відшукати правду, справедливість, соціальну рівність, яка не може статися, зреалізуватися без вирішення конфлікту.

В романі, ми не знаходимо авторського осудження дій своїх героїв, а маємо лише розповіді, що не тільки пояснюють їх романтичну біографію, а й в більшій мірі виправдовують їх як народних месників, які виступили на захист прав простих людей. Як бачимо, своїм романом, М. Старицький прагнув спростувати інсинуації Й. Ролле стосовно того, що Кармелюк був звичайним злодієм.

Зіставлення історичного роману М. Старицького з науково-художньою працею Й. Ролле свідчить про деяку спорідненість образної системи, сюжетно-композиційних ходів. Проте слід відзначити, що український романіст виявив неабияку оригінальність, майстерність у художньому відтворенні історичної постаті народного месника, надавши їй неповторного індивідуального характеру. Моделюючи свій твір як самодостатню художню систему, автор створив власну, досить оригінальну версію діяльності подільського ватажка.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єрофіїв І. (1924). До питання про Кармалюка (З приводу статті Якимовича “Устим Кармалюк у судових актах”). [У:] Червоний шлях, № 6, с. 172 – 182.
2. Ролле Й. (1882). Разбойник Кармелюк. [В:] *Киевская старина*, №10.
3. Старицький М. (1971). *Кармелюк. Історичний роман*. Київ, 708 с.
4. Тищенко В. (1974). Устим Кармалюк в історичній літературі. [У:] Український історичний журнал, № 6, с. 137 – 140.
5. Цуркан І. (2002). *Роман Михайла Старицького “Розбійник Кармелюк”. Типологія жанру* : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література. Київ, 19 с.
6. Rolle J. (1879). *Opryszek. Gawedy z przeszlosci*, T.1, 314 s.

УДК 821. 161. 2.0 (477-87) Риндик

Віктор Притуляк
кандидат філологічних наук, старший викладач,
старший викладач кафедри германських мов і зарубіжної
літератури Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: arslongavitabrevis@ukr.net
ORCID: 0000 – 0001 – 6102 – 8750

ПІДТЕКСТ І НАДТЕКСТ В ОПОВІДАННЯХ СТЕПАНА РИНДИКА «БЛАГОСЛОВЕННЯ БОЖЕ» І «САВКА БУЛАВКА»

У статті йдеться про використання С.Риндиком такого засобу часово-просторової організації твору як підтекст у його психологічних новелах «Благословення Боже» і «Савка Булавка». Аналізуючи структуру й сюжет названих оповідань, ми приходимо до висновку, що автор творів свідомо опускає частину інформації з метою створення підтексту, який спонукає уяву читача дописати пропущене, а надтекст дозволяє скласти всю картину гіркої долі протагоністів.

Ключові слова: контекст, прихований зміст, підтекст, психологічна новела, надтекст.

Prytulyak Victor. The undertext and overtext in the Stepan Ryndyk's short stories "The God's blessing" and "Savka Bulavka".

The article deals with the phenomenon of artistic psychology as one of the forms of the artistic literature and is dedicated to the research of the means of psychological narration in S. Ryndyk's short stories. The analysis focuses exactly on the S. Ryndyk's psychological stories. The main attention in the article is focused on the combination of forms and techniques of artistic psychology in the structure of the works by Stepan Ryndyk. Thus it promotes the deeper and more precise reveal of the character's inner world and psychological states. It ranks high among the literary means aimed at engraving the instant mood, unstable feelings, emotions and perpetual variations in a person's world reception.

Trying to recreate the inner world of a person, the writer turn to the genre of a short story, in which the poetics of psychology becomes dominant. The dynamic form of the story allows us to respond to changes in society, reflecting on social and psychological conflicts, is a field, in which new or transformed artistic techniques are effectively used.

Stepan Ryndyk created his unique nature of a short story, which is always urgent and upright, full of the deep psychologism. The writer penetrated into the psychology of a person, analysed its thoughts, emotions, moods, feelings and activities. All the activities of Ryndyk's characters are psychologically motivated.

Therefore the article deals with the problem of the contextual using the undertext in the S. Ryndyk's short stories "The God's blessing" and "Savka Bulavka". Analysing the structure and the plot of the called short stories, we come to the conclusion that the author omits consciously a part of information with a view to create an undertext, which induces the reader's imagination to finish writing the omitted parts and the overtext allows to paint a whole picture of the protagonists' cruel lot.

Key words: context, ulterior contents, undertext, psychological short story, overtext.

Степан Риндик належить до когорти інтелектуалів, які змушені були покинути рідний край під час чергової азійської навали на початку ХХ сторіччя. Здобувши освіту інженера-технолога в Київському Політехнічному Інституті 1914 року, Степан Риндик працював на залізничних станціях на Черкащині поблизу міста Сміла. Під час української революції переїхав до Кам'янця, де якийсь час працював у місцевому видавництві «Дністер» і водночас викладав у Кам'янець-Подільському українському державному університеті. Мав намір здобути тут ще й фах фізика й математика. Як засвідчує В.Горбатюк, «... інженер-технолог (Степан Риндик – прим. автора) мав на меті здобути ще й освіту фізика чи математика. Але доля не дозволила йому здійснити задумане. Бо саме в ті дні червоні московські полки в крові топили останні рубежі молодої Української Народної Республіки. За Збруч, в еміграцію, переходили не тільки рештки українського війська, але й тисячі і тисячі інтелігенції, що усвідомлювала всю небезпеку життя під чоботом загарбника» [Горбатюк 2010, с.650].

Далі на життєвому шляху поета й письменника були Польща, Чехословаччина, Німеччина і США. А літературну діяльність Степан Риндик розпочав ще на батьківщині на початку 20-х років ХХ сторіччя. Його перу належать поезії, оповідання, фейлетони. На думку літературознавця С. Феодосьєва, «вони (твори Степана Риндика – прим. автора) залишилися актуальними і по сьогодні, що є свідченням справжнього таланту їх автора, його чесності і вічності тем, яких він торкнувся» [Феодосьєв 2011, с.6].

Відповідь на те, чому саме так склалася творча біографія Степана Риндика, дає українська письменниця і літературознавець зі США Ганна Черінь: «Цей 78-річний письменник – також осіння хризантема. Змолоду він був залізничним інженером, потім – професором у педагогічному інституті в Подєбрадах, а на еміграції, на старші роки, став майстром слова. Він пише соковито, тільки йому притаманною мовою, а стиль його, без імітації, нагадує Довженків» [Черінь 1995, с. 24].

Знаменною подією в житті української громади США стала публікація книжки Степана Риндика «Пригоди і люди» (1960). Ця збірка вибраних оповідань мала позитивні відгуки в емігрантській пресі США, Канади й Австралії.

Оповідання «Благословення Боже» і «Савка Булавка», що входять до названої збірки, є предметом розгляду цієї статті.

Зважаючи на те, що підтекст особливо характерний для психологічної новели, психологічної драми, ліричних творів [Ковалів 2007, 534], Степан Риндик використовує його для іронії в оповіданні «Благословення Боже».

У цьому творі йдеться про те, що оповідач називає себе «романтиком колишньої, добольшевицької України. Навіть не так тієї України, як українського села, ... того села, де я родився і зріс» [Риндик 1960, с. 308]. У розмові зі своїм гостем-песимістом, який вважає, що після першої світової війни Україна втратила 20 мільйонів людей і перейшла на становище Тасманії, оповідач спростовує сентенцію свого співрозмовника, розповідає історію багатодітної української родини Матвія Галагудзи, зауважуючи при цьому: «... Той песимізм безпідставний. Московське панування не вічне, а ми не тасманці. І нарід наш має великі розростові здібності, як, може, ні один нарід на світі. Крім того, між нашими людьми дуже сильно вкорінене традиційне переконання, що діти – це благословення Боже. Принаймні так було перед більшовиками. І не так легко було колись знайти родину з малим числом дітей. А не раз траплялися родини, що мали до десяти дітей. У нашому селі був навіть випадок, що одна родина мала вісімнадцять хлопців і одну дівчину» [Риндик 1960, с. 308–309].

Число виявилось неточним. У родині Матвія Галагудзи було самих хлопців дев'ятнадцятеро, а була ж іще й дочка Мариня. Оповідач досить докладно змальовує життя і побут всіх Галагудзів, як батьків, так і дітей. Не шкодує він доброго слова і Матвійчиси, якій найбільше діставалось від тої галайстри і яка боронила своїх діток від усякої небезпеки. А завершує автор свою оповідь про інститут кумівства, який дозволяв таким багатодітним родинам подолати будь-яке лихо:

«Нарешті ще кілька слів за кумів. Ціле село називало Матвійчиху і Матвія кумами. Бо коли рахувати на кожну дитину тільки дві пари кумів – куми перші і куми другі, – то вже маємо вісімдесят душ. А ще ж були часом і треті куми. Кумівство – це один із найкращих інститутів християнства. І всі нехристияни мали б запровадити в себе цей інститут. Хоч у наших піснях кум і кума трактуються не зовсім поважно, то на це не треба зважати. Це наслідок того, що не завсіди куми виконують свої обов'язки. Хрещений батько і хрещена мати мають дбати за своїх похресників, як за власних дітей. Власне кажучи, в християн не повинно бути ніякого сирітства.

Знищивши християнство і разом кумівство, більшовики запровадили велике сирітство. Безпритульні, урки і всякий блат – це суть їх програми. Матвійчишині куми не забували за своїх похресників. Одні поперед других старались за них. Ті скинулись на штанці, ті на сорочку, ті на шапчину чи чобітки, і так справджувалась стара правда:

«Дасть Бог діти, дасть і на діти»

Коли старші хлопці підросли, була вже революція і велика колотнеча. Насамперед почав бушувати в нас корпус великої розпусниці Жені Бош. Валився старий світ, а разом із ним валилося виплекане віками милосердя української людини. Не стало любови. В очах запалала ненависть, у думках зародилися лихі намисли, а руки стали чинити грішні діла. Московська наука, підперта численними Ваньками Сокрушиловими, розхитала старі благородні традиції.

Але вона не зачепила родини Матвія Галагудзи. І коли прийшли українські козаки, а трохи згодом стрільці січовії, Матвійчишині діти, від найстаршого Андрунька до найменшого Федюші заспівали:

«А ми тую червону калину піднімемо
А ми нашу славу Україну, гей-гей розвеселимо!»
А далі...

Що було далі, може напишу іншим разом, бо набігають на очі сльози, і я не бачу, що пишу» [Риндик 1960, с. 323–325].

Описуючи життя-буття родини Галагудзів, письменник вдається до детального опису буднів батьків і дітей. Коли ж мова заходить про соціальні події, автор широко використовує можливості підтексту. Розповівши широку оповідь про двадцятьоро Матвійчишиних і Матвійових дітей, він і словом не обмовиться про

те, куди вони всі поділися. Зі слів автора тільки їй відомо, що як прийшли українські козаки і січові стрільці, Матвійчишині діти заспівали «А ми тую червону калину піднімемо». Ніхто їх більше не бачив, хоча автор напевне знає про їхню долю, інакше сльози не набігали б йому на очі. Звісно, всі вони загинули від рук ворогів, захищаючи свій рідний край, свою Україну. Тому цілком слушною є думка літературознавців про те, що «підтекст зумовлений деформуванням прямого значення семантичного поля під впливом контексту та позамовних чинників, зокрема відтвореної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети» [Ковалів 2007, с. 215].

Хлопець Савка є героєм однойменного оповідання Степана Риндика – «Савка Булавка». Автор так знайомить читача зі своїм героєм: «Звався він Савкою, а як на прізвище, то ніхто не знав, ані він сам. Об'явився в Смілі ще молодим парубком. Зайшов до господаря попросити хліба. Побачивши здорового хлопця, господар спитався, чи не став би він на службу в нього.

- А молочної каші дасте? – запитав хлопець.
- Чи дам, кажеш, каші? – перепитав господар, непевний, чи добре почув.
- Еге! Тільки молочної!
- То так любиш молочну кашу?
- Ого!

Господар усміхнувся:

- Ну, то вже дамо, коли так.
- А багато?
- Як будеш добре справлятися, то дістанеш досить.
- Буду! Побачите» [Риндик 1960, с.326].

І Савка став добрим помічником господаря. Не було такої роботи, якої б не робив цей дивакуватий хлопець. Усе він робив з душею. «Домашня звірина, як зауважує автор, почула над собою міцну руку». За всю працю йому щодня мала бути молочна каша. Любив Савка тварин і рослини, жінок унікав, а найбільше ненавидів різників, які вбивали тварин. «І таке тривало довгі роки», - підкреслює письменник.

«Аж прийшла пора будувати «новий, щасливий світ».

Мабуть, спершу Савка не зауважив ніяких змін. До того, що робилось надкокола, поза його господарством, він і так ніколи не був цікавий. Всі його інтереси купчились коло його найближчого товариства: коней, корів, свиней і т.д. Їх життя, а разом життя рослин на городі, в саду, в полі наповнювали всі дні його існування щоденною працею і щоденним клопотом. Що робилось далі, було Савці байдуже, або ліпше сказати, не було вже в Савчиній душі місця для того.

... І тому, коли поза межами його господарства розпочалось будівництво нового світу, то Савка далі жив своїм життям, далі доглядав свого домашнього товариства, годував його, напував, чистив йому хліви, порався коло землі і щодня їв свою молочну кашу, здебільшого гречану, трохи рідше пшоняну, а ще рідше ячмінну. ...

Особливо здивувала її прикро вразила Савку одна, до того ще невидима річ: той різник, що приходив колись у смердячій халаті і забирав телята, ходив тепер, наче вояк, обвішаний револьверами, в ремнях, у високих чоботях, а за ним поспішало кілька парубчаків з рушницями....

З бігом дивних речей ставало все більше й більше. А нарешті одного дня сталось щось зовсім незрозуміле. На обійстя впали якісь озброєні люди, перетрясли хату й комори і забрали муку, гречані, пшоняні й ячмінні крупи, діжі сала й сиру. Господар просив, господиня ламала руки й плакала, щоб не брали, або бодай щось трохи залишили, але їх не послушали, ба, навіть ще на них кричали й грозили. Потім прибули по друге. На цей раз вибрали з кадовбів і засіків усе зерно. А далі, за третім разом, відігнали коні, корови, свині і переловили курей. А потім прибули ще раз і забрали вже самих господарів. Більше їх Савка не бачив.... Тоді ж сказали Савці, що він нарешті дочекався волі, що вже не будуть знущатись з нього ні господар, ні господиня, бо від того дня він стане сам господарем на цілому господарстві, а його мучителі підуть туди, де козам роги правлять.

Новий господар став на господарстві сам, як палець, якщо не рахувати собаки й кішки. Хата зяяла пустою, комори й хліви теж. А трохи згодом пропало з хати все, що можна було винести: горшки, миски, столи, стільці, лави, ліжка, скрині, тощо. Лишились голі стіни, стеля і покрівля. Але й вони не довго простояли: вдень, і вночі щось коло хати тріщало, падало, сипалось, і за короткий час на тому місці, де була хата, виднілась тільки глиняна долівка. Потім розібрали й рознесли хліви. А потім прийшла черга й на клуню, де мав свою обитачію новий господар Савка.

Її так само розібрали й рознесли. Робили це помалу, не відразу, але що далі, то швидше, аж поки не вважили останнього стовпа. Тільки купи соломи, де було Савчине летовище, не мали серця зачепити. У тій купі жив Савка й далі. Чим він живився, сам Бог теє знає....

А скоро по тім прийшов і Савці кінець. Сталось це серед білого дня, коли на небі грало сонце, а на торговиці в Смілі шуміло віче, де одні говорили, а другі раз-у-раз плескали в долоні. ...

Все було добре, аж раптом вглянули люди, як здалеку женеться в напрямку торговиці якийсь чоловік...
- Савка! Савка! – почулось скраю. ...

А Савка гнав просто до натовпу. Уже здалеку виглядав страшно. ...

- Савка сказився! Савка сказився! ...

І не вспів ще промовець збагнути, в чому річ, як Савка домчав до амбонії, з цілого розгону вдарив у підпори, дерево затріщало, і все разом із підніжжям, поруччям і приступцями гупнуло на землю, перекинувши через повітря самого промовця. Промовець розтягнувся на землі, Савка кинувся на нього, вхопив за чоботи, підірвав догори і з цілого розмаху вдарив об розбиту амонію. Щось тільки кевкнуло, а Савка ревнув, підхопив промовця знову, дмухнув ним ще раз і... пігнав далі. Коло амбонії залишилось тіло, загнане поміж дерев'яні обламки, животом до землі, а обличчям до неба.

Куди побіг Савка і де він дівся, ніхто не бачив. Влада кинула в усі кінці міста загони міліції й червоної гвардії, шукаючи за Савкою, але не знайшли й сліду по нім. Частина озброєної сили облягла купу соломи, де було Савчине лігво, постріляла її з кулемету на мерву, потім розбурила багнетами, але Савки й там не було» [Риндик 1960, с. 336–342].

Як бачимо, сюжет оповідання «Савка Булавка» доволі простий. Це історія такого собі сільського парубка, який понад усе любив працювати на землі й доглядати тварин. Але одного дня в його життя вторглися якісь незбагненні сили, які заходилися будувати для таких як Савка «новий, щасливий світ».

Простота сюжетної лінії ускладнює розуміння підтексту оповідання. Трагічна доля Савки – це трагізм самої тодішньої історії. Безридного і бездомного Савку цілком влаштовувала його доля. Він мав улюблену роботу – порався в полі, плекав худобу, - і найсмачнішу їжу – молочну кашу. Однак «будівничі» нового щасливого світу зруйнували все те, що Савка найбільше любив. Вони вщент розорили й пограбували його господарів, які не робили жодної кривди своєму наймитові, та й самих спровадили туди, звідки не вертаються. Ощасливили «будівничі» Савку ще й тим, що зруйнували навіть клуню – його єдине помешкання – і сказали йому, що він вільний, що він тепер сам господар і з нього, вчорашнього наймита, не будуть знущатися ані господар, ані господиня.

Знищення всього наймилішого для Савки викликає в нього внутрішній протест – зі спотвореним від люті обличчям він прибігає на торговицю, де «будівничі» саме проводили мітинг, розбиває амбонію (трибуну) і розправляється з агітатором. Ні міліція, ні червона гвардія не змогли нічого вдіяти з народним месником – він безслідно зник.

Отже, недомовки автора, часові прогалини в оповіді і тут створюють підтекст, який стимулює читача «увімкнути» всі свої інтелектуальні здібності, весь життєвий досвід, щоб домислити те, що не сказано, не змальовано письменником на сторінках твору. І коли читач виконає цю роботу, в його уяві складається жахлива картина трагічної долі героїв, спричиненої нелюдськими соціальними експериментами минулого сторіччя, тобто читач творить надтекст на основі прочитаного твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горбатюк В.І. (2010). Степан Риндик – вчений, публіцист, поет. [У:] *Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції*. Кам'янець-Подільський, 744 с.
2. Ковалів Ю.І. (2007). *Літературна енциклопедія в 2-х томах*. Т. 2. Київ, 624 с.
3. Риндик С. (1960). *Пригоди і люди*. Чікаго, 396 с.
4. Феодосьєв С. (2011). Повернення Степана Риндика. [У:] *Риндик С. Дідова романтика*. Городок, 224 с.
5. Черінь Г. (1995). *Калейдоскоп: статті та рецензії*. Київ, 368 с.

УДК: 821.162.1.09 Ролле

Вікторія Ринда,
 асистент кафедри слов'янської філології та загального
 мовознавства Кам'янець-Подільського національного
 університету імені Івана Огієнка
 (Кам'янець-Подільський, Україна)
 e-mail: vitanika7@gmail.com
 ORCID: 0000-0003-3883-7984

ОБРАЗ УСТИМА КАРМЕЛЮКА В ІСТОРИЧНОМУ НАРИСІ АНТОНІЯ РОЛЛЕ „OPRYSZEK”

У статті досліджуються характерні риси інтерпретації постаті українського опришка кам'янецьким письменником А. Ролле, який виступає тут як інтерпретатор романтичного кліше «шляхетного розбійника» в контексті літературної діяльності «української школи». Метою розвідки є дослідження специфіки інтерпретації образу опришка у творі відомого подільського літератора А. Ролле «Opryszek. (Gawęda historyczna)». Увага до літературного образу власне Кармелюка була величезною. Вагомим для свого часу внеском в літературознавство була докторська дисертація кам'янецького дослідника В. Тищенка «Українська літературна Кармелюкіана». Ми додаємо до узагальнень і спостережень наших попередників те, що письменник тяжіє до певного соціально-художнього узагальнення, змалювавши опришка як особистість симпатичну й не позбавлену романтичної аури, Кармелюк у Ролле олюднений; начебто частиною душі героя стала рідна природа. В усьому цьому буває присутній й відтінок легкого сарказму. Отож, в образі опришка, створеному А. Ролле, письменник доповнює народну міру оцінки персонажа в інтонаціях героїки конкретним описом зовнішнього вигляду, рис характеру тощо, майстерно поєднуючи факти та фольклорні елементи.

Ключові слова: опришки, «козацька буря», гайдамацький рух, романтизм, «шляхетний розбійник», українське питання.

Victoria Rynda. The ustym carmeluck's image in a historical essay by Anthony Rolle «Opryszek»

The article explores the characteristic features of interpreting the figure of the Ukrainian opryshok by Kamyanets writer A. Rolle, who acts here as an interpreter of the romantic cliché of the "noble robber" in the context of the literary activity of the "Ukrainian school". The purpose of the research is to study the features of the interpretation of the opryshka image in a work by the famous Podillia writer A. Roller «Opryshka. (Gawęda historyczna)», which is based on a real historical figure of Ustym Karmeliuk. A substantial material for analyzing the artistic interpretation of "the national avenger" is provided by the historical researchings, in particular the studies of the Haidamak movement in the works by Yu. Tselevych, V. Grabovetsky, P. Budivsky, V. Paul, Yu. Turovsky, M. Sirotiuk, etc., but significant and interesting accents can be outlined only by the literary analysis. Additionally the attention to the literary image of Karmeliuk itself was enormous; the doctoral dissertation "Ukrainian Literary Karmeliukiana" by V. Tyshchenko, a researcher from Kamianets, was especially important for that time, although it still had an excessive sociologism, descriptiveness and insufficient attention to the features of artistic generalization. It should be added to the existing generalizations and observations of the theme that in Roller's work the famous opryshka is depicted in the key of popular in Podillia folklore and in the romantic literature of the era of the "folk avenger" stereotype. But, unlike folk authors, Roller objectively portrays Karmeliuk, though at the same time, "through the eyes of the noble." But the writer, moving away from his social prejudices, also tends to a certain socio-artistic generalization, portraying opryshka as an attractive person and not lacking a romantic aura. Karmeliuk in Roller's work is humanized; as if a part of the soul of the hero became the native nature, against which a panorama of his feelings unfolds, which is very characteristic of a romantic era. However, there is a hint of light sarcasm in all this. Thus, in the image of the opryshka, created by A. Roller, the folk measure of the character's assessment in the intonations of the heroics is preserved, but the writer supplements this with a specific description of appearance, character traits, etc., skillfully combining facts and folk elements.

Key words: opryshkas, "Cossack storm", Haidamak movement, "a noble robber", Ukrainian question.

Метою нашої розвідки є дослідження специфіки інтерпретації образу опришка у творі відомого подільського літератора А. Ролле «Opryszek. (Gawęda historyczna)»¹, в основі якого лежить реальна історична

¹ Gawęda (бесіда) – специфічний польський літературний жанр ліро-епічного характеру, покликаний передати роздуми автора про життя.

постать Устима Кармелюка ², змальованого автором в ключі популярного в подільському фольклорі мотиву народного месника. Це в часи Ролле було дуже популярним підходом. Р. Радишевський зазначає: «Народ для романтиків вважався вічною категорією, а народні маси заангажовані були для перетворення світу <...> Взагалі „народність” стала важливим історіософським поняттям, адже і сам романтизм ідентифікували з народністю, митець був зобов'язаний об'єктивно відтворювати „народний дух” і „відкривати душу народу” через звернення до давньої творчості, яка вважалася спільним надбанням для всіх слов'янських народів. У часи поневолення народу <...> література виконувала не лише суто художню функцію, а мала також соціальне призначення, бо кожне слово, сказане для народу, розцінювалось як активна дія або спричиняло конкретні справи...» [Радишевський 2014, с. 116].

Літературна діяльність А. Ролле, яка відіграла у суспільстві типово «просвітницьку» роль, є досить плідною та вагомою ³, але водночас його праці приваблювали переважно увагу істориків, що цілком закономірно. З цього погляду спадщина Ролле проаналізована цілком вичерпно. При цьому природно, що історики не обходять увагою художню специфіку обраного нами для аналізу твору. Так, С. Баженова зазначає: «Змальовуючи в „Історичних оповіданнях” безправне становище українських селян, Ю. Ролле правдиво висвітлював ті причини, які змусили їх взятись за „ножі і коси” („Опришок”) і з ними в руках виборювати ліпше життя <...> Створюючи образ Кармелюка, автор часто вживав такі епітети, як „бандит”, „грабіжник”, „розбійник”, але разом з тим, показував жадібність і жорстокість поміщиків. Заслугою письменника є те, що він перший ввів у літературу і наукові дослідження образ народного ватажка і мимоволі сприяв його популяризації, надихаючи Михайла Старицького взятись за створення історичного роману „Розбійник Кармелюк”». [Баженова 2009, с. 331–332].

Історичні розвідки справді дають нам міцний ґрунт для аналізу митецької інтерпретації постаті «народного месника». Певну методологічну опору становлять тут дослідження гайдамацького руху в працях Ю. Целевича, В. Грабовецького, П. Будівського, В. Поля, Ю. Туровського, М. Сиротюка, які, щоправда, приділили центральну увагу історичному аспекту «гайдамаччини», а не її літературній інтерпретації. Та поглиблений літературознавчий аналіз може додати до цих вагомих спостережень ще деякі суттєві й цікаві акценти. До того ж письменники «польської України» доби романтизму, як поляки, так і українці, глибоко цікавилися темою гайдамаччини та опришківського руху: доволі пригадати імена Ю. Словацького, Є. Броцького, М. Шашкевича, І. Франка, В. Гжицького та багатьох інших. При цьому увага до літературного образу власне Кармелюка була величезною, й вагомим для свого часу внеском в літературознавство була докторська дисертація кам'янецького дослідника В. Тищенко «Українська літературна Кармелюкіана», хоча їй усе ж таки притаманні надмірний соціологізм, описовість і недостатня увага до специфіки художнього узагальнення. Між тим, як зазначає В. В. Шевчук у статті «Образ Устима Кармелюка у легендах та переказах Поділля», крім історичного фактажу тут важливим чинником є естетично-літературознавча функція твору. Так, оспівуючи Кармелюка, народ вкладає в цей образ свої сподівання на кращу долю, віру в справедливість збройної боротьби. Це дійсно кидається в очі, якщо взяти створений Ролле образ в контексті українського фольклору. Народні пісні, приказки, прислів'я про відомого опришка склалися на ґрунті реальності, та водночас фольклорні автори наділяли свого героя й суто фантастичними рисами, аби підкреслити його винятковість, належність до кола якихось «обранців долі». Так, за фольклорними переказами, Кармелюка застрелили срібним гудзиком, бо харизмата начебто неможливо знищити іншим способом. Кармелюка, який «мав стільки сили, що сам міг побороти 10-12 дорослих чоловіків...» [Боднар 1997, с. 179]. Зустрічаються й схвальні моральні оцінки Кармелюка, який «завсігда допомагав людям...» [Микуляк 2006, с. 53]. Народ вкладав в уста героя нестримне прагнення свободи:

А втік же я із Сибіру,
З тяжкої неволі,
Хоч кайданів я не маю,
Та все ж не на волі.

На відміну від фольклорних авторів, Ролле, який широко спирався на архівні джерела, фантастики уникає. Зате тут вступає на перший план те, що, як підмітив В. Тищенко, зображує Кармелюка цілком об'єктивно і реально. Але водночас «очима шляхтича». Про вигляд Кармелюка ми дізнаємося з описового фрагменту: «*Karmeluk miał twarz okrągłą, wygoloną, wąsy podstrzyżone, włosy uczesane po szlachecku, z*

² Устим Якимович Кармелюк (10.03.1787–22.10.1835) – «український Робін Гуд», який очолив повстанський рух на Поділлі у 1813–1835 роках, у якому взяло участь близько 20 тис. осіб.

³ А. Ролле належать 9 томів «Історичних оповідань» та інших творів з історії Поділля й інших регіонів, не враховуючи праць з медицини.

przedziałem na boku, nos orli, oczy błękitne, duże, czolo wyniojsle, niem dwa znaki pozostale po piętnowaniu, w szczęce dolnej brakowało dwóch zębów.» («Кармелюк мав округле поголене обличчя, підстрижені вуса, причесане по-шляхтському волосься з проділом з боку, орлиний ніс, блакитні великі очі, велике чоло, на якому залишилося два знаки після клейма, в нижній щелепі бракувало двох зубів») [Rolle 1879, с. 227–228] Водночас письменник, відходячи від своїх соціальних упереджень, тяжіє й до певного соціально-художнього узагальнення: «*Człowiek olbrzymią fizyczną siłą udarowany, charakteru niugiętego, mógł wypowiedzieć posłuszeństwa porządkowi społecznemu...*» («Обдарований величезною фізичною силою, незламного характеру, міг протистояти суспільному порядку»). [Rolle 1879, с.145] , Також письменник змалював особу опришка як особистості цілком симпатичної, не без романтичної аури, Кармелюк у Ролле не позбавлений «душі»: «*Lubił piosni, ale nade wszystko przekładał kobiety...*», причому в останній колізії акцентується й певна шляхетність опришка [Rolle 1879, с.136–137]. Начебто частиною душі героя стала рідна природа, на тлі якої розгортається панорама його почуттів, що дуже притаманно саме романтичній епосі. Утім, в усьому цьому буває присутній й відтінок легкого сарказму: «*...miał to być człowiek pełen miłości, bezinteresowności i nnieledwie poświęcenia. Zdanie to, pewnie wylęgle w kółku ludzi, ojcowie spółnikami byli bandyty podolskiego.*» («...мала то бути людина милосердна, некорислива і щонайменше жертвна. Така думка була актуальною хіба що в колі людей, батьки яких були спільниками подільського бандита»). [Rolle.1879, с.135].

Як бачимо в образі опришка, створеного А. Ролле, збережено народну міру оцінки персонажа в інтонаціях героїки, Але письменник доповнює це конкретним описом зовнішнього вигляду, рис характеру, майстерно поєднуючи обидва свої джерела пізнання об'єкта – народну творчість та факти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженова С. (2009). «Від романтизму до реалізму. „Українська школа” в польській літературі 20-90-х років XIX ст...етапи діяльності, історія України в творчості її представників». Монографія. Кам'янець-Подільський, 331–332с.
2. Боднар Л. А. від Ганни Семенівни Мисліцької, (1997). «Про образ Кармалюка та його побратимів». Зшиток №68. Зап. 11.07.1982 р., Архів ННЛЕ,179 с.
3. Микуляк О.Л. від Ніни Семенівни Шевчук, (2006) «Зустріч діда з Кармалюком». Зшиток №121 Зап. 19.08.2006 р. 1987 р.н.. Архів ННЛЕ, с. 53.
4. Радишевський Ростислав. (2014) «Тарас Шевченко і польські романтики: топика правди». КПС. Т. XXIV. Київ, с. 114–126.
5. Франко І. (1978). *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Т.14, Київ, с.9, 106.
6. Шевчук В.В. (2012) Образ Устима Кармалюка в легендах та переказах. [В:] *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 31. С. 371–376.
7. Rolle A. Dr.Antoni J. (1879). *Gawędy z przeszłości*. Nakładem księgarni Gubrynowicza, I.Schmidta. Z drukarni Pillera. T.1. Lwów, s.227–228, 145, 135, 136–137.

ЛІТЕРАТУРА УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Архів ННЛЕ – Архів Начально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Зшиток №68. (1997). Боднар Л. А. від Ганни Семенівни Мисліцької. (Зап. 11.07.1982). «Про образ Кармалюка та його побратимів». Кам'янець-Подільський,179 с.

Архів ННЛЕ – Архів Начально-наукової лабораторії етнології Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Зшиток №121 (2006). Микуляк О.Л. від Ніни Семенівни Шевчук, (Зап. 19.08. 1987). «Зустріч діда з Кармалюком». Кам'янець-Подільський, 53 с.

Баженова С. (2009). «Від романтизму до реалізму. „Українська школа” в польській літературі 20-90-х років XIX ст...етапи діяльності, історія України в творчості її представників». Монографія. Кам'янець-Подільський, 331–332 с.

КПС – Київські полоністичні студії. Т.24. (2014) «Тарас Шевченко і польські романтики: топика правди». Радишевський Ростислав. Київ, с. 114–126

Франко І. (1978). *Зібрання творів у п'ятдесяти томах*. Київ,Т. 14, с. 9, 106.

Шевчук В.В. (2012) *Образ Устима Кармалюка в легендах та переказах. // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 31. С. 371–376.

Rolle A. Dr.Antoni J. (1879). *Gawędy z przeszłości*. Nakładem księgarni Gubrynowicza, I.Schmidta. Z drukarni Pillera. Lwów. T.1, s.227–228, 145, 135, 136–137.

Роман Семелюк
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри германських мов та зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: rshaus@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6078-6162

ОСОБЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОГО ДИСКУРСУ В НОВІТНЬОМУ БРИТАНСЬКОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ

У статті розглядаються особливості ідейно-художніх пошуків англомовних письменників кінця ХХ століття. Відзначається відтворення внутрішнього життя людини у всій його складності, різноманітності і багатоплановості.

Ключові слова: мультикультуралізм, історичний роман, «моральний інтерес», «центральна свідомість», інтертекстуальність, точка зору, психологічний аналіз.

Roman Semelyuk. Features of historical discourse in the latest British postmodern novel

This paper deals with a method of artistic originality of English speaking writers at the end of 20 century. It is also admitted the historical discourse and the reproduction of the internal life in all its complexity, diversity and enigma.

The term "critical discourse analysis" was introduced in the 1980s in order to mark a difference from an allegedly descriptive discourse analysis. What Fairclough, van Dijk and others had in mind when they stood up for "Critical Discourse Analysis" initially was particularly the political meaning of social critique. Political critique means to judge the status quo, e.g., a specific discourse or (dis)order of discourse, against the background of an alternative (ideal) state and preferred values, norms, standards or criteria with respect to shortcomings or contradictions.

In English-speaking countries, the label "Discourse-Historical Approach" and its acronym "DHA" stand for one of the most prominent critical approaches to the study of discourse. The label stresses the strong historical research interest of the approach, and this designation has to be taken as a synecdochic self-description that names a part – a very important one – for the whole. Not all analyses carried out within the theoretical and methodical framework of the DHA show a clear historical orientation. The range of interests transcends the historical alignment by far. Throughout the past three decades, the exponents of the approach have continuously elaborated their theory, methodology and methods, again and again stimulated by new topics of research, by valuable comments and critique of the scientific peer group, and by many inspiring insights in various social sciences. A short history, segmented into four stages, helps to illustrate the multiplicity of relevant subjects and interests.

These questions are analytically answered by qualitative research on a variety of data (genres), and partly also by corpus-based quantitative research. The discourse-analytical categories are not completely fixed, but have, at least partially, to be modified, adapted and newly developed for each research object.

Keywords: multiculturalism, "moral interest", historical novel, "central consciousness" point of view, intertextuality, psychological analysis.

Один із найвідоміших англійських літературознавців другої половини ХХ ст. Френк Кермоуд зауважував, що «писання романів нагадує писання історії частіше, ніж нам хотілося б думати. Взаємозв'язок між подіями, вибір епізодів навіть у складних творах, властивий їм скептицизм щодо процедур і припущень – усе це ставить питання, знайомі філософам історії як проблеми, пов'язані з історичним поясненням» [Жлуктенко 1988, с. 135]. Також дуже часто помічали, що написання історії також стало схоже на написання романів, оскільки, як сказав колись історик Гейден Байт, реальні події ніколи не з'являються нам у формі розповіді і не розповідають себе; це роблять історики. Безумовно, дослідження минулої та новітньої історії в час, коли її розвиток видавався або невизначеним, або згубним, а багато прогресивних мрій першої половини століття відверто розвіялися, стало головною темою літератури 80-х років. На початок 90-х років справді почало здаватися, що жодний роман не матиме успіху, якщо в той чи інший спосіб не повернеться до часів війни, до кінця імперії чи до доби едвардіанської країни чудес ще перед тим, як ХХ сторіччя геть зіпсувалося. Тут не було, звичайно, нічого нового; від «Історії Тома Джонса» Філдінга до «Улісса» Джойса, одноденної історії Дубліна, до «Опівнічних дітей» і далі роман завжди був формою історії. Але те, що розуміють під історією, засоби, за допомогою яких вибудовуються важливі художні історії, і те, як вони пов'язані з розумінням

нашої власної ситуації, постійно змінюються, і все це має тенденцію до загострення, коли письменники відчувають, що вони наближаються до завершення епохи, до кінця історії – як це відбувалося з багатьма сучасними авторами на межі XX і XXI століть.

«Ми повинні постійно вичерпувати, вичерпувати з самих глибин цю безжальну субстанцію, яку залишає після себе час», – каже Том Крік у романі Грема Свіфта «Вотерленд» (1983), одному з найкращих серед багатьох романів останніх десятиліть минулого віку, де головною проблемою є відновлення минулого.

Свіфт утвердив себе як романіст у 1980 році «Власником цукерні», історією, що відбувається в північному місті, про чоловіка, який відчуває себе слабким, безсилим свідком великих драм війни, кохання та сучасної історії. Від того часу тематика його творчості постійно ускладнювалась.

Центральною постаттю роману є вчитель історії Том Крік, а історія є головною темою розповіді. Саме це слово означає, як визнається в книжці, багато речей: розслідування, оповідь про минуле, просто історію. Сама книжка є всім одразу, граючись різними поняттями історії. Щодо минулого як такого, то це справді «болото», яке являє собою не стійке минуле, а безліч похованих і заборонених минулих, потоплених трупів, «незавершених справ». Том Крік досліджує всі ці шари й самі способи дослідження не тільки зі своїми учнями, але й у ході дивної історії свого власного життя, бачачи оманливу двозначність усіх пам'яток. Назви розділів з'ясовують проблему: «Про запитання «чому?», «Про пояснення пояснення», «Хто каже?» Книжку Свіфта відзначає захоплення літературою як історією, історією як літературою, яке дійсно мало велике значення в романі ще від 60-х років. Але головним чином вона розповідає про відновлення, про повторне відкриття того, що минуле та пам'ять залишили нам.

Одним із перших у XX ст. британський історик Робін Дж. Колінгвуд обстоює ідею суб'єктивної природи історичного письма та спорідненості між історіографом і романістом. Згідно Колінгвуда, аргументація історика суттєво відрізняється від наукової аргументації, оскільки спирається не на закони, а на історичну уяву. Коментуючи відомий вислів Бенедетто Кроче «всяка історія є історією сучасною», Колінгвуд пише: «Всяка історія є історією сучасною – не у звичайному розумінні слова, де «сучасна історія» означає історію порівняно недавнього минулого, а в строгому розумінні, коли йдеться про усвідомлення чієїсь власної діяльності, як вона тією особою здійснюється. Історія є, отже, самопізнанням живого духу. Адже навіть тоді, коли події, що їх вивчає історія, є подіями, які відбулися у віддаленому минулому, умовою їхньої історичної пізнаності є те, що вони повинні «бриніти в істориковій душі». [Зверев 1989, с. 45].

Колінгвуд указує на паралелі між написанням історичного та художнього твору: «Кожен із них [історик і романіст] ставить собі за мету вибудувати картину, котра була б почасти оповіддю подій, почасти – описом ситуацій, розкриттям мотивів, аналізом характерів. Кожен прагне зробити свою картину когерентним цілим, де б кожен персонаж і кожна ситуація були так пов'язані з усією рештою, щоб цей персонаж у цій ситуації міг діяти тільки в цей спосіб, і ми не могли б уявити, щоб він діяв якось інакше. Історія й художня проза вже більше не розташовуються на різних полюсах як те, «що *сталося насправді*» й те, що вигадали письменники. [Сидорова 2005, с. 87]. За словами А. Флайшмана, «Це ставить літературу та життя, знаки та об'єкти настільки рівноправно на одну площину, що вони входять у ніч, де всі кішки є сірими» [Урнов 1992, с. 66]. Минуле не можна побачити без допомоги мови, котра завжди є «написаною», вторинною. Більше того, сучасні історичні діячі ніколи не стикаються з історією у чистому вигляді, начебто уперше. «Коли Маргарет Тетчер зрозуміла, що англійська колонія на Фолклендських островах опинилась під загрозою, – пише М. Сканлан, – вона почала діяти за умовами певного сценарію, тексту, що є однією з версій власного іміджу Англії, концепту імперії, цивілізаційних привілеїв, морського домінування й подібних речей, які мають витоки у популярному історичному наративі та навіть у літературі» [Сидорова 2005, с. 115].

Піддавши сумніву уявлення про історію як науку, котра зводиться до чітких методів, визначень, правил та законів, власне, повернувшись до тези про спорідненість історії з літературою, сучасні вчені з тією чи іншою мірою скептицизму ставляться до можливості віднаходження історичної істини.

Найбільш продуктивними у розвитку прози були дві загальні тенденції – літературоцентрична і реалістична, що поставали у формі роману інтертекстуального пастишу і роману соціальної проблематики й моралі. Але часто ці тенденції і перетиналися, оскільки постмодерний експеримент змішується і зливається з традиційним наративом. Оглядаючи минуле, британські письменники найчастіше віднаходили в історії не якусь стабільно еволюціонуючу культурну неперервність, а, скоріше, «черепки» й «уламки», які часто перебували в якомусь дивовижному, зміщеному, «археологічному» зв'язку з сьогоденням. Або ж вони озиралися на жакливі примари недавньої історії: Друга світова війна, голокост, Нюрнберзький процес, атомні вибухи в Хіросімі й Нагасакі, дзеркальний світ антагонізмів «холодної війни», в'язниця Східної Європи, нескінченні й не вирішувані проблеми Ольстера, травма Південної Африки були постійними темами британської літератури. Сорок п'ять років холодного миру нічого не зробили, щоб унеможливити ядерні жахи, які кидали свою тривожну тінь на значну частину цієї літератури, як, наприклад, у «Палаючій книзі» (1983) Мерті Джі.

Збірка оповідань Мартіна Еміса «Чудиська Айнштайна» (1988) розповідає про світ, де «всіх дітей нудить, і всі вони хочуть додому», і де на планеті, яка нідверто старіє, «минуле й майбутнє однаково здешевлені».

Таким чином, у новітній британській літературі «про минуле» формується специфічний жанр – історіографічний роман, який, на відміну від класичного історичного роману, претендує на те, щоб називатися не тільки формою літератури, а й формою історії. Ця особливість є результатом по стільки трансформацій у літературному процесі 2-ї пол. ХХ ст., скільки значних змін у розумінні основних концепцій історії й історіографії цього ж періоду, який подекуди визначають як «постісторичний». Проблематизація та деконструкція самої історії, текстуалізація історичних фактів, подій та персоналій, скептичне переосмислення понять «історична реальність» та «історична правди» уможливили перетворення фікціональної історії на одну з форм історіографії, зберігши при цьому її літературно-художній вимір.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Английская литература*. (1987). 1945 – 1990. Москва, 514 с.
2. Жлуктенко Н. Ю. (1988). *Английский психологический роман XX века*. Киев, 180 с.
3. Зверев А. (1989). *Модернизм в литературе*. Москва, 320 с.
4. Сидорова О. Г. (2005). *Британский постколониальный роман последней трети XX века в контексте литературы Великобритании*. – Екатеринбург, 262 с.
5. Урнов Д. (1992). *"Точное слово" и "точка зрения" в англо-американской прозе*. Москва, 528 с.

УДК 821.111-31.09

Наталія Сліпачук
кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
email:nataliashenknecht@gmail.com
ORCID 0000-000106504-3827

ПОЛЬСЬКЕ, РОСІЙСЬКЕ Й УКРАЇНСЬКЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ПРО ДЖОЗЕФА КОНРАДА

У статті охарактеризовано рецепцію творчості Джозефа Конрада у польському, російському та українському літературознавстві та виділено такі основні напрями: вивчення творчої біографії письменника в світлі історико-культурного методу ("соціокультурної критики"); висвітлення "тематичної" парадигми творів письменника; своєрідність поезики і "формальної" майстерності Конрада на різних етапах художньої еволюції.

Ключові слова: Джозеф Конрад, літературознавство, літературний напрям.

Slipachuk Nataliia. Polish, Russian and Ukrainian literary studies about Joseph Conrad.

Joseph Conrad (1857–1924) has a special place in the literary process of the late 19th and early 20th centuries. Today, his prose is unanimously recognized as one of the prominent phenomena of English classic, demonstrating, on the one hand, the important principles of the changing of literature from realistic to modernist poetics, and on the other hand, marking the essential processes of enriching literature with various philosophical and aesthetic paradigms

Since years Conrad's remedial works remain an extremely attractive phenomenon for literary scholars of different schools and concepts. His heritage is analyzed in the context of premodern changes in the poetics of legalistic prose (A. Simmons, H. Bloom, T. Selitrina, O. Zverev), in the context of assertion of new narrative principles and author's role in the literary text (R. Curle, J. Bernard, B. Henricksen), within a multicultural approach to a modern literature (C. Kaplan, E. Said, S. Ross), from the perspective of "new critical", structural and deconstructive methodology (M. J. Hillis, J.M. Stape, J. P. Anderson, K. B. Newell).

In the current studies of Russian and Ukrainian scholars, Joseph Conrad's work is distinguished in the diversity of ideological and artistic context of the period (D. Urnov, M. Urnov, O. Zverev, M. Guzha), his contribution to the formation of the literary picture of the last century is revealed (B. Proskurin, A. Burzev, O. Sebezhko), the features of narrative poetics are studied (L. Derbenova, V. Matsapura).

The following main areas highlighted in modern Conrad studies: the study of writer's biography in a view of historical and cultural method (social and cultural criticism) and in connection with cultural researches; the presentation of "subject-matter" narrative of writer's works; poetics diversity and formal Conrad mastership on different art evolution stage and in the area of separate works; special aspects of Conrad's poetic manner in the context of narrative works in the modernist literary artistic text.

The diversity of Conrad artistic heritage and his persistent writer's pursuits in the field of artistic form make it possible to interpret his works using various methodological keys. At the same time, the study of the writer's work shows not only significant achievements in understanding his phenomenon, but also reveals certain problems and contradictions.

Thus, representatives of the "new critical" methodology, aiming to identify in the purely formal features of the works not only general literary but also historical patterns, do not always take into account the divergence of the writer's interests and intentions.

Keywords: Joseph Conrad, literary studies, literary school.

У сучасному світі Джозеф Конрад по праву визнається одним з найвидатніших митців англійської і світової літератури, польським національним лідером, який сприяв розвитку "транснаціональних культурних зв'язків" та формуванню нової європейської історії літератури і культури.

Як англійський письменник польського походження Конрад викликає значну увагу культурологів, істориків і теоретиків літератури цієї країни. Кількість праць польських учених, присвячених своєму землякові, сягає декількох тисяч.

Короткий огляд польської Конрадїани запропонувала українська дослідниця Ольга Столяренко у статті "Рецепція і польський контекст творчості Джозефа Конрада" [Столяренко 2007, с. 331–337], але в основному вона зосереджується на сприйнятті книжок письменника у Польщі й реакції польських діячів культури і літератури на його еміграцію та відмову від написання своїх творів польською мовою, по-різному оцінюючи цей факт. Натомість багато проблем, що торкаються власне літературознавчого дискурсу Конрада у Польщі, залишилося поза увагою авторки.

На актуальності творчості Конрада наголошує Єжи Помяновський у статті "Кому сьогодні потрібен Джозеф Конрад" [Помяновский 2004, с. 44–53]. Про непрості обставини формування особистості майбутнього письменника і ролі в цьому процесі його рідного дядька Тадеуша Бобровського говорить у своїй статті сучасний польський критик А. Адамович [Adamowicz 2000, s. 125–136].

Детальний аналіз польського літературного тла, що значною мірою зумовило своєрідність художнього письма польського генія англійської літератури, і конкретній ілюстрації впливу польських митців доби романтизму і реалізму на Конрада представлено у розвідці Анджея Бучі [Busza 1966, p. 109–255], що вже стала класикою історії літератури.

Про елементи польської літератури і культури в англійських повістях Конрада писав К. Косек [Kosek 1995, s. 119–132; Kosek 2000, s. 115–123]. Цими ж проблемами переймається відомий польський конрадознавець Веслав Крайка, який на початку 2000-х років опублікував дві ґрунтовних монографії з даної проблематики [Kosek 2000, s. 115–123; Krajka 2004].

Здзіслав Найдер також відзначає, що Конрад був дуже добре обізнаним у найважливіших взірцях польської класичної літератури, починаючи з творів визначного польського поета XVI ст. Яна Кохановського. На переконання дослідника, перехід "від відчуження до взаємодії", вірність і зрада, честь і ганьба, обов'язок і втеча були як постійними темами польської романтичної літератури (наприклад, як у творах А. Міцкевича "Пан Тадеуш" і "Дзяди"), так і самого Конрада [Najder 2007].

Як З. Найдер, так і А. Буча та ін. виявили в творах Конрада, крім загальних складових польської культури, також проблемно-тематичні та власне поетичні мотиви творів польської літератури. Польська мова також наклала свій відбиток на прозу Конрада. Це проявляється не тільки у використанні полонізмів, але й у граматичній й ритміко-інтонаційній структурі його наративу, про що неодноразово говорили такі англійські письменники-колеги й друзі Конрада, як Дж. Голсуорсі, Ф. М. Форд, Г. Веллс.

Досліджуючи роль польської культурної традиції в творчості Конрада, багато вчених і критиків наголошують разом з тим на космополітичному характері його художньої спадщини. Вивчаючи проблеми генетичних коренів творчості Джозефа Конрада, Р. Дибоський та Новаковський стверджують при цьому, що "він був космополітичним письменником, якого не можна вмістити у певні вузькі рамки" [Столяренко 2007, с. 333]. Автор цих рядків, О. Столяренко, вказуючи на певну маргінальність особистості письменника, зазначає, що ані в Польщі, ані в Англії Конрад "не почувався як вдома". Відомий як англійський письменник, Конрад так і не став національним письменником для англійців, а ставши культовою фігурою для польської культури, був звинувачений у зраді національних інтересів [Столяренко 2007, с. 332]. Так, відома польська письменниця Еліза Ожешко звинувачувала Конрада в зраді своєї рідної країни, оскільки той писав англійською мовою.

Особливо гострою проблемою для польських студій Конрадової творчості є відношення письменника до Росії і російської культури. Сам Конрад в есе "Самодержавство і війна" (1905) послідовно й повно висловив свої погляди на Росію. У ньому Конрад пише про Російську імперію як про жажливе породження фантатії Петра Великого, зображає Росію в якості "чорної діри" посеред співдружності цивілізованих народів.

Цікаво, що в оповіданні "Князь Роман" (1910) Конрад показує історію князя, який приєднався до листопадового повстання проти Росії в 1830 р., був взятий у полон і засуджений до каторжних робіт у Сибіру. Польща в цьому творі показана як жертва загарбницької політики російського імперіалізму.

Після 1920 р. відбулося суттєве наближення Конрада до польських письменників. Він переписувався з декількома митцями й перекладачами. У 1920–1930-ті роки Конрад справив сильний вплив на польську літературу, хоча найбільшу популярність мали не так його філософські твори, як книги про море. Повне зібрання творів Конрада (27 томів) було опубліковано в Польщі в 1972–1974 рр.

Творчість Джозефа Конрада завжди привертала пильну увагу російських видавництв, читачів, літературної критики й академічної науки.

Значущість російського дискурсу в творчості Конрада – як соціально-політичного, так і власне культурно-художнього виявляє російський дослідник М. Амосін [Амосин 2007, с. 170–182].

У 2000 р. в журналі "Иностранная литература" було опубліковано підбірку різноманітних літературно-критичних матеріалів про життя і творчість Конрада, а також фрагменти з його літературно-критичних есеїв та листів [Конрад Дж. 1978, с. 202–227]. Ще раніше художньо-естетична позиція Конрада була представлена фрагментами з його передмов до власних творів, літературно-критичних есеїв і уривками з листів до колеги-письменників і інших близьких людей [Джозеф Конрад 2000, № 7]. Ця публікація супроводжувалася есе про погляди Конрада на літературу, авторство якого належить літературознавцю з Одеси М. Соколянському.

Вивчення творчості Конрада в Росії здійснювалося й у дисертаційному форматі, хоча й не надто активно. За період з 1970 по 2010 рр. в Росії й Україні захищено лише вісім дисертацій, спеціально присвячених Конраду. У дисертації Олени Себежко (1970) з'ясовувалася специфіка жанру соціально-психологічного роману Джозефа Конрада в аспекті героя і конфлікту [Себежко 1970]. Сюжетно-композиційній організації романів Конрада присвячено дисертацію Брігіті Шіліня [Шилиня 1977]. Ранню творчість Джозефа Конрада вивчала Ірина Вознесенська, поставивши центральною проблемою питання про еволюцію естетичних поглядів і творчого методу письменника (1976) [Вознесенская 1975, с. 96–105]. Конрадовському дискурсу в творчості Ф. С. Фітцджеральда та Е. Хемінгуей присвячено дисертаційне дослідження Анни Разінцевої (1996 р.), яка водночас вивчає і віддзеркалення новаторських художніх відкриттів в американській літературі першої половини ХХ ст.

Як бачимо, негустим є дисертаційний ужинок на Конрадовій ниві як російських, так і українських учених, що додатково засвідчує потребу вивчення творчості цього автора в даному науковому форматі.

Хоча дисертацій про Конрада справді виконується небагато, проте досить часто його твори стають предметом аналізу в науковій періодиці. Про це свідчать статті Л. Кафанової [Кафанова 2005, № 16 (51)], М. Кругляк [Кругляк 1967, с. 225–239], Б. Проскурніна [Проскурнин, 2010, Вып. 2 (8)]. Детально аналізує творчість Конрада в контексті літературного процесу початку ХХ ст. відомий російський знавець світової літератури та перекладач англійських авторів Іван Кашкін [Кашкин 1977, с. 295–319].

Російські впливи на Конрада вивчали також М.В. Урнов і Д.М. Урнов. Перший більше уваги приділяв місцю Конрада в традиційних контекстах англійської літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. [Урнов 1986]. Його син Д.М. Урнов у найбільш відомій своїй монографії про творчість письменника [Урнов 1977], зосереджує свою увагу на поетикальних, зокрема наративних особливостях Конрадової прози.

Д. Урнов вельми критично ставиться до ефективності художніх пошуків Конрада, вважаючи, що відмова від епічно-об'єктивного стилю на користь багатосуб'єктної розповіді нерідко створювала відчуття аморфної композиції і невиразності авторської позиції. Художніми прорахунками і безпідставним відступом від класичної реалістичної традиції з боку Конрада свого часу вважав авторське експериментування зі стилем М. Анастасьєв [Анастасьев 1984].

Про вплив Конрада на світову літературу ХХ ст., зокрема на англійську літературу ХХ ст. говорять В. Аллен [Аллен 1970], на американських письменників — Л. Ахмечет [Ахмечет 1979, с. 89–100], А. Кеттл [Кеттл 1966].

Важливою проблемою сучасного конрадознавства є встановлення відношення спадщини письменника до неоромантизму. Якщо на початку 1970-х думка про Конрада-неоромантика була майже одностайною (див. статтю в "Краткой литературной энциклопедии" [Бен 1971, Т. 5]), а також статтю Брігіті Шіліня "Романтична особистість у романах Дж. Конрада" [Шилиня 1977], то на початку 2000-х рр. щодо цього висловлюються різні думки, хоча й переважають аргументи на користь того, що художня система Конрада далеко не у всьому відповідає неоромантичному канону.

У зв'язку з творчістю Конрада і проблематикою його більшості романів гострою залишається проблема національної ідентичності письменника. Її вивчають українська дослідниця О. Веретюк [Веретюк 2005, с. 69–72], польський письменник і літературознавець Александер Ф'ют, у праці якого "Зустрічі з Іншим" [Ф'ют 2009], зокрема, аналізується в даному науково-критичному контексті й роман Конрада "Серце п'їтьми".

Теоретичні аспекти проблеми національної ідентичності письменника розглядаються в працях Петра Іванишина "Критика і метакритика як осмислення літературності"; Ярослава Поліщука "Література як геокультурний проект".

В Україні проблема національної ідентифікації творчості Джозефа Конрада розглядається також у ракурсі питань мовного та національного самовизначення (Ольга Столяренко), розбіжностей мовної, державної, етнічної та національно-літературної ідентичностей (Оксана Веретюк), національних особливостей українсько-польського походження й коріння письменника (Сергій Яковенко).

З цього приводу О. Ткачук доречно згадує справедливий вислів видатного українського класика Миколи Євшана, що "своєю власною "мудрістю" ледве чи може жити котра-небудь з сучасних європейських літератур". Як зазначав Джозеф Конрад в одному з листів, ані національності своєї, ані їх спільного прізвища він не зрікся: "є очевидним, що я є поляк, і, що Юзеф Конрад – це імена, отримані при хрещенні, друге з яких використовую як прізвище, щоб мого власного уста іноземців не викривляли, – чого стерпіти не зможу. Не вважаю, що зрадив своїй країні через те, що англійцям довів, що джентльмен з України може бути так само професійним моряком як вони і має що їм сказати їх власною мовою" [Ткачук 2012, с. 104].

Традиції класиків і сучасників Конрада, зокрема творчі зв'язки Конрада і Г. Джеймса піднімаються в працях І. Вознесенської [Вознесенская 1975, с. 96–105], Т. Л. Селітриної [Селитрина 1989] та ін. В полі зору вчених також проблеми специфіки психологізму в творах Конрада, зокрема в працях Н. Жлуктенко [Жлуктенко 1988], в тому числі в контексті теорії психологізму Л. Гінзбург [Гинзбург 1971].

Окрім вище згаданих українських дослідників біографії і творчості Конрада, назвемо також Сергія Гальчака, І. Гришина-Грищука, О. Опанасюка, М. Костицю, І. Яковлеву, які доклали значних зусиль, щоб з'ясувати обставини життя родини Коженювських в різних куточках центральної України, дискутуючи, зокрема, місце народження майбутнього письменника, писали про значущість першовитоків творчості Джозефа Конрада. Велику кількість українських ремінісценцій Конрада виявили відомі літературознавці з Одеси М. Соколянський і В. Цибульська.

З числа найперших українських публікацій про Конрада слід згадати розлогу передмову до видання творів письменника у 1926 р. київським видавництвом "Слово". Її републіковано у збірнику творів Конрада "Зроби або помри: морські історії", виданому 2011-го року [Калинович 2011, с. 496–524].

На особливу увагу заслуговують публікації українського вченого С. Яковенко [Яковенко 2009, с. 271–279], який наголошує на актуальності проблем національно-культурної ідентичності, колоніалізму й постколоніалізму, мультикультуралізму, піднятих у творах Конрада століття тому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амусин, М. (2007). Русская страда Джозефа Конрада. Нева, с. 170–182.
2. Анастасьев, Н. А. (1984). *Обновление традиции: реализм XX века в противоборстве с модернизмом*. Москва, 350 с.
3. Аллен, У. (1970). *Традиция и мечта. Критический обзор английской и американской прозы с 1920-х годов до сегодняшнего дня*. Москва, 424 с.
4. Ахмечет, Л. (1979). Концепция человека у Дж. Конрада и американских писателей (Фицджеральд, Хемингуэй, Фолкнер). [В:] *Вопр. нац. специфики произв. заруб. лит. XIX - XX вв.* С. 89–100.
5. Бен, Г. Е. (1971). Неоромантизм [В:] *Краткая литературная энциклопедия. Советская энциклопедия*, Т. 5.
6. Вознесенская, И. (1976). *Раннее творчество Джозефа Конрада (к вопросу об эволюции эстетических воззрений и творческого метода писателя)*: автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.05 "Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии". Ленинград, 21 с.
7. Веретюк, О. (2005). Скажи мені, хто я? : (Проблема національної ідентичності літератури, літературного твору та його автора). [У:] *Слово і час*. № 12, с. 69–72.
8. Вознесенская, И. А. (1975). Джозеф Конрад и Генри Джеймс. [В:] *Вестник Ленигр.ун-та*. № 14, с. 96–105.
9. Гинзбург, Л. Я. (1971). *О психологической прозе*. Ленинград, 464 с.
10. Джозеф Конрад : между мирами. (2000). [В:] *Иностранная литература*, № 7.
11. Жлуктенко, Н. Ю. (1988). *Английский психологический роман XX века*. Киев, 160 с.
12. Калинович, М. (2011). *Конрад Джозеф. Зроби або помри: морські історії*. Київ, с. 496–524.
13. Кафанова, Л. (2005). Как стать классиком или три жизни Джозефа Конрада. [В:] *Чайка* № 16 (51).
14. Кашкин, И. (1977). *Для читателя-современника. Статьи и исследования*. Москва с. 295–319.
15. Круляк, М. Т. (1967). Своеобразие реализма в романе Дж. Конрада "Лорд Джим". [В:] *Проблемы метода и стиля в прогрессивной литературе Запада XII–XX вв.* № 157, с. 225–239.
16. Кеттл, А. (1966). *Введение в историю английского романа*. Москва, 447 с.
17. Конрад Дж. (1978). О литературе. [В:] *Вопросы литературы*, № 7, с. 202–227.
18. Помяновский, Е. (2004). Кому сегодня нужен Джозеф Конрад. [В:] *Новая Польша*, № 7/8, с. 44–53.
19. Проскурнин, Б. (2010). Реализм? Неоромантизм? Модернизм? Взгляд на роман Дж. Конрада "Лорд Джим". [В:] *Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология*. Вып. 2 (8).

20. Себежко, Е. С. (1970). *Социально-психологический роман Джозефа Конрада. 1904–1914 годы : Проблема героя и конфликта* : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 20 с.
21. Селитрина, Т. Л. (1989). *Г. Джеймс и проблемы английского романа 1880–1890-х гг.* Свердловск, 128 с.
22. Столярченко, О. (2007). Рецепція і польський контекст творчості Джозефа Конрада. [У:] *Українська полоністика. Філологічні дослідження. Випуск 3-4, Вид-во Київського нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*, с. 331-337.
23. Ткачук, О. П. (2012). *Джозеф Конрад у контексті сучасних досліджень*. Тернопіль, с. 102-105.
24. Урнов, Д. М. (1977). *Джозеф Конрад*. Москва, 128 с.
25. Урнов, М. В. (1986). *Вехи традиции в английской литературе*. Москва, 382 с.
26. Ф'ют, А. (2009). *Зустрічі з Іншим*. Харків, 260 с.
27. Шилиня, Б. К. (1977). *Сюжет и композиция романов Джозефа Конрада* : автореф. дис. канд. филол. наук. Москва, 24 с.
28. Шилиня, Б. (1980). Романтическая личность в романах Дж. Конрада. [В:] *Ученые записки Тарт. ун-та*, Вып. 540. № 9. С. 12-21.
29. Яковенко, Сергій. (2009). Вигнання з "дому" природи: "Серце п'їтьми" Джозефа Конрада і польська традиція. [В:] *Питання літературознавства*. Вип. 77, с. 271-279.
30. Adamowicz, A. (2000). Tadeusz Bobrowski jako pozytywny mecenas i negatywny mentor Conrada? [W:] *Przegląd humanistyczny* № 1/2, s. 125-136.
31. Busza, A. (1966). Conrad's Polish Literary Background and Some Illustrations of the Influence of Polish Literature on his Work. Rome, Antemurale, Vol. X, p. 109-255.
32. Kosek, K. (1995). *Elementy kultury i literatury polskiej w angielskich powiesciach Josepha Conrada*. Warsaw, R. 39, N 3, s. 119-132.
33. Kosek, K. (2000). *Slad Conrada na "drodze Polski do wolnosci"*. Warsaw, R. 44, N1/2, s. 115-123.
34. Krajka, W. (2004). A Return to the Roots: Conrad, Poland and East-Central Europe [In:] *East European Monographs : Conrad : Eastern and western perspectives*. Lublin, Vol. 8. p. 308.
35. Krajka, W. (2005). Beyond the roots : the evolution of Conrad's ideology and art [In:] *East European Monographs : Conrad : Eastern and Western Perspectives*. Lublin, Vol. 14, 428 p.
36. Najder, Zd. (2007). *Joseph Conrad: A Life*. Rochester, 745 p.

УДК 821.162.1.09

Наталія Стахнюк
кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри слов'янської філології та загального мовознавства
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: nataliasta2306@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9078-9444

ТВОРЧИСТЬ ТОМАША ПАДУРИ У КОНТЕКСТІ «УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ» РОМАНТИЗМУ

Статтю присвячено творчості одного з представників «української школи» романтизму – Томаша Падури, поета польського походження, який писав свої твори українською мовою. Проаналізовано рецепцію його творчості сучасниками, основні тематичні кола поезій, значення для розвитку польської та української літератур.

Ключові слова: романтизм, Україна, Польща, фольклор, історія.

Stakhniuk Nataliia. Tomash Padura's creativity in context of the "ukrainian school" of romanticism.

An extraordinary and original phenomenon in Polish romantic poetry is the "Ukrainian school", which was represented by Poles from Ukraine. It is difficult to overestimate their contribution to the development of Ukrainian literature and the development of Ukrainian national revival, because the writers who enrolled in this school were able to create perhaps the only Cossack-folk, Ukrainian and Polish literary synthesis in Europe.

The most controversial and at the same time the most striking figure of the Ukrainian School of Romanticism is Tomash Padura. Talented poet, wandering lyricist, who has made invaluable contributions to both Polish and Ukrainian culture, literature and music.

Contemporaries Padura's creativity was perceived ambiguously, often critically. At first - approvingly, his works were popular with readers. It is significant that some of his poetry is still considered folk, and this is a great recognition for the poet.

Drawing on inspiration from local folklore, Tomash Padura, a Pole by origin, felt like an integral part of the Ukrainian people. After all, he did not know another cultural source to confirm his "otherness", the difference of his own national identification and originality.

The main thematic dominance of all works is the historical past. In Padura's works Ukraine is mysterious and exotic, identified and freedom. Instead, Ukrainian landscapes are presented in a romantic-sentimental mood with characteristic gloomy tones, restless phenomena of nature. The main character of most of Padura's poetry is the Cossack, a warrior, a Byron romantic rebel, who is an integral part of the land that grew him.

When we read Padura's works, one should remember what function they were supposed to perform. After all, as the researchers rightly point out, the poet's creativity cannot be considered in isolation from his social activity, since the works reflect the author's civic position, his moods, and a system of values. Although the historical past of Padura is not always interpreted objectively, the role played by words and songs as a factor in the consolidation of the Ukrainian national community must be remembered.

Key words: *romanticism, Ukraine, Poland, folklore, history.*

Неординарним та оригінальним явищем у польській романтичній поезії є «українська школа», представниками якої були поляки-вихідці з України. Їх внесок у розвиток української літератури та становлення українського національного відродження важко переоцінити. Крім того «письменники, котрі зараховуються до цієї школи, зуміли створити чи не єдиний, напевно, в європейській площині козацько-народний, український і шляхетсько-польський мистецький літературний синтез» [Маковський 2005, с. 32].

Найбільш суперечливою та водночас найяскравішою постаттю української школи романтизму є Томаш Падура. Талановитий поет, лірник, мандрівний торбаніст, який зробив неоціненний внесок як у польську, так і в українську культуру, літературу та музику.

Сучасниками творчість Падури була сприйнята неоднозначно, часто критично. Спочатку – схвально, його твори користувалися популярністю серед читачів. Знаменно, що деякі з його поезій досі вважаються народними, а це є неабияким визнанням для поета.

Серед поціновувачів творчості Падури варто назвати С. Гошинського, який у своїй критичній статті про новітню польську літературу написав про поезії Падури: «Належить він до поетів, що оспівують Україну, і не поступається ні перед ким з боку історичного таланту й перехопленням рис України найшляхетніших...» [Гошинський 1835, с. 22].

Схвально про творчість Падури відгукнулись також М. Грабовський [Грабовський 1840], А. Поруй [Поруй 1860], В. Пшиборовський [Пшиборовський 1872]. Із найбільшим захватом висловився про Падуру Вінценти Поль: «Поезії й думи Падури дають цей камертон нашій новій літературі. Гама його невелика, але й гама соловейка маленька, а проте ми його слухаємо з насолодою» [Поль 1866, с. 344].

Однак, наступні твори, видані друком в 1842-1844 рр. зустріли неприхильно. І. Франко, П. Куліш і Драгоманов не визнавали за Падурою ніякого письменницького хисту. З негативною характеристикою Падури виступив Ф. Равіта: «Падура – людина середнього таланту і невеликого розумового розвитку» [Равіта 1889, с. 735]. А Юзеф Ролле ганить Падуру за українську мову: «А посеред загалу двоє чоловік (Падура і Комарницький) до такого ступеня знепритомніли, що закинули навіть мову батьківську і, ніби по-малоруськи, писали різну балаканину» [Ролле 1884, с. 205].

Як бачимо, творчість Падури мала як свої переваги, так і значні недоліки, на що звернув увагу В. Гнатюк: «Падура був найталановитішим з усіх поляків «української школи». Однак його літературна спадщина з усіма своїми досить значними дефектами і його політичне credo не вкладалися у рамки співця-нахлібника, як дехто собі це уявляв» [Гнатюк 2008, с. 110].

Черпаючи натхнення із місцевого фольклору, Тимко Падура – поляк за походженням – відчував себе невід'ємною складовою українського народу. Адже іншого культурного джерела на підтвердження своєї «іншості», відмінності власної національної ідентифікації і оригінальності він не знав. Так, наприклад польська дослідниця К. Якубовська-Кравчик підкреслювала значну роль української культури на формування творчих рис поета [Якубовська-Кравчик 2005, с. 113].

Сам Падура свої твори поділяв на «українки» і «думи», хоч поетика та зміст обох жанрів дуже подібні. Основною тематичною домінантою усіх творів є історичне минуле. Поезії написані українською мовою, але за допомогою польської графіки, з елементами південно-західної говірки. Про тісний зв'язок з народно-поетичною традицією свідчить лексика творів і використання автором розмірів, притаманних фольклорній творчості.

Ідея написання історії України у піснях протягом багатьох років не покидала поета. Проте, Падурина інтерпретація подій дуже дискусійна і викликає чимало сумнівів, оскільки автор свідомо оминає конфліктні сторінки в спільному минулому українського та польського народів. Натомість головним ідейним смислом

пісень є ідеалізація історичної спадщини і заклик до єднання та примирення у боротьбі проти ворога. Отже, читаючи твори Падури потрібно пам'ятати, яку функцію вони мали виконувати. Адже, як слушно наголошують дослідники, не можна розглядати творчість поета відокремлено від його суспільної діяльності, оскільки у творах відображено громадянську позицію автора, його настрої, а також систему цінностей: «думи й пісні відігравали роль фактора консолідації української національної спільноти; вони становили важливе джерело культурної компетенції, особливо стилізованого історичного знання, наводили привабливу модель сприймання минулого і одночасно були вагомим елементом місцевого обряду, що відрізняв від інших етносів чи націй» [Якубовська-Кравчик 2006, с. 134].

Україна у творчій інтерпретації Падури представлена загадковою та екзотичною країною, ототожнюється зі свободою та волелюбністю. Натомість українські краєвиди змальовано у романтично-сентиментальному настрої з характерними похмурими тонами, неспокійними явищами природи: «Сумно і темно – місяць глибоко / За хмару в небо забіг; / В таборі стихло, степом широко / Дим по могилах заліг» [Падура 1874, с. 15].

Головним героєм більшості поезій Падури є козак, воїн, байронічний романтичний бунтар, який є невід'ємною частиною землі, що його зростила. Так, наприклад, у вірші «Низовець», поет малює постать завзятого вояка, який хвалиться, що його боїться турок, і що він готовий напасти на Царгород: «Нехай в пусі стогне трус, / Я на морі хочу грать, / Тільки довгий скручу вус, / Швидше буду турка гнать. / Нуже діти під куль град! / Ми то птахи острих зим! / З крил лупежі в Цариград / Покотиться кров і дим!» [Падура 1842, с. 9].

У думі «Мазепа» головний герой постає перед нами багатостраждальним борцем за визволення народу. Автор представляє Мазепу у трагічному образі, спричиненому поразкою. Однак, закликає не впадати у відчай та стояти за свободу: «Не час пане Мазепо думати, гадати!... / Нехай палить Батурич Кацапія кровава: / на жужелях взнесла Ура! Храбрая Січ-Мати, / Гримлять гори Сердюків, в полум'ї Полтава...» [Падура 1874, с. 88].

Традиційний образ козака доповнює опис неофіційної сторони його життя, представлений у творі «Кощовий». Йдеться у ньому про козака, який мав кохану дівчину Дзюбу, розлуку з якою він важко переживає, а під час зустрічі веселиться та проводить час у забавах, поки не настане час повертатися на службу: «Лице поки в степ широкий / Не засяє Січі сталь... / Гуляй Дзюбо, гуляй любо, / Нім надійде жаль, жаль!» [Падура 1842, с. 6].

Падура привертає увагу до тих історичних моментів, коли поляки й українці разом боролися за визволення. Автор прикро вражений, що нащадки колишніх козаків тепер змушені сльозами і кров'ю омивати рідну землю. При цьому автор невтомно закликає до примирення братні слов'янські народи на користь спільної праці та боротьби: «О! Мати наша, ти їдна вільна / В цілій Слов'янів родині / Чоло розкішне, горде, свавільне, / Водиш як ангел в пустині!».

У далекому минулому залишилась нездійсненою ідея польсько-українського союзу. Лише одній людині під силу відновити славне минуле – це отаман Золотая Борода. Автор закликає його: «Прости, прости ляший сину, / В вашій землі інший світ... / І Козак твою родину / Лице знав від давніх літ». Вірш розпочинається мотивом народного паралелізму: «орел – Козак» і «вітер – стара пісень». У цій поезії Падура описує отамана, постать таємничу, огорнуту інтригою: «Цвіте рожса при калині, / Козак з коня похилився, / І з думкою при долині / На кульбаці положився. / Но він о тим добре знає, / Сплине щастя як вода, / Коли з нами загуляє / Золотая Борода...» [Падура 1842, с. 40].

Падура також прагнув з'ясувати причини занепаду. Через призму історіософії у пісні «Бурлака» від розглядає ідеалізоване минуле, приходять до висновку, що до занепаду призвели територіальні конфлікти, чим скористалися деспотичні царі: «За дівичих літ природи / По вселенній Бог ходив; / Світ був райом, а народи / Якби ангел кожний жив. / О пліт люди посварились, / Бог одвернув твар; / Кров полялась... і топились... / Но сплив кат чи цар». Твір має виразне антицарське спрямування, без означення якихось національностей, – протиставляються царі з катами – з одного боку, і люди, «мир Божий» – з другого: «Царі крикнуть: ми боги вам!... / А мир чим же? – скот і прах». [Падура 1874, с. 127].

Сьогодні, з історичної перспективи, крім політичної та поетичної діяльності Томаша Падури, можна вбачати в ньому яскравого, непересічного представника ідеології поляків, що проживали в Україні, постать яка змогла відчутти крокуюче відродження українського народу, яка в політичному та культурному сенсі мала сміливість оголосити свою прихильність до нього, яка в майбутньому польсько-українському союзі бачила розв'язання найбільшої проблеми сучасності – ослаблення російської імперії та їхніх завойовницьких прагнень. Саме тому Томаш Падура, навіть зі своєю псевдоісторичною фантастикою, романтизмом та українським мрійництвом, є дуже цікавою особистістю для дослідників польсько-українських стосунків XIX століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гоцинський, С. (1835). Nowa епока poezji polskiej [W:] *Pamiętnik Nauk i Umiejętności*, T.1. Z.1, s. 9–26.
2. Гнатюк, В. (2008). Українсько-польська правобережна романтична література. Вибрані праці. [В:] *Київські полоністичні студії*, Том XII, 110 с.
3. Маковський, С. (2005). «Українська школа» як варіант романтизму. [В:] *Київські полоністичні студії*, Т VII, с. 30–39.
4. Равіта, Ф. (1889). Фома Падурра. Критический очерк. [В:] *Киевская старина*, № 4, с. 727–751.
5. Grabowski, M. (1840). *Kilka uwag nad szkołami poezji polskiej*. Wilno, 181 s.
6. Padura, T. (1842). *Pienia Tomasza Padury*. Lwów, 98 s.
7. Padura, T. (1874). *Puśma Tymka Padury*. Lwów, 420 s.
8. Pol, W. (1866). *Pamiętnik do literatury polskiej XIX wieku*. Lwów, 344 s.
9. Poruj, A. (1860). *Zarys dziejów liter. pol. od czasów najdawniejszych do ostatnich*. Warszawa, 294 s.
10. Przyborowski, W. (1872). Tomasz Padura. [W:] *Biblioteka Warszawska*, T. IV, s. 410–423.
11. Rolle, A. J. (1884). *Emir Rzewuski*. Warszawa, 236 s.
12. Jakubowska-Krawczyk, K. (2005). Tomasz Padurra – poeta polsko-ukraiński [W:] *Варшавські українознавчі записки. Польсько-українські зустрічі*. Варшава, с. 111–122.

УДК: 01:355.48.

Прот. Ігор Тарасов,
кандидат богослов'я, доктор права,
керувач справами Патріарших приходів РПЦ в США
(Нью-Йорк)
e-mail: frihor@mail.ru
ORCID: 0000-0002-0781-693X

ПОСТАТЬ КОЗАКА У «ХОТИНСЬКІЙ ВІЙНІ» В. ПОТОЦЬКОГО

У статті розглянуто характер змалювання українського козака, союзника польського війська в Хотинській війні проти турок-османів, та прагнення автора художньо узагальнити цей зв'язок за рахунок акцентуації рис «сарматського ідеалу», який мислиться спільним для польської шляхти й українського козацтва.

Ключові слова: козак, Хотинська війна, сарматизм, пафос, сатира.

Rec. Tarasov Igor. Kozak as the Personage in V. Pototsky's «Khotin War».

One of the most interesting Polish poets of the Baroque era, Vaclav Potocki, was one of the leaders of the Polish-Lithuanian Commonwealth army in the fight against the Ottoman Turks, in particular in the decisive battle of Khotyn. However this proximity to the real concrete historical ground determines, in the spirit of contrasting Baroque poetics, the presence of critical elements. The poet captures situations that contradict the traditions of chivalry, manifestations of cowardice and bewilderment before the enemy, a looting that takes place alongside heroism and dedication also. Still, the intonation of "praise and glory" reigns here. And it is very symptomatic that the author finds enough bright colors on his palette to paint with noticeable sympathy and interest of the Ukrainian Cossack. Then the Polish government actively involved the Kozaks on their side, promising all sorts of privileges. The article deals with the characterization of the Ukrainian Cossack, an ally of the Polish army. The author's desire to artificially generalize this connection is emphasized at the expense of accentuating the features of the "Sarmatian ideal". This ideal is thought by the author in common with the Polish nobility and Ukrainian Cossacks. The author is attracted by the dense "Sarmatian" element, in particular, what many years will define romance as a local flavor. V. Potocki, whose work was written many years later in the Khmelnytsky region, strongly emphasized this former unity of the two peoples' army, which is motivated by a common "Sarmatian" code. Nevertheless, the author appropriately emphasizes the leading, organizational role of the Polish military commander, without whom the Cossacks – as "headless"; Zaporizhzhya army will not be mistaken if it gets under its mace. This is a broad epic canvas, detailing one day at a time, one of the critical moments of Polish history, when the Ottoman Port forced to abandon its intention to conquer the Rech Pospolita.

Keywords: Cossack, Khotyn war, Sarmatism, pathos, satire.

Вацлав Потоцький (1625–1693) – особистість незвичайна. Нашадок славного роду, воїн та державний муж, він воював в Україні. Обстоював аріанство, яке заперечувало Св. Трійцю. Водночас він був одним за

найзначніших представників польського письменництва епохи бароко, який поділяв ідеали сарматства. Головний його поетичний твір – «Wojna chocimska» (Хотинська війна), поема об'ємом у 12 тисяч рядків.

На жаль, обрана нами тема фактично не вивчена, бо дослідники, переважно історики, шукали в цьому тексті не стільки специфіки поетичної інтерпретації, скільки точного відбиття реалій. Між тим поему присвячено героям славетної битви: «... *te sarmacką Bellonę, wieczny sławy naszego narodu pomnik, wierną odrysowaną pracą poświęcam*». Характерно, що, хоча загалом Потоцький був близьким до сатиричної («сові-жжальської») течії, в даному тексті домінує патетична, піднесена інтонація.

Hetmani dawno w głowie formowane szyki,
W radę sobie przybrawszy stare pułkownicy
I mądre indzingeri, jakoby z rejestru,
Po równinach bystrego rozpostarli Dniestru.¹

Автор виступає фактично як спадкоємець середньовічних хроністів, докладно описуючи процес мобілізації, перебіг воєнних дій тощо, але це вже не класична сухувата історична проза, а художнє слово – вірш, насичений образністю та емоційністю. «Хотинська війна» має ознаки героїчного епосу й підносить лицарство польської шляхти як приклад мужності й жовнірської хоробрості. Водночас, на відміну від орієнтації на античні зразки, властивій класицистам, поема Потоцького зберігає відблиск справжніх бойових дій, вона міцно поставлена на ґрунт реальних історичних обставин. Це широке епічне полотно, в якому детально, день за днем протягом місяця, зафіксовано один з критичних моментів польської історії, коли Османська Порта змушена була відмовитися від свого наміру підкорити Річ Посполиту. Тому твір цей, написаний безпосереднім учасником бойових дій, дуже відмінний від, скажімо, більш пізнього однойменного твору І. Красицького (1780), створеного в рамках традиційного героїчного епосу з його штучним, рафінованим класицистичним стилем. Автора «Хотинської війни» приваблює густа «сарматська стихія», зокрема те, що через багато років романтики визначать як місцевий колорит. Покликана стати апофеозом польських лицарів-шляхтичів, поема якщо й містить книжні алегорії, властиві тогочасній стилістиці, то це не безкровні й схематичні зображення, а щось насичене конкретикою. Ми вже цитували згадку про «сарматську Беллону; от і постать головнокомандувача польського війська Яна Кароля Ходкевича характеризується уподібненням його до античного Марса, але це усе ж таки не переведені у книжковий формат давньогрецькі, застигли в холодному мармурі, божества, а «сарматські Марс і Беллона», начебто покриті кіптявою багать та порохового диму.

Автор виявляє справжній «талант епіка, що малює вражаючі картини битв, атак, лицарських поєдинків, майстерність побутописця, рельєфно відтворює життя військового табору, повсякденну буденність і шляхетські типи, яскраве обдарування сатирика, що таврує магнатську олігархію, шляхетські зловживання "золотою свободою", пригнічення кріпаків, саркастично характеризує самого короля Зигмунта III, – усе це, обумовлюючи художню самобутність поеми, ставить "Хотинську війну" на недосяжну висоту і для його польських попередників, і для послідовників в XVIII в. Своєрідне переплетення епіки і сатири, патетики і памфлету, моралізаторства і ліризму, порушуючи гармонію епічного звучання, відображає складну гаму думок і переживань поета...» [История 1987, с. 156].

Втім, ця близькість до реального конкретно-історичного ґрунту визначає, в душі прихильної до контрастів поетики бароко, й наявність критичних елементів. Поет фіксує й ситуації, що суперечать традиціям лицарства, прояви боягузтва й розгубленості перед ворогом, мародерство, яке має місце поруч з героїкою та самовідданістю. Але усе ж таки тут панує інтонація «хвали й слави». І дуже симптоматично, що автор в цілому змальовує українського козака з достатньою симпатією.

Як відомо, королівська влада Речі Посполитої, яка в той момент перебувала в політичній ізоляції, звернулася до українського козацтва із закликом узяти участь в боротьбі з турецькою навалою, обіцяючи за те усякі привілеї. Це було тим більш важливо, що навала Порти загрожувала й Україні як частині Речі Посполитої. Отож козацька рада в урочищі Суха Діброва на Черкащині затвердила рішення про участь у спільній з поляками боротьбі проти Туреччини та вислала до Варшави делегацію на чолі з гетьманом Петром Конашевичем. На той момент обидві сторони були вкрай потрібні одна одній. В. Потоцький, який писав свій твір вже через багато років по Хмельниччині, усіяло підкреслює цю обставину. Тим не менш, автор наголошує на чільній, організаційній ролі польського воєначальника, без якого козаки – як «без голови»; військо Запорізьке не помилиться, якщо встане під його булаву:

Po tym zgiełku, jakby się po burzliwym grzmocie
Słońce z chmury wydarło, gdy ujżrym w namiocie
Hetmańskim Doroszenka, kozackiego posła;
O którym po obozie gdy się wieść rozniosła,
Schadzali się rotmistrze i wojskowi starszy,

¹ Тут і далі поема В. Потоцького цитується за джерелом: Potocki W. Wojna chocimska, 1675.

A ten czoło z podróżnej kurzawy otarszy:
 «Wódz i wojsko kozackie wielce się tym trapi,
 Że więcej ma trudności, im się barziej kwapi
 Do twojego, hetmanie, na to pole boku <...>
 Wojsko cię Zaporowskie nigdy nie omyli,
 Idzie pod twą buławę, gdzie serca i bronie
 Bogu i jako matce tej święci Koronie;
 Idzie, i nie wprzód ujrzy Zaporohy swoje,
 Aż zrzuci pod tve nogi tureckie zawoje!»

Że Kozacy bez wodza, [bez] głowy, samopas
 Tłukąc się, razem padli pogaństwu na opas,
 Z czym acz jeszcze chromego oczekuje, ale
 Rzadkoż się złe nowiny, rzadko mieniaż zale!

Активно підкреслюється нерозривність цього союзу. У поемі Потоцького польського керманіча за-смучує страга захоплених в полон козаків турками, але він, не даючи почуттям взяти гору над розумом, не полишає останньої надії на перемогу.

Gdy Liszka Prut przemknąwszy wykradnie się polmi
 I od pieczy smutnego hetmana uwolni,
 Którego barziej strata Kozaków zasmuca.
 Jednak ostatniej jeszcze nadzieje nie rzuca,
 Nie da się trosce w potuł, choć go w serce bodzie,
 I w różnej trzyma czoło od serca swobodzie.

Водночас В. Потоцький буває щодо постаті козака доволі критичним. Так, у поемі є лаконічна замальовка того, як 40-тисячне козацьке військо під проводом гетьмана Я. Бородавки рушило до Хотину, в якому засіло польське військо. Відбувся запеклий бій з союзниками турок кримськими татарами, які намагалися запобігти цьому з'єднанню. Автор віддає належне хоробрості козаків, їхній військовій майстерності, але й водночас звинувачує союзників у анархії, мародерстві, схильності до зайвого ризику й висловлює це у суворих образних узагальненнях, які вдало передають похмуру ауру війни:

Pod chorągwie uderzą, które nim się ruszą,
 O języka się chyżo ochoczy pokuszą.
 Pułk jeden szedł kozacki obciążony łupy,
 Co rabował, od swej się oderwawszy kupy.
 Ci upewnią, że wojsko tylko o mil kilka;
 Toż naszy psa szarego widzą miasto wilka.

Bo Brodawka, kozacki wódz chocimskiej drogi,
 Idąc bez wszelkiej sprawy, bez wszelkiej przestrogi,
 Włazł Turkom w samo gardło, gdzie albo umierać,
 Albo mu trzeba było środkiem się przedzierać
 Bisurmańskich taborów, a za każdym krokiem
 Szturmować i z onym się pasować obłokiem...

Таким чином, неоднозначна оцінка козацтва в «Хотинській війні» В. Потоцького не лише свідчить про колишню єдність, але й містить часом гірке дорікання – що не дивно, коли взяти до уваги, коли поема писалася й що постало між українським козацтвом та автором «Хотинської війни» в проміжок між подіями та їхнім художнім відтворенням.

До драматичного моменту, коли розлючений Потоцький, перед початком битви українського козацтва з поляками під Берестечком у 1651 р. (в ході якої його, до речі, буде тяжко поранено), розірве текст вимог козаків на очах у короля, було ще далеко.

Але «Wojna chocimska» була написана ще значно пізніше – у 1670 (75) р. І характерно, що Потоцький проніс через всі ці драматичні роки почуття поваги до вчорашніх співгромадян та союзників, відтак наза-вжди історично відділених від нього смугою Хмельниччини. Здається, що ця ситуація потребує в майбутньому подальшої, значно більш розгорнутої уваги.

ЛІТЕРАТУРА

1. *История всемирной литературы* (1987). В 8 (11) тт. Т. 4. Москва, 687 с.
2. Potocki W. *Wojna chocimska*. (1675). URL : <https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/wojna-chocimska.pdf>.

Марія Чикарькова
доктор філософських наук, професор,
професор кафедри культурології, релігієзнавства
та теології Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
e-mail: chikarkova@ukr.net
ORCID: 0000-0001-9664-8132

ПЕЙЗАЖНИЙ ОБРАЗ В ОПОВІДАННІ Б. ШУЛЬЦА «СЕРПЕНЬ» («ЦИНАМОНОВІ КРАМНИЦІ») ЯК СИМВОЛ ЗВАБЛИВОСТІ «ТІЛЕСНОГО» (ДО ПИТАННЯ ПРО ТВОРЧИЙ МЕТОД ПИСЬМЕННИКА)

У статті розглянуто особливості інтерпретації пейзажно-речового образу («літературний натюр-морт») у «Цинамонових крамницях» Бруно Шульца. Автор розвідки демонструє, що письменник широко використовує традиції його приналежності до символізму (у той час як літературознавці зазвичай іменують його авангардистом).

Ключові слова: *творчий метод, символізм, біблійна аксіологія, тілесність, спіритуальність.*

Chikarkova M. Landscape image in the story of B. Shults ("The cinnamon shops") as a symbol of the vehicle "body" (to the question of the creative method of the writer).

Bruno Schulz's creative method is usually defined as innovative. Accordingly, the writer is commonly referred to as the avant-garde. However, the author of the research draws attention to the writer's affiliation with the culture of Modernity. His works testify to the artist's widespread reliance on traditional biblical symbolism. This can be explained by his traditional Orthodox-Jewish upbringing. The article deals with the function of landscape and material image ("literary still life") in "The Cinnamon Shops". According to the analysis, it is based on numerous biblical allusions. The article argues with studies that attribute the writer to the use of Kabbalah's postulates. Schultz's text is constructed as a dialogue with the biblical concept of the world and man; material φύσις looks like a variable and temporary substance here. If orthodox Judaism sees Creation as a programmed by God for man's joy and sensual pleasure, and the Gnostic Kabbalists seek to master these bounties of material being of power, then in Schultz's world we are faced with a complete desacralization of sensually and materially human being. At the same time, the author's vision is presented as if through the eyes of an innocent child without a reflexive view. Schultz's artistic world is saturated with antique and biblical allusions: an image of brilliant light that corresponds to the biblical first day of creation; white and gold colors of hot summer; golden fruits, reminiscent of the world of ancient mythology; like deadly biblical honey, sticky sweat that sticks to your face; a mention of the name of Pomona, the Roman vegetable goddess, who looks like a humble maid, and so on. All these details give grounds for defining Schulz's creative method as a symbolism, that is based on naturalistic description. The approach of the author to the sensual temptations of the world is closer to Christian spiritualistic austerity than to Jewish hedonism. So, our conclusion is that Schultz is not an avant-gardist, but a representative of the classical Modernist style, for which the values of traditional culture have not lost value.

Keywords: *creative method, symbolism, biblical axiology, corporeality, spirituality.*

Літературна постать та творчий доробок одного з найяскравіших майстрів польської прози ХХ ст., дрогобицького жителя Бруно Шульца, дедалі частіше приваблює дослідників. З 2004 року регулярно відбувається Міжнародний фестиваль, присвячений цьому неповторно оригінальному автору, у його рідному Дрогобичі. Твори Шульца від початку було схвалено такими авторитетними польськими письменниками-новаторами, як С. Віткевич, А. Слоніський, Ю. Тувім, Л. Півінський, Т. Бжеза. Він, безумовно, один з найцікавіших представників польського модерну ХХ століття. Але це занадто широке визначення.

Зазвичай Б. Шульца відносять до письменників-новаторів. Так, О. Сухомлинов пише, що його творчість «різко виділяється своєю неординарністю та експериментальним новаторством, виходячи за межі пануючих канонів і тенденцій» [Сухомлинов 2012, с. 262]. Це дозволяє часто говорити про «мовний авангардизм» Б. Шульца, та й взагалі називати його авангардистом. Відзначається експресіоністична манера його прози [Kwiatkowski 2000, s. 338–339], а співставлення з Кафкою стало настільки стійким [Лопушанський 2018, Регурецька 2018], що інколи його називають «другий Кафка». Водночас це усе ж таки виглядає як поспіхом зроблене узагальнення, оскільки розгорнутих доказів зазвичай не пропонується. Переконалівіше, на наш погляд, виглядає позиція К. Регурецької, котра відносить Шульца до письменників-модерністів, причому таких, яким притаманна «міфологізація дійсності» [Регурецька 2018, с. 44]. Поставимо ж на меті дослідити цей момент дещо уважніше на матеріалі циклу «Цинамонові крамниці» (оповідання «Серпень»).

Більшість сучасних дослідників зосереджені на інших проблемах. С. Фіцовський описує життя Бруно Шульца та інтерпретує його літературну, графічну, епістолярну й критичну спадщину, ґрунтуючись на можливостях біографічного методу [Фіцовський 2014]. Різні аспекти життя й творчості Шульца привертали увагу дослідників: його філософські погляди [Київські 2013, с. 158–166], географія творчості [Київські 2013, с. 151–157], аналізувалася іронія як основа поетики Шульца [Пигров 2016, с. 142] тощо. Зокрема «Цинамонові крамниці» порівнювалися з романами Ф. Кафки «Процес» та «Перевтілення», причому акцентувалася подібність міфів Дрогобича та Праги [Мальцев 2016]. Отож не можна сказати, що наука про літературу до Шульца байдужа. Але, повторюємо, трактовка письменника як авангардиста робиться побіжно, поза чіткими дефініціями; характерно, що його полубляють порівнювати з класиком модернізму Ф. Кафкою, котрого найчастіше потрактовують як експресіоніста; інколи це поширюється й на Шульца [Айзенбарт 2017, с. 5], втім достатньо автоматично й бездоказово.

Відсутність особливої цікавості до проблеми творчого методу письменника, в принципі, можна зрозуміти: дана категорія активно мусувалася в світопоглядному ракурсі у марксистсько-ленінському літературознавстві, і з занепадом останнього перестала приваблювати дослідників. Тим не менш, в даному випадку увага до даного питання може виявитися вельми плідною. Адже про Шульца й Кафку люблять писати як про адептів Кабали, хоча ця гностична доктрина фактично йде врозріз з біблійною концепцією буття й людини, акцентуючи людську активність та ініціативу, а не покору Богові. Втім, оскільки Шульц, як і всякий, вихований в лоні традиційної єврейської культури, перебував у безперестанному діалозі з юдаїстськими духовними цінностями, то й буденність незмінно поставала тут переосмисленою в ключі біблійної аксіології, яка пропонує погляд на реальність як на щось тимчасове. Це стимулювало широке звернення до символіки, яка не обмежувалася рамками суто символізму; один з феноменів «стилю епохи» – натуралізм, який розвивався фактично рука об руку з символізмом, що породило надзвичайно цікаву синкретичну структуру художнього образу, що наскрізно проходить через усе сучасне мистецтво. Генетично це сягає світу бароко, яке вперше примусило глибоко замислитися над плінністю й химерністю фізичних речей, таких, здавалося б, міцних і непорушних. Але в символізмі рубежу XVIII–XX ст. містична незбагненність світу артикулюється значно енергійніше; перший, предметний план символу демонстративно виписаний корпускулярно, в традиціях античного мімезису, але вся побудова образу веде до прихованої в нім «темної глибини» (Вяч. Іванов). Отож така структура сигніфікує глибокий сумнів у змістовності того міщансько-матеріалістичного буття, яке орієнтоване було на гедонізм і культивувало «бюргерські смаки». Навколо цього моменту буквально кружляє дослідницька думка, але наприкінці усе фатально зводиться до «відбиття реальності: «Однак в аспекті міметичних можливостей і обмежень модерністського художнього методу звернення до прози Шульца доводить, що жадоба «іншого простору» і «іншого часу», що зародилася в рамках індивідуального авторського хронотопу, не виключає топографічної точності при відтворенні краєвиду рідного міста. Тому дослідження поетики міфу Бруно Шульца пов'язані саме з розпізнаванням образів письменника на карті Дрогобича, про що переконливо пише Е. Фіцовський» [Лопушанський 2018, с. 94]. Однак ця «радість впізнавання» явно не була самостійним художнім завданням письменника, його більше цікавили приховані «силові лінії» отого тяжіння до Бога або відсахування від Нього, про які щойно було сказано. І саме цей аспект ми робимо основним у нашій розвідці.

За браком місця, ми мусимо обмежитись лише одним репрезентативним образом – пейзажем (з елементами літературного натюрморту), в якому, тим не менш, сконденсовано, як нам здається, найхарактерніші ознаки творчого методу Бруно Шульца.

Творчість Шульца неможливо зрозуміти без культурного контексту. «Шульцевська концепція міфологізації дійсності була способом розуміння світу, в якому все було надто ускладнено та вимагало повернення до минулого. У минулому можна було відшукати світ, з якого розпочинався людський рід. Цей міф було втрачено у процесі змін і формування сучасної культури. У своїх творах письменник намагався відшукати зв'язок, що поєднує дійсність з міфологічною «родословною» <...> Письменницька майстерність Шульца заснована на зв'язку міфотворчих процесів з відсилкою до античної і біблійної міфологій» [Регурецька 2018, с. 56].

Аналізоване нами оповідання «Серпень» з «Цинамонових крамниць» розпочинається зі змалювання письменником сліпучої білизни, яка начебто згущується в «золоті плоди», що примушують згадати сад Гесперід, з *«блжих від спеки, приголомшливих літніх днів. Задурманені світлом, ми гортали цю велику книгу вакацій, усі сторінки якої палахкотіли й виблискували, причаївши на дні до млості солодкий м'якуш золотих грушок»* [Шульц 2014, с. 6]. Але перед нами складний діалог символів. Близько до розуміння задуму автора підходить Г. Бокшань, стверджуючи, що в Шульца «образ полудневого світила наділено містично-езотеричними конотаціями», що тут «образ полудневого світила наділено містично-езотеричними конотаціями» [Бокшань 2016, с. 4], але мало зв'язати ці конотації з ритуалами повсякденності, як це робить дослідник. Адже тут «білий світ» язичницького щедрого літа таємно кореспондує з біблійним першим днем творіння, коли Бог відділив світло від п'тьми; це світло й стало матеріалом для Всесвіту, утворивши майбутній фізис

посеред не-фізичного титанічного мороку. Та матеріальне буття – лише тимчасове випробування, спокуса для людини Біблії, воно обоюдноється язичниками, а не шанувальниками справжнього Творця. Також звертає на себе увагу начебто «гастрономічний» ракурс сприйняття речей, що оточують наратора. Мотив язичницьких «золотих плодів» одразу ж кардинально підсилюється. В експозицію твору виноситься розгорнутий, чуттєво насичений опис дарів щедрого літа: *«Аделя приходила світлим ранком, ніби Помона у вогні розжарених днів, сиплячи з кошика барвною красою сонця – лискучі, налиті водою під прозорістю шкірки черешні, таємничі чорні вишні, що пахоцями перебивали сутність власного смаку; абрикоси, що в їх золотому м'якуші втілювалися довгі попудні; поряд з цією чистою поезією плодів вона викладала напучнявілі силою й живністю шматки м'яса з клавіатурою телячих ребер, водорості зеленени, схожі на вбитих моллюсків чи медуз – сировина для обіду з ще не сформованим та піснуватим смаком, вегетативні й телуричні складники обідньої страви з диким польовим духом»* [Шульц 2014, с. 6]. Та симптоматично, що усі ці дари природи приносить служниця Аделя, яка одразу ж уподібнена Помоні, язичницькій богині овочів; а оскільки боги язичників суть біси (Пс. 95: 5), і все це набуває характеру грандіозної спокуси, або, як кажуть православні теологи, «прелесті». І написана Шульцем картина радше нагадує бійню, ніж стіл, накритий до бенкету. До речі, *«дикий польовий дух»* у Біблії пов'язується з приземленим Ісавом, званим також *Едом* зі значенням, однорідним з іменем *Адам*: «червона земля», тобто перша людина, взята з глини, спокушена гріхом і віддана знову прахові земному; це натяк на оте «червоне», сочевичну юшку, за яку Ісав продав своє первородство метикуватому Якову. Підсилюють враження відрази до всього чуттєвого й *«вбиті моллюски чи медузи»* – це табуїрована для юдея їжа; Мойсей заборонив їсти «морських гадів», котрі тут ще й подвійно огидні, бо до них долучено епітет «вбиті», тобто сприйняті автором як труп.

Звідси й семантичний місток до розуміння назви усього твору. Адже «Цинамонові крамниці» – це торгівля гострою приправою до їжі, корицею (*Cinnamomum zeylanicum*), латинська (наукова) назва якої еквівалентна грецькому слову *κιννάμωμον* у християнській Біблії (чомусь сьогодні в інтернеті поширена думка, що це слово – англійське, запозичене з французької мови). Кориця, яка в природі має неприємний, подразливий запах, здавна використовується як приправа, що після кулінарної обробки надає їжі принадливого аромату. У ТаНаХу (Старому Завіті) вона згадується як інгредієнт сакрального помазання («Повторення Закону»): утім набагато частіше уживано було її ще й як афродізіак («Пісня над піснями»).

В світі Шульця *кіннамон* постає як символ акцентуації тілесної спокуси, невід'ємний від того, що в післаренесансній західноєвропейській естетиці шанобливо іменували «чуттєвим блиском речей» (вираз, який полюбили, зокрема, Марк і Енгельс).

В описі щедрого літа, в якому домінують білий і золотий кольори, ми стикаємося ще й з асоціативно однорідним словом мед, конотація якого чітко маркована в світі біблійних понять: *«...велетенське літо: тиша тремких нашарувань повітря, квадрати блиску, що снили свої розпечені сни на долівці <...> Суботнім попуднем я виходив з матір'ю прогулятися. З півтемряви сіней ми відразу поринали в сонячну купальню дня. Перехожі, блукаючи в золоті, мружили очі від жару, немов позліплювано їх медом, під відкопленою верхньою губою виднілись їхні ясна і зуби. І всі блукальці тим золотим днем несли на собі однакову спекотну гримасу, ніби сонце надягло на своїх вірян одну й ту ж маску – золоту маску сонячного ордена; і всі, що нині вийшли на вулиці, зустрічалися, миналися, старі й молоді, жінки і діти, вітали одні одних тією маскою, вималюваною на лицях грубим шаром золотої фарби, вишкірюючись навзаєм вакхічною гримасою – варварською маскою поганського культу»* [Шульц 2014, с. 7]. Але «золота маска сонячного ордена», що являє собою начебто розмазаний по обличчю чи то густий та липкий піт, чи то солодкий мед, примушує пригадати гіркі слова Йонатана, котрого батько його Саул прирікає на смерть за те, що він порушив піст, уживши трохи меду: *«Я скуштував кінцем палиці, що в руці в мене, трохи меду. Ось я готовий умерти»* (1 Сам.: 43–44)¹. Подібні «усміхнені» маски з срібла надягали на обличчя прихильники культу Ваала, які приносили в жертву ідоліві власних дітей-первенців; цей сюжет, завдяки археологам, на рубежі XIX–XX ст. був у Європі дуже популярний.

Усе це, зауважимо принагідно, не дає підстав трактувати шульцевий образ світу як «український» на тій лише підставі, що у творах письменника чітко відтворено образ старого Дрогобича².

¹ Можна знайти й дещо іншу інтерпретацію меду в цьому творі – як відмови від дарів Божих [Абрамович 2019, с. 517].

² Справедливо поставши питання в цілому «Хто він був? Український поляк? Польський єврей? Єврейський українець?», К. Ісаєнко неочікувано зводить ситуацію до елементарного відтворення в «Цинамонових крамницях» дрогобицького пейзажу: «Галицькі реалії, дрогобицькі вулиці, магазини, гімназія, театр були для письменника постійним джерелом мистецького натхнення, як Вітебськ для М. Шагала чи Дублін для Джеймса Джойса» [Ісаєнко 2016, с. 329]. По суті, такий само «краєзнавчий» підхід спостерігається і в В. Лопушанського: «Для Шульця Дрогобич є його містом, цілим світом, «особливою країною», «особливою

Юдейська традиція не заперечує насолоди дарами тілесного світу. Зокрема вдячне споживання їжі, дару Божого, прирівнюється до богослужіння, й знаковий твір юдейського богослов'я, написаний мудрецем Йосефом Каро у XVI ст., не даремно іменується «Шулхан Арух» – накритий стіл. Це збірка молитов та коментарів до писання, духовна пожива для юдеїв протягом півтисячоліття. Але в Шульца ми стикаємося з іншим підходом, який, однак, навряд чи можна віднести до впливу Кабали з її прагненням оволодіти благами цього світу. Мимоволі пригадується блискуче полотно автора, який був ще й талановитим маляром: юнак у довгому чорному вбранні, яке водночас нагадує й ортодоксальний єврейський побутовий одяг, і католицьку сутану, жадібно втуплює очі в насичені сонячним вогнем, потрактовані в еротичному ключі, постаті двох дівчат. Усе це дуже далеке від аскетизму; тут домінує брутальна сила – статевого потягу, бринить язичницький пафос торжества плоті. Та Шульц сприймає «тяжіння плоті» і спокуси чуттєвих радощів спіритуалістично, радше як християнський аскет, ніж юдей, для якого плоть і земні дари від початку сакральні та чисті, як дар Божий. Ця неочікувана похмурість у зображенні природи знаходить свій вираз у місткому символі «чуттєвого блиску речей» як облукання, омани, для створення якого мобілізується ціла низка класичних біблійних алюзій. Але, звичайно, ця теза потребує подальшого поглибленого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамович, С., Кеба, О., Стахнюк, Н. (2019). *Історія польської літератури*. Київ, 730 с.
2. Айзенбарт, Л. М. (2017). Художня візуалізація міської карти Дрогобича у творчості Бруно Шульца (на матеріалі оповідання «Вулиця крокодилів») // *Держава та регіони*. Серія: Гуманітарні науки. № 4 (51). С. 3–6.
3. Бокшань, Г. І. (2016). Міфологема сонця у творах Бруно Шульца і Галини Пагутяк // *Вісник Львівського університету: іноземні мови*. Львів: Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Вип. 24. Ч. 1. С. 2–10.
4. Гарба, В. (2015). Топос міста у творі Бруно Шульца «Цинамонові крамниці» // *Київські полоністичні студії: зб. наук. пр.* Київ. Т. 26. С. 343–347.
5. Ісаєнко, К. П. (2016). Творчість Бруно Шульца як український вимір чужої ідентичності // *Література та культура Полісся*. Серія «Філологічні науки». Вип. 84. С. 328–333.
6. Київські полоністичні студії: зб. наук. пр. (2013). Київ. Т. 22. 493 с.
7. Лопушанський, В. М. (2018). Міфологізація міста у творах Бруно Шульца та Франца Кафки // *Молодий вчений*. № 3.1 (55.1). С. 93–97.
8. Мальцев, Л. А., Регуцкая, Е. М. (2016). Мифологизация города в творчестве Б. Шульца и Ф. Кафки // *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. Серия: Филология, педагогика, психология. № 2. С. 41–47.
9. Пигров, К. С., Трофимова, Е. А. (2016). К исследованию концепта времени восточноевропейского модерна: пафос и ирония // *Научно-технические ведомости Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. Гуманитарные и общественные науки*. С. 137–147.
10. Регурецкая, Е. М. (2018). *Концепция мифа в творчестве Б. Шульца и Ф. Кафки*: Дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. н.: спец.: 10.01.03 – литература народов стран зарубежья (западноевропейская и американская). Калининград. 189 с.
11. Сухомлинов, О. М. (2012). *Етнокультурний дискурс у літературі польсько-українського пограниччя XX століття*. Донецьк, 376 с.
12. Фіцовський, Є. (2014). *Бруно Шульц. Книга образів*. Київ, 560 с.
13. Шульц, Б. (2014). *Цинамонові крамниці та всі інші оповідання*. Київ, 384 с.
14. Kwiatkowski, J. (2000). *Dwudziestolecie międzywojenne*. Warszawa, 598 s.

провінцією» і врешті «геніальною епохою», в якій жив і творив письменник» [Лопушанський 2018, с. 96]. Не кажучи вже про те, що тоді Дрогобич був усе ж таки «за пропискою» містом польським, а не українським, зводити ситуацію до славнозвісного «відбиття реальності» ніяких підстав немає, оскільки перед нами розгортається типова духовна колізія, визначена рефлексіями над єврейською Біблією.

Ольга Шаповал
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: oshapoval755@gmail.com
ORCID:0000-0003-0191-3154

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНІВ МОРСЬКОЇ ТРИЛОГІЇ В. ГОЛДІНГА «ДО КРАЮ ЗЕМЛІ»

Стаття присвячена аналізу жанрової специфіки романів В. Голдінга, що складають морську трилогію «До краю землі». Розглядається жанрова взаємодія кожної книги як у синхронії (зміна художнього стилю оповіді), так і в діахронії (жанровий реєстр охоплює літературні традиції різних епох). Трилогія визнається як складна поліжанрова оповідь, яка демонструє синтез епічних, ліричних, драматичних, метафоричних, умовних структур.

Ключові слова: жанр, трилогія, синтез, притча, морський роман

Shapoval Olha. Genre peculiarities in W. Golding's "To the ends of the earth: a sea trilogy".

The article deals with the generic analysis of W. Golding's "To the ends of the earth: a sea trilogy". The novels of the sea trilogy vividly reflect the evolution of Golding's creative manner, changes in the outlook and artistic style of the writer, which was a prerequisite for the increased attention of scholars to these novels. Various aspects of the trilogy are actively explored in Anglo-American (J. Stape, J. Poster, J. Bryson, K. McCarron) and in post-Soviet literary studies (T. Strukova, O. Kliotskina, I. Makarova, L. Miroshnichenko) but the question of the genre specificity of the sea trilogy novels remains debatable.

In fact, under the title the author announces the genre of the trilogy to which the genre-forming components – the romance of the sea voyage, the characteristic types of heroes, the chronotope, and the point of view – also correspond. It is pointed out, that the genre of the traditional adventure sea novel is only on the surface, but the deeper reading of the trilogy shows the controversy with it.

As a whole, W. Golding's sea trilogy "To the ends of the earth" is defined as a complex polygenre narrative that demonstrates a complex synthesis of epic, lyrical, dramatic, metaphorical, conditional structures. It begins as a journey diary in the epistolary prose traditions of the late XVIII – early XIX centuries; it traverses several genres on the way to the final – a modern philosophical novel. Each book has its own type of inter-genre relations, and the work as a whole shows the genre interaction both in synchrony (there is a constant change of the artistic style of the story) and in diachrony: the genre register covers the literary traditions of different eras. The trilogy was created in the spirit of the twentieth century aesthetic paradigms, but stylized under earlier models of fiction: a sea novel, a "Bildungsroman", a historical novel, an epistolary novel, a sentimental journey. Thus, Golding addresses the philosophical problems of being human, skillfully and gracefully disguising them in a form that is appropriate, in his opinion, for a deeper reader's perception. The authorial and ideological innovation of the trilogy makes it possible to define it as one of the monumental examples of contemporary British prose.

Keywords: genre, trilogy, synthesis, parable, sea novel

Романна трилогія «До краю землі» створювалась В. Голдінгом впродовж десятиліття (1980–1990), і лише у 1991 році усі три книги вийшли окремим виданням. Трилогію складають книги «Ритуали плавання» («Rites of Passage», 1980), «Близьке сусідство» («Close Quarters», 1987), «Вогонь там, унизу» («Fire down below», 1989), в яких у формі щоденника розповідається про морську подорож до Австралії молодого англійського аристократа Едмунда Телбота.

Романи морської трилогії яскраво відбили еволюцію творчої манери Голдінга, зафіксували зміни у світогляді та художньому стилі письменника, що стало передумовою підвищеної уваги науковців до цього твору. Різноманітні аспекти трилогії активно досліджуються як в англо-американському (Дж. Стейп [Stape 1992], Дж. Постер [Poster 1993], Дж. Брайсон [Bryson 1990], К. МакКерон [McCarron 1995]), так і в пострадянському літературознавстві (Т.Г. Струкова [Струкова 2000], О.О. Кльоцкіна [Клёцкіна 2004], І.С. Макарова [Макарова 2009], Л.Я. Мірошніченко [Мірошніченко 1999]), але питання про жанрову специфіку твору досі залишається дискусійним. Так, вітчизняна дослідниця Г.С. Стовба висловлює думку, що у романах трилогії Голдінг повертається до розробленого в ранній творчості жанру притчі, а інші жанрові елементи, присутні у творі (роман виховання, епістолярно-щоденниковий, морський, роман про митця), представляються

у перекрученому, пародійному модусі і складають лише багатий тематичний фон для притчі про виховання [Стовба 2008, с. 11]. Але тут такі дослідниці вказує на такі невластиві для притчі риси, як великий обсяг твору та стилістична різноманітність трилогії [Стовба 2008, с. 11–12], до чого додамо розширену соціально-філософську проблематику, що дозволяє говорити не про жанрову своєрідність притчі, а про наявність притчовості у творі як однієї із жанрових складових філософського роману.

У ґрунтовному монографічному дослідженні Т.Г. Струкової «“Морська трилогія” В. Голдінга: традиція і новаторство» [Струкова 2000] утверджується погляд на жанрову специфіку твору як на розвиток традиції національно значущого для англійської літератури жанру морського роману, в якому, однак, «класичні константи морського роману <...> наповнюються міфологічним змістом, життя людини розглядається з точки зору архетипів» [Струкова 2000, с. 129]. Водночас, не можна погодитись із твердженням дослідниці про те, що Голдінг, «звертаючись до канонічної структури морського роману, підкреслено скрупульозно її зберігає» [Струкова 2000, с. 129]. Справді, назвою «Морська трилогія» (Sea Trilogy) автор анонсує жанр твору, якому нібито відповідають і жанрові компоненти – романтика морської подорожі, характерні типи героїв, хронотоп, точка зору. Однак у даному випадку жанр традиційного пригодницького морського роману виявляється позірним, при більш глибокому прочитанні трилогія – полеміка з ним. Вже при першому знайомстві з текстом обрана форма виявляє жанрову неспроможність: автор навмисне нехтує необхідними жанрово-естетичними компонентами, такими як типовий сюжетний хід, епізоди та мотиви, класично притаманні жанру (пошуки скарбів, зустрічі з піратами, морський промисел), описові паузи, забортна пейзажність та ін. Центральна сюжетна лінія першої книги немає нічого спільного з морською традицією; замість подвигу, авантюри на воді тут «історія одного гріхопадіння», розвиток якої зачіпає жанровий реєстр в цілому: тут і світський роман, і психологічний, і епістолярний, і детектив, комедія, драма. Проте повністю виключити «морську» спрямованість твору теж неможливо, це скоріше змінена «морська» форма, трансформований жанр. Трансформація має формально-змістову генезу, оскільки книги трилогії імітують традицію щоденникової оповіді кінця XVIII – початку XIX століття, епістолярний роман у формі трансформованого роману виховання (Bildungsroman), де свідомість автора-протагоніста визначає змістовий бік оповіді. Робота свідомості постає силою як власного становлення (виховання), так і жанрової еволюції та модифікації. Подорож у трилогії (passage), на відміну від попередніх зразків морської літератури, відбувається не зовні, а всередині героя; це шлях змушнення, самопізнання та пошуку правди.

Перший роман «Ритуали плавання» починається як хронологічно чітка щоденникова оповідь. Проміжок часу між подією та її письмовою фіксацією мінімальний, що дозволяє говорити про ізохронію фабули та послідовності її письмової фіксації. Однак одноманітна форма не довго задовольняє Телбота, з перших сторінок іде гра «текст у тексті». Він пробує грати з мовою, вводячи цитати грецькою, лагиною, перекладаючи «сухопутні» сюжети на флотський жаргон «taupaulin». У пошуку еталонних орієнтирів Телбот-Голдінг розкидає у тексті алюзії-посилання на «старих добрих Філдінга та Смолетта», «сентиментального Голдсмита та Річардсона», Дефо. Фамільярно-поблажливий тон стосовно сучасників-романістів виказує незадоволення формою XVIII–XIX ст., яка не співпадає із свідомістю героя, свідомістю XX століття (складною, знайомою з бергсонівською та прустівською концепціями пам'яті та часу), що збиває формальні налаштування й змушує оповідача вести пошук жанру під час оповіді.

На думку О.О. Кльоцкіної, перед нами прийом палімпсесту, але перевернутий (у світлі подорожі до Антиподів) «з ніг на голову», де «основою служить не старший за часом текст, а сучасний роман, що поступово проступає у ключових моментах надбудованої поверх нього старої техніки щоденникової оповіді і остаточно проявляється лише наприкінці твору» [Клєцкіна 2004, с. 12]. Автор успішно включає в діалог різноманітні жанрові орієнтири: то вводить любовну фабулу салонного зразку XVIII ст., то містифікує читача, то вносить детективну лінію у замкнутий простір корабельного соціуму. Паралельно відбувається гра-діалог «текст у тексті», яка створює варіанти центральної події у викладі з різних точок зору, алюзивний полілог, палімпсестну взаємодію текстів різних епох, стилів та традицій. Задумана морська подорож перетворилась у метафізичну: «Мабуть, мої записи склались у дещо подібне до морської повісті, до того ж не зовсім звичайної, де нема ні штормів, ні корабельних аварій, ні занурювання у глибини, ні спасіння на водах, ані виду ані звуку супротивника, ні гуркоту бортових батарей, ні героїства, ні трофеїв, ні доблесної оборони, ні завзятих атак! Це швидше трактат про пізнання людини людиною» (тут і далі переклад наш – О.Ш.) [Golding 2005, с. 540].

Жанрові домінанти в «Близькому сусідстві» прямо протилежні «Ритуалам плавання». Якщо перша книга – теза, то друга – антитеза. Якщо «Ритуали» розпочались як приватний репортаж-щоденник, то з перших сторінок «Близького сусідства» Телбот ставить питання про героя-протагоніста: «Чорт забирай, мені потрібен герой, чюю долю я би міг вивести у другому томі!» [Golding 2005, с. 246]. Нова сюжетна лінія з'являється раптово, з поміткою у тексті “THE GREAT DAY!”, відкриваючи чергову жанрову зміну: трагедія-

сповідь змінюється на сентиментальну ліричну оповідь. Герой засвоює нову мову: на зміну морському жаргону приходить мова кохання, прозаїзм сприйняття дійсності звільнює місце ліризму, проза оповіді – поезії. Тут знову з'являються скарги на нестачу слів, проте тепер це нестача художніх прийомів та засобів. Друга книга відкриває нового Телбота – поета. Віршування відбувається безпосередньо перед читачем, з плином оповіді Телбот шукає риму, розмірковує про закони віршування та творчий пошук. Герой-оповідач знову описує безпосереднє для нього теперішнє, але тепер це не щоденникові записи подій, а фіксація напруженої ментальної праці, іншими словами, з'являється новий прийом: потік свідомості. Даний прийом, характерний загалом для літератури ХХ століття, поступово зміцнює свої позиції: вводяться описи марення, снів Телбота, видінь, породжених свідомістю, що здійснює художню подорож зі століття у століття. Змінюється мова: «tagraulin» здається занадто грубим, англійській Едмунда не вистачає красномовства, і він звертається до латини, намагаючись мертвою мовою передати живі почуття; результат, відповідно, є незадовільним.

Наступна значна зміна жанрового регістру другої книги трансформує оповідь у роман-катастрофу. Це певним чином виступає продовженням потоку свідомості, але цього разу колективної свідомості. Філософський акцент зміщується у бік екзистенційної свідомості, узагальненого переживання дійсності «між життям та смертю». Автор ставить героїв у ситуацію екзистенціального вибору, у критичні межові обставини. Якщо у першій книзі персонажі виконували змодельовані шаблонні ролі, представляючи певні соціальні типи, то тепер вони реалізують різноманітні моделі поведінки у стресових ситуаціях: Пайк – панікер, Андерсен – стійкий капітан, який відкидає можливість загибелі, коли корабель практично на порозі смерті, Саммерс – людина обов'язку. Поведінку самого Телбота у даних обставинах можна охарактеризувати як екзистенціальну відповідь на катастрофу буття. Тут він аналізує своє існування, осмислює зроблений та майбутній вибір; читач стає свідком самопізнання особистості персонажу, наростання рефлексії. «Роман-катастрофа» триває до кінця другої книги, вірніше, до передостаннього 17 розділу, який обривається раптово, що є типовим для даного жанру.

Третя книга «Вогонь там, унизу» продовжує підтримувати модель прози катастроф, але лише формально. Справа в тому, що Postscriptum (останній розділ «Близького сусідства»), написаний вже після прибуття, наперед анонсує благополучну розв'язку всієї трилогії, таким чином, катастрофа тут вже не стільки художня ситуація, чистий жанр, скільки художній прийом. Відчуття катастрофи, що насувається, провокує героїв переглянути попередні погляди, стосунки, що вони і роблять відповідно до понять ХХ століття, допускаючи компроміси, відчуваючи амбівалентність оточуючого світу: «Ви починали цю подорож у всьому невігластві об'єктивності, а завершуєте його з суб'єктивним знанням, біллю, надією на відпущення гріхів...» [Golding 2005, с. 655]. Голдінговський «passage», що розпочався у першій книзі як морський перехід, плавання у географічних широтах, у третій книзі завершується переходом у нові сфери духу, це шлях змужніння, пізнання себе, світу через діалог, де звучать голоси: «я» та «інший», мораль, сором, етика, історія, традиція, культура, простір та час, відповідальність, вибір і т.д.

В цілому морську трилогію В. Голдінга «До краю землі» можна визначити як складну поліжанрову оповідь, яка демонструє складний синтез епічних, ліричних, драматичних, метафоричних, умовних структур. Розпочавшись як щоденник подорожі у традиціях епістолярної прози кінця XVIII – початку XIX століття, вона проходить декілька жанрів на шляху до фінального – сучасного філософського роману. Кожна книга має свій тип міжжанрових відносин, а твір в цілому виявляє жанрову взаємодію як у синхронії (відбувається постійна зміна художнього стилю оповіді), так і в діахронії: жанровий регістр охоплює літературні традиції різних епох. Трилогія створена у душі художньо-естетичних парадигм ХХ сторіччя, але стилізована під більш ранні моделі художньої прози: морський роман, просвітницько-реалістичний роман, історичний роман, епістолярний роман, сентиментальна подорож, що вводить елемент гри у міжтекстові відносини, будуючи їх за технікою пастишу.

Таким чином, Голдінг звертається до філософських проблем буття людини, вміло та витончено маскуючи їх у ту форму, яка підходить, на його думку, для більш глибокого читацького сприйняття. Авторське та ідейне новаторство трилогії дозволяє визначити її як один з монументальних зразків сучасної художньої прози Великобританії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клєцкіна, О. А. (2004). *Пространственно-временной континуум в системе поэтики трилогии У. Голдинга «На край земли: морское путешествие»* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03. Великий Новгород, 30 с.
2. Макарова, И. С. (2009). *Морская трилогия Уильяма Голдинга как социально-философское иносказание: проблематика и символика* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.03. СПб., 23 с.
3. Мірошниченко, Л. Я. (1999). *Філософські домінанти художнього світу Вільяма Голдінга у романах морської трилогії «До краю землі»* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. К., 21 с.

4. Стовба, Г. С. (2008). *Пізні романи Вільяма Голдінга: поетика і проблематика «відкритого твору»* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.04. Сімферополь, 20 с.
5. Струкова, Т. Г. (2000). «Морская трилогия» Уильяма Голдинга: традиция и новаторство. Воронеж, 136 с.
6. Bryson, J. (1990). *An Armada of One: Golding, the Trilogy*. Overland. – Melbourne. № 118. P. 43–49.
7. Golding, W. (2005). *To the Ends of the Earth : A Sea Trilogy*. L. : Faber & Faber, 761 p.
8. McCarron, K. (1995). *The Coincidence of Opposites: William Golding's Later Fiction*. N. Y. : Continuum International, 206 p.
9. Poster, J. (1993). *Beyond Definition. William Golding's Sea Trilogy. Critical Survey*. Oxford, England, P. 92–96.
10. Stape, J. H. (1992). Fiction in the Wild, Modern Manner : Metanarrative Gesture in William Golding's "To the End of the Earth" Trilogy [In:] *Twentieth Century Literature : A Scholarly and Critical Journal*. Summer.Vol. 38(2), P. 226–239.

УДК 821.411.16'02:81'255.4

Поліна Шулик
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: shulyk.polina@kpn.u.edu.ua
ORCID: 0000-0001-8143-2646

СПЕЦИФІЧНІ ЖАНРИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті дається характеристика специфічним жанрам єврейської літератури, які виникли та існували в давній і середньовічній літературі, – мідрашам, таргумам, піютам та сіонідам. Дослідження доводить, що система жанрів у національній літературі формується залежно від історичної епохи та культурних традицій народу, тому представлені літературні явища можна розглядати як окремі специфічні жанри давньоєврейської літератури скоріше в історико-генетичному, ніж в історико-функціональному плані.

Ключові слова: жанр, давньоєврейська література, мідраш, піют, таргум, сіоніда

Shulyk Polina. Specific genres of Jewish literature

The article describes the specific genres of Jewish literature that originated and existed in ancient and medieval literature, such as midrash, targum, piyyut, and zionide. The text of Scripture contributed to the emergence of the mentioned genres, which organically supported the national canon, and were generally accepted as transformations of a peculiar canonical form.

The analysis of the oldest genre of Jewish literature midrash lets to consider it as a phenomenon that absorbed the peculiarities of the outlook, ethical norms of the nation that preserved themselves despite the loss of statehood, political independence, and the Temple, which used to be and continue to be a spiritual landmark, despite the long life in exile among hostile people. The Targum - Bible translations - were created for Jews, for whom Hebrew was no longer a spoken language. There appeared a necessity not just for translations that would teach the basics of Judaism, but for new interpretations of the biblical text as a main spiritual basis of the Jewish people in the alternative political and socio-cultural reality. Within the conventional canon, both the midrashi and the targum are regarded rather as a certain interpretation, commentary, interpretation in which different traditional genre forms are combined.

Despite their specific name and national origin piyyuts and zionides fit into the traditional system of genre distribution because of their similarity to the traditional canonical forms. Piyyut is a kind of liturgical poetry included in the traditional genre canon of national and world literature. While the midrashi and the targum following the agadic (folk) tradition are addressed to every Jew, the piyyut is a literary form of a Jew's conversation with God.

Zionide is thematically and conceptually related to the genre of elegy. But this poetic phenomenon is specific only for Jewish literature. Zionides raise the eternal problem of Jewish existence in the Diaspora, when, even in the most comfortable conditions, Jews continue to feel exiles and strangers, and therefore the main idea of their history, politics, culture becomes returning to Zion.

The research proves that the system of genres in national literature is influenced by the historical epoch and cultural traditions of the people, so the given literary phenomena can be considered as peculiar genres of ancient Jewish literature rather in historical-genetic than in historical-functional aspect.

Key words: genres, Jewish literature, midrash, targum, piyyut, zionide

Своєрідність розвитку національних літератур обумовлює виникнення в них специфічних літературних жанрів, які хоча не завжди вписуються в традиційну систему жанрового розподілу, можуть певним чином розглядатися як різновиди існуючих дефініцій або трансформації канонічної форми. Спроби знайти в цій системі аналоги окремих жанрів давньоєврейської літератури можна було б вважати приреченими на поразку за умови вилучення цього культурного феномену з світового літературного процесу. Але саме в давньоєврейській літературі на основі існуючих на той час традицій усної та писемної творчості народів Давнього Сходу був створений текст – Священне Писання (Старий Завіт або Танах), – який в свою чергу став основою значної частини подальшої літературної творчості народів світу. І саме Священне Писання обумовило виникнення своєрідних жанрів єврейської літератури, що органічно сприймаються в національному каноні, а в загальноприйнятому – як трансформації певної канонічної форми. Мова піде про жанри, які виникли та існували в давній і середньовічній єврейській літературі, – мідрашах, таргумах, піюті та сіоніді. Аналіз досліджень, в основному ізраїльських науковців [Шинан 2003; Копельман 2001; Римон 1998], ще раз доводить, що система жанрів у національній літературі формується залежно від історичної епохи та культурних традицій народу.

Мідраш – один із найдавніших специфічних жанрів єврейської літератури. У більшості наукових розвідок він розглядається як феномен єврейської культури [Література 1999; Шинан 2003], в якому відбилися особливості світосприйняття, етичні норми народу, що зберіг себе, незважаючи на втрату державності, політичної незалежності і Храму, що був і є для нього духовним орієнтиром, і незважаючи на тривале життя у вигнанні серед часто ворожої йому більшості. У той же час (і в першу чергу) мідраш – один з методів вивчення Танаха, в основі якого лежить рівень розуміння драш – тлумачення.

Існують два основні типи мідраша: галахічний (галахічний мідраш займається виведенням з тексту Писання Галахи, тобто закону, релігійного обов'язку) і агадичний. У подальшому йтиметься про агадичний мідраш. Звертаючись до особливостей агадичного мідраша, необхідно пригадати відоме визначення: «агадой являється все, що не являється галахой» [Шинан 2003, с. 10–12]. Важлива відмінність агадичного мідраша від галахічного полягає не лише в жанровому розмаїтті першого («в агаду можуть входити сюжеты, связанные с персонажами Писания и проясняющие их поведение, исторические рассказы, предания о мудрецах, герменевтические штудии, философские притчи, анекдоты, байки, назидания и т.д.» [Римон 1998, с. 87–88]), але і в тому, що в «агаде различные мидраши к одному и тому же тексту находятся в отношении дополнителности друг к другу: рядом могут располагаться толкования, совсем по-разному трактующие один и тот же текст» [Римон 1998, с. 88]. Крім того, мідраш будується на неодмінному діалектичному протиріччі, суть якого, за словами Олени Римон, полягає в тому, що «с одной стороны, текст Торы дан Богом и содержит в себе всевозможные смыслы и все истины на все времена; с другой стороны, для людей эти смыслы и истины актуализуются в конкретных исторических и экзистенциальных ситуациях» [Римон 1998, с. 88]. Сам текст Танаха надає можливість для різних тлумачень. А якщо тлумачень може бути багато, текст мідраша не лише дає установки, які потрібно осмислити, але і створює простір для власних тлумачень. Автор мідраша інтерпретує текст Писання і знаходить відповіді на питання, які постають у ньому. Від вірша Писання народжується новий текст. Це дає можливість назвати метод мідраша творчим. У той же час мідраш намагається відповісти на питання, викликані епохою, подіями. У цьому випадку мідраш можна порівняти з мостом, який єднає текст архаїчний з текстом актуальним. Він, з одного боку, пояснює щось в конкретній ситуації, з іншого – звертається до вічних істин. Як це поєднується з історичною достовірністю? Але значення мідраша аж ніяк не визначається достовірністю, оскільки для духовного життя творчість стає важливішою за неї.

Головна цінність мідраша полягає в тому, що він, з одного боку, дає можливість зрозуміти практичну сторону єврейської релігії, яка прагне наблизитися до Творця і яка, не дивлячись на всю важливість виконання заповідей, що регулюють взаємини між людиною і Богом, не є догматичною, а з іншого, це не стільки теологічна полеміка, скільки текст, пов'язаний з життям людини. Наступний мідраш переконливо підтверджує зазначене: «После разрушения Второго Храма стало в народе Израиля много отшельников-прушим, и они не ели мяса и не пили вина. Сказал им раби Йегошуа: “Почему вы отказываетесь от мяса и вина?” Они ответили: “Как будем есть мясо, подобное тому, что возносилось на жертвеннике? Как будем пить вино, подобное тому, что приносилось для возлияния на жертвенник?” Сказал раби Йегошуа: “Если так, не ешьте хлеб, в память о хлебных приношениях в Храме. Не ешьте фрукты, подобные тем, что приносили в Храм в Шавуот. Не пейте воду – в память о той, что черпали в Суккот из источника Шилоах!” Слушали отшельники и не отвечали. Тогда сказал раби Йегошуа: “Не оплакивать Храм мы не можем: наши глаза видели его в великолепии, наши глаза видели его в огне. Но и жить, отказавшись от всего, что может напомнить Храм, невозможно”. Как еще прежде говорил раби Йегошуа: “Только такие постановления следует издавать, которые выполнимы для большинства”» (Шохер тов на Теилим 137:5) [Література 1999]. Таким чином, перед нами розкриваються основи духовних цінностей єврейського народу. В той же час «рассуждения на темы этики

и философии раскрывают разные стороны Божественности» [Литература 1999, с. 20]. Тематика мідрашів підтверджує це. Серед основних тем мідрашів знаходимо такі: «Бог. Всесвіт. Людина», «Тора і заповіді», «Людина серед людей», «Чоловік і його дорога у житті», «Народ і Земля Ізраїлю». Якщо мідраші першої теми («Бог. Всесвіт. Людина») допомагають знайти основні елементи світогляду, розробленого мудрецами («Мудрецы наши, благословенной памяти, говорили:

“если ты хочешь узнать Того, Кто сказал – и появился мир, изучай агаду”» [Литература 1999, с. 20]), а у другій («Тора і заповіді») йдеться про заповіді, які регулюють відносини між Б-гом і людиною, то у центрі останніх («Людина серед людей», «Чоловік і його дорога у житті», «Народ і Земля Ізраїлю») – заповіді, регулюючі взаємини між людьми і специфіка єврейського сприйняття життя. Мідраші підкреслюють, що для єврейського світосприймання заповіді, регулюючі взаємини між людьми, є не менш важливими: «Несколько человек пришли к Моше и сказали: “Мы согрешили, потому что говорили дурное о Всевышнем и о тебе”. И Моше сразу же помолился о них... Это показывает также силу раскаяния: как только они сказали: “Мы согрешили”, он тотчас примирился с ними. Если человек просит прощения у соседа, которого он обидел, а сосед отказывается простить его, не совершает ли грех он сам? Ибо сказал пророк Шмуэль: Да буду я далек от греха перед Господом, чтобы перестать молиться о вас (Шмуэль 1, 12:23). Когда это было? Когда пришли к Шмуэлю люди и сказали: “Мы согрешили”» (Танхума, Хукат 63б) [Литература 1999, с. 145].

Мідраші, виконавши свого часу функцію збереження духовного і культурного життя єврейського народу, в подальші епохи стали частиною його культурної спадщини. Окрім цього, агадичні мідраші, як і біблійні тексти, стали скарбницею літературних образів сюжетів, джерелом інтертекстуальності.

Своєрідним жанром давньоєврейської літератури вважаються таргуми. Таргум в перекладі з іврита означає переклад. Переклади Біблії (у данному випадку Танаха) або таргуми завжди були і залишаються частково коментарем, а точніше певною інтерпретацією, адже текст Священного Писання сприяє цьому. Перші переклади з'являються ще в період канонізації Танаха (з III ст. до н. е.) і не завжди з метою відкрити для інших народів Священне Писання. Переклади знадобилися самим євреям, для більшої частини яких іврит на той час перестає бути розмовною мовою, його поступово замінює арамейська і грецька мови. Відчувалася потреба не просто у перекладах, а в нових тлумаченнях біблійного тексту – головної духовної основи єврейського народу, оскільки змінився і його політичний статус, і суспільно-культурне життя. І хоча найдавніший з відомих таргумів – грецький переклад – Септуагінта в основному тяжіє до буквального перекладу, оригінальний текст не залишав перекладачам вибору, провокуючи їх, вимагаючи певних коментарів, тлумачень.

Але якщо таргуми, створені для євреїв (маються на увазі арамейські), були покликані навчити їх основам юдаїзму, то Септуагінта, Пшіта – християнський переклад ТаНаХа на сирійсько-арамейський, і переклад на латинський – Вульгата, IV-го століття нової ери, а також більшість давніх перекладів, зроблених з Септуагінти, подають християнську інтерпретацію Єврейської Біблії, в якій перекладений івритський текст, утверджує догмати християнства.

Все вище зазначене дозволяє віднести таргуми до певного літературного жанру. Відхилення від оригінала, що зустрічаються в них, були обумовлені як самим текстом Священного Писання, що, як будь-яке літературне явище, вимагав інтерпретації, так і певною метою, яку диктувало перекладачам політична обстановка, суспільно-культурне життя і власна релігійна позиція. У свою чергу таргуми стали засобом навчання основам релігійного учення, важливими свідочтвами суспільно-культурного контексту епохи і віддзеркаленням різноманітних агадичних традицій, що склали основу багатьох літературних текстів. Мідраш та таргум визнаються своєрідними літературними жанрами перш за все в єврейській традиції [Шинан 2003]. У межах загальноприйнятого канону згадані літературні явища розглядаються скоріше як певна інтерпретація, коментар, тлумачення, в яких своєрідно поєднуються різноманітні традиційні жанрові форми.

Що стосується піюта і сіоніди, вони, незважаючи на специфічну назву та національну своєрідність, вписуються в традиційну систему жанрового розподілу через подібність до відомих канонічних форм. Піют це вид літургійної поезії, яка у будь-якій національній і світовій літературі входить до традиційного жанрового канону. Якщо мідраші і таргуми, в основі яких лежить агадична (фольклорна) традиція, звернена до кожного єврея, то піют – це літературна форма звернення єврея до Бога. Можна услід за Авігдором Шинаном пов'язати цей жанр літературної творчості з життям синагоги [Шинан 2003, с. 142]. Найперше призначення піютів – прикрасити колективну молитву і сприяти проведенню таких обрядів, як бріт-міла (обрізання) або шлюбна церемонія. Читання обов'язкових колективних молитов на певному етапі перетворилося на рутину, їх промовляли механічно, не вдумуючись у слова, і піют повинен був оживити синогігальну службу, надати їй неповторного характеру. У давнину поетичний текст читався пайтаном (автором піюта) навіть іноді замість молитви, а не доповнював її у якості прикраси, як сьогодні. З часу створення давніх піютів і до піютов пізніх, написаних у наш час, пройшло близько двох тисячоліть, і впродовж всього цього періоду центри

поетичної творчості були розкидані по різних країнах, і в кожному місці були свої особливості, обумовлені, перш за все, впливом навколишньої культури. Тому для характеристики цього літературного явища необхідно встановити часові межі, в яких склалися і набули розвитку специфічні риси піюта як своєрідного жанру єврейської літератури, які дозволяють визначити поетичний твір саме як піют.

Традиційно в процесі виникнення, становлення і розвитку цього жанру виділяють докласичний (III–V ст. н.е) і класичний (VI–VIII ст. н.е) періоди. Докласичний і класичний піют створювався і розвивався протягом п'яти віків і для нього характерно розмаїття авторських стилів, а також жанрових форм. Жанр піюта народжується в землі Ізраїлю. В творах першого з відомих нам пайтанів – Іосі бен Іосі (IV–V вв. н.е) та інших анонімних авторів відбилися характерні особливості «докласичного» піюта: відсутність рими; різноманітний акровірш (в прямому або в зворотньому порядку алфавіту, можливе поєднання двох варіантів); використання паралелізмів, як у біблійній поезії; використання біблійного тексту без буквального цитування біблійних віршів і копіювання біблійних мовних форм; використання епітетів (замість загальноприйнятої назви людини або речі – епітет, що відображає їх властивість, яка описується в Біблії або мідраші: наприклад, епітет «верный дому» для Мойсея у відповідності до вірша: «он верен во всем дому Моєму» (Числа 12:7)); загальнонаціональний зміст – піюти розглядають єврейський світ у цілому, їх не цікавить світ і почуття окремої особистості; піюти створюються на основі безпосереднього сприйняття дійсності, пайтани відображають в своїх творах реальне життя і виражають свої думки з приводу важкого положення єврейського народу і Ізраїлю. «Докласичний піют» створювався на основі безпосереднього сприйняття дійсності. Автори цього періоду жили в перші віки після руйнування Храму, тому їхня скорбота була ще свіжа і сильна, адже ця трагедія була частиною їхнього життя, вони відчували біль від того, що відбувалося на їх очах.

У класичний період піют досягає свого розквіту і в змістовній і формальній площині. Йому вже притаманна поетична витонченість, якої ще бракувало на попередньому етапі. Створюється особлива поетична мова, спрямована на словотворення та новаторство, розвивається існуюча ще за часів докласичного періоду система епітетів («измеренные пядью» – це небеса, про яких сказано «и пядью измерил небеса» (Исаия 40:12); «тонкая ткань» – ще одна назва для неба у відповідності до вірша: «Он распростер небеса, как тонкую ткань» (Исаия 40:22) тощо). Класичний піют прив'язується до двох основних літургичних циклів: Крова – співи, приурочені до молитви Амідя; и Йоцер – співи, які додаються до благословенній перед читанням молитви Шма Ізраель (одна з головних молитв євреїв, літургійний текст, що складається з 4 цитат із П'ятикнижжя). Так чи інакше, пайтани створювали великі літургійні цикли (а не окремі піюти), які входили до синагогальної молитви. Основним джерелом для класичного піюта стали мідраші і агада. Оповіді мудреців Талмуда і їх слова – ось матеріал, який використовували пайтани, що жили після епохи мідрашів. Зміст піютів відображав теми тижневого розділу Тори, тематику того або іншого єврейського свята відповідно до оповідей і тлумачень талмудичних мудреців. Погляди і переконання самих пайтанів в піютах практично ніяк не були виражені. Поступово піют почав в значній мірі відокремлюватися від молитви, і для релігійної поезії були створені нові рамки, а починаючи з XVI століття слово піют починає включати всю релігійну поезію, що виконується особливо в східних і північноафриканських общинах в синагогах і на родинних святах, а сьогодні ще і на спеціальних зборах і концертах, присвячених цій поетичній традиції в тому вигляді, в якому вона сформувалася впродовж багатьох поколінь. У такому значенні слово піют вживається сьогодні носіями івриту в Ізраїлі, проте в професійній науковій літературі частіше використовується саме перше вузьке визначення, хоча багато дослідників усвідомлюють необхідність в оновленні термінології і принципів класифікації.

Специфічні жанри єврейської літератури, про які йшла мова, беруть свій початок ще в період формування біблійного канону, після якого практично все створене в руслі єврейської традиції (крім того, що встигло увійти до канону) ставало часткою нової побіблійної літератури і могло бути співвіднесено або з Галахою, або з Агадою. Але якщо мідраші, безумовно, є частиною агадичної літератури (агадичний мідраш), то таргуми, і піюти – своєрідні літературні жанри, що існують паралельно Агаді і у багатьох випадках використовують багату агадичну традицію.

У середні віки з'являється ще один суто єврейський жанр, народжений в середньовічній Іспанії, який доводить що не тільки літургіку, але й світську поезію створюють єврейські автори в цей період. Мова йде про сіоніду – пісню про смуток за втраченою землею Сіону. Сіоніда тематично та концептуально пов'язана з жанром елегії (елегія – журлива пісня, сіоніда – пісня смутку). Але цей поетичний феномен, коріння якого знаходимо в біблійній поезії, специфічний жанр саме єврейської літератури. Предтечею виникнення сіоніди можна вважати псалом 137 (136 у християнській традиції), наповнений тугою євреїв за втраченою землею у вавилонському вигнанні: «Над річками Вавилонськими, там ми сиділи та й плакали, коли згадували про Сіона! На вербах у ньому повісили ми свої арфи, співу бо пісні від нас там жадали були поневолювачі наші, а веселощів наші мучителі: Заспівайте но нам із Сіонських пісень! Як же зможемо ми заспівати Господнюю

пісню в землі чужинця? Якщо я забуду за тебе, о Єрусалиме, хай забуде за мене правиця моя! Нехай мій язик до мого піднебіння прилипне, якщо я не буду тебе пам'ятати, якщо не поставлю я Єрусалима над радість найвищу свою!..» (Пс. 137: 1–6). І хоча цей жанр остаточно оформився в творчому доробку середньовічного видатного єврейського поета і філософа Абу Альхасана Іегуди Бен Шмуеля Галеві (1075–1142), основні його ознаки, обумовлені структурою псалма, з'являються вже в біблійному тексті. Перед нами форма діалогу, суперечки, що припускає наявність предмета суперечки і опонента. У псалмі опоненти – уявні вороги, з якими євреї ведуть діалог. Предмет суперечки – батьківщина, за якою тужить герой (Ізраїль), і світ, в якому живе герой. Світ цей – чужа земля, в якій не тільки неможливо жити, а й неможливо «співати пісню Бога». Як зауважує З. Копельман, «під пісню Сіону розуміється літургійна пісня, призначена до виконання в Храмі і тому на землі чужій неможлива і недоречна» [Копельман 2001, с. 131]. Колізія полягає в тому, що вже на даному етапі відбувається чітка диференціація між землею, де слід «співати Господню пісню» і землею, де перебуває єврейський народ, землею галуту (буквально «вигнання», вимушене перебування єврейського народу за межами його рідної країни Ерец-Ізраїль. Цим терміном зазвичай позначається період з часу руйнування Другого Храму до створення держави Ізраїль). Як суто жанр єврейський жанр сїоніда остаточно складається в мусульманській середньовічній Іспанії. Незважаючи на зовнішнє благополуччя єврейських поетів в країні, що відрізнялася віротерпимістю, туга за далекою батьківщиною стає одним з основних мотивів їхньої творчості. І ще до появи сїонід Іегуди Галеві вже у вірші «Приглашение на пир» [Тридцять 1997, с. 118–119] одного з єврейських поетів середньовіччя Дунаша Бен Лабрата піднімається вічна проблема єврейського існування в діаспорі, коли, живучи навіть в найкомфортніших умовах, євреї продовжують відчувати себе вигнанцями і чужими. Вірш побудований на антитезі. Це своєрідний діалог-диспут, що складається з двох монологів, в яких знайшли віддзеркалення різні життєві позиції. Перший монолог викликає відчуття радості, повноти життя, захоплення образом саду: «Забудь свою печаль, ешь сладкий виноград, Вообрази, что мир вокруг как райский сад», «...Давай же пировать, пока еще живем!» У другому монолозі замість бенкету – туга, замість радості – плач за Сіоном, за зруйнованим Храмом, замість прекрасного саду, який названий тут райським, для того, щоб викликати асоціації з символом Єрусалиму, Ерец-Ізраїль, – «разрытый лисами» Сіон. І про яке щастя може йти мова, «когда нам негде жить и негде умирать»? Відчуття себе як вічного вигнанця отримує розвиток у творчості Іегуди Галеві, де тема повернення до Сіону розкривається на особистісному рівні. У сїоніді «Сердце мое на Востоке заброшено...» [Тридцять, с. 153–154] присутнє вже звичне протиставлення чужого прекрасного благополучного світу («Пышный беспечный пир», «блеск, нега Испании»), який герой не може прийняти і в якому не може безтурботно жити (це не його життя, не його батьківщина), і «бедной отчизны» («Край мой во власти Эдома жестокого», «груды руин и камней Храма далекого, храма сожженного бедной отчизны моей...»). Це протиставлення зосереджене у монолозі, що підкреслює очевидну, безкомпромісну позицію героя, який говорить саме про своє бажання повернутися в землю предків і саме про свою тугу за розореним і захопленим Сіоном. У творчості поета ці відчуття набувають жанрового оформлення (сїоніда), основою якого є ряд мотивів, що повторюються, які найяскравіше представлені в найзнаменитішій з сїонід поета «Сион, ужель не спросишь ты...» [3] і найповніша класифікація яких запропонована З. Копельман [Копельман 2001, с. 131–144].

Створений Іегудою Галеві міні-жанр не знайшов продовження ні в його сучасників, ні в найближчих послідовників і тільки з плином часу відродився у творчості поетів-палестиністів. Тим не менш він відображає особливість сїоністської ангажованої івритської літератури, яка незважаючи на час і оточення завжди була для її авторів, з одного боку, суто особистою художньою нішею, що сприяла їх творчим і духовним пошукам, а з іншого – завжди залишалася чутливою до внутрішніх і зовнішніх проблем єврейства, переважно пов'язаних з головною ідеєю його історії, політики, культури – ідеєю повернення до Сіону. Тільки після довготривалої перерви наприкінці XVIII ст. почали з'являтися нові вірші, створені на основі сїонід Галеві. Розвиток цього жанру був неоднозначним. В ньому зразу намітилися два напрями. З одного боку почали з'являтися твори, що, спираючись на релігійний канон, нагадували плачі («плачі» на 9 Ава Іцхака Бер Левінзона і Лейб Яффе). Наприклад, у Плачі на 9 Ава першого діяча єврейського Просвітництва (Гаскалі) в Росії Іцхака Бер Левінзона біблійна риторика Плача Єремії поєднується з мотивами сїоніди Галеві «Сион, ужель не спросишь ты...»: «кто даст мне крылья – / и я быстро полечу к твоим горам, / не таясь буду ходить, удрученный, / припаду к твоим развалинам» [Копельман 2001, с. 133]. Тут відчутна одвічна єврейська туга за втраченою батьківщиною, що набула вже значення ритуалу. Другий напрям був визначений особливостями єврейського сентименталізму. Яскравою ілюстрацією цього напрямку стали твори Менахема Мендела Доліцького 17, в яких знаходимо, як відлуння псалма 137, так і ремінісценції з Іегуди Галеві: «Тебя, любимую, тебя, забытую», «ты – мое горе, ты – моя радость», «Ты – страна красивых песен, / Страна плодов и цветов, / Среди вечной природы / Ты – вечная весна», «Всякое дерево в тебе – дерево жизни, всякая трава – бальзам на любую рану» [Копельман 2001, с. 134] тощо.

Але коли палестинофільський рух поступився практичному заселенню Землі Ізраїлю, сїонїда перестала адекватно виражати почуття читачів, вичерпав себе як напрям і сентименталїзм. Замість сїонїд з'явилися вірші, в яких відбилося безпосереднє сприйняття історичної батьківщини. І хоча пізніше на багатьох мовах публікувалися вірші під назвою «сїонїди», «пїсні Сїона», вони не належать до жанру сїонїд, адже, незважаючи на те, що оплакують гірку долю єврейського народу-вигнанця або прославляють світлу і горду історію «обраного народу», вони мало співвідносяться зі структурою та вказаними особливостями жанру. До цих віршів можна віднести збірку «Сїонїди» (1912 р.) Самуїла Яковича Маршака, написану під впливом візиту до Палестини у 1911 р. Оновленою сїонїдою вважають гімн сучасного Ізраїлю, «Атїква» («Надія») Нафталї Імбер. Але і його не можна назвати сїонїдою в традиційному розумінні.

Враховуючи те, що жанр не є чимось застиглим, він змінюється, кожна епоха наповнює його своїм змістом, можна було б спробувати прослідкувати функціонування згаданих жанрів у сучасній ізраїльській літературі. Але, породжені певною історичною епохою, вони, у свій час виконав своє суспільне і культурне призначення, розчинилися у сучасних творах, перетворившись на інтертексти. Отже, про мїдраш, таргум, пїют та сїонїду як окремі специфічні жанри давньоєврейської літератури треба говорити скоріше в історико-генетичному ніж в історико-функціональному плані.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копельман, З. (2001) Сионида – паломничество души. [В:] *Вестник еврейского университета*. Москва – Иерусалим. № 6 (24), с.131–144.
2. *Литература агады: Библиотека еврейской классики* (1999). Москва, 384 с.
3. Римон, Елена (1998). Мидраш о мидраше: «Разлученные» Ш.Й. Агнона [В:] *Новая Еврейская школа*, с.87–88.
4. *Тридцать три века еврейской поэзии: краткая антология в переводах с иврита* (1997). Екатеринбург, Каменск-Уральский, 412 с.
5. Шинан, Авигдор (2003). *Мир агадической литературы*. Москва – Иерусалим, 208 с.

МЕТОДИКА

УДК: 378.016:81'243]:[794:316.663.5]

Наталія Безпалова
викладач кафедри іноземних мов
факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
e-mail: n.bezpalova@kubg.edu.ua
ORCID: 0000-0002-8995-0090

Лілія Книшевицька
старший викладач кафедри іноземних мов
факультету права та міжнародних відносин
Київського університету імені Бориса Грінченка
e-mail: l.knyshevytska@kubg.edu.ua
ORCID: 0000-0002-0173-1214

РОЛЬОВА ГРА НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ ДЛЯ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ВНЗ

Авторами запропонована технологія рольової гри, придатної для використання та апробованої на практичних заняттях з іноземної мови у ВНЗ та надано практичні рекомендації щодо її впровадження в освітній процес.

Методика рекомендована для використання на практичних заняттях з іноземної мови у ВНЗ. Вона підвищує навчальну мотивацію, формує інтерес до ходу заняття, забезпечує концентрацію мимовільної уваги студентів на чужих виступах, розвиває комунікативні, когнітивні компетенції, зокрема, навички та уміння: публічного виступу, послідовного викладення матеріалу; концентрації довільної уваги; порівняння, аналізу та синтезу; сприйняття й аналізу усних виступів, структуризації їх основних положень; визначення позитивних і негативних сторін прилюдних виступів; формулювання питань і відповідей на них; ведення дискусії.

Ключові слова: рольова гра, автентичні матеріали, етапи гри, гнучкість, професійне та особистісне зростання, лідерство, мовна компетентність, креативність, новаторство.

Bezpalova Nataliia, Knyshevytska Liliya. Role play in the curriculum of the English for Specific Purposes classes at the university level.

The article discusses stages, technology and advantages of the role play that is successfully incorporated into the curriculum of the English language classes in the higher education institution. It overviews extensive body of literature that sets grounds for interactive techniques in language learning. The authors provide practical recommendations for its integration into educational process and discuss advantages of its use.

The main objective of the study is to analyze the ways in which the use of an interactive student-centered approach in the English class contributes to socio-cultural, pragmatic and linguistic competence of the university students enrolled into English for Specific purposes classes at Borys Grinchenko Kyiv University.

The participants of the study were students of the first and second years of study. In order to use the role play in the educational process, the instructors set goals and objectives that met the criteria of an interactive activity in the classroom such as developing and distributing individual roles for each student, observing time constraints, using rules of 'only English' and polite and tolerant interaction of the participants. In the center of attention is a team-based psychological role-playing game with a detective story that models the struggles of an informed minority against an unorganized majority. The plot of the game centers around residents of the city, exhausted from the rampage of criminal groups. They decide to put all the criminals in prison. In response, the criminals start a war to completely destroy all civilians. The keynote of the game is the ontological struggle of good against evil. The students' learning activities during the game are subject to the rules, and the successful completion of the learning objective is related to its outcome.

The results of the study showed clear advantages of the use of the interactive method while teaching English. The technique is recommended for use in English as a Foreign Language classes at the university level. It increases educational motivation and boosts interest in the course.

Performing a role-based task allows the students to liberate their personality, to unleash their creativity without discomfort (and fear of interpersonal conflicts), to criticize, ask questions, evaluate others' performances, and at the same time - more carefully prepare for their own roles, knowing that they will be the object of attention not only of the instructor, but also of the peers.

In addition, the proposed methodology develops not only specific professional and linguistic competences, allows not only to acquire the content of education directly stipulated by the plan of practical training, but also to develop communicative leadership competencies, in particular skills of public speaking, negotiation, consistent and logical presentation of the material, successful interaction and many more that, in turn, will be very helpful for our students in their future personal and professional lives.

Key words: *role play, authentic materials, stages of the game, flexibility, professional and personal growth, leadership, language competence, creativity, innovation.*

Постановка проблеми

Орієнтація освітнього процесу на особистість студента та професійну модель його майбутнього фаху вимагає впровадження у навчальну діяльність інноваційних методів та технологій. Сучасна ситуація «інформаційного вибуху», динамічного соціального розвитку вимагає від системи освіти небувалої мобільності та гнучкості, в тому числі адаптацію до потреб та інтересів студентів, які є ключовою цінністю і орієнтиром в навчальному процесі. Адже згідно місії університету Бориса Грінченка викладач має сприяти в цілісному розвитку і лідерському становленні особистості студента [Місія Університету Грінченка Електронний ресурс; Положення про організацію навчального процесу у ВНЗ, 1993].

У цьому сенсі ігрові форми та методи вважаються найефективнішими моделями навчання, які відтворюють ситуації творчого професійного пошуку. Головний феномен гри полягає в тому, що, будучи розвагою, вона переростає в навчання, у творчість та у модель людських відносин, що в свою чергу сприяє розвитку лідерських якостей та особистісного і професійного зростання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Явище гри упродовж усієї історії людства привертало увагу вчених: філософів, соціологів, психологів та педагогів. Зокрема, філософсько-культурологічні та педагогічні підходи до гри відображені у мислителів минулого (Арістотель, Платон, Руссо, Спенсер, Локк, Коменський, Сковорода) [Гін, 2007; Педагогічні технології: теорія та практика, 2004]. Оцінку ігрової діяльності та значення гри в різних педагогічних аспектах розглядали у своїх працях Шацький, Макаренко, Сухомлинський. Психологічні особливості гри розкриті у дослідженнях Ананьєва, Виготського, Леонтєва, Рубінштейна, Ельконіна та інших вчених [Педагогічні технології: теорія та практика, 2004].

Численні теорії та концепції ігрової діяльності визначають дидактичну гру як: – провідний (практичний) вид діяльності протягом життя; – метод та форму активного навчання; – засіб активізації пізнавальної діяльності студентів; – цілісну, самостійну (ігрову) технологію; – складову (елемент) іншої технології; – різновид практичного заняття або його частини тощо [Куліш, 2001].

Пошук шляхів ефективного використання дидактичних ігор відображають у своїх працях Близнюк О., Вишнякова Л., Воліна В., Ганніченко Г., Дівінська Н., Друзь Ю., Заболотний О., Загрекова Л., Кожем'яна О., Коломієць В., Копосов П., Короткова М., Коротяєва І., Кукушин В., Куліш І., Литвина Л., Омеляненко С., Остапенко Н., Панчук О., Передрій Г., Петруня М., Саюк В., Скарнар О., Соловйова Л., Федоренко В., Хоменко О., Хомуха О., Штепа О., Щербань П. та інші, досліджуючи їхнє місце у методичній системі [Щербань, 2004]. Сучасна дидактика, звертаючись до ігрових форм навчання, вбачає в них можливість ефективної організації взаємодії педагога й студентів, продуктивної форми їхнього спілкування з елементами змагання, безпосередності, інтересу [Гін, 2007; Щербань, 2004; Фіцула 2006]. Наявність різних підходів і класифікацій доводить, що гра як дидактична категорія – багатомірне поняття і може розглядатись з різних точок зору [Капська, 1991.]

Проблематика питання

Але на жаль, незважаючи на численні переваги використання рольової гри як різновиду дидактичної гри в навчально-виховному процесі, вона не є достатньо затребувана і не має відчутного впливу на масову практику викладання, хоча багато сучасних вищих навчальних закладів України прагнуть надавати перевагу активному навчанню у підготовці майбутніх фахівців.

Мега статті – проаналізувати сутність та особливості впровадження популярної рольової гри для більшої продуктивності оволодіння іноземною мовою для студентів немовних спеціальностей з урахуванням фахових особливостей.

Об'єктом статті є доволі популярна рольова гра, яка в студентському колі має назву «Мафія» (ми називаємо «Протистояння»), але отримала певні зміни в процесі адаптації та пристосування до мети та цілей

практичного заняття в ВНЗ для студентів немовних спеціальностей [Гра Мафія. Довідка Електронний ресурс].

Головна мета застосування рольової гри на практичному занятті у ВНЗ – це активізація та інтенсифікація навчального процесу, мотивація до комунікації, засвоєння нових лексичних одиниць та граматичних конструкцій, налагодження міжособистісних стосунків між студентами та формування лідерських якостей.

Але для того, щоб використовувати рольову гру в навчально-виховному процесі, вона має відповідати певним критеріям:

- чітко поставлена мета та завдання;
- обмеженість в часі, має відповідати потребам викладача і пристосовуватися до мети заняття;
- слідування правилам гри та ввічливе і толерантне спілкування між учасниками гри;
- використання іноземної мови на всіх етапах гри;
- ігрові прийоми та ситуації виступають засобом спонукання та стимулювання до навчання;
- навчальна діяльність учнів під час гри підкоряється правилам, а успішне виконання навчальної мети пов'язується з її результатом.

Перші кроки запровадження рольової гри на практиці

Ідея. На вибір рольової гри та використання її на заняттях з іноземної мови мене надихнули студенти, які постійно прагнуть спробувати щось нове, вдосконалитися і рости професійно. Майже всі студенти з групи грали в «Мафію» українською мовою і вона викликала в них захоплення, тому виникла ідея спробувати пограти англійською, тим паче, що мотивація до гри вже була. Але від ідеї до впровадження ще потрібно було вирішити багато завдань і адаптувати до потреб практичного заняття з англійської мови.

Основні питання, які потрібно вирішити при розробці гри. Після того як з'явилась ідея і було визначено її тему, потрібно зрозуміти як буде виглядати гра в динаміці. У цьому допоможуть наступні пункти:

1) Перш за все потрібно визначитись із метою гри. За допомогою рольової гри можна не тільки розважитись, а й сформувати конкретні навички та вміння, які сприятимуть творчому розвитку, креативу, самостійності тощо. Засвоєння матеріалу/вмінь відбувається в процесі досягнення ігрової мети.

2) Час впродовж якого триватиме гра. Гра «Протистояння» в цьому плані дуже адаптивна і можливо легко змінювати час гри, видозмінюючи локації і шляхом різних прийомів, про які піде мова пізніше;

3) Підтримання інтересу – для цього було вирішено придумувати різні сценарії гри, залежно від країни в якій відбувається протистояння мирних жителів і злочинних угруповань (звідси і більш приваблива і менш негативно наповнена назва «Протистояння»);

4) Спосіб взаємодії між гравцями під час гри, викладач-ведучий має наполягати на чесній грі і обов'язковому дотриманні правил;

Перший прототип гри і його подальші коригування

Потрібно перевірити основні цілі та структуру гри, а для цього треба створити реальний прототип гри, продумати сценарій, покроковий хід гри та написати правила. В нашому випадку було взято популярну рольову гру Мафія і трансформовано під потреби заняття з іноземної мови для немовних спеціальностей за професійним спрямуванням і змінено назву на більш доцільну – *Протистояння*.

У пропонуваній нами рольовій грі «Протистояння» першочерговими цільовими установками студентів слід визнати виконання ними рольових завдань, перемогу в грі. Тим самим визначена педагогом пріоритетна мета освітньої діяльності – розвиток компетенцій, знань, умінь, досвіду, особистісних якостей – камуфлюється цілями ігрової діяльності. Цей принцип нам не видається зайвим навіть для вищих навчальних закладах. Нами цей прийом використовується в навчальному процесі ВНЗ України – університеті Грінченка, що частково зумовило його сутність і запропоноване умовне найменування «Протистояння». Опишемо правила видозміненої рольової гри та зміни, яких зазнала рольова гра: на початку заняття кожен студент шляхом вільного жеребу отримує картку з рольовим завданням, зі змістом якої негайно знайомиться та протягом гри забезпечує виконання відповідної ролі, але прямо не розголошує його сутність до кінця гри. Після отримання студентами рольових завдань, викладач-ведучий нагадує правила гри (студенти ознайомлені з ними заздалегідь і мають в роздрукованому варіанті на занятті) і надає стислу характеристику персонажів:

- *Peaceful citizens* (мирні жителі) – головне завдання - подолати зло в особі зловмисних угруповань і вистояти;

- *Mayor* (мер) – бажана опція (коли є достатньо часу на занятті і бажання різноманітити гру), гравці висувають свої кандидатури на пост мера і проголошують передвиборчі промови, шляхом голосування визначають переможця, який має певні привілеї (промови кожен бажуючий готує іноземною мовою заздалегідь, що є чудовою можливістю опрацювати свої ораторські здібності та безпосередньо стосується спеціальності студентів)

- *Doctor* (лікар) – може вилікувати обраного персонажа;

- *Criminals* (зловмисники) – перемогти шляхом винищення і провокування мирних жителів;
- *Detective* (детектив) – перевірити найбільше гравців і покарати винних.

Що потрібно для гри – 8–16 гравців (оптимальна кількість), картки з ролями, правила, лексичні одиниці на дошці або на картках для кожного студента, які необхідно використовувати під час обговорення, правильно організований простір для гри в навчальній аудиторії – найкраще сісти колом, щоб гравці мали зоровий контакт з усіма учасниками гри.

Суть гри

Обрана рольова гра дає не тільки цінне інтелектуальне задоволення, але приховує значний потенціал, що базується, передусім, на спілкуванні та обговореннях між учасниками, що є важливим фактором для обрання її інструментом на практичному занятті з іноземної мови. Обговорення ігрової ситуації проходить шляхом сутичок думок у безупинних суперечках і відбувається виключно іноземною мовою.

Правила гри в динаміці

Перша ніч

Ведучий-викладач роздає картки з ролями і дає час ознайомитися з роллю. Далі починається історія (довша версія гри): *“We, are noble citizens, who live in Chicago. It is a pity to say that Mafia feels unpunished and our task is to be brave and strong to survive and punish those who are guilty. It is night and we need to rest now for the forthcoming confrontation. Morning bring counsel. Close your eyes.”* Можливі і інші сценарії. Вибір різних сценаріїв – чудовий метод надати процесу навчання професійної спрямованості; вироблення професійно значущих якостей особистості і розвиток фахових здібностей студентів. Всі гравці заплющують очі. Ведучий каже: *“It is time for adventurous Mafia to wake up.”* Гравці з відповідними картами (мафія) розплющують очі і починають озиратися в пошуках інших гравців, що не сплять (інших членів мафії)- відбувається знайомство. Знайомитися необхідно максимально обережно та безшумно. Ведучий тим часом каже: *“It is a new day and all citizens wake up.”*

В перший день гравці обмінюються інформацією: про реакцію на роздавання, як поведив себе ведучий, що було чути вночі, як змінився настрій гравців за ніч. Бесіда може проходити будь-яким чином, але є деякі важливі умови: Використовувати лексичні одиниці, записані на дошці або роздані окремо кожному студенту для опрацювання в ході обговорення; Всі обговорення лише іноземною мовою; Уважно слухати учасників і не перебивати; Не лише звинувачувати, а й чітко обґрунтувати свою точку зору.

Голосування – це процес, коли гравці піднімають руки за ув'язнення кого-небудь і гравець розкриває свою карту, будь-яке обговорення закінчується, гравці намагаються запам'ятати, хто голосував за, а хто – проти. Якщо гравець був чесним, то ті, хто голосував проти нього – під підозрою, а якщо мафією – то підозрюються ті, хто не голосував.

Подальші події

Ніч. Ведучий оголошує: *“Citizens are sleeping. Mafia members wake up and choose a victim.”* В цей час мафіозні гравці радяться поглядами і показують, наприклад, пальцем, кого обрати. Гравець вважається вбитим уночі, якщо всі члени мафії згодні. Вночі мафія зобов'язана визначитися, кого саме вони виводять своїм пострілом із гри.

Ранок. Ведучий оголошує: *“Unfortunately we have a victim. It is time for Detective to wake up and check a player.”* Просинається Детектив та обирає, кого перевірити. Можна перевірити лише одного гравця. Детектив вказує на кого-небудь. Ведучий мовчки киває: *«Так, мафія»* або махає головою: *«Ні, чесний»*. Якщо Детектива цієї ночі було вбито, ще до його перевіряння ведучий показує схрещені руки – це означає, що комісара вбито, але він все одно може перевірити одного гравця. Детектив перевіряє гравців, що викликають у нього найбільшу підозру, або зовсім чесних, щоб було зрозуміло, на кого можна спиратися при обговоренні.

День. Ведучий каже: *“Detective has checked a player. Chicago wakes up and faces the news.”* Карта вбитого розкривається. Якщо комісара було вбито вдень, то надалі ведучий минає ранок комісара. У другий та всі подальші дні гравці володіють величезною кількістю інформації: хто та коли за кого голосував, що відбувалося та кого вбили вночі, хто як себе поведив, кого перевіряв комісар, скільки залишилося членів мафії. Гравці намагаються скласти ланцюжки думок і складають свої списки підозрюваних. Відбуваються голосування. Команда, яка вистояла – перемагає.

Висновок

Досвід використання розробленого дидактичного прийому рольової гри дозволяє зробити наступні висновки. Методика рекомендована для використання на практичних заняттях з іноземної мови у ВНЗ. Вона підвищує навчальну мотивацію, формує інтерес до ходу заняття, забезпечує концентрацію мимовільної уваги студентів на чужих виступах.

Виконання рольового завдання психологічно дозволяє розкріпачити особистість, без внутрішнього дискомфорту (і побоювання міжособистісних конфліктів) здійснювати критику, ставити питання, давати

оцінку чужим виступам і в той же час – ретельніше готуватися до власних, усвідомлюючи, що вони стануть об'єктом уваги не лише викладача, а всіх одногрупників.

Крім того, запропонована методика розвиває не лише спеціальні професійні компетенції, дозволяє засвоїти не лише зміст освіти, прямо передбачений планом практичного заняття, але й розвивати комунікативні, когнітивні компетенції, зокрема, навички та уміння: публічного виступу, послідовного викладення матеріалу; концентрації довільної уваги; порівняння, аналізу та синтезу; сприйняття й аналізу усних виступів, структуризації їх основних положень; визначення позитивних і негативних сторін прилюдних виступів; формулювання питань і відповідей на них; ведення дискусії. Отже, можна сказати, що рольова гра, в даному випадку *Протистояння*, є однією з унікальних форм проведення практичного заняття. Без сумніву вона дозволяє зробити роботу студентів цікавою та захоплюючою. Умовний світ гри робить монотонну діяльність з запам'ятовування, повторення, закріплення або засвоєння інформації позитивно забарвленою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гін, А. О. (2007). *Прийоми педагогічної техніки: Вільний вибір. Відкритість. Діяльність. Зворотний зв'язок. Ідеальність*: посібник для вчителів. Луганськ, 100 с.
2. *Гра Мафія*. Довідка. URL: <http://www.mmf.lnu.edu.ua/index.php/le/ta/item/322-mafia-20130407.html>
3. Капська, А. Й. (1991). Гра як активний метод навчання студентів майстерності слова. [У:] *Рідна школа*, 10 с.
4. Куліш, І. (2001). Гра як фактор розвитку пізнавального інтересу особистості. [У:] *Нові технології навчання*: Науково-методичний збірник. Київ. Вип. 29.
5. *Педагогічні технології: теорія та практика: Курс лекцій*. (2004). Навчальний посібник / За ред. М.В. Гриньової. Полтава, 180 с.
6. *Положення про організацію навчального процесу у ВНЗ*, затверджене наказом Міністерства освіти України. (1993). 161с.
7. *Місія Університету Грінченка*. URL: <http://kubg.edu.ua/prouniversitet/vizytivka/korporatyvna-kultura-universytetu/1603-misiia-universytetu.html>
8. Фіцула, М. М. (2006). *Педагогіка вищої школи* : навч. посіб. Київ, 352 с.
9. Щербань, П. (2004). *Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах*: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ, 206 с.

УДК: 811.111.016:378.4(477.43-21)

Оксана Литвинюк
кандидат філологічних наук, старший
викладач кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: lytvox@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4428-9892

МЕТОДИ ВИПРАВЛЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОМИЛОК У СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ МОЛОДШИХ КУРСІВ ПРИ ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті подано огляд класифікації граматичних помилок при вивченні англійської мови та шляхи їх виправлення. Автор статті звітує про результати дослідження – які способи корекції граматичних помилок були найефективнішими для студентів-філологів молодших курсів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка вивчаючи англійську мову.

Ключові слова: помилка, огріх, інтерференція, домінантність, корекція, самокорекція.

Lytvyniuk Oksana. Methods of error correction in undergraduate students-philologists while their learning the English language

In the article there is a description of methods how to correct students' grammar errors while their English language acquisition. Correcting errors is an integral part of teaching, but teachers are often unsure how to treat students' mistakes. If they correct too often or too much, students may get discouraged and lose confidence and motivation. If they let errors go uncorrected, students may never learn how to speak or write correctly. In a book "Mistakes and Correction" Julian Edge suggests that students make mistakes for four particular reasons. In the first place, the student's native language may 'interfere' with English and produce errors. Secondly, students make

mistakes because they have learned a rule but they use it too widely, that the rule dominates. He also suggests that students sometimes make mistakes almost deliberately because they want to get their message across, correctly or incorrectly. Finally, he suggests that people make mistakes because of carelessness. The author categorizes students' mistakes into the following types: slips, errors, and attempts.

Diane J. Tedick also refers to the error correction and offers several types of corrective feedback to learners: explicit correction, recast, clarification request, metalinguistic clues, elicitation, and repetition.

From the researcher's experience of teaching English to undergraduate students-philologists at Kamianets-Podilsky National Ivan Ohienko university it can be claimed that the most effective methods of students' error correction are metalinguistic clues (40%) and elicitation (30%), 30% go to the other methods respectively. The choice of any method depends on a particular situation, thus the teacher should tolerate students' errors to encourage and motivate students' learning process. The method choice was based also on students' level of the language. There is no one best method of error correction for all students and all occasions. As a teacher, one has to consider many factors before deciding when and how to correct students' mistakes.

Key words: *slips, errors, attempts, explicit correction, recast, clarification request, metalinguistic clues, elicitation, repetition.*

При вивченні іноземної мови для студента природньо робити помилки. На сьогодні існує багато досліджень, присвячених шляхам виправлення мовних помилок, а також тому, коли виправляти їх, хто повинен виправляти та класифікації типів помилок [див. список літератури]. Ця стаття є результатом дослідження процесу виправлення граматичних помилок у студентів молодших курсів філологічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету упродовж вивчення дисципліни Практична граматики англійської мови. Мета дослідження – виявити найефективніші способи виправлення граматичних помилок у студентів молодших курсів мовних спеціальностей. Для досягнення мети ми окреслили такі завдання: виявити, описати та охарактеризувати типові граматичні помилки для українських студентів у процесі оволодіння граматикую англійської мови; визначити найбільш вживані та найефективніші методи виправлення граматичних помилок.

Викладач знає, що помилки є невід'ємною частиною процесу навчання, незаперечним є той факт, що студенти теж вчать, тому справді майстерний викладач повинен обернути процес виправлення помилок на процес навчання мови. Юліан Едж у книзі «Помилки та виправлення» («Mistakes and Correction») називає чотири причини того, що студенти роблять помилки, а саме: *інтерференція* рідної мови, *домінантність* однієї граматичної конструкції над іншими у зв'язку з частим практикуванням правила щодо її вживання; *свідомий вибір помилкового* варіанту (оскільки студент мав на меті донести меседж, для нього важливо було що він каже, а не як він каже); *поспіх*, зумовлений тим, що студенти хочуть швидко респондувати у певній ситуації, не дотримуючись правильності. [Edge 1989, с. 35]

Серед лінгвістичних термінів на позначення помилки є такі, що потребують чіткого розмежування. Так словник лінгвістичних термінів розрізняє слова «error» та «mistake», де першому надають визначення вживання лінгвістичної одиниці (н-д, слова, граматичного явища, мовленнєвого акту) неправильно через незнання того чи того правила вживання, а під терміном «mistake» розуміють неправильне вживання через неухважність, поспіх, спрямованість на вільність володіння мовою, а не на правильність, при умові вивчення теоретичного правила. [Crystal 2003, с. 173]

Ю. Едж у своїй праці поділяє помилки на три категорії slips (мовні огріхи), errors (мовні помилки) and attempts («метод спроб та помилок») (переклад автора Л. О.). Мовний огріх – незначна помилка як результат неухважності, бажання швидко сказати/написати, н-д, артикль a/an, додавання -s до дієслова у теперішньому неозначеному часі. Мовна помилка є важкою для самовиправлення (для студента), або мовне явище є складним для практикування, н-д, узгодження часів, пряма/непряма мова. До третьої категорії належать помилки, коли студент не вчив правило вживання тих чи тих мовних явищ, але намагається практикувати їх. [Edge 1989, с. 57]

Для того, щоб заохочувати студентів до оволодіння іноземною мовою та бути толерантним до мовних помилок викладачеві потрібно виробити правильну стратегію виправлення помилок у студентів і знати, чи завжди потрібно їх виправляти. Д. Тедік описує наступні види корекції помилок:

1. Експліцитна корекція (викладач вказує на помилку та виправляє її); Приклад, S: She speak Polish. T: She speaks Polish.

2. Реорганізація (викладач не вказує на помилку, але виправляє її шляхом реорганізації фрази чи додаткової інформації); Приклад, S: She speak Polish. T: Yes, she speaks Polish and Check.

3. Уточнюючий запит (викладач сигналізує, що щось є незрозумілим, є помилка та заохочує студента до самокорекції); Приклад, S: She speak Polish. T: Say it again, please? S: She speaks Polish.

4. Металінгвістичні підказки (викладач не пропонує правильної відповіді, проте запитує запитання, які ведуть студента до усвідомлення помилки та корекції її); Приклад, S: She speak Polish. T: 3rd person '-S' S: She speaks Polish.

5. Залучення до свідомої самокорекції (викладач спонукає студента до індуктивного мислення та допомагає самому виявити та виправити помилку, викладач робить паузу чи просить студента перефразувати своє висловлювання); Приклад, S: She speak Polish. T: Paraphrase it, please. S: My sister (she) speaks Polish.

6. Повторення (викладач повторює помилку студента та певним чином (паузою, інтонацією, жестом) індикує її); Приклад, S: She speak Polish. T: She speaK Polish? S: She speaks Polish. [Tedick 1998, с.10–15]

Лістер та Ранта (1997) наголошують на певних запитаннях, на які викладачі повинні відповісти перед тим як виправляти помилки у студентів. Ці ж запитання допоможуть педагогам у виборі методу виправлення помилок, та для досягнення ефективного результату вивчення мови студентами.

1. Чи варто виправляти помилки у вивченні мови?
2. Коли виправляти помилки у вивченні мови?
3. Які помилки слід виправляти при вивченні мови?
4. Як потрібно виправляти помилки при вивченні мови?
5. Хто повинен виправляти помилки при вивченні мови? [Lyster, Ranta 1997, с. 40]

З досвіду викладання англійської мови студентам-філологам у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка можна стверджувати, що найефективнішими методами виправлення граматичних помилок студентів є металінгвістичні підказки (40%) та залучення до свідомої самокорекції (30%), 30% займають інші методи відповідно. Вибір будь-якого методу залежить від конкретної ситуації, тому викладач повинен толерантно ставитись до помилок, щоб заохочувати та мотивувати навчальний процес. Вибір методу базувався також на рівні мовлення студентів. Не існує жодного найкращого методу виправлення помилок для всіх здобувачів кваліфікації та всіх випадків. Викладачеві потрібно враховувати багато чинників перш ніж вирішувати коли і як виправляти помилки.

Отже, вчасне та правильне виправлення помилок допоможе студентам зменшити їх кількість, покращить мовленнєві компетенції та підвищить рівень мотивації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Crystal, D. (2003) *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, (5th ed.). London: Blackwell, 529 p.
2. Dulay, H.C. Burt, M.K. and Kreshen, S. (1982). *Language Two*. New York: Oxford University Press, 198 p.
3. Edge, J. (1989) *Mistakes and Correction*. Harlow: Pearson, 156 p.
4. Edge, Julian, et. al. (2000) "When and how should I correct my students?" http://www.eltnews.com/columns/thinktank/2000/05/when_and_how_should_i_correct.html режим доступу 11 вересня 2019.
5. Gass, S. and Selinker, L. (2008) *Second Language Acquisition: An Introductory Course*, (2nd ed.). New York: Routledge, 120 p.
6. Gefen, R. (1979). *The analysis of pupil's errors*. English Teachers Journal, 22, p. 16–24.
7. Keshavarz, M. (2012) *Contrastive Analysis and Error Analysis*, (2nd ed.). Tehran: Rahamana Press, 126 p.
8. Lyster, R. and Ranta, L. (1997) *Corrective feedback and learner uptake: Negotiation of form in communicative classrooms*. Studies in Second Language Acquisition, p. 37–66.
9. Norrish, J. (1987) *Language Learning and their Errors*. London: Macmillan Publisher, 145 p.
10. Richards, J. C., Platt J., and Weber, H (1985). *Longman dictionary of applied linguistics*. London: Longman, 865 p.
11. Richards, J. (1971) "A non-contrastive approach to error analysis", English Language Teaching, p. 204–219.
12. Russell, J., Spada, N. (2006) The effectiveness of corrective feedback for the acquisition of L2 grammar. [In:] Norris, J., Ortega, L. *Synthesizing Research on Language Teaching and Learning*. Amsterdam: John Benjamins, 133–164.
13. Tedick, D. J. (1998) "Research on Error Correction and Implications for Classroom Teaching". [In:] *The Bridge, From Research to Practice*, University of Minnesota <http://carla.umn.edu/immersion/acie/vol1/Bridge1.3.pdf> режим доступу 11 вересня 2019.
14. Ur, P. (2012) "Error Correction". [In:] *A Course in English Language Teaching*, Cambridge, CUP, 88–90.

Наталія Міненкова
доцент кафедри української мови та славістики
Київського національного лінгвістичного університету
(Київ, Україна)
minyenkova@gmail.com
ORCID:0000-0002-3219-1812

Алла Штепура
викладач кафедри прикладної лінгвістики
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
(Ніжин, Україна)
e-mail:allonka2870@ukr.net
ORCID:0000-0003-2146-8086

НАВЧАННЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПОТРЕБИ

У статті проаналізовано проблему ефективного навчання польської мови в Україні. Запропоновано авторській підхід тематичного навчання польської мови як іноземної орієнтованого на потреби (мету) учня, що розуміється як інтерактивна діяльність викладача та учнів спрямована на реалізацію навчальних інтересів, особи що вчиться. Стандартизовані навчальні програми з польської мови в Україні для молоді, рекомендується доповнити темами про систему освіти в Польщі, навчальні заклади та мовленнєвий етикет академічної спільноти, побутові виклики студентського життя, європейські цінності, тощо.

Ключові слова: *глоттодідактика, тематичне навчання, польська мова як іноземна, фактор учня, інтерактивне навчання, молодь, дидактичні матеріали.*

Natalya Minyenkova, Alla Shtepura. Learning of Polish Language in Ukraine: Modern Challenges and Demands

The article analyzes the problem of effective learning Polish in Ukraine. It is proved that the process of fast and qualitative learning depends on three main factors: a) a teacher factor, b) a student factor d) learning conditions.

The importance of the student factor in the process of effective learning of the Polish language is indicated on the basis of the own pedagogical experience. The student factor is proposed to be understood as a component of the three basic characteristics which every teacher must possess when he starts to teach Polish. The first is the purpose of learning Polish: a) for continuation of education, b) for searching a job, c) for living); the second is the motivation of learning the language: a) personal – because a person wants; b) external – because the parents want or someone of the family); the third one – individual abilities (a) high; b) average; c) low.

Under the comprehensive analysis of the situation of learning Polish in Ukraine the author's approach of subject-matter learning of Polish as a foreign language is offered and it is focused on necessities (aim) of learners and is understood as an interactive activity of the teacher and students aimed to the realization of learning interests. The approach is developed within the framework of the methodology of subject-based learning, focused on the category of "youth", who learn Polish in Ukraine for further study in Poland.

There are some extra topics for young people which are recommended to add to the standardized curricula of Polish in Ukraine:

- *characteristics of the Polish education system, including the latest changes;*
- *structure of educational establishment (lyceums, technical colleges, universities, academies, etc);*
- *speaking etiquette (official / official) accepted in the polish academic community;*
- *manners, customs and traditions of students and their life (dormitory, recreation opportunities, sports, cinema, theater, clubs, etc.);*
- *polish holidays, stereotypes and prejudices;*
- *religion in Poland with the main speech etiquette of the church;*
- *a review of "irritating" topics and problems for the Poles;*
- *European values and their functioning in Poland.*

The authors pay great attention to the didactic materials available to teachers of Polish as a foreign language in Ukraine.

Thus, analyzing the challenges facing Polish language teachers in Ukraine the authors conclude that qualitative learning depends on three main factors: a teacher factor, a student factor and learning conditions. Every teacher

should understand and pay more attention to the purpose of learning Polish, students' motivation and individual abilities of students. Offered subject-based learning and extra topics aimed to realize students learning interests and they are recommended to supplement the standardized curricula of the Polish language in Ukraine for young people.

Keywords: *glottodidactics, subject-based learning, Polish as a foreign language, student factor, interactive learning, youth, didactic materials.*

«JEZYK POLSKI JEST LATWY!» – це гасло Школи польської мови та культури Сілезького університету. Чи це так? Відповідь, на нашу думку, не є так очевидною. З одного боку, для українців, що говорять українською, чи російською, ніби так, польська, на першій погляд, звучить зрозуміло. Більшість українців успішно складають державні сертифікаційні іспити з польської мови на рівні B1, труднощі розпочинаються на вищих рівнях B2, C1, C2¹. З іншого – кожен хто опанував польську мову до завансованого рівня все життя пам'ятає свої курйозні ситуації на старті. Вирази подібні на слух до українських, чи російських типу „pukać, prosto, ugoda, zapomnieć, oddychać ect.”, мають абсолютно інше значення в польській. Вчителі, що працюють в Польщі в мовних школах відмічають тенденцію до завищеної самооцінки рівня польської мови в українців, найпотужніший аргумент, що звучить, „...Але ж пані мене розуміє!”. Зростання популярності польської серед українців в останні п'ять років, ще більше актуалізує проблему ефективного і якісного навчання мови.

Зазначене питання не є новим ані для науковців в Польщі, ані в Україні. Серед різноманітних матеріалів з глоттодідактики, що в останні роки вийшли в Польщі, слід відзначити, перш за все, загальні підручники з методики навчання польської мови як іноземної, це зокрема, роботи П. Гембала (2010), А. Серетни (2005), Е. Ліпінської (2012), І. Яновської (2010) тощо. Визначена література є загальною, в ній, як правило, розкриваються базові питання методики навчання польської мови як іноземної, а саме, навчання вимови та інтонації, писання, лексики, навчання граматики, а також розвиток основних мовних навичок: розуміння зі слуху, говоріння, писання, читання. Проблема та виклики, що повстають перед полоністами в Україні, залишаються зрозуміло поза увагою дослідників в Польщі. Разом з тим, література з предмету дослідження, надрукована в Україні, також відрізняється тенденцією до узагальнення в межах методики навчання іноземних мов. Найбільш авторитетними авторами, які вивчають це питання в Україні та мають актуальні публікації є А. Кравчук (2013; 2017) та Є. Ковалевській [Кравчук, Ковалевський 2017]. Отже, незважаючи на велику кількість різноманітної методичної літератури питання як ефективно, а ми це розуміємо це – швидко і якісно, навчити польській мові в Україні залишається актуальним.

Враховуючи все вище зазначене, метою цієї статті є виокремлення дидактичних, змістовних викликів, що повстають перед вчителями польської мови в Україні, а також визначення шляхів їх розв'язання.

Останніми роками в Україні зберігається тенденція попиту населення на вивчення іноземних мов, і польська входить в Топ найпопулярніших європейських мов поряд з німецькою, французькою, іспанською та італійською (Які іноземні мови знають українці, 2013). Цей соціальний запит актуалізує проблему якісного навчання іноземних мов в Україні та формує виклик для полоністів в Україні. Чи ми можемо всіх навчити? Відповідь на це питання не є простою. І дискусії серед фахівців тривають віддавна. Хтось дотримується позиції, що більшість залежить від вчителя, його майстерності, володіння новітніми технологіями у навчанні, – «не буває нездібних учнів, є погані вчителі!» Інший підхід, дає більше шансів викладачам, підкреслюючи, що, у навчанні, і іноземних мов зокрема, особливу роль мають індивідуальні здібності – фонетичних слух, пам'ять, логіка тощо. Світ сьогодні розвивається так швидко і інтенсивно, що подібні антагоністичні підходи вже теж не достатньо актуальні. Сучасний виклик, на наш погляд, звучить по іншому, чи сучасний викладач сьогодні є настільки підготовленим, відкритим, щоб кожний бажуючий міг навчитися від нього? Чи ми володіємо, тими знаннями, навичками і вміннями, щоб швидко і ефективно відповісти на запити наших учнів? В такий дидактичній парадигмі відповідь на зазначені питання звучить – «На жаль, не завжди! Це залежить!...». Від чого? На наш погляд, існує три найважливіші чинники: а) «фактор викладача», б) «фактор учня» і г) умови навчання. Не маючи змоги в межах цієї статті зупинитися на всіх чинниках, розглянемо тільки один з них, а саме «фактор учня». В своїх групах, особливо на початку навчального курсу ми достатньо детально розпитуємо своїх учнів чому вони вибрали польську, яка мета їх навчання, чим вони ще цікавляться, що люблять, чого не люблять, що вміють, і тощо. Навіщо це нам? Точно, не задля цікавості, чи індивідуальної користі. А для того, щоб як найкраще пристосувати стандартизовану програму навчання до індивідуальних потреб учня, нав'язати контакт, розказуючи навзаєм певні речі про себе. Більш того,

¹ Інспірацією для написання цього тексту стала участь авторок в «Курсі для лекторів польської мови, як іноземної» в межах ХХІХ Літньої школи, організованою Школою польської мови та культури Сілезького університету: <http://www.sjkip.us.edu.pl/pl/xxix-letnia-szkola-jezyka-literatury-i-kultury-polskiej-w-cieszynie/>.

опинившись в непростій педагогічній ситуації, ми маємо більше інструментів для її вирішення, зокрема при відсутності в учнів мотивації у навчанні, заниженій самооцінці, ми завжди в стані застосувати методику орієнтовану на інтересах/потребах учня.

Виділяючи, як окремих чинників, що впливає на якість навчання «фактор учня», ми маємо на увазі 1) *мету* вивчення польської мови (а) освіта, б) праця, в) проживання); 2) *мотивацію* (а) особисті, тому, що я хочу; б) зовнішні, тому, що хочуть батьки, чи хтось з родини); 3) *індивідуальні здібності* (а) високі; б) середні; в) низькі.

На сучасному етапі в Україні польську мову вчать і діти, і молодь, і дорослі – українці, і/або громадяни України, а також особи польського походження та іноземці в межах програм студій. Двома найбільшими групами є молодь і дорослі. Група умовно названа нами «молодь», це учні старших класів та студенти українських вишів. Основна мета вивчення польської мови для них це продовження навчання або в загальноосвітніх ліцеях, або у вищих навчальних закладах різних рівнів у Польщі. Друга найбільша група це «дорослі», які вже мають освіту, місце праці і основним мотивом для вивчення польської в них є або пошук нової роботи, або переїзд на тимчасове/постійне місце проживання до Польщі. Причому, з власного досвіду праці, можна констатувати, що більшість осіб з цієї групи вчить мову, щоб у подальшому працювати за робочими спеціальностями. Хоча в Києві можна спостерігати й певний запит на вивчення мови і для праці на посадах, що потребують спеціалізованої кваліфікації, зокрема в галузі медицини, менеджменті, банківській справі, чи організації та провадженні власного бізнесу. Враховуючи відсутність достатнього досвіду навчання польській мові дітей та іноземців, а також обмежений обсяг, групи дітей, іноземців та дорослих не будуть характеризуватися в цій статті.

Молоді люди включені нами до умовної групи «молодь» за індивідуальними здібностями, мотивами, віком дуже різні. Основним місцем навчання польській мові в Україні для них є різноманітні школи іноземних мов. Школи формують групи в залежності від комерційних потреб, а це означає, що домінує принцип – «всіх, хто може оплатити своє навчання – вчимо!». Навчання відбуваються на різних рівнях узгоджених з програмою державного сертифікаційного іспиту з польської мови як іноземної, а саме на рівні А1, А2, В1, В2, С1. Кожен бажаючий може вибрати групі (в маленьких, чи більших групах), або індивідуальні заняття. Темп вивчення також до вибору від довготривалих курсів від 2–4 годин² на тиждень, до більш інтенсивних 6–10 годин на тиждень. Загальна кількість занять на один рівень варіюється від 20 до 30. Отже, сьогодні в Україні, викладачі польської мови часто, не маючи впливу на формування контингенту шкіл, мусять працювати з різнорідними за віком, а також за метою групами учнів. Наш досвід праці свідчить, що ця проблема менш актуальна для груп на рівні А1, але починаючи з А2 суттєво ускладнює ефективність навчання. Вважаємо, що одним із найважливіших факторів і одночасно інструментом, що впливає на якість навчання польської мови є *тематичне навчання орієнтоване на потреби (мету) учня*. Під таким типом навчання ми розуміємо інтерактивну навчальну діяльність викладача та учнів спрямовану на реалізацію навчальних інтересів, особи що вчиться. Це означає, що під час занять, починаючи з рівня А2, крім стандартизованих тем як особистість, комунікація в місті, здоров'я, вільний час, праця тощо, слід додавати теми орієнтовані на навчальні потреби учня. Отже, на які аспекти у навчанні груп молоді повинен звернути увагу викладач-полоніст в межах цієї парадигми?

На наш погляд, такими темами повинні бути:

- характеристика системи освіти Польщі, включаючи новітні зміни;
- структура начальних закладів (загальноосвітніх типу ліцеїв, технікумів, так і вишів, з виділенням специфіки університетів, академій тощо);
- мовленнєвий етикет (офіціальний/ офіціальний), прийнятий в польській академічній спільноті;
- традиції учнівського та студентського життя;
- польські свята, стереотипи та упередження;
- релігія в Польщі з основним мовленнєвим етикетом костелу;
- огляд «дразливих» для поляків тем та проблем;
- європейські цінності та їх функціонування в Польщі.

Цей список звичайно можна розширювати, чи змінювати взагалі, та формувати у залежності від «фактору викладача», що означає його світоглядну та дидактичну парадигму, можливості. Проте, не врахування визначеного аспекту призводить, на наш погляд до багатьох негативних чинників, перш за все для учня. Серед них це і відсутність прогресу при певному потенціалі, і проблеми із адаптацією під час навчання, і завищена самооцінка знання мови, і падінням рівня мови, тощо.

Де шукати помислів та матеріалів для підготовки та реалізації цих додаткових лекцій для української молоді, яка вчить польську мову для подальшого навчання?

² Мається на увазі година академічна, прийнята у системі вищої освіти України, що становить 90 мін (1,5 астрономічні).

Всі джерела ми поділили на дві групи: перша це різноманітні матеріали доступні за допомогою мережі Інтернет, друга – друковані підручники, статті, додаткові матеріали.

Перша група «Інтернет джерел» цікава та корисна при підготовці занять, оскільки є «живою підтримкою» для викладача, де матеріали постійно оновлюються. В контексті тематичного підходу ми пропонуємо використовувати наступні матеріали з цієї групи: 1а) офіційна сторінка міністерства освіти Польщі [Ministerstwo Edukacji Narodowej 2019], сторінки університетів/вищих навчальних закладів та ліцеїв/технікумів Польщі [Uniwersytet Warszawski 2019], [Uniwersytet Jagielloński 2019]; 1б) Інтернет сторінки Шкіл польської мови та культури [Szkoła Języka i Kultury Polskiej Uniwersytet Śląski 2019], [Polonicum, 2019], [e-polish.eu 2019]; 2) різноманітні групи-полоністів в соціальних мережах та блоги.

Чим можуть бути корисними ці джерела? Які актуальні джерела про систему освіти, а також цікавий матеріал, що може бути використаний під час занять. Зокрема, на сторінці Ягеллонського Університету є вкладка «Обличчя університету 2016» [Twarze UJ 2016 2019], де самі студенти в цікавий спосіб розповідають про своє студентське життя. Під час занять з польської мови це можна використати в різний спосіб, і як матеріал для читання, а потім обговорення, і як джерело для розвитку вмінь писання польською мовою з використанням рольової моделі, – написати власний текст, та розмістити на форумі в групі. Інтернет сторінка Школи польської мови та культури Сілезького університету крім різноманітних цікавих матеріалів містить вкладку з порадами для іноземців, де ретельно описані правила проживання в гуртожитках, включаючи всі деталі від оформлення карти і до відвідування гостей [Poradnik cudzoziemca 2019]. Порадник, написаний польською мовою, його використання на заняттях польської звичайно поживить інтерес учнів, та збільшить практичну значимість занять. Ще один відомий центр вивчення польської мови та культури «Полонікум» Варшавського університету пропонує відео уроки з граматики, що розміщені також на YouTube [Ucz się języka polskiego z dr Anną Rabczuk, 2019]. Безцінним матеріалом, а також місцем на помисли для занять є рекламні ролики університетів, розміщені, або на сторінках університетів, або на сторінці YouTube з текстом чи без нього [Jagiellonix – etiuda promocyjna Uniwersytetu Jafiellońskiego 2019].

Другої група. Серед великої кількості різноманітних друкованих підручників для вивчення польської як іноземної, звичайно не всі містять інформацію про визначені вище проблеми. Але, цікаві матеріали на цю є теми в підручнику з польської мови для 11 класу В.Гузик-Швіци, Г.Пшеходзкі та ін. (2018), виданому у Любліні. В цікавий спосіб, з використанням лексики, граматичного матеріалу, вдало пов'язаного з головною темою – освітою в першій лекції подається матеріал про випускний іспит (пол. мов. matura), традиції випускників та студентів в Польщі, є також текст для читання про Ягеллонський університет [Język polski bez granic 2018]. Крім того, в підручнику А. Тамбор «(Nie)codzienny polski» є цікавий розділ також присвячений навчанню, що містить необхідний лексичний матеріал, зокрема, офіційні звернення до представників академічної спільноти, назви галузей і наукові дисципліни, фразеологізми, пов'язані із навчанням, а також вправи на писання та говоріння [Тамбор 2018]. Розділ про освіту, із різноманітними комунікаційними вправами, завдання до писання є також в підручнику П. Гембала (2010).

Аналізуючи доступні матеріали для тематичного навчання польській мові орієнтованого на потреби (мету) учня в Україні слід зазначити, що після ухвалення Сеймом РП в 2019 р. українська молодь також отримала можливість безкоштовного навчання у вишах Польщі, за умови складання державного сертифікаційного іспиту з польської мови як іноземної на рівні С1. Отже, перед викладачами-полоністами в Україні повстав ще один виклик – якісної підготовки своїх учнів до цього іспиту. Перелік публікацій для всіх рівнів мови та вимоги про вміння та навички можна знайти на сторінці Державної сертифікованої комісії володіння польською мовою як іноземною [Materiały i podręczniki 2019], матеріали постійно оновлюються. Крім того, на сайті Комісії розміщені прикладові версії тестів, варіанти тестів попередніх років, а також актуальна інформація про дати іспитів та комісії.

Отже, на сьогодні існує значна кількість різноманітних матеріалів, як в мережі Інтернет, так і друкованих, і викладач-полоніста не є в інформаційній пустелі. Проте, аналізуючи весь загал, частина з яких була охарактеризована вище, слід зазначити, що більшість з цих матеріалів, актуальні, цікаві, але потребують адаптації та обробки з врахуванням вказаних чинників – фактор-учень, фактор-викладач, фактор-умови, серед яких останній є дуже значимим в українських реаліях. Сучасний викладач польської мови в Україні, щоб мати можливість використовувати запропоновану парадигму тематичного навчання польській мові орієнтовану на головну мету – освіту повинен бути сучасним. Це означає не тільки мати професійні знання, але й бути в культурному, соціальному, політичному контексті розвитку Європи і Польщі особливо. Постійно актуалізувати свої знання і навички, підтримувати зв'язок із країною мову якої викладає, через участь у наукових конференціях, літніх школах. Володіти всіма доступними сучасними інформаційними технологіями, активно їх використовувати. Тільки за таких умов тематичний підхід у навчанні польській мови може бути реалізований.

Таким чином, аналізуючи виклики, що сьогодні повстають перед викладачами польської мови в Україні авторки дійшли наступних висновків.

По-перше, сучасним викликом для викладачів-полоністів і одночасно потребою з боку молоді в Україні є якісне навчання польської мови. Доведено, якість, що розуміється швидкість і ефективність залежить від трьох основних чинників: а) «фактор викладача», б) «фактор учня» г) «умови навчання».

По-друге, важливу роль в процесі якісного навчання польської мови грає «фактора учня», що розуміється як складова трьох основних характеристик якими повинен володіти кожен викладач розпочинаючи навчання. Перший – *мета* вивчення польської мови; другий – *мотивація* вивчення мови; третій – *індивідуальні здібності* учня.

По-третє, на підставі комплексного аналізу ситуації вивченням польської мови в Україні запропоновано авторський підхід *тематичного навчання польської як іноземної орієнтованого на потреби (мету) учня*, що розуміється як інтерактивна діяльність викладача та учнів спрямована на реалізацію навчальних інтересів, особи що вчиться.

По-четвертих, стандартизовані навчальні програми польської мови в Україні для молоді, рекомендується доповнити темами про систему освіти в Польщі, навчальні заклади та мовленнєвий етикет академічної спільноти, побутові виклики студентського життя, європейські цінності, тощо.

По-п'ятих, доступні викладачу-полоністу в Україні матеріали для підготовки додаткових лекцій в межах *тематичного навчання польській мові як іноземної орієнтованого на потреби (мету) учня* повинні бути адаптовані, що вимагає високої кваліфікації від лектора.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кравчук, А, Ковалевський, С. (2017). *Методика викладання польської мови*. Київ.
2. *Які іноземні мови знають українці* (2013). URL: <http://ogo.ua/index.php?url=articles/view/2013-06-15/40906.html>
3. Achteлик, A. (2012). Kolekcja – rzecz o spotkaniu z kulturą polską. [W:] *Sztuka i rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*. Tom 2.
4. e-polish.eu. (2019). URL: <https://e-polish.eu/polski-dla-obcokrajowcow>
5. Gębał, P.E. (2009). *Od słowa do słowa toczy się rozmowa. repetytorium leksykalne z języka polskiego jako obcego dla poziomów B1 i B2*. Kraków.
6. Gębał, P., E. (2010). *Dydaktyka kultury polskiej jako obcej: od faktografii do podejścia zadaniowego*. Kraków.
7. Guziuk-Świca, B., Przechodzka, G., Roczniak, A., Zielińska, M. (2018). *Język polski bez granic. Podręcznik do nauki języka polskiego jako obcego dla szkół ukraińskich klasa XI. Poziom B2*. Lublin.
8. *Jagiellonix – etiuda promocyjna Uniwersytetu Jagiellońskiego* (2019). URL: https://www.youtube.com/watch?v=mkj6O7WWD2Y&list=PLi23Sfg7XiAHnn3-zCMZYtQPO3ZIKf9f_&index=9
9. Janowska, I. (2010). *Planowanie lekcji języka obcego*. Kraków.
10. Krawczuk, A. (2013). Od gramatyki do pragmatyki. Problemy polszczyzny ma Wschodzie. [W:] *Sztuka i rzemiosło. Nauczyć Polski i polskiego*. Tom 3.
11. Lipińska, E., Seretny, A.(2012). *Między językiem ojczystym a obcym: nauczanie a uczenie się języka odziedziczonego na przykładzie chicagowskiej diaspory polonijnej*. Krakow.
12. *Materiały i podręczniki*. (2019). URL: <http://certyfikatpolski.pl/dla-zdajacych/materiały-i-podreczniki/>
13. *Ministerstwo Edukacji Narodowej*. (2019). URL: <https://www.gov.pl/web/edukacja>
14. *Polonicum* (2019). URL: Retrieved from <http://polonicum.uw.edu.pl>
15. *Poradnik cudzoziemca* (2019). URL: <http://www.sjikip.us.edu.pl/pl/poradnik-cudzoziemca/>
16. Seretny, E., Lipińska, E. (2005). *ABC metodyki nauczania języka polskiego jako obcego*. Kraków: Universitas.
17. Szkoła Języka i Kultury Polskiej Uniwersytet Śląski. (2019). URL: <http://www.sjikip.us.edu.pl/pl/strona-domowa/>
18. Tambor, A. (2018) *«(Nie)codzienny polski»*. Katowice.
19. *Twarze UJ 2016*. (2019). URL: <https://www.uj.edu.pl/studenci/twarze-uj>
20. *Ucz się języka polskiego z dr Anną Rabczuk* (2019). URL: <http://polonicum.uw.edu.pl/ucz-sie-jezyka-polskiego-z-dr-anna-rabczuk>
21. *Uniwersytet Jagielloński* (2019). URL: <https://www.uj.edu.pl>
22. *Uniwersytet Warszawski* (2019). URL: <https://www.uw.edu.pl>;

УДК: 37.016: 811.162.1

Олег Слюсар
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
сучасних іноземних мов та перекладу
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна)
e-mail: o.slusar@chnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-1382-3394

JĘZYK POLSKI W SYSTEMIE OŚWIATY UKRAINY

У статті проведено аналіз актуального стану викладання польської мови в системі освіти України. Вказано на основні напрямки, проблеми та перспективи для подальшого розвитку цієї мови в середніх та вищих навчальних закладах України. Проведено детальний аналіз кількості годин, які виділяються на викладання польської мови, зазначених в освітніх програмах для загальноосвітніх навчальних закладів. Зазначено також компетенції, якими повинен володіти студент/учень після завершення вивчення польської мови.

Ключові слова: польська мова, Україна, освіта, вивчення іноземних мов.

Oleg Slusar. Polish in the Ukrainian educational system

In the article analyzed the current state of teaching Polish in the education system of Ukraine. The main directions, problems and prospects for further development of this language in secondary and higher educational institutions of Ukraine are indicated. A detailed analysis of the number of hours allocated to the teaching of the Polish language specified in the educational programs for general educational institutions is carried out. Also specified the competences, that the student / pupil should have after completing the study of Polish.

There are currently 6 Polish-language schools in Ukraine: 2 in Lviv, 3 in Lviv Oblast and 1 in Horodok, Khmelnytskyi Oblast. The elementary school with the Ukrainian language of instruction with the study of the language of national minorities in Polish is allocated 8 hours a week, instead of the elementary schools where the language of national minorities is the main language – 22 hours a week. In high school, that number drops to about 4 hours a week, and in grades 10-11, it's 5 hours a week.

In higher education institutions of Ukraine I and II level of accreditation (technical schools, vocational colleges, colleges) Polish is taught: as a foreign language of the profession (in the first year) – 1.5 hours a week; as a foreign language (compulsory in the I-IV year of study) – 2 hours a week; as elective classes – 1.5 hours a week.

In the institutions of higher education of Ukraine of the III and IV accreditation levels (universities, institutes, conservatories) for Polish language are distinguished: as the first foreign language (compulsory in the first and second years of study) – 2 hours a week; as a second foreign language (compulsory in some specialties of the II – IV years of study) – 2–3 hours a week; as a third (regional) foreign language (in some specialties of the II–III years of study) – 2 hours a week. Polish is also the language of the specialty „Polish Philology” and „Polish-Ukrainian Translation” at 6 universities in Ukraine.

Keywords: Polish, Ukraine, education, foreign language learning.

Język polski jest najbardziej rozpowszechnionym językiem zachodniosłowiańskim, tak więc całkiem oczywistym zjawiskiem jest to, że zainteresowanie nim we współczesnym świecie stale rośnie. Niniejszy artykuł będzie próbą zapoznania osób zainteresowanych sytuacją języka polskiego u progu trzeciego dziesięciolecia XX wieku w systemie oświaty Ukrainy.

W obecnych warunkach reformowania poszczególnych gałęzi gospodarki, ustawodawstwa, szkolnictwa wyższego oraz średniego na Ukrainie, szczególnie ważną jest kwestia kształcenia wykwalifikowanych specjalistów władających biegle językami obcymi, w tym również polonistów wspierających współpracę bilateralną Ukrainy z Unią Europejską.

Języki obce na świecie obecnie są nie tylko częścią kultury pewnego narodu, lecz również są gwarancją znalezienia dobrze płatnej pracy po studiach. Odpowiednie sukcesy we władaniu językami obcymi nie są możliwe bez odpowiedniego ukształtowania całego systemu oświaty począwszy od przedszkola poprzez szkołę, placówki szkolnictwa wyższego i kończąc uniwersytetami trzeciego wieku.

Poniżej zostanie przedstawiony przeze mnie system nauczania języka polskiego w systemie oświaty Ukrainy.

Język polski w szkołach ogólnokształcących na Ukrainie:

1. Szkoły z polskim językiem nauczania (razem 6 szkół: 2 – we Lwowie, 3 – w obwodzie lwowskim i 1 – w Gródku Podolskim (obwód chmielnicki). W szkołach podstawowych z ukraińskim językiem nauczania z nauką języka mniejszości narodowych na język polski wydzielono 8 godz./tyg.; w szkołach podstawowych z podstawowym

językiem mniejszości narodowych – 22 godz./tyg. W szkole średniej liczba ta maleje do ok. 4 godzin tygodniowo, a w 10–11 klasie jest to 5¹ godz./tyg.

2. Jako pierwszy język obcy:

a) szkoła podstawowa (1–4 klasa, I stopnia): 1 klasa – 1 godz./tyg.; 2–4 klasa – 2 godz./tyg. W specjalizowanych szkołach podstawowych o profilu językowym: 1–3 klasa – 3 godz./tyg., 4 klasa – 4 godz./tyg.;

b) młodsze klasy (5–9 klasa, II stopnia) w 2015–2016 roku szkolnym (ze względu na zaplanowany obowiązkowy egzamin maturalny z języka obcego) było to: 5–8 klasa – 3 godz./tyg., 9 klasa – 2 godz./tyg. Po ukończeniu 9. klasy stopień znajomości języka polskiego powinien odpowiadać poziomowi A2. W 2019–2020 roku szkolnym będzie to: dla szkół ze szczegółową nauką języków obcych – 5 godz./tyg., a dla reszty szkół – 3 godz./tyg.;

c) starsze klasy (10–11 klasa, III stopnia): w 2015–2016 roku szkolnym w 10–11 klasie było to 3,5 godz./tyg. Co roku liczba tych godzin się zmniejsza i w 2019–2020 roku szkolnym będzie to 2 godz./tyg. Natomiast dla szkół o profilu językowym – 5 godz./tyg.

3. Jako drugi język obcy:

a) młodsze klasy (5–9 klasa, II stopnia) w 2015–2016 roku szkolnym było to: 5–9 klasa – 2 godz./tyg., mimo iż zgodnie z planem było 4 godz./tyg. W 2019–2020 roku szkolnym będzie to: dla szkół ze szczegółową nauką języków obcych, szkołach bilingwalnych, z nauką dwóch języków obcych – 2 godz./tyg.;

b) starsze klasy (10–11 klasa, III stopnia): w 2015–2016 roku szkolnym w 10–11 klasie było to 2 godz./tyg., mimo iż zgodnie z planem powinno być 4 godz./tyg. A w 2018–2019 roku szkolnym było to już tylko 1 godz./tyg., natomiast w 2019–2020 roku szkolnym będzie już 3 godz./tyg.

4. Jako przedmiot fakultatywny (jest w każdym obwodzie Ukrainy, w obwodzie czerniowieckim – w 4 szkołach) 5–9 klasa – 2 godz./tyg.

Mimo zmniejszającej się liczby godzin, zgodnie z decyzją rady pedagogicznej ogólnokształcącej placówki edukacyjnej, jeśli język mniejszości narodowych jest oficjalnym językiem Unii Europejskiej, to może on być również wykładany jako język obcy.

Język polski w szkolnictwie wyższym Ukrainy:

1. Szkolnictwo wyższe I–II poziomu akredytacji (technika, szkoły zawodowe, kolegia):

a) jako język obcy zawodu (I rok studiów) – 1,5 godz./tyg.;

b) jako język obcy (obowiązkowy na I–IV roku studiów) – 2 godz./tyg.;

c) jako język obcy na zajęciach pozalekcyjnych (odpłatne kółka) – 1,5 godz./tyg.

2. Szkolnictwo wyższe III–IV poziomu akredytacji (uniwersytety, szkoły wyższe, akademie i konserwatoria (wyższe uczelnie muzyczne):

a) jako pierwszy język obcy (obowiązkowy na I–II roku studiów) – 2 godz./tyg.;

b) jako drugi język obcy (obowiązkowy tylko na poszczególnych kierunkach II–IV roku studiów) – 2–3 godz./tyg.;

c) jako trzeci (regionalny) język obcy (obowiązkowy tylko na poszczególnych kierunkach II–III roku studiów) – 2 godz./tyg.;

d) jako specjalizacja na kierunkach „Polonistyka” i „Translatoryka polsko-ukraińska” (6 uniwersytetów na Ukrainie).

Ukraina i Polska są krajami o różnych systemach edukacji, ale Ukraina powoli przechodzi na Europejski System Opisu Kształcenia Językowego stanowiący realizację głównego celu Rady Europy, w wyniku odbytej nauki uczeń/student powinien opanować:

a) podsystem foniczny języka polskiego:

- potrafi rozróżniać dźwięki;

- potrafi produkować te dźwięki;

- potrafi rozróżniać różne rodzaje akcentu wyrazowego i zdaniowego;

- potrafi samodzielnie posługiwać się różnymi rodzajami akcentu.

b) podsystem graficzny języka polskiego:

- potrafi rozpoznać znaki graficzne oraz odróżnić wyrazy poprawnie od nieporadnie napisanych;

- potrafi samodzielnie napisać te wyrazy poprawnie;

- dobrze posługuje się znakami interpunkcyjnymi.

c) podsystem leksykalny języka polskiego:

- rozumie wyrazy składające się na leksykon j. polskiego (gorzej wygląda kwestia z homonimią międzyjęzykową);

- aktywnie posługuje się tymi wyrazami.

¹ Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня, URL: <http://osvita.ua/doc/files/news/606/60642/5ae079065faa0406841712.pdf>.

d) podsystem gramatyczny języka polskiego:

- rozumie różnice znaczenia niesione przez różne struktury gramatyczne;
- potrafi samodzielnie budować i rozumie poprawne zdania w języku polskim, choć nie zawsze umie sformułować reguły gramatyczne i nie zawsze zna terminologię gramatyczną.

W Czerniowieckim Uniwersytecie Narodowym imienia Jurija Fedkowycza język polski jest wykładany jako:

1. Drugi język obcy: na Wydziale Geografii – 3 godz./tyg./3 semestry na studiach dziennych i zaocznych (ok. 50 studentów co roku);

2. Trzeci (regionalny) język obcy: na Wydziale Historii, Politologii i Stosunków Międzynarodowych – 2 godz./tyg./3 semestry na studiach dziennych i zaocznych (ok. 80 studentów co roku);

3. Przedmiot samodzielnego wyboru studenta: w Instytucie Biologii, Chemii i Zasobów Biologicznych – 2 godz./tyg./jeden semestr na studiach dziennych (ok. 40 studentów co roku).

Język polski wykładany jest również na kursach języka polskiego organizowanych co roku przez dział ds. współpracy z zagranicą oraz na innych wydziałach tutejszego uniwersytetu.

Czas przeznaczony na naukę wspomnianego przedmiotu w ciągu ostatnich dziesięciu lat został mocno ograniczony w kierunku samodzielnej pracy studenta (z sześciu godzin tygodniowo do dwóch godzin tygodniowo), w związku z tym wykładowcy skupiają się na rozwiązaniu jednych sprawności językowych kosztem innych (np.: rozpoznawanie znaczenia wyrazów, a na ich odtwarzanie często brakuje czasu).

Mimo braku czasu, prawie co roku organizowany jest na naszym uniwersytecie *Wieczór Języków Obcych*, w którym zawsze jest przedstawiony język polski (śpiewane są polskie piosenki, recytowane są wiersze, przedstawiane są scenki m.in. kabaretu Smile „Tłumacz języka kobiecego” i in.).

Na zajęciach wykładowcy stają się dbać o rozumienie języka mówionego i poszerzanie zapasu słownictwa. Równocześnie pracują nad poprawnością gramatyczną, przy czym zagadnienia gramatyczne staram się, żeby zawsze pojawiały się w kontekście i były ćwiczone w praktycznych sytuacjach komunikacyjnych.

Co roku studenci wyjeżdżają na praktyki do Polski (do Krakowa, Warszawy, Rzeszowa i Słupska), co z kolei jest doskonałą okazją do bliższej znajomości z językiem i kulturą polską.

Mimo istniejących w obwodzie czerniowieckim etnicznie polskich wsi, w których większość mieszkańców uznaje język polski ojczystym, na przykład wieś Stara Krasnoszora (61,6% mieszkańców) w rejonie storozynieckim oraz wieś Arszyca (25,2% mieszkańców) w rejonie storozynieckim, w tutejszym uniwersytecie nie ma kierunku studiów „Polonistyka” lub pokrewnych.

Studenci często korzystają z dostępnych na rynku Ukrainy podręczników do nauczania języka polskiego podręczników, w tym również elektronicznych i sami wskazują na: brak ciągłości materiału gramatycznego (np. w pierwszej lekcji – liczebnik, w drugiej – Mianownik lp. rzeczowników, w następnej – koniugacja czasowników); sporą liczbę błędów językowych (jeden z pierwszych podręczników, z których „korzystałem” na Ukrainie po ukończeniu nauki w Polsce, nosił nazwę „*Jezik polski*”).

Mimo zaleceń oraz zarządzeń Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy, m.in. z dnia 08.02.2016 roku O organizacji doopracowania programów edukacyjnych dla uczniów klas 10 – 11 ogólnokształcących placówek edukacyjnych oraz doskonalenia podręczników, w programach edukacyjnych oraz podręcznikach pozostaje wciąż sporo błędów tak natury merytorycznej, jak również dydaktycznej.

W programach edukacyjnych, znajdujących się na portalu Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy, przez brak odpowiedniej wiedzy i realiów z zakresu polsko-ukraińskiej homonimii międzyjęzykowej, często mylone są podstawowe pojęcia i wyrazy: ukr. *таблиця* z pol. *tablica* (zamiast pol. *tabela*). W programie edukacyjnym „Język polski klasy 5-9. Program dla szkół ogólnokształcących z ukraińskim językiem nauczania” auterek Ołeny Wojcewej i Tetiany Buczackiej zdanie w języku ukraińskim: „Використання слайдів, карт, схем, *таблиць*, відео- і аудіо матеріалів”² zostało przetłumaczone na język polski następująco: „Użycie slajdów, map, schematów, *tablic*, materiałów audio i wideo, wykresów”³.

Drobne błędy ortograficzne, tzw. „literówki”, można często znaleźć w zadaniach do ćwiczeń w podręcznikach Ł. Biłeńkiej-Swystowycz, J. Kowalewskiego, M. Jarmoluka: np. Tekst *strześć* po polsku⁴, Uzupełnij (pojedynczą) *tabele* (zamiast *tabele*)⁵ oraz in.

² Польська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням польською мовою, URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/polska-mova-dlya-zagalnoosvitnix-navchalnix-zakladiv-z-navchannyam-ukrayinskoyu-movoyu.pdf>, c. 60.

³ Ibid., c. 124.

⁴ Biłeńka-Swystowycz Ł., Kowalewski J., Jarmoluk M. (2018). *Język polski (6. rok nauczania, poziom standardu). Podręcznik dla klasy 10 szkół specjalistycznych z rozszerzoną nauką języków obcych i ogólnokształcących placówek oświatowych*, Czerniowce, c. 18.

⁵ Ibid., c. 99.

W ciągu ostatnich kilku lat w obwodzie czerniowieckim popularność języka polskiego nieco spadła, zyskuje natomiast na popularności język rumuński oraz niemiecki za sprawą polityki sąsiedniego państwa. Mieszkańcy obwodu czerniowieckiego, przodkowie których również byli tutejszymi mieszkańcami i posiadali obywatelstwo Rumunii, mogą zwrócić się do władz tego państwa o „przywrócenie” obywatelstwa rumuńskiego, a więc kraju UE, co z kolei umożliwi im legalny pobyt i pracę w innych państwach europejskich. Szacuje się, że osób posiadających podwójne obywatelstwo w obwodzie czerniowieckim jest ok. 300 tys. mieszkańców.

Podsumowując należy stwierdzić, że język polski w systemie oświaty na Ukrainie ma perspektywy do dalszego rozwoju i zwiększenia swojej popularności poprzez narzędzia natury politycznej, kulturowo-edukacyjnej oraz gospodarczej.

Literatura:

1. Білеґа-Свистович Л., Ковалевський Ж., Ярмолук М. (2018). *Язык польски (6. рок наuczania, poziom standardu). Podręcznik dla klasy 10 szkół specjalistycznych z rozszerzoną nauką języków obcych i ogólnokształcących placówek oświatowych*, Czerniowce, 223 с.

УДК: 37.016:811.162.1:378.4 (477.43-21)К-ПНУ

Barbara Januszkiewicz
кандидат гуманістичних наук,
(Жешув, Польща)
e-mail: januszkiewicz@wp.pl
ORCID: 0000-0003-1789-631X

STUDIA POLONISTYCZNE NA NARODOWYM UNIWERSYTECIE W KAMIEŃCU PODOLSKIM

У статті досліджується вивчення польської мови на теренах України в рамках «вищої школи». Вказується правова підстава, опираючись на яку, можливим є навчання польською мовою та іншими іноземними мовами. Звертається увага на процес трансформації, якого зазнає вища освіта за часів незалежності України. Вказуються чинники відкриття філологічної спеціальності «польська мова» та її трансформація в перспективі часу в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка. Автор також аналізує отримані дані про інші форми навчання польської мови, зокрема в полонійних і католицьких організаціях міста Кам'янець-Подільський. Заключним етапом освіти підготовки до професійної діяльності та самостійного життя, який є своєрідним узагальненням досвіду отримання знань, є «вища школа». Визначальним чинником вибору стратегії діяльності навчальних закладів вищої освіти – це євроінтеграція та глобалізація. Вимоги, виконання яких передбачає отримувана кваліфікація, оцінка якості освіти, після завершення навчання, забезпечує володіння такими компетентностями: знання, уміння, відповідна постанова. Саме наявність вищезазначених складових створюють новий простір для професійної і академічної освіти.

Ключові слова: вища освіта, навчання, освіта, полоністика, навчання польської мови, закон України «Про вищу освіту», Болонська декларація, Європейський простір вищої освіти, система оцінювання успішності студентів за шкалою (ECTS).

Barbara Yanushkevich. Learning the Polish language at Kamianets-Podilsky national Ivan Ohienko university

In the article the author analyses the process of Polish language acquisition in Ukraine at a higher educational institution. There is a special legislative reason that gives the right to be taught in Polish and any other foreign language. The author indicates transformations that have been made in educational system since Ukrainian independence. There is an investigation how a specialization in Polish was opened at the mentioned university and how it has been developing through time. The author also generalizes all possible ways of learning Polish in particular considering Polish and Catholic communities of the town. Higher education has the strategic importance in the sphere of the country's economy and building civil society. Studies constitute the highest stage of education, which is the culmination of preparation for professional work and independent life, being at the same time a consequence of previous educational experience implemented at subsequent stages of school education. Universities are increasingly aware that they operate in Europe and in a global environment. Quality assessment through effects, knowledge, skills and attitudes, all this creates a new and accessible space for training, both academic and professional.

After the collapse of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR), independent Ukraine inherited a fairly well developed and expanded system of higher education institutions with qualified academic staff, a specific material

base and a focus on providing educational services for the centrally planned economy. The dominant directions of the development of higher education in Ukraine in the 1990s were de-ideologization in partially de-industrialization of the country. Thanks to the factors such as transition from elite to mass higher education, humanization of the teaching process, specialist training structure, creation of the private sector, diversification of funding sources, higher education has become available and widespread.

Key words: *higher education, learning, education, Polish studies, learning Polish. Ukrainian law on higher education, Bologna Declaration, European Higher Education Areas, European Credit Transfer System (ects).*

Edukacja w ramach szkolnictwa wyższego ma strategiczne znaczenie nie tylko w sferze gospodarki kraju, ale także służy budowaniu obywatelskiego społeczeństwa. To także ważne obszary współpracy pomiędzy sąsiednimi państwami. [Analiza współpracy 2015, s. 5]. Studia stanowią najwyższy etap edukacji, który jest zwieńczeniem przygotowania do pracy zawodowej i samodzielnego życia, będąc jednocześnie konsekwencją wcześniejszych doświadczeń edukacyjnych, realizowanych na kolejnych etapach kształcenia szkolnego. [Radzewicz-Winnicki 2015, s. 32].

Po upadku ZSRR niepodległa Ukraina odziedziczyła dość dobrze rozwinięty i rozbudowany system instytucji szkolnictwa wyższego z wykwalifikowanymi pracownikami akademickimi, określoną bazą materialną i skoncentrowaniem na świadczeniu usług edukacyjnych dla gospodarki centralnie planowanej. Dominującymi kierunkami rozwoju szkolnictwa wyższego na Ukrainie w latach dziewięćdziesiątych XX w. były dezideologizacja i demilitaryzacja w warunkach częściowego odprzemysłowienia kraju, przejście od elitarnego do masowego szkolnictwa wyższego, humanizacja procesu dydaktycznego i struktury kształcenia specjalistów, powstanie sektora prywatnego i dywersyfikacja źródeł finansowania. Dzięki tym czynnikom wyższe wykształcenie stało się dostępne i powszechne.

W nawiązaniu do doświadczeń przede wszystkim europejskich, na Ukrainie został wprowadzony trzystopniowy system szkolnictwa wyższego, system licencjonowania i akredytacji, rozpoczęto tworzenie nowych standardów kształcenia i ram regulacyjnych. To pozwoliło na doprowadzenie krajowego systemu szkolnictwa wyższego do stanu zgodności z tradycją akademicką i praktyką nowoczesnych systemów uniwersyteckich w Europie Środkowej i Zachodniej. [Analiza współpracy 2015, s. 25-23].

W 2005 r. Ukraina ratyfikowała Deklarację Bolońską, w której zawarte są następujące postulaty określające sposoby realizacji celów przyświecających idei tworzenia Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego:

- wprowadzenie systemu „łatwo czytelnych” i porównywalnych stopni (dyplomów),
- wprowadzenie studiów trójstopniowych (zawodowe, magisterskie i doktoranckie),
- wprowadzenie punktowego systemu rozliczania osiągnięć studentów (ECTS),
- wspieranie mobilności studentów i pracowników,
- współdziałanie w zakresie zapewniania jakości kształcenia,
- propagowanie spraw europejskich w kształceniu (europejski wymiar kształcenia),
- wdrożenie idei uczenia się przez całe życie,
- współdziałanie uczelni i studentów w realizacji Procesu Bolońskiego,
- rozwój kształcenia interdyscyplinarnego. [Kraśniewski 2009, s. 9].

Celem szkolnictwa wyższego, jak można przeczytać w „Ustawie Ukrainy o oświacie” art. 17 pkt. 1, „jest zdobycie osobistego wysokiego stopnia naukowych i/albo twórczych, artystycznych, zawodowych i ogólnych kompetencji, koniecznych w danej specjalności czy w danym obszarze wiedzy.” [Закон 2017].

Nauczanie w języku polskim i innych językach obcych gwarantuje „Ustawa o wyższej oświacie” zapis ten figuruje również w Statucie Kamieniecko-Podolskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Ohijenka [Про вищу освіту 2014]. W paragrafie 48 pkt. 2. wspomnianej ustawy możemy przeczytać, że „zakład wyższej oświaty, w ramach swojej akademickiej działalności w celu realizacji umów międzynarodowych ma prawo postanowić o nauczaniu w jednym lub kilku językach obcych, przy czym zabezpieczając takim osobom zdobywanie wiedzy w odpowiednich dyscyplinach w języku państwowym [...] Wykaz języków obcych, w których ma być prowadzone wykładanie naukowych dyscyplin, pozostaje w kompetencji zakładu wyższej oświaty.” Wyżej przywołana Ustawa w pkt. 3 przewiduje również nauczanie w języku innym, niż ukraiński na uczelniach prywatnych, zagranicznych, wydziałach utworzonych przez te podmioty na terenie kraju, przy czym muszą one zabezpieczyć takim osobom nauczanie języka państwowego jako osobnej dyscypliny. W kolejnym punkcie ustawa określa, na jakich zasadach zakład wyższej oświaty może wprowadzić nauczanie języka mniejszości narodowej.

Narodowy Uniwersytet w Kamieńcu Podolskim im. Iwana Ohijenka to jedna z pierwszych ukraińskich uczelni, założona w 1918 roku. 22 stycznia 2008 r. uniwersytetowi nadano status narodowy, a 20 sierpnia tego samego roku nadano mu imię Iwana Ohijenka. Od początku istnienia uczelnia był ośrodkiem edukacji, nauki i kultury na Podolu. Obecnie Uniwersytet składa się z 9 wydziałów, 40 katedr, redakcji i wydawnictwa, 18 szkół naukowych,

13 centrów naukowo-badawczych, 24 laboratoriów naukowo-badawczych [Взято з: <http://wuuc.sumdu.edu.ua/index.php/pl/universytety/46-narodowy-universytet-w-kamiencu-podolskim-im-iwana-ohijenka>. Дата звернення: 20.09.2019].

Яęzyк польски jako specjalność filologiczna na Ukraińskim Uniwersytecie Państwowym w Kamieńcu Podolskim wprowadzono w roku akademickim 2003/2004. Studia polonistyczne połączone były z filologią angielską i specjalizacją pedagogiczną, dlatego absolwenci tego kierunku otrzymywali dyplom ze specjalnością: „Nauczyciel języka angielskiego i polskiego oraz literatury światowej”. W ciągu kolejnych lat została otwarta pracownia języka polskiego, zaopatrzona obecnie w około 6 tysięcy egzemplarzy literatury, wśród których znajdują się podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego, literatura piękna, czasopisma, gazety i in. [Liczkewycz 2009, s. 295].

Powstanie gabinetu polonistyki było możliwe dzięki Fundacji Pomoc Polakom na Wschodzie, Polskiego Instytutu w Kijowie i innych organizacji. Od samego początku swego istnienia kierunek rozpoczął intensywną współpracę z uczelniami i instytucjami w Polsce. W 2004 r. grupa studentów wydziału filologicznego wzięła udział w szkole letniej zorganizowanej przy Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu. W tym też roku studenci rozpoczęli regularne praktyki językowe na uczelni w Toruniu i Wyższej Szkole Zawodowej w Sanoku, a od jesieni 2007 r. na Państwowej Wyższej Szkole Wschodnioeuropejskiej w Przemyślu. W latach 2005-2007 nabór na studia filologiczne ze specjalizacją nauczyciel języka polskiego został wstrzymany. W tym czasie język polski był nauczany jako drugi język obcy. [A.A. Марчишина, С.В. Олійник 2008, s. 22-27].

W roku akademickim 2019/2020 naukę na kierunku „Edukacja II poziomu ogólnokształcącego. Polski język i literatura” studia licencjacie rozpoczęło 26 osób: na pierwszym roku – 7, drugim roku – 4, trzecim roku – 4, czwartym roku – 11. Ośmiu studentów kształci się na kierunku magisterskim. Poprzedni rok 2018/2019 z tytułem licencjata (bakalarz) ukończyło 8 studentów. Ponadto 12 studentów kierunku anglistyki uczy się mowy polskiej jako drugiego języka obcego.

Ponadto w mieście prowadzone jest kształcenie polonistyczne w Szkole nr 13, gdzie w języku polskim nauczane są wszystkie przedmioty; Szkole nr 3, gdzie język polski funkcjonuje jako drugi język obcy; Państwowym Przedszkolu nr 23; Szkole z internatem „Sławutynka”, gdzie odbywa się nauczanie fakultatywne; Collegu Budowlanym i Collegu Industrialnym, gdzie mają miejsce kursy języka polskiego. Warto zaznaczyć, że oprócz wyżej wymienionych form nauczania języka polskiego, w mieście prowadzone jest kształcenie polskojęzyczne na licznych komercyjnych kursach językowych.

Promocji języka polskiego sprzyjają również organizacje polonijne: **Stowarzyszenie Kultury Polskiej im. Jana Pawła II, Polskie Stowarzyszenie** Kulturalno-Oświatowe im. Józefa Rollego, Stowarzyszenie Uczonych Polskich na Ukrainie w Kamieńcu Podolskim, Centrum Kulturalno – Oświatowe im. H. Sienkiewicza.

Warto również zaznaczyć, że duży wpływ na podtrzymywanie i pielęgnowanie kultury i języka polskiego mają parafie rzymskokatolickie przy Katedrze p.w. Św. Apostołów Piotra i Pawła, kościołach p. w. Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz p. w. Św. Mikołaja (paulini) oraz zgromadzenia żeńskie: Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego, Benedyktynek Misjonarek. We wszystkich wymienionych wspólnotach pracują osoby duchowne z Polski.

Literatura:

1. Закон України «Про освіту» (2017). [У:] *Відомості Верховної Ради* № 38–39 Стаття 380. URL: (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214519/print?fbclid=IwAR26CFQexaXkLdR61HP6STJigmE-E1kc4iCTdT8rjRE89Sy03pwVmW9qS8>)
2. Марчишина, А.А. і Олійник, С.В. (2008). *Факультет іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету: минуле і сьогодення. Історичний нарис*. Кам'янець-Подільський, s.22–27.
3. Закон України «Про вищу освіту». *Стаття 48. Мова викладання у закладах вищої освіти*. (2014). URL: (https://kodeksy.com.ua/pro_viwu_osvitu/statja-48.htm).
4. *Analiza współpracy uczelni polskich i ukraińskich na tle porównania systemów szkolnictwa wyższego. Wnioski i rekomendacje* (2015). pod red. Jerzego Woźnickiego. Fundacja Rektorów Polskich. Warszawa, s. 5.
5. Liczkewycz W. (2009). *Яęzyк польски на Ukraińskim Uniwersytecie Państwowym w Kamieńcu Podolskim*. [W:] *Postscriptum Polonistyczne*. №1(3). S. 295.
6. Narodowy Uniwersytet w Kamieńcu Podolskim im. Iwana Ohijenka. URL: <http://wuuc.sumdu.edu.ua/index.php/pl/universytety/46-narodowy-universytet-w-kamiencu-podolskim-im-iwana-ohijenka>. Дата звернення: 20.09.2019
7. Kraśniewski A. (2009), *Proces Boloński to już 10 lat*, Warszawa, s. 9.
8. Radziewicz-Winnicki A. i Wołk Z. (2015). *Szkolnictwo wyższe wobec potrzeb rynku pracy*. [W:] „*Rocznik Lubuski*”, t. 41, cz. 2, s. 32. URL: (http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-c7a73f20-172a-44c7-962e-e838301da4c4/c/RL_T41_2_Radziewicz-Winnicki_Wolk.pdf)

МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'25:39

Олеся Барбанюк
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: olesia_barbaniuk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0448-065X

CULTURE-LOADED VOCABULARY: A PROBLEM OF DEFINITION

У статті розглядаються різноманітні дефініції культурно-маркованої лексики – слів та виразів із конкретно інформациєю, що віддзеркалює національну культуру та свідомість. Ураховуючи численні підходи до визначення та класифікації власне цього поняття, у дослідженні робиться спроба з'ясувати еволюцію поняття, а також дослідити та уніфікувати наявні дефініції в сучасній теорії та практиці перекладу.

Ключові слова: культура, мова, культурно-маркована, національно-специфічна, лексика, реалії

Barbaniuk Olesia. Culture-loaded vocabulary: a problem of definition.

It is impossible to imagine the origin or the development of any culture apart from language, since language is an integral part of the culture. Hence, the linguistic aspect of culture is its most vital and necessary part. So, the article is dedicated to correlation between culture and language, namely to process of transmitting cultural elements through translation by lexical units that bear the culture code of nation. Such lexical units, whose meaning and function are due to belonging to a certain culture, have been the subject to many discussions and researches. The current study deals with definitions of such units – culture-loaded vocabulary – words and expressions with specific national information, which indicate deep national culture. Since there exist various approaches to defining and classifying the concept proper, this study attempts to clarify the evolution of the notion, as well as investigate and unify the definitions available in the present-day theory and practice of translation. It is specified, that numerous designations exist to denote culture-loaded lexical units – ‘culture-labeled lexicon’, ‘national-specific lexicon’, ‘equivalent vocabulary’; ‘exoticisms’; ‘barbarisms’, ‘localisms’, ‘alienisms’, ‘connotative words’, ‘words with a cultural component’, ‘realia’, ‘ethnic realia’, ‘culture-specified words’, ‘culturemes’, ‘linguoculturemes’, ‘background words’, ‘voids. Traditionally such lexical units are referred to as ‘realia’, though the term itself is somewhat narrow for the great potential of culture-labeled vocabulary. Culture-loaded vocabulary is a broader concept, as it encompasses non-equivalent vocabulary, background vocabulary, gaps, realia, connotative vocabulary. Despite such terminological equilibristics, all the definitions aim to designate the nationally-labeled vocabulary as the one, that reflects the aspects of culture and people, their history, social structure, religion, traditional customs.

Key words: culture, language, vocabulary, culture-loaded, nationally-specific, realia

Relation of culture and information contained therein have long been in focus of scientific interest for many scholars, linguists in particular. Each aspect of life of the people and their country (such, as natural conditions, geography, historical development, social life, public opinion, scientific researches, art, etc.) is reflected in the language. Hence, any language is a certain reflection of the culture of a nation, since it carries national code of the particular people. It contains words in the meaning of which a special part is to be distinguished that reflects the relationship between language and culture.

Language and culture are closely interconnected: language is a reflection of the nation's culture, a source of accumulation and consolidation the cultural traditions of the people, the so-called ‘**cultural code of the nation**’. So it is relatively recent, that a new interdisciplinary science has formed at this intersection – Linguistic and Cultural Studies (or Language and Country Studies), the main subject of which are lexical units.

Modern Linguistics aims to understand culture consciousness of a nation through language means. Hence, any language as a social phenomenon should be investigated not only from the point of view of Linguistics, but also Extralinguistics and Culture studies, while any language is a part of the culture, which reflects its richness and originality.

The process of transmitting cultural elements through translation is a complicated and vital task, since culture is a complex collection of experiences, which condition daily life. It includes history, social structure, religion,

traditional customs and everyday usage, which are difficult to comprehend completely. In 1997, Shuttleworth argues that cultural translation is a term used to refer to those types of translation, which act as a tool for cross-cultural or anthropological research [Shuttleworth 1997]. Therefore, the renowned linguistic studios emphasize, that effective communication depends largely on cultural factors that significantly influence not only elements of language code, but also the process of communication itself, its components, principles and rules, communicative strategies and tactics.

The analysis of the scientific literature makes it possible to conclude that the problems of culturally marked lexical units have been considered by linguists in many aspects, in different directions and from different angles. Among the issues related to this problem that remain still topical today, one can distinguish the problem of classifying individual groups of lexical units with background semantics containing a sociocultural component.

Many outstanding scholars dedicated their researches to studying the lexical units with cultural component, such as L. Losev, V. Kostomarov, V. Vinogradov, S. Vlahov, S. Florin, R. Zorivchak, V. Koptilov, T. Kosmeda, O. Kubriakova, N. Slukhai, I. Holubovska. H. Karpenko and many others. It is quite natural, that different views of scientists have led to various definitions of the concept proper.

So, a number of terms is traditionally applied to such lexical units, whose meaning and function are due to belonging to a certain culture: 'culture-marked lexical units', 'culture-labeled lexicon', 'national-specific lexicon', 'equivalent vocabulary'; 'exotic vocabulary', 'exoticisms'; 'barbarisms', 'localisms', 'alienisms', 'connotative words', 'words with a cultural component', 'realia', 'ethnic realia', 'culture-specified words', 'culturemes', 'linguoculturemes', 'background words', 'voids' etc.

Linguists consider *culture-marked (national-specific) vocabulary* from different angles [Бондар 2015]: they clarify the connection of language and mentality, language and culture (R. Kis); reveal features of reflection of cultural phenomena in language (A. Grishchenko, V. Rusanovsky); trace the cultural component influence on the connotation of the word (N. Nikolaev); determine the aesthetic function of the national-cultural component of word semantics (M. Pylinski).

Culture-marked vocabulary is a relatively new area of research and is a subject of numerous explorations of contemporary scholars. Among them, the most prominent are the scientific works of Ya. Boyko, M. Bondar, I. Korunets, G. Dobrosklonska, A. Zornitskyi, T. Ivankova, Yu. Kovaliuk, V. Oshchepkova, M. Syzonenko, O. Tatiachenko, T. Tupytsia, N. Yasynenko, M. Yashina, and others [Шелякіна 2018].

There are many works and opinions on the definition of such units, not yet clearly systematized and unified. However, there is a rather general definition that reflects the main essence of nationally-labeled words (national, cultural vocabulary) – linguistic units that reflect the national and cultural specificity of life, the worldview of a particular ethnic group, national linguistic and cultural community.

An outstanding Ukrainian linguist I. Korunets proposes to identify such vocabulary as *nationally biased lexicon*. The scholar suggests that «nationally biased lexicon belongs to non-equivalent vocabulary, but is the part of the least studied linguistic units». Non-equivalent vocabulary, as Korunets believes, mainly turns out to be among neologisms, words that name specific notions and nationally biased lexicon, not popular names and names for which it is necessary to create occasional correspondences in the process of translation. Within bounds of non-equivalent vocabulary the nationally biased lexicon is classified into the separate translating category. Consequently, there are two main opinions of understanding this phenomenon, namely extralinguistic and linguistic. The supporters of extralinguistic approach consider the nationally biased lexicon as a totally extralinguistic phenomenon, determining it as the facts related to the events of public and cultural life of a country, peculiarities of its state order, national history etc [Корунець 2001, с. 152].

The supporters of the linguistic approach, as I. Korunets states, consider that the «relevant criterion of selecting the nationally biased lexicon is a brightly expressed nationally colouring, interrelationship with objective reality that is reflected in the consciousness of the lingvo-cultural community and, as a result of it, absence of correspondences in other languages» [Корунець 2001, с. 155].

The scholar states, that the nationally biased lexicon can be met mainly in belles-lettres literature, where it makes the elements of local and historical colouring. The nationally biased lexicon always belongs to the nation in the language of which it was born.

According to another scholar, O. Tupytsia, nationally-labeled vocabulary are non-equivalent lexical units, partial non-equivalent units (background vocabulary, connotative words), exotisms, barbarisms [Тупиця, Зімакова 2011, с. 252].

The scientist subdivides such non-equivalent vocabulary into three groups:

- a) proper names (personal names, geographical names, names of institutions, organizations, newspapers, etc.);
- b) words-realіa – vocabulary units that mean objects, concepts and situations that do not exist in the practice of a foreign-language social community; words meaning different objects of everyday life, material and spiritual culture, peculiar only to a certain people;

c) words-symbols.

G. Chernov, A. Fedorov, O. Schweitser, G. Tomakhin, Ya. Retzker identify such non-equivalent vocabulary with the concept of 'realia'. But it should be noted, that this approach limits the content of the concept of non-equivalent vocabulary to a group of words that has national-cultural specificity and is related to the subjects of material culture. This view is widely criticized by R. Zorivchak, who believes that realia are «... a variable category, a relative one, which acts clearly in binary contractual comparison of specific languages (and cultures)».

In Translation Studies the concept 'Realia' is comprehended not only as facts, phenomena and objects of human life, but also their names. Realistic words reproduce the national character of the language and are included to the category of non-equivalent vocabulary defined by E. Vereshchagin and V. Kostomarov as words that serve to express concepts that are absent in another culture and language, words, concerning individual cultural elements, as well as words that have no equivalents abroad the language they belong to.

It is traditional in Translation Theory and Practice to follow the ideas of outstanding scholars S. Vlahov and S. Florin about culture specific vocabulary, which they propose to call 'realia' [Влахов 1986, с. 40], «it is the words (and word-combinations) that name objects which are typical for life, culture, social and historical development of one nation and are alien for the other». So realia are the words and phrases that denote objects and concepts which are typical for life, culture, history, policy of certain nation and are alien for another.

To our deep conviction, the term 'realia' is somewhat narrow for the great potential of culture-labeled vocabulary. Culture-loaded vocabulary, following the classification of N. P. Yasinenko, includes:

a) non-equivalent vocabulary, b) background vocabulary (knowledge), c) gaps, d) precedent texts, e) realia, f) connotative vocabulary.

T. A. Ivankova suggests [Иванкова 2011], realia are the part of non-equivalent vocabulary and, consequently, identifies the following groups: 1) non-equivalent vocabulary, 2) background vocabulary, 3) precedent texts, 4) connotative vocabulary, 5) tropes.

Notwithstanding the terminological equilibristics, the definitions of the scholars still have some common elements – they understand the nationally-labeled vocabulary as the one, that reflects the reality of culture and people, their history, social structure, religion, traditional customs.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко, Я. В. (2015) Лінгвопрагматичні аспекти перекладу культурно маркованої лексики в англійських публіцистичних текстах. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. Том 18. № 2. с. 7–13.
2. Бондар, М. В. (2015) Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. Вип. 30. с. 31–36. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvku_2015_30_6
3. Влахов, С. (1986) *Непереводимое в переводе*. Москва, 416 с.
4. Добросклонская, Т. Г. (2000) *Вопросы изучения медиа текстов*. Москва, 240 с.
5. Иванкова, Т. А. (2011) Национально маркированная лексика ванглюязычных газетах России. *Вестник ТГПУ*. с. 113–118. Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article>
6. Корунець, І. В. (2001) *Теорія і практика перекладу*. Вінниця, 446 с.
7. Ощепкова, В. В. (2004) *Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии*. Москва, 336 с.
8. Тупиця, О. Ю. і Зімакова, Л. В. (2011) Безеквівалентна лексика: проблеми визначення. *Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-пр. конференції*. Дрогобич, с. 251–259.
9. Шелякіна, А. В. (2018) Культурно маркована лексика як когнітивний компонент міжкультурної комунікації (на матеріалі американського варіанту англійської мови). *Science and Education a New Dimension. Philology, VI(51), Issue: 176*, 2018. с. 65-68. <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-176VI51-15>
10. Shuttleworth, M. (1997) *Dictionary of Translation Studies*. Routledge, 252 p.

Тетяна Білоусова
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
слов'янської філології та загального мовознавства
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: beltap24051960@gmail.com
ORCID: 0000-002-6247-0476

ЛЕКСИКОГРАФІЧНЕ ВПОРЯДКУВАННЯ БІОЕТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті розглянуті передумови, мотиви і принципи укладання україномовного словника з біоетики. Завдання словника тлумачного типу – встановити зміст термінів, сприяти їх популяризації, взаєморозумінню представників гуманітарних та природничих наук в галузі охорони природи. Він може бути використаний як навчальний посібник, довідник з біоетичної культури, джерело корисної інформації для широкого кола читачів.

Ключові слова: біоетика, екологічна етика, медична етика, тлумачний словник, принципи укладання.

Bilousova Tetiana. Lexicographical order of bioethical terminology

Terminography plays an important role in modern dynamic world, in which dictionaries do not only reflect the state of development of a particular area of knowledge and its terminology, but also facilitate and accelerate scientific and technological progress.

Bioethics in Ukraine aims at ethical and legal regulation of biomedical research, medical practice and environmental protection in accordance with international regulations and norms. However, bioethical terminography has not been properly developed. We can state that there is no complete Ukrainian terminological apparatus of bioethics and unified approaches to its formation and lexicographic analysis. Terminological selection is chaotic; units used for cognitive development of this conceptual sphere are genetically heterogeneous, not codified, and with numerous variants. All this proves the necessity to create a Ukrainian-language bioethics dictionary.

The number and nature of the units under description show the interdisciplinary nature of bioethics: the dictionary will include the terms of normative ethics, biology, medicine, genetics, ecology, justice, theology, and also general scientific terms that define the related "matrix" of research. A considerable part of the dictionary will be devoted to the personalities who made a significant contribution to the development of bioethics as a science. The selection criteria for the units under description are: a) scientific needs; b) parallelism in foreign-language dictionaries; c) demand in printed and electronic sources on bioethics.

The ordering of the units under description should be based on the principles of clarity and easiness of use what suggests the alphabetical order, keyword orientation, accents, a detailed semantization of terms and concepts, etymology, terminological variations, cross-references, and etc.

The dictionary will reflect the current state of terminology in this field, and can be used as a textbook, a guide to bioethical culture, a source of useful information for a wide range of readers.

Keywords: bioethics, environmental ethics, medical ethics, explanatory dictionary, principles for compiling.

В Україні біоетика стрімко розвивається як наука, навчальна дисципліна і соціальний інститут. Вона має на меті етико-правове врегулювання проблем фертильності, генетики, генетичного скринінгу, клонування, дослідження стовбурових клітин, одностатевих шлюбів, біотероризму, донорства і трансплантації, смерті і вмирання, доступу до медичного обслуговування і природних ресурсів, прав тварин, конфіденційності та цензури в Інтернеті, прямої реклами рецептурних препаратів тощо [Концепція]. Доводиться з жалем констатувати, що поступ біоетики практично не підтриманий створенням україномовних і перекладних термінографічних видань, тоді як у країнах далекого і близького зарубіжжя такі видання з'являються регулярно: в Америці – п'ятитомна Енциклопедія біоетики, в Білорусі та Росії – близько двох десятків словників, авторами яких є Л. Ю. Арсанусова, І. О. Асєєва, С. Д. Денисов, Г. М. Каропа, В. О. Кисельов, С. П. Кундас, О. Д. Лукашевич, С. Б. Мельнов, Т. В. Мішаткіна, В. Є. Нікітін, Ю. М. Хрустальов, Б. Г. Юдін, Я. С. Яскевич та ін.

На теренах України термінографічне впорядкування можна вважати достатнім лише в царині екологічної етики: про це свідчать «Популярный словарь по экологической этике и гуманитарной экологии» [Борейко 2003]; «Популярный словарь по гуманитарной экологии» [Борейко, Морохин 2003]. На форумі EkoVita постійно поновлюється великий за обсягом «Словник екологічних термінів» [Словник]. Їх завдання – встановити зміст термінів, дійти до загальноприйнятих визначень, ознайомити екологів і природоохоронців з

гуманітарними термінопоняттями, сприяти взаєморозумінню представників гуманітарних та природничих наук в галузі охорони природи.

Короткі словнички прикладного характеру, присвячені окремим аспектам біоетики (філософському, медичному, екологічному), доповнюють основний зміст навчальних видань «Філософські аспекти біоетики» О. Є. Перової, «Біоетика в системі охорони здоров'я і медичної освіти» Г. Терешкевич, «Основи біоетики та біобезпеки» та ін. Їм притаманні вузька спрямованість, неврахування всіх аспектів глобальної науки та різних точок зору на проблеми, брак перехресних посилань і відсильних статей, що утруднює пошук термінів.

Загалом, сьогодні доводиться констатувати відсутність усталеного українського термінологічного апарату біоетики, єдиних підходів до його формування і лексикографічного опрацювання. Термінологічна селекція відбувається хаотично; номінації для когнітивного освоєння цієї понятійної сфери генетично неоднорідні, не кодифіковані, мають багато варіантів. Це свідчить про нагальну потребу в створенні україномовного термінологічного словника з біоетики.

Матеріали словника дуже важливі для біоетичної освіти й виховання. Він стане відповіддю на заклик до формування біоетичного світогляду у дітей та підлітків, що міститься у згаданій «Концепції» [Концепція]. Про спеціальний словник як засіб формування моральної особистості йдеться у статті І. С. Назарко: він сприятиме виробленню «стійких моральних якостей, потреб, почуттів дитини, ціннісних орієнтацій та відповідального ставлення до живої природи» [Назарко 2006, с. 70]. Зупинимось на ключових аспектах укладання презентованого словника.

Його джерельною базою мають стати тексти законів України, міжнародних угод, держстандартів, відомчих нормативно-правових актів; наукові статті зі спеціальних журналів, збірників, Інтернет-ресурсів; монографії, навчальні й методичні посібники, підручники; іншомовні довідники, словники, енциклопедії з біоетики тощо.

Нагальним є питання про обсяг і характер заголовкових одиниць. Зважаючи на міждисциплінарний характер біоетики, головними «донорами» її термінології були і залишаються декілька наук. В основі понятійного апарату – загальнонаукові одиниці, які задають відповідну «матрицю» дослідження: *аналогія, ймовірність, гіпотеза, дедукція, діалектика, діалог, інтерпретація, парадигма* тощо.

На початку свого існування біоетика обмежувалась біомедичними та медичними проблемами, тож терміни запозичувались із медицини, біології, генетики, підлягаючи оцінці та інтерпретації з етичних позицій: *лікарська таємниця, клінічна смерть, наркоманія, генетична інженерія* тощо. У дискурсі науки набули специфічного змісту концепти нормативної етики, тому словник не може оминати термінів-вербалізаторів цих концептів: *засада справедливості, кардинальні чесноти, поміркованість, мужність, цінність людського життя* та ін. Екологія збагатилась переліком номінаціями *екологічний бумеранг, екологічна загроза, шумове забруднення, екологічний волонтаризм* і под. Охорона прав живого потребує тлумачення юридичних понять *закон про дикую природу, принцип інформованої згоди, компетентний пацієнт, права людини в дослідженнях* та багато інших. Біоетика вбирає в себе термінопоняття філософії, психології, соціології, естетики, ноосферології, синергетики, когнітології. Незвичне на перший погляд поєднання різних галузей знань має на меті створити цілісну життєстверджуючу картину взаємодії людини і світу.

Варто зазначити, що біоетиці як науці постнекласичного типу притаманне розмивання кордонів між спеціальним знанням і суспільною думкою, заснованою на народних традиціях, релігії, міфології. Важливу частку її понятійного апарату становлять одиниці, що беруть початок у цих сферах людського життя: *сакральна екологія, священна тварина, культ дикої природи, теологічний центр життя, екологічний міф, концепція Геї, тотемістична мораль* тощо.

Термінологія біоетики багата і різноманітна, звідси – умовність її меж і складність визначення критеріїв відбору одиниць для словника. На нашу думку, варто враховувати: а) релевантність термінів для відображення станів, процесів, явищ, що так чи інакше стосуються морального ставлення до людини та «живого» загалом; б) повторюваність у відомих іншомовних словниках; в) затребуваність у друкованих та електронних джерелах з біоетики.

Важливою частиною видання має стати презентація персоналій, які зробили вагомий внесок у становлення біоетики як науки. Це давньогрецькі, давньоримські, вітчизняні й зарубіжні філософи, медики, біологи, екологи, письменники нової доби: Авіценна, Асклепій, Гіппократ, Парацельс, Ч. Дарвін, О. Гумбольдт, В. Бехтерев, В. Вернадський, В. Вересаєв, В. Високович, В. Образцов та ін. Спеціальні словникові статті коротко інформуватимуть про них.

Упорядкування матеріалу ґрунтуватиметься на принципах наочності, зручності користування: абетковий порядок розташування заголовкових одиниць (для полегшення пошуку – алфавітний покажчик); наголоси у словах, що мають два і більше склади; шрифтові виділення; переклад іншомовних термінів і кальок: *Аксіологічний* [грец. *axios* – цінний, *logos* – учення]; *Контроль якості* [Quality Control (QC)]; *Консументти*

[лат. *consumo* – *споживаю*]. Лексичні, граматичні, орфографічні, акцентуаційні варіанти терміна пропонуюмо подавати через скісну ризку в порядку, що відбиває складність конструкції та / або частоту вживання: **Біологічний моніторинг / біомоніторинг**; взаємозамінні компоненти – через дві скісні ризки: **Людський // гуманний моралізм**.

Глумачення термінів ґрунтуватиметься на принципах об'єктивності, безпристрасності, лаконічності, плюралізму думок, уникнення однобічної ідеологічної або релігійної оцінки. З декількох значень загальнонаукового терміна обиратимуться ті, які релевантні для біоетики: **Істина** – *реальна дійсність, правильно відображена у свідомості людей*. **Адаптація** [лат. *adapto* – *приспосовую*] – 1) *сукупність особливостей біологічного виду, що забезпечує можливість пристосування до мінливих умов зовнішнього середовища*; 2) *пристосування організму до нових умов зовнішнього середовища*.

Статті, присвячені персоналіям, відбиватимуть основний внесок особи в розвиток біоетики: **Мебіус Карл** (1825–1908 рр.) – німецький гідробіолог. У 1877 р. розробив учення про біоценоз як сукупність організмів, що через середовище існування тісно пов'язані між собою. Термін **біоценоз** широкоживаний у сучасних наукових дослідженнях.

Словник має презентувати сучасний стан термінології у цій галузі. Він може бути використаний як навчальний посібник для організації аудиторної роботи, проектної та дослідницької діяльності студентів і аспірантів технічних, медичних, біологічних та ін. спеціальностей; довідник з біоетичної культури для медиків, біологів, екологів, працівників природоохоронних закладів, членів біоетичних комітетів, громадських активістів, школярів тощо; джерело корисної інформації для широкого кола осіб, які цікавляться проблемами гуманного ставлення до всього живого та охорони природних ресурсів від забруднення та вичерпання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борейко, В. Е. (2003). *Популярный словарь по экологической этике и гуманитарной экологии*. URL: <http://www.ecoethics.ru/old/b20-1/>
2. Борейко, В. Е. Морохин, Н. В. (2003). *Популярный словарь по экологической этике и гуманитарной экологии*. URL: <http://www.ecoethics.ru/old/b20-1/>
3. *Концепція державної політики в галузі біоетики в Україні*. URL: http://biomed.nas.gov.ua/files/concept_ua.pdf
4. Назарко, І. С. (2006). Словник з біоетики як засіб формування моральної особистості [В:] *Передові наукові розробки* / 2006. Дніпропетровськ, Т. 10. с. 70-73.
5. Словник екологічних термінів. [В:] *ЕкоVіта (Український Екологічний Форум)*. URL: <http://ekovita.org.ua/viewtopic.php?p=357>

УДК: 811.111

Ганна Братиця
старший викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: annati77@yahoo.de
ORCID: 0000-0003-2716-5561

FARBENSYMBOLISMUS VON LEXEME GRÜN IM SCHAFFEN VON WOLFGANG BORCHERT

У статті розглядається суб'єктивний символічний потенціал колоронімів на основі характеристики авторського трактування колорему *grün/зелений* у творчості Вольфганга Борхерта. Досліджуються авторські «колірні неологізми» і нетипові конотації зазначеної колорему, які розглядаються як визначна риса індивідуальної авторської картини світу письменника.

В рамках дослідження проаналізовано оповідання В. Борхерта, в яких прикметники кольору по праву можна вважати окремою дієвою особою твору, ще одним його персонажем. Дослідження, проведені на лексико-стилістичному рівні, свідчать про широке вживання прикметників кольору, що дає можливість чітко відобразити авторське ставлення до зображуваного явища, залежно від контексту; схвальне, несхвальне, презирливо-зневажливе, іронічне чи саркастичне.

Ключові слова: колірний неологізм, мовна картина світу, колоронім, колорема, символіка кольору.

Ganna Bratytsya. The color symbolism of the lexeme GREEN in the works of Borchert

The subjective symbolic potential of colouronyms is examined based on the characteristic of the author's interpretation of the *grün/green* color in the work of Wolfgang Borchert. The author's "color neologisms" and

non-typical connotations of the above mentioned color are examined and considered as a feature of the individual author's picture of the writer's world.

Wolfgang Borchert's works are characterized by a unique identity. In our opinion, the author's originality of his works is determined by the strongly-pronounced symbolism of color, which enables the writer to implement his literary plan. The artistic originality of W. Borchert's works is determined by the writer's peculiar worldview, his individual experiences, caused by the period of the war and the postwar period, by the particular system of linguistic implementation of his own perception of reality. Significant place in this system certainly belongs to the adjectives for color designation, whereby in comparison with traditional color symbolism there is a subjective symbolic potential in the way the author uses the colouronyms.

Color in W. Borchert's works is not only a means of expression, it is a form of national and individual expression of the author. The study of the peculiarities of the author's style and ways of their representation in his work, as well as the identification of typical features of the individual author's picture of the world on the basis of the results of such researches make the relevance of scientific exploration, since the study of the characteristic features of the individual author's picture of the world, of course, is certainly useful study of the linguistic picture of the world in general.

As part of our study, we analyzed W. Borchert's story, in which adjectives of color can rightly be considered as a character. Studies conducted at the lexico-stylistic level indicate the widespread use of color adjectives, which makes it possible to accurately reflect the author's attitude to the depicted phenomenon, depending on the context; approving, disapproving, contemptuous, disrespectful, ironic or sarcastic.

Keywords: *color neologism, linguistic picture of the world, colouronym, color, symbolism of color.*

Die Werke von Wolfgang Borchert werden durch einzigartige Individualität charakterisiert. Und solche Eigenart wird vor allem durch die markante Symbolik der Farben bedingt, was dem Autor die Verwirklichung seine literarische Grundidee ermöglicht. Der Vorsatz der Borcherts Werken ist durch besondere Weltwahrnehmung, durch seine persönlichen Sorgen, die von Kriegs- und Nachkriegszeiten hervorgerufen waren, durch das besondere System der sprachlichen Realisierung seiner persönlichen Wahrnehmung der Wirklichkeit gekennzeichnet. Ein besonderer Platz in diesem System gehört den Adjektiven mit Farbenbezeichnungen, im Unterschied zu der traditionellen Farbensymbolik wird aber auch subjektive symbolische Potential erkannt, bzw. in der Art des Gebrauchs von dem Autor von Kolorativen. Solche Farbenbezeichnungen wie grau, schwarz, rot, grün, gelb dienen sogar als Hauptelemente der Kunstverwirklichung der Realität in den kurzen Erzählungen von W. Borchert. Die Farbe im Schaffen von W. Borchert ist nicht nur ein Ausdrucksmittel, das ist gleichzeitig auch eine Form der nationalen und individuellen Selbstdarstellung des Autors. Starke psychoemotionale Potenz der Farbe realisieren die Inhaltsausdrücke und Vorstellungen des Autors, deswegen rufen solche Farbenbezeichnungen nicht nur Mitgefühl auf, sondern auch widerspiegeln Realität, wahre Situationen, und darstellen damit wahre Stimmung des Darstellers. Die Besonderheiten des Autorstiles und auch derer Repräsentanz in seinem Schaffen, sowie auch die Ausordnung von typischen Eigenschaften des individuellen Autorbildes der Welt auf dem Grunde der Forschung bilden die Aktualität dieser Untersuchung, denn das Erlernen der charakterlichen Eigenschaften von jedem einzelnen Autor wird zweifellos im Rahmen des Erlernens des sprachlichen Weltbildes im Allgemeinen sehr nützlich. [Корнилов 2011]

In Rahmen von unserer Forschung wurde die Erzählung von W. Borchert untersucht, in dem man die Adjektive mit Farbenbezeichnung als Hauptperson des Werkes, also als noch Handel Person bezeichnen kann. Die Forschungen, die auf der lexikalisch-stilistischen Ebene durchgeführt waren, zeugen davon, dass die Adjektive mit der Farbenbezeichnung oft gebraucht wurden, was deutlich die Vorstellungen des Autors zu den dargestellten Erscheinungen unabhängig von dem Kontext widerspiegelt; ironisch oder sarkastisch, zustimmend oder missbilligend, verächtlich oder respektvoll. Die buntfärbige Palette des Farbengebrauchs spricht von drei Arten der Wahrnehmung: objektive und subjektive Wahrnehmung des Autors und subjektive der handelnden Personen. Die werden oft eingebunden und das ist charakteristisch für die Wiedergabe der Gegenstände und der Erscheinungen. Bei W. Borchert werden verschiedene Sichtweisen und Hinsichten verbunden und das gibt dem Leser die Möglichkeit eigene Meinung zu dem Gelesenen zu bilden. **Das Ziel** dieses Artikels ist die Betrachtung und Untersuchung des symbolischen Potential von Kolorativ *grün* in der künstlerischen Prosa von W. Borchert als die Äußerung der Besonderheiten des individuellen Weltbildes des Autors, sowie auch die Feststellung des symbolischen künstlerischen Potentials von Farbenbezeichnungen im individuellen farbigen Weltbild, was ein der Elemente des allgemeinen sprachlichen Weltbildes ist.

Die nominale Hauptbedeutung des Adjektivs *grün* in der modernen deutschen Sprache ist die Farbe von dem saftigen Grün, des Grasses, der Blätter und anderen Gegenstände. Die Geschichte der Sprache hat aufgestellt, dass die Bezeichnung einer der Spektralfarben *grün* etymologisch (althochdeutsch *gruoni*, mittelhochdeutsch

grüene) mit dem althochdeutschen Verb *gruonen*, mittelhochdeutsch *grüezen* (heute: *grünen*) verbunden ist, was „wachsen“ bedeutet und früher in der Sprache *sprossend* – jemand, wer wächst – Pflanzenwelt betreffend, gebraucht wurde. Unter der Bedeutung *prossend* wurde aber auch die Farbe verstanden, die für junge Pflanzen und Sprossen charakteristisch war. Deswegen in dem modernen Adjektiv grün werden sehr eng zwei Begriffe eingebunden: die Eigenschaft und die Farbe. Mit der Entwicklung der Sprache wurden diese zwei Begriffe ausgeordnet. Für enge Verbundenheit zwischen diesen zwei Begriffen spricht von dieser Periode aufbewahrte Vergleich: „*grüene als ein gras, klee, louch*“. Außerdem wurde in der Sprache die Bedeutung *grün* mit dem Wort *Farbe* ergänzt, damit Deutlichkeit und Genauigkeit der Verständigung der Bedeutung erreicht wurde, z.B. *groyen van farwen*.

Die Absonderung der Farbe zu einem selbständigen Begriff kam schon in der althochdeutschen Periode vor, bedeutet aber noch nur die Farbe der jungen Pflanzen: *grüner Baum, Wald, Busch, Zweig, grüne Tanne* usw. Allmählich geht *grün* als Bezeichnung der Farbe aus dem Pflanzenbereich hinaus und betrifft schon andere Gruppe der Gegenstände und Erscheinungen und übernimmt die allgemeine Bedeutung der Farbe ohne die Verbundenheit mit der ursprünglichen Bedeutung und der Herkunft. So wird die Bedeutung erweitert und auf andere Gegenstände übertragen. Etymologische Angabe lassen die Evolution von Kolorativ *grün* nachzuvollziehen: so bezeichnet *grün* im XVII. Jh. die Farbe des Meeresswassers, ab XVIII. Jh. existiert schon das Epitheton (des Meers *grüne*; des Meeres *grüne* Tiefe). Seit den Zeiten des Mittelalters wurde *grün* eine sehr beliebige und moderne Farbe in der Kleidung, darum bekam die Wortverbindung *grünes* Kleid die übertragene Bedeutung „die Edelkleidung“ im Unterschied zu dem *grauen* Kleid, was etwas Alltägliches, Einfaches bedeutete. Mit dieser Entgegensetzung grün-grau ist eine phraseologische Einheit verbunden: *der grüne Esel* – „der einzigartige, wunderschöne Gegenstand“ im Gegensatz zu dem *grauen Esel* – „das einfache Ding“.

Kolorativ grün wird auch breit als Bestandteil von den begrifflichen Anbindungen in verschiedenen Bereichen dargestellt: Naturwissenschaft (Mineralogie, Medizin, Botanik), Umgangsbereich und anderen. Hier liegen schon metaphorische und metonymische Übertragung oder Übertragung der Bedeutung nach dem farbigen Detail zugrunde.: *grünes Vorgebirge, grüne Schlange, grüner Frosch, grüner Specht, grüner Faulbaum, grünes Ebenholz, grüner Marmor, grüne Verrostung, grüne Galler, grüner Star, grünes Glas, grüne Soße, grüner Käse, grüner Tisch*.

Das, was den Ausdruck *der grüne Tisch* betrifft: der Tisch mit dem grünen Tuch gedeckt, also der Tisch zum Kartenspielen oder ein Schreibtisch, er diente als Grundlage der Entwicklung solcher Ausdrücke wie *etw. vom grünen Tisch entscheiden* – ein Problem bürokratisch lösen und *an einem grünen Tisch sitzen* – isoliert leben.

Die Farbenbezeichnung *grün* bezüglich der Menschen kommt in der Wortverbindung *gelb blau* vor und verweist auf die Farbe des Gesichtes, dass von Wut, Neid, Ärgerlichkeit oder Krankheit in die entsprechende Farbe gefärbt wird (1); (2) auf die farbigen Blicke in den Augen, bevor der Mensch in Ohnmacht fällt; (3) auf die Hautfarbe mit den Erscheinungsvermerken nach der Prügel (blaue Flecke ändern oft die Farbe von blau zu grün und dann zu gelb).

Etwas näher zu der ursprünglichen etymologischen Bedeutung *grün* befindet sich die ganze Reihe von Fällen des Gebrauchs in dem Sinne „derjenige, der wächst“, „derjenige, der blüht“, „frisch“, „jung“, „neu“, die der Herkunft nach auch basal sind, werden aber unter dem Einfluss der Farbeigenschaft in der modernen deutschen Sprache zum Hintergrund herausgeschoben. Obwohl mit *grün* mit dieser Bedeutung wird immer noch die ganze Reihe von Redewendungen funktioniert, in denen die geforschte Farbenbezeichnung die Entwicklung und das Aufblühen symbolisiert: *der grüne Reis der Hoffnung, der grüne Zweig der Gesundheit*. Die gleiche Bedeutung hat noch idiomatische Wendung *auf den grünen Zweig kommen*, die direkt übersetzt wird wie „einen Erfolg erreichen“. Dieser Ausdruck wurde noch im XVI Jh. festgesetzt und wird immer noch breit gebraucht.

In diesem Sinne „blühend“, grün wird in der Verbindung mit den Substantiven aus ganz anderem semantischen Bereich gebraucht: *Hoffnung, Mut*. In den Wortverbindungen grünes Holz, grüner Zweig stellt Kolorativ grün die Übertragene Bedeutung dar: Lebewesen, die noch jung sind, Nachwuchs. Es ist zu bemerken, dass das Adjektiv *grün* mit der Bedeutung „blühend“ kann metaphorisch übertragen werden: so wie das junge blühende Grün ist voll mit frischen Säften, so auch junge Menschen sind voll Kräften und Munterkeit – *er ist noch jung und grün und frisch, er ist noch von Jahren jung und grün, grün sein*.

Das Adjektiv grün, das mit den Substantiven gebraucht wird, die zeitliche Abschnitte bezeichnen (*Jahr, Tag, Leben*), bedeutet etwas, was die Periode der Jugend angeht: Gefährte grüner Jahre. Mit solchem Gebrauch klingt auch in manchen festen Verbindungen die Bedeutung *grün* „unverheiratet“ gleich. In den Verbindungen mit Substantiven *Gemüse, Bohnen, Erbsen* bekommt grün die Bedeutung „frisch“ und mit Lebensmittelbezeichnungen bekommt „frisch“ auch verschiedene Schattierungen; wie z. B. *Fleisch, Fisch, Lachs, Wurst, Schinken* – „eingesalzt“, „nicht geräuchert“, „nicht gespickt“; mit den Substantiven *Bier* und *Wein* – „ausgärt“; *Teig* – „nicht sauer geworden“; *Haare, Pelzwerk, Rosshaut* – „unbearbeitet“; *Sand, Kartoffelstärke, Gewölbe* – „feucht“, „nass“.

Und noch eine übertragene Bedeutung *grün* – „unreif“ in der Verbindung mit den Substantiven, die Früchte und Pflanzen bezeichnen. Infolge der metaphorischen Übertragung dieser Bedeutung erscheint *grün* in dem Sinne „unreif“, aber schon was den Menschen betrifft, was auch synonymisch zu „jung“, „unerfahren“ ist und wird in

der Sprache manchmal als respektlos gebraucht. Mit gleicher Bedeutung funktionieren in der deutschen Sprache die Wortverbindungen, Lehnübersetzung aus dem Englischen (*grüner Witz* – *green wit*; *grüner Verstand* – *green mind*), wo die Richtung dieser Bedeutung entwickelt wird und der Ausdruck *grüner Witz* auch „misslungener, beleidigender Witz“ bedeutet (d.h. die junge Leute können wegen Jugendmaximalismus und Unerfahrenheit einen Fehler machen).

Etwas separat ist in der modernen deutschen Sprache die Bedeutungen *grün* „wohlwollend, gewogen“, die als phraseologisch verbundene betrachtet wird: *einem nicht grün sein*; *einem nicht grün gesinnt sein*, *bei j-m nicht grün stehen* und auch der Ausdruck *die grüne Seite* – der aus dem *sich ein j-s grüne Seite setzen* entwickelt wurde. Zuerst bedeutete dieser Ausdruck die linke Seite, also die Seite, die näher zu Herzen ist, also die besondere Leutseligkeit und Wohlwollen; heute ist dies die rechte Seite von dem Sprecher (allgemeingebräuchlich seit XVII. Jh.).

Etymologie von *grün* als Merkmal der Natur, die im Frühling erwacht, verbindet der Gebrauch in der symbolischen Bedeutung „Freude“, „Glück“, „Hoffnung“, „Fröhlichkeit“. [Куслик 1960]

In den analysierten Werken von W. Borchert wird *grün* (33 × Mal – 9,8%) am öftesten in der Bedeutung „jd., der wächst“, „jung“, „unerfahren“ gebraucht. Solche Auswahl des Autors wird völlig verständlich, weil der 2. Weltkrieg ein „junges Gesicht“ hatte – Jugendlichen, Teenager und am Kriegsende praktisch Kinder haben schriftliche Vorladungen bekommen und sind zum Krieg gegangen um zu sterben. Elbe sieht in Beckmann einen potentialen Selbstmörder und wirft ihn wieder ans Ufer und bewahrt gleichzeitig seinen Helfer: „...er hat ein schlimmes Bein, der Lausebengel, der *grüne!*“ [Borchert 1940]

Die Bedeutung *grün* „das Leben, die Hoffnung“ finden wir in den Borcherts Werken auch. Wie Lebenszeichen nehmen die Gefangene den Fleck mit dem grünen Grass auf den Gefängnishof, den sie jeden Tag während einer Stunde unter der Beaufsichtigung umgehen, wahr. Bill Broock findet sogar mitten der ruinierten Stadtviertel unter den Bruchstücken und dem Staub das Grass: „...aber doch *grün* und lebendig...“ . [Borchert 1940]

Genauso wie bei Hermann Hesse „Der Föhn im Frühling“ symbolisiert der Wind die Sinnlichkeit, *grün* kann auch die Sinnlichkeit und auch das erotischen Genuss symbolisieren, was man im Evelyns Lied:

„Ach, Evelyn singt wie nasses Gras, so schwer von Geruch und Wollust und so *grün*“. [Borchert 1940]

Der Mensch kann von der Wonne genauso betrunken werden wie nach dem Alkohol. Die Frau, die den Mann mit dem Brot begrüßt sagt: „...molltönig *grün* wie eine ausgesoffene Flasche Gin“. Die Sängerin soll aber singen:

„... sing einem grasgrünen Rausch. Sing, Evelyn, sing mich zurück unters bierflaschengrüne Gras ... so *grün* wie leere Bierflaschen neben den Bänken...“ [Borchert 1940]

Das schlechte Wasser oder das verschimmelte Brot haben bekanntlich auch grüne Schattierung. Bill Bruck kommt während seiner Reise ins ruiniertes Gebiet von Hamburg, in der Nähe vom Kanal. Hinweis, dass das Wasser in dem Kanal steht, merken wir in den Worten: „grünsilbernen schlickschwarzen Kanal“. [Borchert 1940]

In der Erzählung „Die lange, lange Straße lang“ *grün* wird als Symbol der Hoffnung gebraucht. Am Anfang wird diese Farbe als zweifelhafte Hoffnung betrachtet, später aber wie die starke Hoffnung auf die Rettung, die Befreiung aus der schweren Situation mit der Hilfe von dem grünen Pulver: „Er (der Forscher – Hampelmann) erfindet ein Pulver, ein *grünes* Pulver, ein hoffnungsgrünes Pulver“. Wenn Fischer endlich das Tram erreicht hat, hat der Schaffner ihm „*hoffnungsgrünes* Billet“ gegeben – die grüne Fahrkarte, die für ihn „die Fahrkarte der Hoffnung“ war.

Also, die oben durchgeführte Analyse des Gebrauchs von W. Borchert der Farbenbezeichnung *grün* hat noch einmal bestätigt, dass eine der stilistischen Hauptmethoden in seiner Kurzprosa sogenannte „Farbantithese“ ist, d.h. der Gebrauch der bestimmten Bezeichnung der Farbe in den gegenüberliegenden Bedeutungen für das Erreichen des künstlerischen Hauptzieles des Werkes. Die Farbenbezeichnung *grün* ist mit negativen Semen „Krankheit“, „Unreife“, „Neid“, „Wut“ dargestellt, denen der Autor die positiven symbolischen Bezeichnungen dieses Adjektivs – „Hoffnung“, „Jugend“, „Leben“, „Empfindlichkeit“ gegenüberstellt.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Корнилов, О.А. (2011) *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов*. Москва, 350 с.
2. Куслик, А. М. (1960) Семантическая структура имен прилагательных, обозначающих цвет в современном немецком языке. [В:] *Ученые записки Ленинградского гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена*. Ленинград, с. 147–172.
3. Медникова, Э.М. (2010) *Значение слова и методы его описания. На материале современного английского языка*. Москва, 208 с.
4. Borchert, Wolfgang (1949). *Das Gesamtwerk*. Wien, s. 350.

Елена Главацкая
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры английского языка
Каменец-Подольского национального
университета имени Ивана Огиенко
(Каменец-Подольский, Украина)
e-mail: olenahlavatska@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6411-0271

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ НАИМЕНОВАНИЙ ЧЕЛОВЕКА В СОВРЕМЕННЫХ РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ (ОТАДЪЕКТИВНАЯ ПРОИЗВОДНОСТЬ)

У статті розглянуто структурно-семантичну організацію іменників зі значенням 'особа' відприкметникової похідності, які мають безсумнівну цінність для визначення ролі похідних у розвитку словотвірної системи сучасних російської та англійської мов. Дослідження проведено в синхронному плані з позицій семантико-граматичного словотворення. Основну увагу зосереджено на характеристиці словотвірної структури досліджуваних похідних.

Ключові слова: *субстантиви особи, похідне, мотиватор, словотвірна структура, відприкметникова похідність.*

Olena Hlavatska. Structural-semantic organization of nouns with the meaning 'a person' in contemporary Russian and English (adjectival derivativeness)

The anthropological orientation of modern science and linguistics, in particular, determines the interest of scientists in various aspects of functioning of the nominations. Scientists devote considerable attention to the structural and comparative study of nouns with the meaning 'a person' in various languages.

The description of the substantives with the meaning 'a person' which are motivated by adjectives in contemporary Russian and English is made in the article. The research is conducted in the synchronous plan from the standpoints of semantic-grammatical derivation. The main focus is on the characteristics of word-formation structure of the derivatives.

The actual material for research is extracted from authoritative Russian and English dictionaries, as well as data from the Internet and periodicals.

Nouns with the meaning 'a person' motivated by adjectives take the third position in the system of Russian and English (after sub-substantive and verbal derivatives). They are mainly units of suffix production. The most numerous are derivatives with suffixes -ец and zero. Few nouns with suffixes -ик, -ак/-як, -иш, -к-; in Eng: -man, -ian. Only single derivatives are found with suffixes -ушк-, -янк-, -ин-, -иц-, -ух-, -яг-, -юг-/юк-, -ул-/юл-, -ышк-, -отк-, -ютк-, -ён-, -он-, -ил-, -аиш-, -ерьб-, -ум-, -ан-, -яй-, -ош-, -енец-, -арь-, -ист; in Eng: -er, -ard, -ling, -ist.

The formation of derivatives from adjectives is characterized by the great complexity of the relationship of individuals to the concept called by the motivator. If the motivator is an adjective of a high-quality category, the derivative designates a person as the bearer of this attribute. Relative adjectives are a generating base for the word production of names of persons with meanings ranging from the most general to narrow and specific.

Derivatives of the named type are quite common in colloquial speech as units of a person's qualitative assessment, subdivided into characterizing a person generally and individual qualities calling him / her positive or negative.

Key words: *substantives with a meaning 'a person', a derivative, a motivator, adjectival derivation, word formation structure.*

На современном этапе развития филологической науки центральное место занимает человек и всё, что с ним связано. По словам Е.А.Земской, человек является настоящим героем современного словообразования [Земская 1996, с. 104]. Антропологическая направленность современной науки и лингвистики, в частности, обуславливает интерес учёных к различным сторонам функционирования номинаций лица: по-прежнему актуальной остаётся задача осмысления во всей полноте системной организации имён существительных со значением 'лицо' путём целостного охвата словообразовательных типов. По справедливому замечанию Т.Г. Винокур, именно класс таких наименований позволяет исследовать язык в связи с общими условиями его функционирования, а лингвистика «не может не обращать внимания на язык в человеке, в обществе» [Винокур 1989, с. 361]. Значительное внимание учёные уделяют структурно-сопоставительному изучению наименований лиц в различных языках.

Цель работы – исследовать и описать структурно-семантическую организацию имён существительных лица отадеквативной производности (отсубстантивные и отвербальные наименования уже были предметом нашего внимания) [Главацкая 2014а-б, 2015, 2016, 2017, 2018] современных русского и английского языков. Фактический материал для наблюдений извлечён из авторитетных словарей русского и английского языков, а также данных Интернет и периодических изданий.

Наименования лиц, образованные от основ имён прилагательных, имеют словообразовательное значение 'лицо по признаку, названному мотиватором'. Они значительно уступают по продуктивности отсубстантивным и отвербальным производным; более однородны по семантической структуре. Качественные характеристики лица основаны на чертах внешности, свойствах характера, социальных признаках и т.д. В любом из этих случаев дериват получает эмоционально-оценочный компонент, поскольку признак качественной характеристики связан с выделением какой-л. черты, её проявлением выше / ниже общепринятой нормы, социальной оценкой признака [Долгов 1984, с. 21]. Почти все единицы являются суффиксальными по структуре. Исключение составляет имя существительное *перестарок* циркумфиксного типа, мотивирующееся прилагательным *старый*: *перестарок* – разг. Тот, кто вышел из возраста, обычно для чего-л., *стар* для чего-л. (например, для вступления в брак) (*старый* – не подходящий по возрасту, прошедший, минувший определённую черту, меру, недостаточно молодой для чего-л.).

Среди существительных со значением 'носитель признака' наиболее многочисленными являются производные с суффиксом *-ец*. Все они имеют общее значение 'лицо, характеризующееся признаком, названным мотивирующим прилагательным': *гордец* ← *гордый*, *злец* ← *злой*, *ленивец* ← *ленивый*, *плешивец* ← *плешивый*, *пошлец* ← *пошлый*, *скупец* ← *скупой*, *слепец* ← *слепой*, *храбрец* ← *храбрый*, *счастливец* ← *счастливый*, *хитрец* ← *хитрый*, *терпеливец* ← *терпеливый*, *юнец* ← *юный* и т.п. В качестве мотивирующих выступают как непродуцированные, так и продуцированные имена прилагательные (*глупец* – разг. *Глупый* человек – умственно ограниченный; *мудрец* – *мудрый* человек – 1. Одарённый большим умом и обладающий знанием жизни, опытом. 2. Основанный на глубоком понимании, знании чего-л., на опыте; *ленивец* – *ленивый* человек; лентяй – склонный к лени, к праздности; избегающий труда; не желающий работать).

Следующую группу составляют производные с нулевым суффиксом: *бездарь* – презр. *Бездарный* человек, лишённый таланта, одарённости; *богач* ← *богатый*, *зануда* ← *занудливый*, а также: *нахал*, *привереда*, *нелюдим*, *проныра*, *рачитель*, *сиволап*, *суевер*, *универсал* и т.п.

Третье место занимают образования с суффиксом *-ик*: *беспризорник* – *беспризорный* ребёнок, подросток; ср. ещё: *беспутник*, *женатик*, *искусник*, *чувственник*, *негодник* и т.п. В роли мотиваторов наиболее часто выступают производные имена прилагательные: *волосатик* ← *волосатый*, *глазастик* ← *глазастый*, *голоштанник* ← *голоштаный*, *грешник* ← *грешный*, *своевольник* ← *своевольный*, *сладогострастник* ← *сладогострастный* и др.; редко – непродуцированные: *новик* ← *новый*, *старик* ← *старый* и др.

В английском языке имеется немногочисленная группа отадеквативных производных с суффиксом *-man*: *funnyman* – a *funny* person; *handyman*, *madman*, *strongman*, *gentleman*, *freeman*, *foreman*, *backwoodsman*, etc. Такие наименования преимущественно называют 'лицо по национальной принадлежности': *Englishman*, *Frenchman*, *Dutchman*, *Norseman* и др. В наших материалах есть соотносительные по роду (м.-ж.) пары: *nobleman* – *noblewoman*, *Scotchman* – *Scotchwoman*, *Welshman* – *Welshwoman*.

Малочисленны и дериваты с суффиксом *-ian*: *septuagenarian* – a *septuagenary* person – being between 70 and 79 years old; *sexagenarian* – a *sexagenarian* person – being from 60 to 69 years old.

Единичными примерами представлены производные, образованные от имён прилагательных, обозначающих цвет или специфический признак с помощью суффикса *-er*: *greener* – a *green* person – slang. A newly arrived immigrant (*green* – new); *newcomer* – a *newcome* person – one who has lately come; ср. также синонимичную пару *fresher* (British) и *freshman* (US) – a person entering the first year of an institution, especially a university or legislative body (*fresh* – young, new).

В русском языке для существительных с суффиксами *-ак* (*-як*), *-ыш* более всего непродуцированных мотивирующих: *бедняк* ← *бедный*, *весельчак* ← *весёлый*, *мозгляк* ← *мозглявый*, *голяк* ← *голый*, *наивняк* ← *наивный*, *пошляк* ← *пошлый*, *слабак* ← *слабый*, *смугляк* ← *смуглый*, *толстяк* ← *толстый*, *холостяк* ← *холостой* и т.п.; *коротыш* ← *короткий*, *крепыш* ← *крепкий*, *малыш* ← *малый*, *глупыш* ← *глупый*, *приёмныш* ← *приёмный*.

Немногочисленны существительные на *-а(-я)* женского и общего родов с суффиксами: *-к-*: *чернобровка*, *черноглазка*, *-янк-*: *белянка*, *смуглянка*, *-ушк-*: *чернушка*; а также производные с суффиксами: *-яг-*: *бедняга*, *здоровяга*, *миляга*, *родняга*, *симптяга*, *скромняга*, *-юг-/-юк-*: *жадняга*, *подлюга*, *хитрюга*, *-ул-/-юл-*: *грязнуля*, *чистюля*, *-ух-*: *толстуха*, *грязнуха*.

Единичны существительные с суффиксами: *-ин-*: *жадина*, *-иц-*: *тупица*, *-ышк-*: *худышка*, *-отк-*: *красотка*, *-ютк-*: *малютка*, *-ён-*: *смирёна*, *-он-*: *тихоня*, *-ил-*: *здоровила*, *-аш-*: *милаша*, *-ерьб-*: *худерьба*, *-ум-*: *уникум*.

В создании небольшого числа существительных, кроме того, участвуют суффиксы: *-ан*: *великан*, *-яй*: *кисляй*, *негодяй*, *-ош*: *святоша*, *юноша*, *-енец*: *младенец*, *-арь*: *глухарь*, *дикарь*, *-ист*: *аккуратист*, *активист*; в английском языке: *-ist*: *activist* ← *active*.

Единичными примерами представлены производные с суффиксами *-ie*, *-ster*, *-ard* и *-ling* со значением 'лицо, имеющее отношение к признаку, обозначенному мотивирующей основой' и прагматическое значение пейоративной оценки в английском языке: *cutie*, *oldie*, *oldster*, *youngster*. Производные с суффиксом *-ard* обычно указывают на отрицательные качества: *dullard* – a *dull* person; *sluggard* – a *sluggish* person; с суффиксом *-ling* могут передавать эмоционально-отрицательную коннотацию неуважения, презрения: *weaking* – a person who is physically *weak* and ineffectual.

Образования, мотивирующиеся именами прилагательными, занимают третью позицию в системе производных наименований лиц русского и английского языков (после отсубстантивных и отвербальных дериватов). Они являются в основном единицами суффиксальной производности.

Наиболее многочисленными являются дериваты с суффиксами *-ец* и *нулевым*. Немногочисленны имена с *-ик*, *-ак* / *-як*, *-ыш*, *-к*; в англ.: *-man*, *-ian*. С остальными суффиксами (*-ушк*-, *-янк*-, *-ин*-, *-иц*-, *-ух*-, *-яг*-, *-юг*-, *-юк*-, *-ул*-, *-юл*-, *-ышк*-, *-отк*-, *-ютк*-, *-ён*-, *-он*-, *-ил*-, *-аш*-, *-ерьб*-, *-ум*-, *-ан*-, *-яй*-, *-ош*-, *-енец*-, *-арь*-, *-ист*; в англ.: *-er*-, *-ard*-, *-ling*-, *-ist*) в нашей выборке встречаются лишь единичные производные.

Образование дериватов от прилагательных характеризуется большой сложностью отношений лиц к названному мотиватором понятию. Если производящим является качественное по разряду имя прилагательное, производное обозначает лицо как носителя этого признака. Относительные прилагательные являют собой производящую базу для словопроизводства имён лица со значениями, колеблющимися от самых общих до узких и конкретных.

Производные названного типа достаточно распространены в разговорной речи как единицы качественной оценки лица, подразделяясь на характеризующие человека в целом и на называющие его отдельные качества, позитивные или негативные.

ЛИТЕРАТУРА

1. Винокур, Т.Г. (1989). *Речевой портрет современного человека*. [В:] *Человек в системе наук*. Москва, с. 361–370.
2. Главацкая, Е.И. (2018). *Наименования лица отглагольной производности современных русского и английского языков*. [В:] *Virtus, СPM "ASF"*. № 10, с. 148–152.
3. Главацкая, Е.И. (2014а). *Наименования 'лица' с суффиксом -ист/-ист в русском и английском языках*. [В:] *Вестник КазНПУ им. Абая. Серия "Филология"*. № 4 (50). Алматы, с. 67–75.
4. Главацкая, Е.И. (2014б). *Номинации лица префиксального типа в современных русском и английском языках*. [В:] *Филология и журналистика: центробежное притяжение*. Краснодар, с. 303–308.
5. Главацкая, Е.И. (2017). *Номинации с компонентом -phob(e)/(o)фоб в современных английском и русском языках*. [В:] *Scientific Development and Achievements* : сб. науч. трудов "ЛОГОΣ". Ч. 1, с. 140–143.
6. Главацкая, Е.И. (2015). *Субстантивы лица в современных русском и английском языках (структурно-семантический аспект)*. Saarbrücken, 248 с.
7. Главацкая, Е.И. (2016). *Универбация и имена лица современных русского и английского языков*. [В:] *Virtus, СPM "ASF"*, № 10, с. 148–152.
8. Долгов, И.А. (1984). *Образование суффиксальных эмоционально-оценочных наименований лица в современном русском языке*. Киев, 26 с.
9. Земская, Е.А. (1996). *Активные процессы современного словопроизводства* [В:] *Русский язык конца XX столетия*. Москва, С. 90-140.

УДК: 821.161.2-6.09

Наталія Глушковецька
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: glu_nataly@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6034-468X

ТЕОРЕТИКО-ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПИСЬМЕННОЦЬКОГО ЕПІСТОЛЯРІЮ

У статті зроблено спробу простежити основні теоретичні підходи та термінологічне потрактування найголовніших жанрово-стильових аспектів приватного листування письменників. Наголошується, що різнопланове вивчення письменницького епістолярію є одним з магістральних напрямів сучасного вітчизняного літературознавства. Проте дотепер місце письменницьких листів у системі літературних жанрів є предметом полеміки науковців. Багатовекторністю відзначається термінологічна складова письменницьких кореспонденцій, що ускладнює їх вивчення.

Ключові слова: епістолярій, лист, епістола, епістолографія, літературознавство, письменник.

Natalia Hlushkovetska *Theoretical-terminological aspects of the writer's epistolary study*

The article deals with the basic theoretical approaches and terminological interpretation of the main genre and style aspects of writers' private correspondence. It is emphasized that diverse study of the writer's epistolary is one of the main directions of modern national literary criticism. However, up to now, the place of writers' letters in the system of literary genres has been the subject of polemic. Terminological component of writer's correspondence is characterized by multi-vector that complicates the study.

Diametrically opposed concepts of letter's stylistic definition are caused by the form of the letter, the reasons and goals that prompted the addressee to communicate, the conditions of the author's life and correspondence creation, the origin and social status of the author and the addressee, the specifics of the linguistic situation. These and other characteristic features of writer's correspondence determine the polygenres, the variety of epistolary, complicate its scientific observation and determine the research concepts' multiplicity used for the letters' analysis.

The issue of belonging writer's letter to documentary has not been fully resolved yet. In philology, there are three basic approaches to understanding letters. The first submits the letter as a kind of functional style. The second is based on M. Bakhtin's concept of speech genres. Proponents of the third approach consider the letter as a variety of type (genre, class) of the text.

In modern literary studies, the concept of writing is closely correlated with the term epistol, although there is no professional unanimity among scholars here. Some scientists point to the existence of epistolary literature, which includes historical figures' correspondence, prominent figures, which has historical and cultural significance; artistic works of different genres in the form of a letter or a message; epistolary literature, or epistolography.

There is no unity among scientists in the question of the letters and artistic works distinction written in epistolary form interpreting epistolary literature, some researchers add only artistic works in the form of letters, and others, greatly expanding its content, include various works (scientific, artistic, non-fiction), written in the epistolary genre. The author makes common cause with scientists proposed to call the writers' private letters epistolary writers, and works in the form of letters - epistolary fiction, definition of epistolography denote science that studies history, theory and practice.

Key words: epistolary, letter, epistol, epistolography, literary studies, writer.

Одним із важливих предметних спрямувань новітнього українського літературознавства є глибоке й різнопланове вивчення письменницького епістолярію. Це зумовлено як власне науковими чинниками – потребою фахового осмислення поки що малодослідженого сегменту вітчизняного літературного процесу, так і новими пізнавально-пошуковими можливостями, які з'явилися після проголошення української незалежності й виявилися, зокрема, в оприлюдненні з метою об'єктивного аналітико-інтелектуального осягнення приватної кореспонденції тривалий час замовчуваних або й заборонених у радянський період літераторів. Передусім це стосується листів представників української діаспори, митців доби «Розстріляного відродження», шістдесятників. Потужним катализатором, який пришвидшив появу тематичних розробок із проблеми, стало поступове переосмислення літературно-художньої цінності приватного листування майстрів слова, а також актуалізація питань, пов'язаних із документальною та мемуарною літературою. Водночас, як справедливо зауважує І. Григоренко, дотепер остаточно не вирішене питання, чи належить лист письменника до документальної літератури [Григоренко 2013, с. 63].

Наукові розвідки про різні аспекти приватного листування письменників створили низка вітчизняних науковців, зокрема Л. Вашків, О. Галич, І. Григоренко, Т. Заболотна, А. Зіновська, Л. Курило, М. Коцюбинська, В. Кузьменко, Ж. Ляхова, Г. Мазоха, Л. Морозова, А. Найрулін, Н. Павлик, Н. Петриченко, Л. Проців, О. Рарицький, В. Святовець, Г. Смирнова, О. Фідкевич, І. Черкез та інші.

В умовах значного інтересу науковців до письменницького епістолярю, все ж досі місце листа в літературознавчій концепції жанрів і стилів лишається остаточно невизначеним. Багатовекторність епістолярної форми літературного твору спричинює нові й нові численні варіанти дефінітивних окреслень листа. Причому, «Сучасний тлумачний словник української мови» висвітлює лист як «писаний текст, призначений для спілкування на відстані», як «відповідну поштову кореспонденцію» [Сучасний 2006, с. 446]. Відомий епістограф В. Сметанін указує, що лист – це письмове повідомлення автора адресату, вибудоване за правилами епістолярної концепції або практики певного часу [Сметанін 1970, с. 12]. Інший російський учений С. Прохоров визначає приватні кореспонденції як «письмові особистісні звернення до окремих адресатів зі звичною присутністю типових епістолярних елементів (звертання, дата, підпис тощо), які передбачають необхідність відповіді (або є відповіддю)» [Прохоров 1966, с. 19].

Свої, дещо відмінні, дефініювання листа помічаємо в лінгвістичній науці. Так, С. Комарова, твердить, що лист – це «витвір мовленнєвотворчого процесу, закріплений у певній семантико-значеннєвій структурі й об'єктивований у вигляді письмового звернення автора до конкретного одиничного реципієнта, який пов'язаний з ним перцептивною спільністю соціального середовища, контактів, суспільними нормами поведінки» [Комарова 1990, с. 7]. Натомість Н. Силаєва, здійснивши лінгвопрагматичний аналіз англійського приватного листування XVIII–XIX ст., доходить висновку про те, що лист потребує доскіпливого текстуального розгляду, адже це письмовий твір мовотворчого процесу, структурований відповідно до правил епістолярної архітекτονіки в композиційну єдність, яка служить для передачі певного змісту, що відповідає меті комунікації і має конкретну прагматичну установку [Силаєва 2007, с. 8].

Українська дослідниця М. Коцюбинська, солідаризуючись із думкою пізноантичного ритора Деметрія, наводить такі його міркування з трактату «Про стиль»: «Лист – це стислий вияв дружньої приязні і оповіді про прості речі простими словами...» [Коцюбинська 2001, с. 7]. Водночас у іншій своїй праці, аналізуючи художній потенціал листів, науковець висловлює думку, що лист є специфічною мобільною комунікативною системою, яка передбачає наявність і взаємодію мовця, автора (Я), і слухача або читача (Ти), об'єднаних певним штучно створеним простором [Коцюбинська 2009, с. 187].

Л. Морозова в дисертаційному дослідженні, присвяченому особливостям письменницького епістолярю в системі літературних жанрів, аналізує основні здобутки літературознавства з теорії листа і встановлює, що у філологічній науці побутують три основні підходи до його розуміння [Морозова 2006, с. 13]. Перший із них апелює до праць Л. Щерби [Щерба 1983], Г. Винокура [Винокур 1991], Л. Кецби [Кецба 1971], у яких лист представлено як різновид певного функціонального стилю. Другий, пов'язаний із науковими відкриттями І. Гальперіна [Гальперін 2004], А. Акішиної та Н. Формановської [Акішина, Формановская 1989], Т. Зоріної [Зорина 1970], бере початок від концепції мовленнєвих жанрів М. Бахтіна [Бахтин 1997]. Третій підхід репрезентують дослідники О. Цыцаріна [Цыцарина 1989], О. Москальська [Москальська 1981], Н. Белунова [Белунова 2000] та ін., які вважають лист різновидом типу (жанру, сорту) тексту.

У сучасному літературознавстві поняття листа тісно корелює з терміном епістола, хоч фахової однастайності серед учених тут немає. Наприклад, ще на початку 1970-х рр. В. Лесин та О. Пулинець пробують розмежувати лист і епістолярну літературу. За їхнім баченням, епістола – це «літературний, переважно віршований, твір у формі листа, в якому автор викладає свої міркування з певних питань»; натомість епістолярну літературу складають «твори, написані у вигляді листування персонажів між собою» [Лесин, Пулинець 1971, с. 133]. Таку інтерпретаційну традицію фіксує і «Поетичний словник» (1966) О. Квятковського, де термін епістола (від лат. *epistola* – лист) роз'яснюється як літературний твір у формі листа, зазвичай віршований, у якому висловлюються думки автора з приводу певного предмета [Квятковский 1966, с. 357].

Д. Урнов інтегрує поняття епістолярної літератури й епістографії і зараховує до цього письменницького розряду листування видатних діячів, яке має історико-культурне значення. Автор зазначає, що зацентовані дефініції охоплюють різноманітні роди та види творів, у яких використовується форма листа або послання (епістоли). На його думку, епістолярна література історично еволюціонує від побутового листування через підпорядкування листа основним законам художньої умовності [Урнов 1975, с. 918]. Подібну концепцію розгортає Л. Світайло, указуючи на існування епістолярної літератури, до якої відносить листування історичних осіб, видатних діячів, що має історико-культурне значення; художні твори різних жанрів у формі листа чи послання; епістолярну літературу, або епістографію, тобто – «літературу листів», в основу якої закладено лист як жанр [Світайло 1990, с. 154]. На кардинальних відмінностях побутового та художнього листа заострює увагу Г. Мазоха вказуючи, що побутовий лист служить джерелом, на яке орієнтується автор

листа літературного. Художній твір написаний в епістолярній формі належить до сфери мистецтва, а лист – побутова реалія, він пишеться конкретною людиною з конкретного приводу [Мазоха 2013, с. 157]. Визначальною особливістю приватних листів письменників, на думку І. Григоренко, є те, що вони, залишаючись побутовим жанром, завжди існують у взаємодії з сучасним літературно-художнім та соціально-культурним середовищем доби. З одного боку, стверджує дослідниця, приватні листи літераторів знаходяться ніби поза літературою, оскільки автор, пишучи листа, найменше думає про його художню вартість, тому такі листи важливі тільки для адресанта та адресата, а не для загалу. Водночас літературна обробка життєвого факту, яка відбувається в листі письменника, відображає також естетичну роботу митця [Григоренко 2013, с. 49].

Український літературознавець Ю. Ковалів ототожнює поняття листа й епістоли (епістолярної літератури) і радить дефініювати їх як різножанрові твори художньої літератури та критики, в яких використовується форма листа або послання [Літературознавча 2007, с. 340, 553]. Такий підхід до тлумачення понять позначився і на змісті «Літературознавчого словника-довідника» (1997), одним з укладачів якого був Ю. Ковалів: епістола й епістолярна література тут – поняття одного ряду, «різножанрові твори художньої літератури, в яких використовується форма листа чи послання, узалежнена законами художньої умовності» [Літературознавчий 2007, с. 235].

Науковець Т. Заболотна слушно зауважує, що «терміном «епістола» вчені окреслюють, як правило, кілька понять: рід («епічна епістола», «віршована епістола», «епістолярна драма»), жанр («епістолярна публіцистика», «епістолярний роман»), стиль («епістолярний стиль» та інші)» [Заболотна 2005, с. 8]. Натомість відомий український дослідник епістолярію В. Кузьменко твердить, що «лист письменника – це твір літературного та історіографічного жанру, позначений яскраво вираженою психологічною інтроспекцією та особистісним ставленням автора до дійсності і конкретного адресата, написаний з урахуванням специфіки кореспонденції певної історичної доби» [Кузьменко 1998, с. 55]. Водночас цей літературознавець, проаналізувавши листування українських письменників, діячів мистецтва й науки з різних культурно-історичних періодів, доходить висновку про полістильовий характер епістоли, а вживання самого терміну «епістолярний стиль» уможливує тільки за умови, «якщо комплекс різних стилів прийняти за одне ціле» [Кузьменко 1998, с. 34].

Немає єдності серед науковців і в питанні критеріїв розрізнення листів та художніх творів, написаних в епістолярній формі. Висвітлюючи епістолярну літературу, одні дослідники включають до її складу лише художні твори у формі листів, а інші, значно розширюючи її зміст, долучають сюди й різностильові твори (наукові, художні, публіцистичні), написані в епістолярному жанрі. Водночас приватне листування, чимало зразків якого мають історико-культурне значення, відносять до епістолографії (від грец. *epistolē* – лист, послання і *graphō* – пишу) [Літературознавчий 2007, с. 235]. Зазначимо, що «Великий тлумачний словник української мови» висвітлює епістолографію як допоміжну історичну дисципліну, що вивчає типи і види особистих листів стародавнього світу і середніх віків [Великий 2005, с. 354].

Зважаючи на описану ситуацію термінологічних розходжень, О. Фідкевич пропонує застосовувати поняття епістолярна проза, яке охоплюватиме сукупність приватних кореспонденцій письменника, що репрезентують за допомогою специфічно вираженого «образу автора» концепцію «світ і людина» крізь призму особливих жанрово-стильових модифікацій. Науковець стверджує, що така дефініція дозволить розмежовувати приватні письменницькі листи і художні твори у вигляді листів, уможливуватиме їх аналіз як окремих жанрів, що відрізняються спрямованістю творчої інтенції автора, стильовими особливостями, характером читацької рецепції [Фідкевич 2006, с. 9].

Однак таке визначення епістолярної прози в дисертаційному дослідженні, присвяченому епістолярній спадщині Панаса Мирного, критикує І. Григоренко: запропонована О. Фідкевич дефініція, на її думку, не може безапеляційно застосовуватися для позначення сукупності приватних листів письменників, оскільки термін епістолярна проза може цілком закономірно вживатися і щодо прозових художніх творів, написаних у формі листів. Переконаливою для нас є пропозиція І. Григоренко – приватні листи письменників називати письменницьким епістолярієм, а художні твори у формі листів – епістолярною художньою літературою, дефініцією епістолографія позначати науку, яка вивчає історію, теорію і практику написання листів, а термін епістола вважати синонімом слова лист [Григоренко 2010, с. 17].

Отже, за помітних напрацювань у галузі теоретичного осмислення епістолярію письменництва в літературознавстві досі продовжують існувати полярні дефініювання листа. Дискусійним залишається і питання жанрово-стильової належності листування письменників, частково зумовлене різномірністю форми, манери викладу й змістового наповнення епістол літераторів. Водночас, зважаючи на здобутки сучасної епістолографії, аксіоматичним є практичне значення феномена епістолярної творчості письменників для вивчення їхньої біографії, творчої робітні, суспільно-політичних та інших поглядів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акишина, А. Формановская, Н. (1989). *Этикет русского письма*. Москва, 191 с.
2. Бахтин, М. М. (1997). Проблема речевых жанров. [В.:] *Собрание сочинений в 7 т. Т.5. Работы 1940-х – начала 1960-х годов*. Москва, с.159–206.
3. Белунова, Н. И. (2000). *Дружеские письма творческой интеллигенции конца XIX-начала XX в. Жанр и текст писем*. Санкт-Петербург, 140 с.
4. *Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)* (2005). Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 1728 с.
5. Винокур, Г. О. (1991). *О языке художественной литературы : учеб. пособие для филол. спец. вузов*. Москва, 448 с.
6. Гальперин, И. (2004). *Текст как объект лингвистического исследования*. Москва, 137 с.
7. Григоренко, І. В. (2010). *Епістолярна спадщина Панаса Мирного в літературно-критичному контексті доби* : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література”. Київ, 248 с.
8. Григоренко, І. В. (2013). Епістолярний стиль мовлення в українській літературній документалістиці другої половини XIX століття. [В.:] *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство), Вип. 5, с. 48–55.
9. Григоренко, І. В. (2017). Основні теоретичні підходи до жанрово-стильової атрибуції приватних письменницьких листів. [В.:] *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство), Вип. 8, с. 62–67.
10. Заболотна, Т. В. (2005). *Епістолярна спадщина В. Винниченка: адресування і стиль* : автореф. дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.01 – українська література. Київ, 17 с.
11. Зорина, Т. (1970). К проблемам эпистолярного стиля. [В.:] *Ученые записки МГПИИЯ им. М. Тореза*. Т. 55. Москва, с. 38–44.
12. Квятковский, А. (1966). *Поэтический словарь*. Москва, 376 с.
13. Кецаба, Л. Н. (1971). Место эпистолярного стиля в системе функциональных стилей. [В.:] *Известия АН АзССР. Серия литературы, языка и искусства*. Т. 3–4. Баку, с. 94–99.
14. Комарова, С. И. (1990). *Функционирование перифразы в эпистолярном стиле вт. п. XVIII века* : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – украинский язык. Днепропетровск, 18 с.
15. Коцюбинська М. Х. (2009). *Листи і люди : роздуми про епістолярну творчість*. Київ, 584 с.
16. Коцюбинська, М. Х. (2001). «Зафіксоване і нетлінне» : *Роздуми про епістолярну творчість*. Київ, 300 с.
17. Кузьменко, В. (1998). *Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років XX ст.* Київ, 305 с.
18. Лесин, В. М., Пулинець, О. С. (1971). *Словник літературознавчих термінів*. Київ. 486 с.
19. *Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 1.* (2007). Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ, 608 с.
20. *Літературознавчий словник-довідник* (2007). За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – Київ, 753 с.
21. Мазоха, Г. С. (2013). Теоретичні аспекти дослідження письменницького епістолярію. [В.:] *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*, № 2(1), с. 152–161.
22. Морозова, Л. І. (2006). *Письменницький епістолярій у системі літературних жанрів* : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 „Теорія літератури”. Київ, 223 с.
23. Москальская, О. (1981). *Грамматика текста : учебн. пособие*. Москва, 183 с.
24. Прохоров, Е. (1966). *Эпистолярная публицистика*. Москва, 60 с.
25. Світайло, Л. Р. (1990). Епістолярна література. [В.:] *Українська літературна енциклопедія : у 5 т. Т. 2*. Київ, с. 154.
26. Силаева, Н. В. (2007). *Лингвопрагматический анализ экспрессивности эпистолярного текста (на материале английской частной переписки XVIII–XIX вв.)* : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки». Самара, 22 с.
27. Сметанин, В. А. (1970). *Эпистолография*. Свердловск, 230 с.
28. *Сучасний тлумачний словник української мови : 65000 слів* (2006). За заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків, 1008 с.
29. Урнов, Д. М. (1975). Эпистолярная литература. [В.:] *Краткая литературная энциклопедия* : в 9 т. Т. 8. Москва, с. 918–920.
30. Фідкевич О. Л. (2006). *Епістолярна проза А. Чехова та ідейно-художні пошуки письменника 80-х – 90-х рр. XIX – початку XX ст.* : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.02 – російська література. Київ, 18 с.
31. Цыцарина О. Ф. (1989). К понятию «эпистолярный жанр» в современной лингвистической литературе. [В.:] *Функционально-семантические аспекты языковых явлений (на материале германских языков)*. Куйбышев, с. 103–110.
32. Щерба Л. В. (1983). *Теория русского письма*. Ленинград, 135 с.

УДК: 81-13-115

Наталія Дворницька
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
слов'янської філології та загального мовознавства
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: Nataliyanata12@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4825-4574

ЕЛЕМЕНТИ ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНОГО АНАЛІЗУ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

В статті доводиться доцільність застосування порівняльно-історичного аналізу в процесі вивчення іноземних мов. Використання означеного лінгвістичного прийому демонструється на прикладі явища міжмовної енантіосемії, що передбачає розвиток в лексемі антонімічних значень, певну семантичну поляризацію. Аналіз проводиться із застосуванням елементів етимологічного дослідження.

Ключові слова: Порівняльно-історичний аналіз, іноземні мови, праформи, міжмовна енантіосемія, етимологічний аналіз.

Natalya Dvornytska. Elements of comparative - historical analysis in the process of learning foreign languages

The author of the article highlights the problem of using comparative - historical analysis in learning foreign languages and application of this technique in the deep study of complex language processes.

The author emphasizes that the method was not accepted by the scientific community for a number of objective and subjective reasons.

In modern linguistics the comparative - historical method holds a worthy place among the basic techniques of language study.

The article proves the expediency of applying the comparative - historical method in the process of studying of the phenomenon interlingual enantiosemy. Enantiosemy means development in the word semantic oppositions and demonstrates the process leads to the formation of two words from one token. Enantiosemy can develop in different linguistic systems and demonstrates binary of oppositions the unity of opposites in terms of linguistic processes.

*The author demonstrates the use of a comparative - historical method with elements of etymological research. Etymological analysis is conducted on the example of the study of lexemes from different languages whose story begins in the Indo-European language. For example, the author analyzes Slavic words *ghostis, *rekti and the formation on their basis of opposition relations in different European languages.*

The process of semantic transformations is considered in the Latin, German, Armenian languages, as well as Slavic linguistic systems, in particular, Polish.

A deep analysis of the phenomenon proves the genetic affinity of multilingual tokens.

The article proves the indisputable effectiveness of comparative - historical analysis while studying linguistic phenomena. Comparing linguistic phenomena deepens the learning process, reveals patterns of language development.

At the end of the article, the author focuses on the appropriateness of using comparative historical analysis in the study of complex linguistic phenomena.

Key words: Comparative historical analysis, foreign languages, interlingual enantiosemy, etymological analysis.

Очевидно, що вся система мови, її будова, склад в даний час є результатом всієї попередньої історії, всього попереднього розвитку і, навпаки, «этим механизмом в известное время обуславливается дальнейшее развитие языка» [Дмитриева 2012, с. 1].

Саме тому надзвичайно актуальним для сучасного стану мовознавства є вирішення проблем саме історичної мовної динаміки, що дозволить виявити закономірності розвитку мови в цілому, еволюцію окремих елементів, закономірності основоположних та окремих процесів в мовній системі.

Ідея динамічного підходу до системного вивчення мови, запропонована видатним лінгвістом І.О. Боуденом де Куртене, до недавнього часу нерідко піддавалась сумнівам. Науковий авторитет Ф. де Сосюра не дозволяв ставити під сумнів висунуту свого часу ученим тезу про те, що мовні зміни в діячій мові носять одиничний та випадковий характер і, відповідно, мова як система може досліджуватись лише в сфері синхронії. Суперечливість даного ствердження найбільш очевидна в словотворенні та лексикології, під час аналізу

ряду лексичних процесів, оскільки утворення нових слів та їх подальше функціонування «в своїй сутності історично... и имплицурует представление о процессе» [Трубачев 1994, с. 17].

Діалектичний взаємозв'язок синхронного та діакронного підходів до явищ та процесів в лінгвосистемах обґрунтовує «единственно верный принцип рассмотрения языковых явлений» [Николаев 1987, с. 11]. Оскільки діакронія передбачає дослідження закономірностей розвитку мови, що ґрунтується на порівнянні синхронних зрізів як однієї мови, так і кількох лінгвосистем в історичному аспекті, видається цілком очевидно доречність використання порівняльно-історичного методу під час різноаспектних лінгвістичних досліджень та в процесі вивчення іноземних мов. Абсолютно очевидно, що саме порівняння мовних фактів (особливо генетично споріднених лінгвосистем) значно полегшує вивчення та викладання іноземних мов. Історичний аспект співставлення, порівняльне спостереження над елементами генетично споріднених мов дозволяє зрозуміти особливості їх формування, розвитку, функціонування, поглиблює процес аналізу, робить його науково обґрунтованим, цікавим.

Даний підхід видається істинно науковим, оскільки дозволяє не тільки фіксувати та описувати мовні явища, але й пояснювати їх, виявляючи причини, закономірності та тенденції еволюції. Для успішного дослідження застосовується етимологічний аналіз у поєднанні з текстологічними екскурсами у порівняльному аспекті, що в останніх наукових працях визначено як принцип генетичної об'єктивності.

Актуальність даної статті полягає в спробі продемонструвати доцільність порівняльно-історичного аналізу в процесі дослідження мовних явищ на різних рівнях лінгвосистем, що викладаються як іноземні.

Мета статті полягає в демонстрації застосування методу в процесі лінгвістичного аналізу деяких лексичних явищ, зокрема міжмовної енантіосемії, в аспекті порівняння даних різних мов на основі етимологічного аналізу.

Цілком доречним видається порівняльно-історичний аспект вивчення одного з найцікавіших явищ в лексичі індоєвропейських мов – енантіосемії, що передбачає розвиток у слові антонімічних значень, їхню поляризацію (розвиток двох слів з однієї лексеми). Енантіосемія, що може розвиватися як в одній мові, так і в різних лінгвосистемах, демонструючи бінарність протиставлень, єдність протилежностей, з точки зору лінгвістичних процесів ще раз доводить (на основі етимологічного аналізу) спільність походження різномовних лексем.

Так, індоєвропейська лексема **ghostis* ("чужий", "іншоплеменний") трансформується в латині в іменник *hostis* ("ворог"), в німецькій мові – в лексему *Gast* ("гість", "запрошений"), в українській лінгвосистемі – *гість*, відповідно, в російській мові – *гость*, польській лінгвосистемі – *gosć* тощо. Тобто процес міжмовної енантіосемії призводить до того, що відпочаткова сема "*чужий*", спільна для всіх індоєвропейських мов, поступово розвивається, диференціюючись у два протилежних значення. Отже, давня мова (а, відповідно, наші пращури) передбачала, що "чужий" – це той, з ким можуть сформуватися відповідні (доброзичливі, гостинні або ворожі) стосунки. Давня лексема (як і давні поняття й світосприйняття) демонструють спільність походження не тільки мови, але й ментальності праіндоєвропейців, що поступово (в процесі еволюції) набуває специфічних рис.

Заслугує особливої уваги історія праслов'янської лексеми **rekti*, основна сема якої пережила процес енантіосемії в різних слов'янських мовах. Так, в старослов'янській мові формується дериват *Рѣчь* зі значенням "слово, промова"; відповідно – в болг. – *реч* "слово", сербохорв. – *ријеч* "слово", чеськ. – *reč* "слово", словц. – *reč* "слово", в.-луж. – *reč* "слово", але – в українській лінгвосистемі лексема *річ* означає "предмет, річ", відповідно, й в польській мові іменник *rzecz* функціонує в значенні "предмет, річ".

Завдяки етимологічному аналізу в аспекті порівняльно-історичного дослідження співставляємо цей лексемний ряд з лексемою мови санскрит **rekaṃyati*, що мала глибоке дихотомічне значення "впорядковувати, наводити лад, умовляти, творити", тобто відпочатково об'єднувала бінарні значення "слово/діло".

Представлений аналіз яскраво ілюструє давню лінгвофілософську концепцію про те, що мова, як і прадавні письмена, є божественним творінням, одкровенням Вищого Логосу. Читаємо в Біблії: "Скрижалі були справою Божою, а письмена, начертані на скрижалях, були письменами Божими". Означена концепція стверджує, що звук мови є кодом Всесвіту, в ньому закладено вищий сенс й вищу енергію творіння й безсмертя. Відповідно, слово та звук мали чудодійну силу творіння, відродження й знищення.

Можливо, саме цим слід пояснити, що лексема **rekaṃyati* споконвічно мала бінарне значення "слово/діло", яке давніми сприймалося як єдине поняття, а для сучасної людини стало антонімами.

Бінарність означеної лексеми, дихотомічність поняття доводять дані й інших мов, мертвих й сучасних живих. Наприклад, д.англ. *cheatta* "предмет, річ", але сучасне англ. *chat* "балачки"; хет. *memiia* "предмет, річ", але водночас "мова, слово"; вірм. *ban* "слово", але також "предмет"; нім. *dingen* "говорити", але *Ding* "предмет, річ".

Дослідження доводять, що порівняльно-історичний аналіз є ефективним при вивченні не тільки лексичних явищ в різних мовних лінгвосистемах. Даний метод дає очевидні результати під час дослідження

граматичних трансформацій, формування акцентологічних та орфоепічних особливостей лінгвосистем. Порівняння означених явищ в історичному аспекті поглиблює процес навчання іноземним мовам, оскільки дозволяє не тільки фіксувати та описувати мовні явища, але й пояснювати їх, виявляючи причини, закономірності та тенденції еволюції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодуэн де Куртенэ И.А. (1963). *Избранные труды по общему языкознанию*. Т. 1. Москва, 384 с.
2. Мельничука О.С. (1966). *Вступ до порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов*. Київ, 596 с.
3. Дмитриева О.И. (2012). Диахрония, синхрония, динамика: проблема синхронно-диахронного исследования словообразовательных подсистем. [В:] *Вестник Волгоградского государственного ун-та*. Серия 2: Языкознание, № 2, С. 42–46.
4. Маковский М. М. (1996). *Сравнительный словарь мифологической символики индоевропейских языков*. Москва, 416 с.
5. Николаев Г.А. (1987). *Русское историческое словообразование: Теоретические проблемы*. Казань, 152 с.
6. Соссюр Ф. де. (2012). *Курс общей лингвистики*. Москва, 256 с.
7. Трубачев О.Н. (1994). *Синхрония, диахрония – und kein Ende ... (маргиналии по русскому историческому словообразованию)*. Москва, С. 16–28.

УДК 811.111'374

Анастасія Дубінська
викладач кафедри іноземних мов Кам'янець-Подільського
національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: adubinska8@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6342-9291

HISTORICAL EVENTS THAT INFLUENCED THE WORD-STOCK OF THE ENGLISH LANGUAGE

У статті розглянуто історичні події у Великій Британії, що вплинули на розвиток словникового запасу англійської мови. Визначено, що частка запозичень у сучасній англійській мові є значною, а лексичні одиниці становлять майже 75% складу англійської мови та включають лексику, запозичену в різні історичні епохи. Будучи результатом тривалих історичних взаємодій мов, запозичення як процес і запозичення як результат цього є значний інтерес для історії мови, в рамках якої отримують детальне висвітлення не тільки причини запозичень, а й їхні мови-джерела. Запозичення є одним із джерел утворення нових слів, а їх вивчення дозволяє простежити складність мовних явищ, переплетіння внутрішніх і зовнішніх явищ у мові, вплив останніх на різні ланки мовної структури.

Ключові слова: англійська мова, запозичення, асиміляція, словниковий запас, завоювання, географічні назви, усне і писемне мовлення, історія мови.

Dubinska Anastasia, Historical events that influenced the word-stock of the English language

The article examines the impact of the key historical events in the United Kingdom that have influenced the development of the English vocabulary. The aim of the research is to study the reason of increasing numbers of borrowings in English language and the major ways of borrowings and their influence on the word-stock. Scientific novelty of the research is the impact of historical events on the development of English vocabulary and the role of borrowings in the development of English vocabulary. We used the following methods of investigation: investigation and analysis of methodological literature; observation of the reasons appearing borrowings in the English. In order to write this work a lot of articles, information from internet sites, and facts from the history of English language, additional papers and journals were used. The obtained results can be effective and useful in the language study especially in Lexicology and History of language.

We have found that the proportion of borrowings in modern English is quite large, assimilated from approximately from 50 languages. By the borrowing or loan-word we mean a word which came into the vocabulary of one language from another and was assimilated by the new language. These lexical units make up almost 75% of the English vocabulary and include vocabulary layers borrowed from different historical ages and influenced by certain conditions of development and existence. The majority of these borrowings are fully assimilated in English in their pronunciation, grammar and spelling so they can be hardly distinguished from native words. These borrowings are one of the sources of the formation of new words, and their study allows us to trace the complexity of linguistic

phenomena, the intertwining of internal and external phenomena in the language, the influence of the latter on different parts of the linguistic structure. It has been identified that the reasons for borrowings lie both within and outside the language system. Emerging within the language of the need for borrowing a foreign language element is explained by the inconsistency of the existing name or the lack thereof due to the novelty of the designated object for the culture that uses that language. In the article, we defined the following events that impacted the English language: the Celts, the Christianization and the Norman Conquest, the works of Shakespeare, the Colonization and the scientific breakthrough. The main groups of the loanwords are identified, and the examples of borrowings for each group are given. It is stated that these words are still widely used in colloquial language and can be easily identified due to their spelling, pronunciation and situation of use.

English proceeds to borrow new words and expressions from other languages, but now the number of loan words is not as vast, because English now has become a “giving” language due to its status of Lingua Franca received the previous century. Vocabulary is gradually increasing at a pace of approximately 1,000 new and approved words per year according to the data from the online version of the English Dictionary. These new words appear due to technology and coinages of people who through their emails and text messages create new words for quick and efficient communication.

Keywords: *English, borrowing, assimilation, vocabulary, conquest, geographical names, spoken and written language, history of language.*

According to the origin English words may be subdivided into two main sets: native words and borrowed ones. A native word is a word that belongs to the original English word-stock and can be traced in the earliest available manuscripts of the Old English period and a borrowed word is a word taken over from another language and modified in phonemic shape, spelling, paradigm or meaning according to the standards of the English language. English has a mixed character because the word-stock of English is represented by native words (25 % of the whole vocabulary) and borrowed words (75 % of the whole vocabulary). In this article we are going to dwell upon the major historical events that influenced the given language [Давлетбаева 2010, pp. 6–11].

The Celts were the first people who spoke the first Indo-European language in England, between 1500 and 500 BC, arrived from continental Europe. The Celtic languages in England were divided into two branches: Goidelic branch and the Brythonic branch. They were a tribal society made up of kings, kinship groups, clans, tribes who practiced agriculture and traded with Celtic Gaul. Most of the linguists define the following Celtic features in the English language: the internal possessor construction, the twofold paradigm of to be, the progressive, the periphrastic do. Today, we still can trace some Celtic loanwords in English like: *hog, bin, crag, druid, whiskey, bard, kilt, gull, merry, bother and others*. Also, we can find some Celtic words in many place-names like *Cambria, Scotland, Devon and Avon* [Hickey 2012, pp. 497–502].

In 43 AD. the southern Celts were conquered by Latin-speaking invaders from Rome. They called their colony “Britannia” (Britain) and its capital “Londinium” (London), the Romans achieved control of the regions now known as England and Wales. The given district was under Roman rule for more than 300 years until the Roman Empire collapsed. During this period a lot of roads, cities, Roman houses and baths, temples and occasional theaters were built. The Latin language was the official language of the time, but the Celtic language was also used by common native people. The Latin borrowings of this period are connected with the items of everyday use like: products (*wine, cheese, cherry, pepper*), dwelling (*castle, street, tower*) and the separate group of borrowings the geographical names like: *Latin stems cester – Lat. (Latin from here and after) castra (camp) – Chester, Manchester, Winchester, Worcester, Leicester, Lancaster, coin – Lat. Colonia (from colere to cultivate, inhabit) – Lincoln, Colchester, port – Lat. port (gate) – Portsmouth, Bridport* [Verba 2004, pp. 93–95].

Later, in 449, the Germanic tribes began the invasion of Britain. These invaders from Denmark and northern Germany drove many Celtic-speaking inhabitants out of England into Wales, Scotland, and Ireland. The Germanic tribes that came first were Jutes that were led by the brothers Hengest and Horsa. The first invaders settled mainly in the southeastern part of the island – Kent. Saxons occupied the rest of the region south of the Thames, and Angles settled the large area stretching from the Thames northward to the Scottish highlands. The Germanic settlement comprised seven kingdoms, the Anglo-Saxon Heptarchy: Kent, Essex, Sussex, Wessex, East Anglia, Mercia, and Northumbria [Algeo 2009, pp. 82–84].

The event of paramount importance in the life of the Old English was the introduction of Christianity. Pope Gregory the Great sent a mission to the Isles and since 597 Christianity comes into the life of the inhabitants. The invaders were heathen and they had their heathen Gods, and even the days of the week are loan-translated from the Latin, following the Roman tradition to name the days of the week by the names of the Pagan gods we have in Old English -*Latin Luna dies ~ Monan dsej; Martis dies - Tiwes dsej; Mercuris dies - Wodnes d3S3, Iovis dies - Thunres dasj. Veneris Dies – Frijesdsej. Satum*, did not have pagan counterparts. Christianity came to England from Kent

and Canterbury was the religious center of the country. Historians define the following advantages of this: England received the Latin alphabet and educated people as a lot of monasteries with their schools and chronicles appeared. The period of the reign of King Alfred of Wessex politically might have been criticized for letting the country be torn into two halves - the Wedmore peace treaty of 878 according to which the Danes could control and levy taxes of a considerable part of the state (called Danelaw). Also, Alfred implemented the literacy among the free well-to-do people; his laws promoted learning languages and the first libraries in England were founded under his rule [Verba 2004, pp. 18–22].

Due to the Christianization of the isle, a lot of new words appeared in English mainly connected with religion and church like: *abbot, alms, altar, angel, anthem, Arian, ark, candle, canon, chalice, cleric, cowl, deacon, disciple, epistle, hymn, litany, manna, martyr, mass, minster, noon, nun, offer, organ, pall, palm, pope, priest, provost, psalm, psalter, relic, rule, shrift, shrine, shrive, stole, sub deacon, synod, temple, and tunic*. Church also influenced the everyday life of people as the evidence we have the following groups of borrowings in the language: the names of articles of clothing and household use—*cap, sock, silk, purple, chest, mat, sack*; words denoting foods, such as *beet, caul (cabbage), lentil (OE (Old English from here and after) lent), millet (OE mil), pear, radish, doe, oyster (OE ostre), lobster, mussel, to which we may add the noun cook*; names of trees, plants, and herbs such as *box, pine, aloes, balsam, fennel, hyssop, lily, mallow, marshmallow, myrrh, rue, savory*, and the general word *plant*; words having to do with education and learning reflect another aspect of the church's influence such are *school, master, grammatic (al), verse, meter, gloss, notary (a scribe)*; a number of words too miscellaneous to admit of profitable classification, like *anchor, coulter, fan (for winnowing), fever, place (cf. marketplace), spelter (asphalt), sponge, elephant, phoenix, mancus (a coin)*, and some more or less learned or literary words, such as *calend, circle, legion, giant, consul, and talent*. Old English borrowed also a number of verbs and adjectives such as *aspendan (to spend; Lat. expendere), bemutan (to exchange; Lat. mutare), dihtan (to compose; Lat. dictare), pinian (to torture; L. poena), pinsian (to weigh; Lat. pensare), pyngan (to prick; Lat.ungere), sealtian (to dance; Lat. saltare), temprian (to temper; Lat. temperare), trifolian (to grind; Lat. tribulare), tyrnan (to turn; Lat. tornare), and crisp (Lat. crispus, 'curly')* [Baugh, Cable 2002, pp. 75–78].

At the end of the Old English period, the English had undergone the third foreign influence the Scandinavian. Historians define three major stages of Scandinavian invasion of England: 1) the period of early raids, beginning according to the Anglo-Saxon Chronicle in 787 and continuing with some intermissions until about 850 (marked mainly by plundering attacks upon towns and monasteries near the coast and massive robberies and slavery of captured native people); 2) from 850 till 878 (marked by capturing Canterbury, London, East Anglia, York and signing The Treaty of Wedmore); 3) from 878 to 1042 (the period of political adjustment and assimilation). The invaders came with their families, intermarried and intermixed with the local population, and finally were absorbed ethnically and linguistically by it; the relations between the languages were equal and the influence of the Scandinavian on the English language was not so significant [Baugh, Cable 2002, pp. 84–90]. Among the most notable evidences of the extensive Scandinavian settlement in England is the large number of places that have Scandinavian names, more than 600 places like *Grimsby, Whitby, Derby, Rugby, and Thoresby*, with names all contain the Danish word *by*, meaning 'farm' or 'town'. Names like *Althorp, Bishopsthorpe, Gawthorpe, and Linthorpe* contain the Scandinavian word *thorp* (village); some places contain the word *thwaite* (an isolated piece of land) – *Applethwaite, Braithwaite, Cowperthwaite, Langthwaite, Satterthwaite* and about a hundred places bear names ending in *toft* (a piece of ground, a messuage) – *Brimtoft, Eastoft, Langtoft, Lowestoft, Nortoft*. Linguists define such major groups of borrowed words of this period: 1) sea-rowing and invasion (*barda (beaked ship), cnearr (small warship), sceg (vessel), scegmann (pirate), dreng (warrior), ha (oarlock) and (rower in a warship), batswegan (boatman, source of Modern English boatswain), hofding (chief, ringleader), orrest (battle), ran (robbery, rapine), and fylcian (to collect or marshal a force)*); 2) word-stock of everyday life (*axe-tree, band, bank, birth, boon, booth, brink, bull, calf (of leg), crook, dirt, down (feathers), dregs, egg, fellow, freckle, gait, gap, girth, guess, hap, keel, kid, leg, link, loan, mire, race, reef (of sail), reindeer, rift, root, scab, scales, score, scrap, seat, sister, skill, skin, skirt, sky, slaughter, snare, stack, steak, swain, thrift, tidings, trust, want, window*); 3) group of adjectives (*awkward, flat, ill, loose, low, meek, muggy, odd, rotten, rugged, scant, seemly, sly, tattered, tight, and weak*); 4) a number of verbs (*to bait, bask, batten, call, cast, clip, cow, crave, crawl, die, droop, egg (on), flit, gape, gasp, get, give, glitter, kindle, lift, lug, nag, raise, rake, ransack, rid, rive, scare, scout (an idea), scowl, screech, snub, sprint, take, thrive, thrust*) [Baugh, Cable 2002, pp. 89–92].

The new chapter of the English language started from the Battle of Hastings in 1066. Edward the Confessor was the last king in the direct male line of descent from Alfred the Great, who died without heirs, and Harold, son of the powerful Earl Godwin, was elected to the kingship. His possession of the crown was challenged by William, the seventh duke of Normandy, who was distantly related to Edward the Confessor and who thought that he had a better claim to the throne. Under the leadership of William the Conqueror, they defeated the English and King

Harold at the Battle of Hastings in 1066, who was killed by an arrow that pierced his eye, and the English were defeated [Algeo 2009, pp. 112–114].

For a long time after the Norman Conquest, England was trilingual. Latin was the language of the Church, Norman French of the government, and English of the majority of the country's population. The Middle English period is the period when new words and new morphemes were borrowed and assimilated grammatically from French into English. French borrowings came into English by way of oral communication of the conquerors with the native population. French was the language of education that is why all educated people knew and used the French words in order to make their ideas more precise because there was no English correspondent for many of them at the time. In some cases the borrowings displaced native English words, but some of them coexisted with the native words, having only stylistic coloring. We can find the French words in the following spheres of life as: 1) government, court, jurisdiction: *aquiten (acquit)*, *attourne (attorney)*, *baroun (baron)*, *condempnen (condemn)*, *counceil (council)*, *counte (count)*, *court (court)*, *crime (crime)*, *dongeoun (dungeon)*, *estat (state)*, *gaiole, jaile (gaol, jail)*, *gouvernement (government)*, *sentence, verdict (verdict)*, *vilain (villain)*; 2) military terminology: *bataille (battle)*, *capitain (captain)*, *conqueren (conquer)*, *generate (general)*, *lieutenant (lieutenant)*, *retret (retreat)*, *sege (siege)*, *victorie (victory)*, *werre (war)*; 3) religious terminology: *baptize (baptize)*, *clergie (clergy)*, *confessioun (confession)*, *converten (convert)*, *paroche (parish)*; 4) names of buildings and constructions: *barre (bar)*, *chambre (chamber)*, *chapel (chapel)*, *columnne (column)*, *mansion (mansion)*, *palace (palace)*; 5) names of professions: *harbour (barber)*, *bocher (butcher)*, *merchant (merchant)*, *peyntour (painter)*, *taillour (tailor)*; 6) words connected with art: *art (art)*, *cisel (chisel)*, *colour (colour)*, *daunce (dance)*, *floute (flute)*, *image (image)*; 7) school: *lessoun (lesson)*, *penne (pen)*, *pencil (pencil)*, *pupille (pupil)*; 7) words denoting leisures and pleasures: *carole (carol)*, *charme (charm)*, *comfort (comfort)*, *feste (feast)*, *joye (joy)*. It should be noted that the names of domestic animals remain of native origin, for they lived in the country and English shepherd took care of them (ox, cow, calf sheep, swine (pig) are all native English) but such words as *beef*, *veal (veal)*, *mown (mutton)*, *pore (pork)*, *bacoun (bacon)* were borrowed from French people due to their culinary artistry [Verba 2004, pp. 144–149].

Early New English was the period in the history of the English language when about 10, 000 to 12, 000 words were added to the word-stock of the language. The key events that influenced the vocabulary of the nation were the reign of Elizabeth I, the queen of England, who promoted statecraft, literature, science, exploration, and commerce; Sir Francis Drake circumnavigated the globe and participated in the defeat of the Spanish Armada in 1588; William Shakespeare wrote the bulk of his plays; the East India Company was chartered to promote trade with Asia; in 1607 in Jamestown, Virginia, was established as the first permanent English settlement in America; in 1660 the Royal Society was founded as the first English organization devoted to the promotion of scientific knowledge and research; in 1670 Hudson's Bay Company was chartered for promoting trade and settlement in Canada and in 1788 the English first settled Australia near modern Sydney [Algeo 2009, pp.181–182].

William Shakespeare is the father of the contemporary English language because he used in his plays approximately 15,000 words, some of which were created by him by merging existing words and anglicising vocabulary from foreign languages such as creating "*bandit*" from the Italian "*banditto*"; fused prefixes and suffixes onto preexisting words to craft new words and converted nouns to verbs, such as "*to elbow*" someone out of the way [McCrum 2016]. Also he invented a lot of phrases that we still use in everyday communication and which became clichés like "*a heart of gold*", "*fair play*", "*the world's mine oyster*", "*the green-eyed monster*" and others [Anderson 2014].

Due to the expansion of the English rule on other lands and trade of England with other countries a lot of new words were borrowed. From the Italian language, such words as *arsenal*, *libretto*, *artichoke*, *macaroni*, *bankrupt*, *madrigal*, *baritone*, *manage*, *miniature*, *opera*, *casino*, *colonel*, *piano*, *corridor*, *violin* and others were acquired. Spanish borrowings of this period are numerous, the words like *renegade*, *guitar*, *mosquito*, *cigar*, *galleon*, *contraband*, *embargo*, *armada*, *cargo* etc. The Dutch element comes into the English language in a considerable number of words, reflecting the specificity of their commercial ties: *wagon*, *sledge*, *yacht*, *easel*, *reef*, *cruise*, *monsoon*, *walrus*, *dock*, *holster*, *landscape*, *harpoon* and *iceberg* [Verba 2009, pp. 203–213].

The English colonial expansion brought into the language words of the languages of the English colonies in Asia, Africa and Australia. Here are some examples: 1) of the words taken from Indian languages: *sari*, *rajah*, *cashmere*, *bungalow*, *shampoo*, *khaki*, *curry*, *catamaran*; 2) from the languages from other parts of Asia and Oceania, Australia, New Zealand and Africa: *bamboo*, *taboo*, *orang-outang*, *ketchup*, *chimpanzee*, *safari*, *kangaroo*, *kiwi*, *tattoo* etc. American variant of the language is enriched by the words from the aboriginal languages of Americas: *moccasin*, *puma*, *opossum*, *tomahawk*, *skunk* and others [Verba 2009, p.212].

Due to the development of science in the given period of time, a lot of Latin words were borrowed in order to name and explain the inventions, some of which were coined and later became the international like: *biography*, *geodesy*, *geology*, *zoography*, *psychology*, *telescope*, *atmosphere*, *bacteriology*, *photography*, *telegraph*, *telephone* etc. [Baugh, Cable 2002, pp. 280–284].

The major events of the Late Modern Period of the English language that influenced the language were the creation of the Internet, in 1992 the first Web browser for the World Wide Web was released and in 2007 an estimated 363 billion text messages were sent in the United States, 429 billion in China, and 2.3 trillion worldwide [Algeo 2009, pp. 181–182].

With the widespread manufacturing and marketing of personal computers during the 1980s, a much larger number of English speakers found the need for computer terms in their daily work, which were partially invented and partially taken from the preexisting stock of the language: *PC itself, RAM (random-access memory), ROM (read-only memory), DOS (disk operating system), microprocessor, byte, cursor, modem, software, hacker, hard-wired, download, and new meanings of read, write, mouse, terminal, chip, network, workstation, windows and virus*. It is worth to be said that the Text English is a new and thriving form of the language because more people said "I luv u" by text than said "I love you" by post or orally [Baugh, Cable 2002, pp. 281–283].

Summing up the abovementioned, we can state that the word-stock of the English language is numerous one and the bigger part of it is comprised of borrowings. The loanwords appeared due to different historical events in the history of Britain like the Introduction of Christianity, the Norman Conquest, the works of Shakespeare and others. We can state that these words are widely used in everyday speech and can be traced grammatically, phonologically and stylistically. Besides, borrowings still appear in the English language due to its internalization.

REFERENCES

1. Давлетбаева, Д. Н. (2010). *Lectures on English Lexicology. Курс лекцій по лексикології англійського мови*. Учебное пособие для студентов иностранных языков. Казань, 92 с.
2. Algeo John. (2009). *The Origins and Development of the English Language*. Wadsworth Publishing, 368 p.
3. Anderson Hephzibah, 2014. How Shakespeare influences the way we speak now. [Electronic resource]. Access mode: <http://www.bbc.com/culture/story/20140527-say-what-shakespeares-words>
4. Baugh Albert C., Cable Thomas. (2002). *A History of the English Language*. Routledge, 459 p.
5. Hickey Raymond. (2012). Early English and the Celtic hypothesis. [IN:] *The Oxford Handbook of the History of English*. Oxford, pp. 497-507.
6. McCrum Robert, 2016. Ten ways in which Shakespeare changed the world. [Electronic resource]. Access mode: <https://www.theguardian.com/culture/2016/apr/17/ten-ways-shakespeare-changed-the-world>
7. Verba L.(2004). *History of the English language*. New York University, 304 p.

УДК: 811.161.2'255.4:821.161.2-1

Тетяна Зданюк
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: zdanyuk.tetyana@kpnpu.edu.ua
ORCID: ORCID 0000-0002-8134-4459

ДО ПИТАННЯ ЗВУЧАННЯ У ПЕРЕКЛАДІ ЛІРИЧНОЇ ПОЕЗІЇ

У статті зосереджено увагу на питанні звучання при перекладі ліричної поезії. Зокрема досліджується конотативне значення звучання усного мовлення в поезії. Широко окреслюється питання гармонії «значення» і «звучання» у ліричній поезії, що обумовлено семіотичною гармонією смислового образу і співзвучними рядками. Акцентовано на ролі звучання в процесі створення літературного твору.

Ключові слова: лірична поезія, звучання, конотативне значення, переклад, усне мовлення.

Tetiana Zdaniuk. To the question of sound in translation of lyric poetry.

The article focuses on the question of sound bei the translating of lyric poetry. In particular, the connotative meaning of oral speech in poetry is explored. The question of the harmony of "meaning" and "sound" in lyrical poetry is broadly outlined, due to the semiotic harmony of the semantic image and the consonant lines. The role of sound in the process of creating a literary work is emphasized.

In the article, we deal with the sound of oral speech, which is unique to every national language, that creates well-known translation difficulties. The question concerns not only euphony, as it is commonly understood, that is, not only the problem of the obvious isolation of individual groups of sounds or the location of vowels and consonants, but all the characteristics of the sound system of the poem. The sound of the poem makes a problem for modern translation theory because of traditional concepts, the sounding of all vocal and consonant sounds in a text has a different meaning. Thus, the concept of "lyric poetry" implies not only the art that operates on meaning, the

semantics of the word, but also the art of sounding a poem.

The harmony between the sounding of the original and the translation of lyric poetry is no means the result of their direct and direct correspondence. It should be noted that the translator is not obliged to convey the standard of sound of the original language. He is required to convey the individual sound of the original work, which presents some difficulties. The originality of the individual sound of a literary work is based on the norm of sounding a particular language. And in order to convey the sound of the original, the translator is forced to resort, despite the described methods, to creative reworking of text, which can be displayed in an imaginative level. And there are author and publishing options often of equal value. You could even say that the original is just one of the options.

The method of analysis of scientific-theoretical sources and the descriptive method were used in writing the article.

Keywords: *lyric poetry, sound, connotative meaning, translation, oral speech.*

У сьогоденні жодна національна література не може вважатися самодостатньою і багатою, якщо в ній немає майстерно перекладених поетичних творів. Цьому питанню вже присвячено безліч праць, але, не зважаючи на це, проблема поетичного перекладу як і раніше залишається актуальною як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Це пов'язано з розвитком нових методів і підходів перекладу, з переосмисленням дійсності через призму вічних поетичних цінностей.

На основні проблеми у поетичному перекладі та мовні особливості поетичного тексту звертають увагу в своїх дослідженнях Л. Губа та І. Гольтер [Губа 2016; Гольтер 2018]. Автори аналізують особливості перекладу поетичних текстів та роль перекладача при цьому, що дає змогу дослідити вплив особистості та світосприйняття перекладача у процесі збереження національної поетичної традиції, з'ясувати семантичні й структурні засади поетичного перекладу.

Особливості перекладу поетичних творів як особливого виду художнього перекладу досліджує Я. Ляшко, де розглядає різні типи перекладацьких трансформацій та їх вплив при передачі індивідуального стилю автора, а також визначає наскрізні мотиви творчості та шляхи їх відтворення у вихідній мові [Ляшко 2014].

Відомий український поет та перекладач Б. Лепкий розмірковуючи про переклади ліричних поезій, зазначає, що «питання про переклади, це одне з найтяжчих і по нині-день не вирішених питань у літературознавстві». Щоб перекласти якийсь цінний ліричний вірш, на думку автора, треба в першу чергу зрозуміти його, тобто перейти весь творчий процес, який переходив автор при писанні, аж до того моменту, коли перед ним з'явилася ідея твору, його перше бачення, бо ніщо інше, а якраз воно і є його справжнім змістом. Треба не тільки вдуматися, але і вчутися, вжитися в твір. Це таке ж важке завдання, як наприклад, «переробити ноктюрн Шопена з фортепіано на скрипку. Переробка може вийти гарна і вдатна, але це не буде це той самий ноктюрн, що його написав Шопен для фортепіано, лиш переробка» [Лепкий 1991].

Ще І. Лівий у своїй фундаментальній праці «Мистецтво перекладу» 1947 року наголошував: «Переклад як твір – художня репродукція, художнє відтворення, переклад як процес – справжня творчість, переклад як тип мистецтва – проміжна категорія між виконавчим мистецтвом і оригінальною творчістю» [Левый 1974].

Існує думку, що поетичний переклад складніше прозового саме тому, що дуже важко, зберігаючи зміст, одночасно зберегти розмір і риму. Цю думку підсилюють слова В. В. Коптілова, який зазначає, що «переклад поезії істотно відрізняється від перекладу прози, оскільки сама природа поетичного твору має чимало відмінностей від природи твору прозового (широке використання фонетичних засобів організації тексту, ритміко-інтонаційна своєрідність тощо)» [Коптілов 1982, с. 9]. Дійсно, відмінності в фонетичній структурі двох мов іноді виявляються настільки істотними, що вони практично виключають не тільки еквілінеарність перекладу, але і його еквіметричність і еквірифмічність.

При написанні статті застосовано метод аналізу науково-теоретичних джерел та описовий метод.

Якщо розглядати сучасну практику перекладу, стає очевидним той факт, що проблеми, пов'язані з перекладом, виникають на глибшому рівні, ніж власне сам переклад. Коли мова йде про переклад лірики, необхідно відзначити, що його проблеми коріняться в теорії ліричної поезії. Концепція перекладу ліричної поезії виникає з певного поняття про ліричну поезію як таку.

Крім того, проблема перекладу, розвиваючи теорію ліричної поезії, могла б зацікавити нас тим фактом, що процес перекладу виступає як важливий практичний критерій тієї чи іншої літературознавчої концепції лірики як жанру. Ми, можливо, погодимося в одному, а саме: що концепція лірики стосується не тільки і не стільки практичних способів створення вірша, її слід розуміти як основне поняття про природу, функції, цінності та структурні форми поезії. Водночас ми маємо визнати, що завжди існувало безліч концепцій ліричної поезії, і, відповідно, безліч концепцій її перекладу.

Ми виходили з уявлення про те, що відбиток, який накладає лірична поезія, обумовлено семіотичною гармонією смислового образу і звучанням рядків. Це гармонія «значення» і «звучання». На відміну від прози

в поезії виділяються два центри: лексико-синтаксичне значення і функціонально-релевантне звучання. Вважається, що вірш є функціонально значуща звукова організація ліричного твору. У зв'язку з цим часто згадується музикальність поезії. Але досвід декламації віршів та їх інсценування, доводить, що музикальність людської мови має зовсім інший характер, ніж музичні лади. Однак їм притаманні деякі загальні принципи.

Один з таких феноменів, загальних для музики та поезії, в музикознавстві позначається терміном звучання (сонористика, звукове забарвлення, Klangfarbe), а в поезії називається евфонія. Ми віддаємо перевагу терміну, що використовується в музикознавстві, тому що той, який застосовує поезика, – евфонія – вважається занадто вузьким, факультативним і незначним.

У поезії ж принцип звучання ширший ніж евфонія. По суті, це звукова сукупність вірша, яка специфічно реалізується у звуковому інструментуванні та в манері виконання, і яка, структурно втілюється через інтонацію, ритм і риму в віршовані й строфічні форми.

У статті ми матимемо справу зі звучанням усного мовлення, яка своєрідна та унікальна для кожної національної мови, що створює добре відомі труднощі при перекладі. Питання стосується не тільки евфонії, як її зазвичай розуміють, тобто не тільки проблеми очевидного виділення окремих груп звуків або розташування голосних і приголосних звуків, але всіх характеристик звукової системи вірша. Звучання вірша становить проблему сучасної перекладацької теорії тому, що на відміну від традиційних концепцій звучання всіх голосних і приголосних звуків у тексті несе на собі те чи інше значення. Таким чином, поняття «лірична поезія» передбачає не тільки мистецтво, що оперує значенням, семантикою слова, а й мистецтво звучання вірша.

Що стосується звукової своєрідності національних мов, що впливає на вибір перекладацької стратегії й тактики, то справжнє її значення в поезії різних національних літератур може бути правильно визначено тільки після того, як буде пояснено значення звучання в структурі ліричного твору. Це обумовлює саме функціональне значення звучання усного мовлення. Сучасна семіотика дозволяє нам більш детально і поглиблено розглянути цю проблему в порівнянні зі застарілими та суб'єктивістськими концепціями минулого, які мали справу з експресивними й семантичними якостями звуків.

Цікаво відзначити, що як традиційна, так і сучасна фонетика і фонологія класифікують звуки мови відповідно до акустичних характеристик. Використовуються такі терміни, як модуляція, вибухові та фрикативні звуки, сильні та слабкі, голосові й шиплячі, приголосні, носові, щілинні, смичкові звуки, свистячі, дзвінкі та глухі звуки, тверді та м'які приголосні, високі та низькі звуки, гучні й сонорні, напружені голосні, короткі та довгі звуки, відкриті й закриті, наголошені та ненаголошені, повні та скорочені звуки, придиш, дифтонгізація, лабіалізація, назалізація, палаталізація, асиміляція тощо.

Все це категорії звучання. Однак в системі фонем вони функціонують як критерії диференціації звуків мови. Естетичним же феноменом вони стають лише тоді, коли вони отримують специфічне конотативне значення.

У чому ж полягає конотативне значення звучання усного мовлення в поезії?

Семіотичний підхід обмежується тими властивостями звуків мови, які виділяються системною фонологією як відмінні риси. Ці якості голосних і приголосних звуків, а також їх артикуляції стосовно поезії класифікуються як звукові якості, яким додані деякі семантичні конотації. Для цього можуть використовуватися не тільки семантичні властивості даного засобу вираження, але й властиві йому матеріальні якості. Конотативне значення звучання абсолютизовано і гранично посилене в поезії, і – що головне – саме в поезії воно набуває характерне ідейно-естетичне забарвлення, яке і являється визначальною рисою поезії. Конотативна властивість звуків мови досить просто виходить з їх звукових якостей. Ми не говоримо тут саме про значення, оскільки воно належить до предметної сфери. Звуки мови не «позначають», вони тільки «вказують» або «натякають». Вони натякають на ті дії або явища, які аналогічні їх звучанням, тобто гармонійному і правильному тону, переривчастій вібрації, хрипу або тонкості звучання, свисту, твердості або м'якості тощо. Цей простий факт, відомий нам з досвіду сприйняття поезії, виявляється дуже дієвим і значущим для розуміння сенсу вірша.

Загалом, звучання строфи робить деякий самостійний вплив, що не має точного визначення, але вельми відчутний, а потім на предметному рівні ліричного образу цей вплив конкретизується і якісно оформляється. Власне кажучи, все відбувається якраз навпаки: конкретна дія, виражена в лексико-синтаксичній формі вірша, додає ще чуттєвого «супроводу» або «коментаря» на звуковому рівні тексту. Як нам відомо з досвіду читання поезії, в створенні цього ефекту беруть участь не тільки приголосні, але вся звукова система мови та звукова артикуляція. Звучання всієї строфи характеризується конотативним, додатковим значенням, і загальний напрямок смислової інтерпретації цього звучання визначається вищезгаданою системою звуків мовлення і їх поєднань.

Зв'язок звучання і семантики вірша заснований на взаємовідносинах, що існують в самій мові. Таким чином, просодія і прилеглі до неї звукові феномени, включаючи звучання, функціонують як неодмінні складові елементи семантики. У той час як звуки мови «тихо», точніше, неявно втілюють значення, просодія –

інтонація, наголос, темп мови, зміни тембру і сили голосу – є модальним коментарем до змісту, вираженого на рівні значення. Однак в поезії звуки мови, забарвлення і нюанси їх артикуляції теж «помітні», функціонально вони приєднуються до просодії як особливий значущий компонент коментаря. Різноманітність модальних значень просодії (вірша), а також різноманітність звучань тим чи іншим способом підсилюють семантичну багатогранність образу.

У ліриці, окрім самого метафоричного образу, такою «чуттєво формою сприйняття» є рядок – організоване звучання поеми. У середині рядка категорія звучання усного мовлення функціонує наступним чином. Якщо сформований якийсь ідеальний образ, який існує в опозиції та взаємодії з реальним, то, відповідно, і звучання також має характеризуватися такою поляризацією (ідеальне – реальне). Саме цим і пояснюється той факт, що поняття евфонії, як воно вживається в традиційній поезії, виявляється занадто вузьким для нас: грецьке «ев» пов'язує звучання тільки з полюсом ідеального, в той час як цілісність естетичного втілення також передбачає і полюс «дис», тобто полюс реального – «дисфонія».

Таким чином, звучання несе конотативне смислове навантаження в створенні естетичного образу, виникаючи з прагнення «дозволити реальну розбіжність», усунути «сумнівність» в «установці на ідеал». Природно, що головна роль і тут належить ідейним задумом, як вищого рівня в композиції твору. Звучання – спільно з рядком – не тільки «приємне додавання» до змісту ліричного образу, воно бере безпосередню участь у створенні естетичної цінності даного твору. А тому роль звучання в процесі створення літературного твору і його сприйняття, а отже, і перекладу є надзвичайно великою.

Висновок. Гармонія між звучанням оригіналу і перекладу ліричної поезії ніяк не є результатом їх прямої й безпосередньої відповідності. Необхідно відзначити – хоча це і цілком природно, – перекладач зовсім не зобов'язаний передавати норму звучання мови оригіналу. Від нього вимагається передати індивідуальне звучання оригінального твору, що представляє певні труднощі. Адже своєрідність індивідуального звучання твору ґрунтується на нормі звучання конкретної мови. І для того, щоб передати звучання оригіналу, перекладач змушений вдатися – всупереч описаним прийомам – до творчої переробки тексту, яка може відбитися на образному рівні. Оскільки вдалі переклади існують насправді, слід підкреслити, що обмежений вибір перекладача не обов'язково означає втрати на одному з рівнів. Адже часто бувають авторський і видавничий варіанти рівної цінності. Можна навіть сказати, як би парадоксально це не звучало, що оригінал – це всього лише один з можливих варіантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гольтер І. (2018). Складність та особливості перекладу в поетичних творах: майстерність перекладача. *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Сер. Філологічні Науки. Мовознавство.* № 9. С. 56–61.
2. Губа Л. В. (2016). Основні проблеми поетичного перекладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Перекладознавство та міжкультурна комунікація.* Вип. 3. С. 12–16.
3. Коптілов В. В. (1982). *Теорія і практика перекладу: навч. посіб.* Київ: Вища школа. 166 с.
4. Левый И. (1974) *Искусство перевода / пер. с чеш. и предисл. В. Россельса.* Москва: Прогресс. 396 с.
5. Лепкий Б. С. (1991). До питання про переклади ліричних поезій. *Теорія і практика перекладу.* Київ. Вип. 17. С. 161–171.
6. Ляшко Я. М. (2014). Поетичний переклад як особливий вид творчої діяльності. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. Філологічні науки.* Кн. 4. С. 133–136.

УДК 811. 112. 2'373. 421

Казимір Ірина
кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: irene0102@i.ua
ORCID: 0000-0002-0230-4281

ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ СИНОНІМІЇ У КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ВАРІАНТНОСТІ

У статті розглядається проблема синонімії у контексті теорії варіативності. Визначено критерії розмежування синонімів з-поміж суміжних мовних одиниць. Схарактеризовано місце синонімів у лексико-семантичній системі мови. Проаналізовано доцільність константно-варіативного методу дослідження синонімічних лексем на матеріалі англійської мови.

Ключові слова: синонім, варіантність, константність, варіативність, лексико-семантичний варіант, контекст.

Kazymir Iryna. Ways of solving the synonymy problem in the context of variance theory.

The article deals with the problem of synonymy in the context of the theory of variability. The criteria for distinguishing synonyms between adjacent linguistic units are determined. The place of synonyms in the lexico-semantic system of language is characterized. The constant-variant method of studying synonymous lexemes in the English language is analyzed. Language as a universal means of communication is characterized by such fundamental qualities as: fractality, variability, systematicity, multifunctionality, dynamism. A striking example of dynamism and evolution is the linguistic ability to enrich your vocabulary with new lexical units. The development of individual words, their relationships, the ability to create new words, groups, word combinations lead to the development of vocabulary. And the continuous variations of the language repertoire are explained by the fact of language evolving, guided by the new communicative needs. Synonymy provides variety and expressiveness of speech. This indicates that the speaker identifies the object or phenomenon differently. Many synonyms are related to the concepts, since their essential functional purpose is to promote a multicolored speech creating stylistic shades. English is characterized by a tendency for the synonyms to functionate together in one context. While obtaining a foreign language, the ability to predict possible contexts for using lexical units is of great importance. This will determine in which contexts the use of synonyms coincides and how the overall meaning of the expression changes. We can solve this problem by analyzing lexical-semantic variants that are close to the meaning. The awareness of the constant-variational structure of the lexeme's semantics will enable the process of a determining the potentiality of lexical realization in different contexts. Analysis of constancy and variability within a word or in semantic group can serve as a basis for the study of communicative linguistic variability in all the variety of its specific manifestations.

Key words: synonym, variance, constancy, variation, lexico-semantic variant, context.

Мова як універсальний засіб спілкування характеризується такими фундаментальними якостями як: фрактальність, системність, варіативність, поліфункціональність, динамічність тощо. Наглядним прикладом динамічності та еволюційності є мовна здатність збагачувати свій словниковий склад новими лексичними одиницями. Розвиток окремих слів, їх взаємозв'язки, можливість створювати нові слова, групи, комбінації слів призводять до розвитку словникового складу. А безперервні варіації мовного репертуару пояснюються тим, що мова завжди знаходиться у процесі розвитку, керуючись новими комунікативними потребами. Загальноживана та вузьковживана лексика як частина словникового складу мови у цілому характеризується з позицій системності та структури. У представленій праці одними із таких системоутворювальних зв'язків є варіантні відношення.

Мета статті – визначити місце синонімів у лексико-семантичній системі мови, виявити критерії розмежування варіантів з синонімами, схарактеризувати шляхи вирішення проблеми синонімії у контексті теорії варіативності та розглянути доцільність константно-варіантної структури лексичних одиниць.

В галузі синонімії відношення варіативності полягають в тому, що одне й те ж значення виражається декількома словами (лексемами). Слова-синоніми утворюють три типи словесних опозицій: а) семантичні опозиції рівності, які полягають у тому, що два слова повністю еквівалентні одне одному; б) привативні, де значення немаркованого члена повністю відноситься до складу значення маркованого; в) перехрещення – коли до значення кожної лексеми відноситься специфічний компонент, який характерний лише для одного із них. Семантичні опозиції реалізуються через абсолютну синонімію, де можна виокремити дублети. За визначенням С. Г. Бережана, це пари лексичних фонем, які характеризуються повною семантичною та синтагматичною еквівалентністю [Бережан 1982, с. 171]. Відповідно, вчені виокремлюють три типи відношень лексичних одиниць: дублетність, абсолютну та відносну синонімію. Сам термін “синонімія” розглядається як гіперонім, який об'єднує видові позначення. Деякі вчені в якості із одного із критеріїв синонімічності вказують на здатність синонімів до взаємозаміни, маючи можливість вживання в однакових або частково співпадаючих за характером лексичної сполучуваності без зміни значення (В. А. Звегинцев, В. К. Фаворін, С. Г. Бережан, Н. М. Шанський, К.П. Смоліна).

Ю. Д. Апресян пропонує дещо послабити умови синонімії і вважати синонімами лише ті лексеми, які хоча б частково співпадають за значенням. А семантичні відмінності нейтралізуються у суворо визначених контекстах. А. Е. Супрун пропонує, у свою чергу, конвенційну домовленість встановити поріг синонімічності, наприклад з показника 0,7. Чим ближче показчик до 1, тим більше спільних значень двох лексем, якщо коефіцієнт рівний 1, дві одиниці є дублетні, тобто тотожні за значенням [Апресян 1997, с. 196].

Таким чином, на основі взаємозамінності у контексті, синонімічні одиниці можна розподілити на 2 підгрупи: дублети з повною субституцією, абсолютні та відносні синоніми, які взаємозамінюються лише частково. Критерій взаємозамінності може слугувати одним із можливих ознак відмежування варіантів слів

і синонімів. Іншим критерієм відмежування варіантів слів від синонімів може слугувати відношення до позначуваного поняття і вираженого лексичного значення. Якщо не брати до уваги синтагматичні властивості синонімів, враховуючи лише семантичний аспект, то дублетні (варіантні) форми й абсолютні синоніми об'єднуються в одну групу слів з однаковим значенням. Синонімія забезпечує варіантність, різноманіття та експресивність мовлення. Це свідчить про те, що мовець по-різному ідентифікує предмет чи явище. Більшість синонімів співвідносяться за суміжними поняттями, оскільки основним їх функціональним призначенням є сприяння різнобарвному мовленню та створенню стилістичних відтінків. Якщо розглянути відношення до позначуваного поняття, то необхідно визнати, що лексичні варіанти, так і семантичні дублети або абсолютні синоніми співвідносяться з одним і тим самим поняттям. Відносні синоніми позначають близькі, але не тотожні поняття. З цього випливає, що варіанти слова: а) є позначеннями еквівалентних понять; б) мають значення, яке складається з однакової суми семантичних одзнак; в) взаємозамінні в усіх повних оточеннях;

Як бачимо, абсолютні синоніми, володіючи першими двома характеристиками, не завжди здатні до взаємозаміни. Це можна прояснити з точки зору синтаксису. Абсолютна синонімія характеризується різною кількістю валентностей та різними можливостями сполучуваності із залежним словом. Науковці стверджують, що синонімія не в змозі існувати без часткового семантико-функційного співпадіння лексичних одиниць. Тому, обов'язковою та достатньою умовою синонімії є наявність семантико-змістової та функціональної спорідненості [Виноградов 1944, с. 33].

Контекстуальна взаємозамінність може бути основою при розробці класифікації синонімів. Лайонз, у свою чергу, розмежує повну синонімію (у випадку еквівалентності значень слів) і тотальну синонімію (для тих мовних одиниць, які взаємозаміняються у всіх контекстах) [Лайонз 1978]. Проблема взаємозамінюваності привертає увагу науковців не лише з точки зору її теоретичної актуалізації, а й для практичного оволодіння тими чи тими мовними одиницями. Це дасть змогу правильно оцінювати можливість вживання тієї чи тієї ситуації в залежності від комунікативної інтенції мовців.

Англійська мова характеризується тенденцією до спільного функціонування синонімів в одному контексті. Під час оволодіння іноземною мовою велике значення відіграє вміння прогнозувати можливі контексти вживання лексичних одиниць. Це дозволить визначити в яких контекстах вживання синонімічних одиниць співпадає і як при цьому змінюється загальний сенс вираження. Вирішити поставлене завдання можна шляхом аналізу лексико-семантичних варіантів, які є близькими за значеннями. Утім, Е. Г. Беляевская стверджує, що проблема відмінності ЛСВ у випадку вживання різних слів залишається відкритою. Дослідниця пропонує застосувати метод зіставлення константно-варіативних структур семантики слів близьких чи подібних за змістом [Беляевская 1987, с. 115].

Розглядаючи семантичні структури дієслів *to preserve, to save, to protect, to keep up, to maintain, to support, to rescue, to safeguard* послуговуюся тлумачним англомовним словником, застосовуючи дефініційний метод.

Дієслово *to save* має наступні значення: *to make something or someone safe from danger, harm or destruction; to keep money in a bank so that you can use it later, especially when you gradually add more money over a period of time; save on something to use less money, time, energy etc so that you do not waste any; to keep something so that you can use or enjoy it in the future; to keep all the objects of a particular kind so that you can find it; to help someone or by making it unnecessary for them to do something that they don't want to do; to stop people from using something so that it is available for someone else; to make a computer keep the work that you have done on it; to stop the other team from scoring in a game such as football*. Семантичний центр дієслова складає найбільш загальну вказівку на процеси збереження та оберігання. Константна частина основного значення містить значення рятувати та зберігати. До варіантних ознак відносяться вказівка на заощадження, збереження сил, уникнення зайвого клопоту, запобігання програшу та у значенні “залишити при собі” (так кажуть, коли не мають наміру слухати якусь інформацію)

Дієслово *to preserve* має наступні значення: *to keep something the same or prevent it from being damaged or destroyed; to preserve peace, to preserve environment; to add substances to something so that it stays in a good condition for a long time: to preserve wood / food; to keep alive, intact or free from decay; to keep up and reserve for personal or special use*. До константної частини значення лексеми відноситься вказівка на збереження. Варіативна частина значення містить інформацію про консервування.

До семантичної структури дієслова *to protect* входять такі значення: *to keep someone or something safe from harm, damage, or illness; if an insurance company protects your home, car, life, it agrees to pay you money if things are stolen or damaged or you are hurt or killed; to help the industry and trade of your own country by taxing or restricting foreign goods*. Константна частина семантики дієслова вказує на захист, тоді як варіантність значення проявляється у значенні захисту продуктів (заборонених) від накладення податку. Таким чином, усві-

домлення константно-варіативної структури семантики лексеми уможливить процес точного визначення потенції лексемної реалізації у різних контекстах. Відношення рівнозначності, наслідком яких є взаємозамінність у різних контекстах, встановлюються не з-поміж лексем, а між їх окремими лексико-семантичними варіантами. Наведені вище приклади вказують на те, що синонімічні лексеми не володіють лексико-семантичним варіантом. Утім, встановлюючи відношення синонімії між окремими ЛСВ, необхідно мати на увазі, що семантика лексико-семантичного варіанту володіє лише відносною самостійністю і формується семантичним центром усієї лексеми [Беляевская 1987, с. 118]. Іншими словами, значеннєве зіставлення лексико-семантичних варіантів різних лексем вказує на те, що потрібно рахувати семантику цілих лексем і семантичних структур слів.

Підсумуємо, що варіативність як спосіб існування і функціонування усіх без винятку одиниць мови є загальною ознакою мовної системи [Солнцев 1984, с. 31]. Константність та варіативність формують багатозначність, забезпечуючи при цьому словесну подібність. Аналіз константності та варіативності у межах слова або в семантичних групах може слугувати основою до вивчення комунікативної мовної варіативності у всій різноманітності її конкретних проявів.

До перспективних напрямків цієї проблеми відносимо ґрунтовне дослідження синонімів в аспекті їх контекстуального функціонування на матеріалі художньої та публіцистичної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян, Ю. Д. (1997). *В какой мере можно формализовать понятие синонимии?* Москва, с. 9–21.
2. Беляевская, Е. Г. (1987). *Семантика слова*. Москва, 127 с.
3. Бережан, С. Г. (1982). *К проблеме лексической вариативности // Вариативность как свойство языковой системы*. Москва, с. 36–38.
4. Виноградов, В. В. (1944). *О формах слова*. Т.3, Вып. I. Москва, с. 31–45.
5. Лайонз, Д. (1978). *Введение в теоретическую лингвистику*. Москва, 776 с.
6. Солнцев, В. М. (1984). *Вариативность как общее свойство языковой системы*. Москва, с. 31–42.
7. Сложеникина, Ю. В. (2011). *Вариативность и парадигматические группировки слов*. Москва, с. 13–19.
8. Супрун, А. Е. (1983). *План содержания и план выражения языкового знака*. Минск, с. 154–176.

LD – *Longman Dictionary of Contemporary English (2205)*. Great Britain, 1949 с.

УДК 811.112.2'42:305

Тетяна Калинюк
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: kalynka13@ukr.net
ORCID: 0000-0002-5598-7100

„WEIBLICHE“ UND „MÄNNLICHE“ IM DEUTSCHEN

В статті розглянуто основні принципи становлення гендерних досліджень у лінгвістиці кінця ХХ століття. Встановлено, що новий підйом процесів категоризації, інтерес до суб'єктивного, до приватного життя людини призвели до перегляду наукових принципів вивчення категорії етнічності, віку і статі, які раніше інтерпретувались як біологічно детерміновані. Завдяки лексичним одиницям на позначення чоловіка або жінки можна зрозуміти, які стереотипи існують у тій чи іншій лінгвокультурі стосовно особи певної статі. Встановлено, що у німецькій мові жінки переважно не є активними фігурантами у відносинах, а чоловіки виступають сильними, значущими, впливовими. Значна кількість лексичних одиниць даної семантичної групи виражає негативну оцінку чоловіка або жінки з позиції протилежної статі.

Ключові слова: гендер, диференціація, асиметрія, гендерномаркована лексика, мовна норма.

Tetiana Kalyniuk. „Feminine“ and „Masculine“ in modern German

The relevance of the article is caused by the extreme importance of the issue of gender representation in the language. Due to the lexical units for designating a man or a woman, it is possible to understand what stereotypes exist in a particular linguistic culture regarding a person of a certain gender, to get a comprehensive view of a certain linguistic culture and to understand its essence and patterns.

The article deals with the basic principles of the development of gender studies in the linguistics of the end of the twentieth century, which is connected with changes of the scientific paradigm in the soft sciences. It is established that

a new upsurge in categorization processes, interest in the subjective, and private life of a person led to a revision of the scientific principles of studying the categories of ethnicity, age and gender, previously interpreted as biologically determined. The new approach required a new terminology that more closely corresponded to the methodological goals of researchers, which led to the introduction of a scientific description of the term "gender", which aims to emphasize the socially determined nature of gender. This approach stimulated the study of linguistic mechanisms of gender expression in language and communication. Linguistic genderology correlates language with personality based on social gender. The article substantiates the idea that men and women know the world and each other in their own language in a special way. This gives reason to say: there are feelings that they are only experienced by women or only men; there are meanings that are formed in the minds of only women or only men, and therefore the choice of language tools corresponding to these settings, natural for some and irrelevant, optional for others. The gender distinction turns linguistics to find the answer to a number of questions: what kind of the language do men and women have, what communication mechanisms are involved in mutual communication between the genders, etc.

The study allows us to argue that in the German language, women are mainly the objects of influence, they are not active persons involved in relationships, and men are strong, significant and influential. A significant number of lexical units of this semantic group express a negative evaluation of a man or woman from the position of the opposite sex. But with the development of society, domestic relations are losing ground, more attention is paid to the position of a woman in society, her career growth, and the emancipation of a woman becomes more important, which is mainly reflected in the enrichment of the lexical composition of modern German.

Keywords: *gender, Linguistic genderology, semantic group, femininity, masculinity, stereotype.*

Das Problem der Sprache und des Geschlechts ist nicht neu in der Linguistik, doch wird dieses Thema in den Forschungsbereichen wie der Soziolinguistik, Dialektologie oder Ethnolinguistik nur peripher behandelt, während in der feministischen Linguistik das zentrale Forschungsgebiet ist.

Die feministische Linguistik stellt den Zusammenhang heraus zwischen sprachlichen und gesellschaftlichen Asymmetrien bezüglich der Geschlechter und gliedert sich somit in den allgemeinen feministischen Forschungskontext ein. Es wurde versucht zu erklären, warum das ein Geschlecht in der Sprache bevorzugt, während das andere in ihr vernachlässigt wird. Bei der Aufdeckung und Erklärung dieser Frage bieten die Forscher eine gemeinsame Lösung an, die beiden Geschlechtern gleichermaßen nützlich sind.

Die vorliegende Arbeit beschäftigt sich mit einem Teilgebiet der feministischen Linguistik, nämlich mit der Sprachanalyse und hiermit mit dem konkreten Bereich des deutschen Lexikons.

Sprache und Gesellschaft sind untrennbar ineinander verwoben: Nur wo es Sprache gibt, ist eine Gesellschaft denkbar. Die menschliche Sprache befähigt uns nicht nur zu spontanem Ausdruck momentaner Gefühle, sondern sie macht es uns möglich, über unser Dasein zu reflektieren. Doch hat die Sprache neben ihrer augenfälligsten Funktion als Mittel der Kommunikation noch eine andere Aufgabe zu erfüllen: Sie ist das wichtigste Mittel zur Strukturierung und Organisation menschlichen Zusammenlebens. Auf einer ersten Stufe ordnet die Sprache die Gesellschaft, auf einer weiteren Stufe ist sie gemeinsam mit der von ihr geschaffenen Gesellschaftsstruktur Basis und Trägerin der menschlichen Entwicklung und der Entstehung von Kultur.

In unserer Gesellschaft herrscht die allgemeine Vorstellung, dass der Mann die Norm ist. Die männerorientierte Sicht der objektiven Wirklichkeit wird auch durch die sprachlichen Normen vermittelt und bestätigt.

So wie in der Gesellschaft, ist auch in der Sprache der Mann die Norm; die Frau wird zur Abweichung von der Norm, zur Außenseiterin. Die Norm des Deutschen ist geprägt von Asymmetrien in der Grammatik und Lexikon, durch die der Mann als Maßstab der Dinge in Erscheinung tritt. Diese Asymmetrie findet sich vor allem bei den Personenbezeichnungen, aber auch in Bereichen der Sprache, die mit menschlichem Handeln zu tun haben. Durch das ständige Auftreten der männlichen Form oder männlich gedachter Konzepte in Äußerungen, die sich in irgendeiner Weise auf eine Person beziehen, auch in solchen, die auf Frauen referieren, erfährt der Mann als menschliche Norm die Bestätigung; das Normkonzept wird stabilisiert [Hausherr-Mälzer 1990, s. 109].

Eine grundlegende Asymmetrie im Deutschen stellen die Personenbezeichnungen dar. Hier kommt das „Konzept der Markiertheit“ zum Tragen, das von Marlis Hellinger bestimmt wurde [Hellinger 1990, s. 92-99]. Der Wissenschaftler unterscheidet drei Arten von Markiertheit, die miteinander verknüpft sind:

- die morphologische (formale) Markiertheit: unterscheiden sich Wortpaare mit jeweils gleichem Basislexem durch das Vorhandensein bzw. Nicht-Vorhandensein eines Affixes; bei der Personenbezeichnung handelt es sich ausschließlich um das weibliche Motionssuffix. Es existieren nur drei Wortpaare, bei denen der weibliche Begriff die Basis ist: *Witwe / Witwer, Braut / Bräutigam, Hexe / Hexer*. Das abgeleitete Wort ist morphologisch komplexer und gilt als markiert;

- die distributionelle Markiertheit: der eine Bestandteil eines Wortpaares kann in weniger Kontexten vorkommen als der andere. Das geschlechtsspezifische Femininum ist zumeist gegenüber dem als neutral geltenden,

auch morphologisch unmarkierten Maskulinum distributionell eingeschränkt. Es gibt nur wenige Wortpaare, wie *Königin / König, Prinzessin / Prinz, Gräfin / Graf*, bei denen die unmarkierte Form keine Neutralisierungsfunktion übernehmen kann und daher beide Wörter denselben Distributionsumfang haben.

- semantische Markiertheit: hat mit dem Grad der Spezifikation der Bedeutung eines Wortes zu tun. Das umfassendere Wort wird zum Hyperonym oder Archilexem und ist semantisch merkmallös, während das präzisere, semantisch markierte Lexem dem semantischen Oberbegriff als Unterbegriff, Hyponym, zugeordnet ist. Sind Hyperonyme mit einem ihrer Hyponyme formal ident, so spricht man von einer Autohyponymie.

Im Deutschen gibt es mehrere Möglichkeiten bei personenbezogenen Referenzausdrücken, das jeweilige Geschlecht der betreffenden Person zu markieren. Zwei dieser Möglichkeiten sind lexikalische Geschlechtsspezifikationen (attributive und lexeminhärente), zwei fallen in den grammatischen Bereich (Differentialgenus (das Geschlecht wird durch vorhergehenden Artikel bestimmt) und Movierung (ein Begriff wird von einem gegengeschlechtlichen Begriff mittels Suffix abgeleitet) [Brinkmann 1990, s. 143].

Die eine Form der lexikalischen Geschlechtskennzeichnung ist eine Attribuierung, wobei eingeschlechtsneutrales oder -abstrahierendes Nomen durch ein geschlechtsmarkierendes Adjektiv modifiziert wird. Im Deutschen stehen hierfür die beiden Adjektive weiblich und männlich zur Verfügung, die sich selbst aus Personenbezeichnungen ableiten, welche das Geschlecht der Bezugsperson lexeminhärent mit sich führen [Hellinger 1990, s. 69].

Attribute werden im allgemeinen dazu gebraucht, die Substantive, denen sie zugeordnet sind, näher zu bestimmen. Dadurch wird Sexus der betreffenden Person oder Personengruppe besonders hervorgehoben und/oder als Ausnahme der Regel betont. So sind z.B. die Krankenschwester oder die Zugefrau mit dem semantischen Merkmal (weiblich) und der Ingenieur oder Bundespräsident mit dem semantischen Merkmal (männlich) markiert.

Im Deutschen gibt es neutrale Formen, das sind solche Lexeme, bei denen das Genus gleichbleibt bei der Referenz auf Personen beiderlei Geschlechts, d.h., sie weisen keine paarweise lexeminhärente Geschlechtsspezifikation auf wie z.B. *Frau / Mann, Tochter / Sohn, Page / Zofe*. Sie haben kein Differentialgenus, und sie lassen eine Motion nicht zu [Pusch 1991, s. 50]. Zu diesen geschlechtsneutralen Personenbezeichnungen gehören Wörter aller drei Genera, die in der folgenden Liste dargestellt sind:

	<i>Maskulina</i>	<i>Feminina</i>	<i>Neutra</i>
<i>Idiosynkrasien</i>	Gast, Mensch, Gnom, Waldschrott, Geist, Lump, Schuft, Idiot, Depp, Fex, Unhold	Figur, Person, Hilfe, Waise	Geschöpf, Kind, (Lebe-)Wesen, Mitglied, Opfer, Aß, Gfrast
<i>Substantive auf -el</i>	Kumpel, Wichtel, Trottel, Dodel	Geisel	Mündel
<i>Kurzwörter</i>	Rasta, Profi, Juso, Nazi, Dink		
<i>Nicht integrierte Fremdwörter</i>	Star, Fan, Single, Pygmäe, Eskimo, Junkie, Teenager		Baby, Individuum
<i>Exozentrische Komposita</i>	Vormund, Beistand, Trotzkopf, Geizkragen	Rothaut, Schnappsdrössel	Oberhaupt, Bleichgesicht
<i>Komposita</i>		mit „-hilfe“, „-kraft“ Küchenhilfe, Verkaufskraft	
<i>Derivate</i>	auf „-ling“, „-bold“, „-erich“, „-ian“ Lehrling, Fremdling, Raufbold, Wüterich, Blödian	auf „-e“ Wache, Streife	
<i>Abstrakta</i>		auf „-heit“, „-keit“, „-ung“ Hoheit, Persönlichkeit, Bedienung, Betreuung, Begleitung	

Zu den neutralen Formen können auch die Kollektiva gezählt werden, die keine Individuen bezeichnen, sondern eine Vielheit, z.B. *Bevölkerung, Familie, Geschwister, Leute, Rat, Volk*, Wörter mit dem Suffix *-schaft*.

Neben der lexikalisch-morphologischen Klassifikation der neutralen Nomen unterscheiden die Wissenschaftler zusätzlich das soziale Geschlecht als semantisches Kriterium: welchem Geschlecht die prototypische Referentin bzw. der prototypische Referent zugeordnet wird. So stellen wir uns unter vielen maskulinen neutralen Ausdrücken sowie solche Lexemen, die Funktionen bezeichnen, traditionell Männern vorbehalten gewesen sind, einen Mann vor, z.B. *Profi, Zwerg, Vormund, Unhold, Wache, Oberhaupt*. Während assoziieren wir mit *Hilfe, Bedienung, Geschöpf* eher eine Frau.

Weibliche Personen werden weitaus öfter zusätzlich markiert als männlich, und zwar aus folgenden Gründe:

1. Da der prototypische Mensch männlich ist, werden auch neutralen Personenbezeichnungen in erster Linie männlich gedacht.

2. Die Personenbezeichnungen stellen jene Kategorie der deutschen Substantive, bei der Genus und Sexus bis auf wenige Ausnahmen übereinstimmen.

Die spezielle Kennzeichnung des weiblichen Sexus mit Hilfe der Attribuierung wird vor allem bei Berufsbezeichnungen angewendet, die eine in der Gesellschaft als für Frauen unüblich geltende Tätigkeit benennen, sodass in diesen Fällen auch die Motion ungewohnt klingt, z.B. *weiblicher Diktator*; *weiblicher Notar*; *weiblicher Sanitäter*; *weiblicher Soldat* [Hellinger 1990, s. 85; Pusch 199, s. 101].

Obwohl das generische Maskulinum als eine Form gilt, die sich auf beide Geschlechter gleich bezieht, blockiert doch sein enger Kontakt mit der rein maskulinen Bedeutung einen ausgewogenen Gebrauch, was durch die einseitige Verwendung des weiblichen geschlechtsmarkierenden Adjektivs bestätigt wird. Hellinger behauptet, dass die Verbindung von „männlich+Maskulinum“ nur dann akzeptabel ist, wenn sie in Opposition zu „weiblich+Maskulinum“ auftritt, z.B. männliche und weibliche Ingenieure. Die erste Verknüpfung wird als Überspezifizierung empfunden, als unnötige Wiederholung derselben Bedeutung in einem Kontext, in dem es nicht auf besondere Emphase des Geschlechts ankommt, während „weiblich+Maskulinum“ gebräuchlich ist.

Also, die Gegebenheit der deutschen Sprache stellen sich also der Gestalt dar, dass sich sowohl die meisten neutralen Wörter, inklusive Kollektiva, als auch die generische Maskulina in erster Linie auf Referenten männlichen Geschlechts beziehen. Dadurch entsteht in der Sprache ein Bild des sozialen Zusammenlebens, in dem der männliche Handelnde allgegenwärtig ist, die weibliche Handelnde hingegen nur gelegentlich erscheint: der Mann gilt als Norm in der Sprache, die Frau als speziell markierte bzw. zu markierende Ausnahme.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Brinkmann to Boxten, Eva (1990) *Der allgemeine Mensch ist männlich. Frauen wehren sich gegen ihr Dasein als Außenseiterinnen in der Sprache*. [In:] Sprachdienst 34, Nr. 5, s. 141–148.
2. Hausherr-Mälzer, Michael (1990) *Die Sprache der Patriarchats. Sprache als Abbild und Werkzeug der Männergesellschaft*. Frankfurt a.M. u. a.: Peter Lang Europäische Hochschulschriften. Reihe 21, Nr. 89, s.109.
3. Hellinger, Marlis (1990) *Kontrastive feministische Linguistik. Mechanismen sprachlicher Diskriminierung im Englischen und Deutschen*. Ismaning: Hueber. s.92–99.
4. Hellinger, Marlis (1980) *Zum Gebrauch weiblicher Berufsbezeichnungen im Deutschen. Variabilität als Ausdruck außersprachlicher Machtstrukturen*. [In:] LBer 69, s. 37–58.
5. Pusch, Luise F. (1990) *Das Deutsche als Männersprache*. Aufsätze und Glosse zur feministischen Linguistik. Frankfurt a. M. S.50.

УДК: 811.111(081)

Ганна Кришталюк
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
англійської мови Кам'янець-Подільського національного
університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
email: akryshkaliuk@gmail.com
ORCID:0000-0002-0904-4320

ВЕРБАЛЬНЕ ГІПЕРТЕКСТОВЕ КОНСТРУЮВАННЯ МЕДІА-ПОДІЙ У СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття є спробою встановити когнітивно-комунікативні особливості вербального гіпертекстового конструювання медіа-подій в сучасному британському газетному дискурсі. Матеріалом вивчення слугували паперові газети *The Daily Telegraph* і *The Daily Mail* та електронні *The Telegraph* і *The Mail Online*. Результати дослідження отримано застосуванням методики когнітивно-когнітивного аналізу газетного дискурсу, що базується на ментальних операціях і образ-схемах. Встановлено, що вербальна репрезентація медіа-подій у паперових і електронних британських газетах відрізняється на рівні заголовка, секції та сторінки.

Ключові слова: гіпертекстове конструювання, медіа-подія, британський газетний дискурс, ментальні операції, образ-схеми.

Hanna Kryshchaliuk. Verbal hypertext construction of media events in contemporary British newspaper discourse.

The applied in the paper communicative-cognitive analysis based on image schemas and mental operations has allowed to find out the peculiarities of verbal hypertext construction of media events in the contemporary British newspaper discourse. The data for the investigation was taken from paper editions the Daily Telegraph, the Daily Mail and electronic formats the Telegraph and the Mail Online. Nowadays the electronic newspaper format takes the upper hand making the investigation necessary. The differences in media event representation can already be observed in the newspaper names, which are introductive hypertextual components. Unlike paper edition the Daily Telegraph, the electronic edition the Telegraph gives relatively unlimited access to the constructed events regardless of circadian rhythms.

Verbal hypertext event construction is realized in the usage of newspaper names, sections, headlines, inscriptions and texts for conveying information in the newspaper discourse. Cognitively speaking, verbal hypertext event representation is realized with the help of mental operations generality-specificity. The Front pages of electronic editions are distinguished by announcing a great number of different events in the form of headlines. Meanwhile, bigger than headlines texts are lacking. The paper edition the Daily Telegraph constructs verbal component both with headlines, names of sections and texts which prevail. In the paper edition the Daily Mail headlines prevail. Consequently, the former edition appeals to details given in the text, while the latter edition offers more general representation of media events.

Comparison of electronic editions showed that the verbal component is more concise in the Telegraph and brighter, diverse and extensive in the Mail Online. The Front pages of the Telegraph construct the verbal component with short headlines announcing media events. In the Mail Online the verbal component is extensive and includes a headline and a main text fragment, specifying the headline in terms of a source and goal of an action, number of actions, etc. The main differences in media event construction can be traced in the topological configuration of verbal components. Electronic editions clearly represent names of sections with initial announcement of events from LEFT to RIGHT. A Front page of a broadsheet newspaper the Daily Telegraph has fewer names of sections, ten from LEFT to RIGHT, while a tabloid the Mail Online includes two rows of names of sections, twelve in each one.

Key words: *hypertext construction, media event, British newspaper discourse, mental operations, image schemas.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки знаменується, з одного боку, зростанням ролі інформації та комунікації, а з іншого, новими проблемами, пов'язаними з вибором, доступністю та структуруванням інформації [Rouet 1996, p. 3], а також з технічними можливостями здійснення спілкування. Одним з форматів, який створює структурований доступ до осмислення інформації, є подія [Handbook 2005, p. 133]. Газетний дискурс здійснює первинне конструювання та інтерпретацію медіа-подій – когнітивно-дискурсивних конструктів, які акумулюють те, що відбувається в певних просторово-часових межах і є результатом концептуалізації та категоризації необроблених реальних подій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Газетний дискурс представлений гіпертекстом, який є дієвим інструментом конструювання і реконструювання дійсності учасниками спілкування [Кришталюк 2017, с. 279]. У загальному гіпертекст визначаємо як систему зберігання текстів та образів, що дозволяє встановлювати зв'язки з іншими подібними текстами й образами [Hypertext 2009, p. 151]. Міждисциплінарне зацікавлення гіпертекстом і подією, яка є стимулом і носієм нової інформації, визначає актуальність цієї розвідки. Поряд з тим, **актуальність** зростає з розвитком когнітивно-комунікативної парадигми, яка дає можливість дослідити гіпертекстове конструювання подій в британському газетному дискурсі із застосуванням ментальних структур і операцій.

Мета розвідки полягає у встановленні когнітивно-комунікативних особливостей вербального гіпертекстового конструювання медіа подій в сучасному британському газетному дискурсі.

Необхідність виконаного дослідження покликана домінуванням електронного формату газети [Асмус 2005; Ключкова 2009; Sengun 2013] та зумовленою цим якісно новою репрезентацією медіа-подій. Паперовий і електронний формати репрезентують медіа-події вербально й невербально, проте здійснюють це по-різному.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вербальна гіпертекстова репрезентація подій полягає у використанні словесних засобів як-то назв газет, секцій, заголовків, підзаголовків, підписів і текстів для передачі інформації на перших сторінках англійських електронних видань. Вербальна гіпертекстова репрезентація подій ґрунтується на ментальних операціях узагальнення-деталізація.

Порівняння назв паперових і електронних газет *The Daily Telegraph – The Telegraph, The Daily Mail – The Mail Online* свідчить про їхню різноспрямовану зміну. Назва електронного видання *The Telegraph* з'явилася

шляхом усічення атрибутивного складника *Daily*, що призвело до усунення показника щоденного ритму видання газети і узагальненого, нейтрального її сприйняття. Назва таблоїда *The Mail Online* свідчить не лише про усунення показника щоденного ритму видання газети *Daily*, але й про появу адвербіального локалізатора *Online*, що уточнює назву за сферою творення та існування газети.

В електронних виданнях ЗЛІВА-НАПРАВО подаються назви секцій, які забезпечують первинне анонсування події. На першій сторінці електронної газети *The Telegraph* первинне анонсування подій здійснюється в назвах щонайменше десяти секцій: *PREMIUM NEWS POLITICS SPORT BUSINESS MONEY OPINION LIFESTYLE CULTURE TRAVEL TECH&SCIENCE*. На відміну від якісного видання *The Telegraph*, популярне видання *The Mail Online* подає по дванадцять назв секцій на двох рівнях. Перший рівень містить такі назви секцій як *Home News US Sport TV&Showbiz Australia Femail Health Science Money Video Travel Fashion Finder*. Другий рівень представлений такими назвами секцій як *Latest Headlines World News You mag Event Books Promos Rewards Mail Shop Property Motoring Columnists Discounts*. Порівняння назв секцій на обох рівнях свідчить про те, що перший рівень спрямований на задоволення міжнародного (*US, Australia*), національного (*Home News*) та соціального інтересу читача. Соціальний інтерес деталізується гендерним (*Female, Fashion Finder*), фізичним (*Sport*), науковим (*Science*), економічним (*Money*) і розважальним (*TV & Showbiz, Video, Travel*) різновидами. Представлення подій на ВЕРХНЬОМУ рівні ґрунтується на ментальній операції узагальнення, оскільки апелює до колективних інтересів, а на НИЖНЬОМУ рівні події осмислюються конкретно й апелюють до особистих, індивідуальних інтересів читачів. Для прикладу секції *Books, Mail Shop, Columnists* передбачають вибір окремим користувачем сайту певної книги, продукту або статті автора залежно від власних потреб і поглядів.

ЗВЕРХУ-ВНИЗ відбувається певна деталізація зазначених секцій, їхнє розгортання, що супроводжується розширенням меж поля зору. ЗВЕРХУ ВНИЗ секції деталізуються в тій самій послідовності, що й розташовуються ЗЛІВА НАПРАВО. Так, *The Telegraph* спочатку деталізує секцію *PREMIUM* заголовками, наприклад, *BREXIT delayed until 2021 as PM commits UK to two-year transition period*, що можуть супроводжуватися одним або кількома підзаголовками: *May speaks of 'new era' with Europe in Florence speech. Eurosceptics attack PM for leaving Britain 'bound' to Brussels. PM wants to keep Single Market access in transition*. У секції *PREMIUM* заголовки можуть бути без супроводу імені та прізвища автора або супроводжуватися ними, наприклад, *The four negotiating ploys Teresa May used to try and break the deadlock NEIL CLOTHIER*.

Трапляються електронні видання *The Telegraph*, в яких секції ЗВЕРХУ ВНИЗ розгортаються в іншій послідовності ніж ЗЛІВА НАПРАВО. У ході всього вертикального розгортання сторінки зберігається зуження поля зору по ширині, що обмежується двома-чотирма колонками. Після першої секції часто трапляється шоста секція *OPINION*, за нею слідує друга секція *NEWS*, далі послідовно розташовуються секції *SPORT, BUSINESS*, потім знову спостерігаємо порушення послідовності з переходом до секцій *TRAVEL, CULTURE*, наступними виступають додаткові секції *GALLERIES, FASHION, HEALTH and FITNESS, FOOD and DRINK* та інші.

На першій сторінці електронних видань відбувається лише анонсування великої кількості різноманітних подій у формі заголовків за відсутності звичних для газети текстових повідомлень.

У секції *PREMIUM*, яка розташовується ВВЕРХУ ЗЛІВА до ЦЕНТРУ, репрезентуються серйозні політико-соціальні зовнішні та внутрішні події за допомогою таких висловлень як прогностичні, напр., *German elections 2017 Exit poll predicts victory for Angela Merkel and major gains for AfD* (*The Telegraph*, 24.09.2017, 7:20 pm), директивні, напр., *Donald Trump calls for NFL boycott as players at Wembley stage biggest kneel protest yet* (*The Telegraph*, 24.09.2017, 2:50 pm), попереджувальні, напр., *Donald Trump warns Kim Jong-un 'won't be around much longer'* (*The Telegraph*, 24.09.2017, 3:26 pm) та пояснювальні, напр., *The new brain drain Why British students turn to Ivy League institutions instead of UK universities* (*The Telegraph*, 24.09.2017, 7:00 am).

У подібній формі репрезентуються події в інших секціях, однак вони вважаються менш важливими на момент оголошення, про що свідчить їхнє розташування ближче до нижніх координат електронної сторінки, напр., *End of the postcard as country's oldest publisher closes due to rise of selfies* (*The Telegraph*, 24.09.2017, 5:36 pm). У наведеному заголовку анонсується подія припинення індустрії листівок в країні.

Порівняння вербального складника репрезентації подій в *The Telegraph* і *The Mail Online* свідчить, що він є більш стислий і стриманий у якісній газеті та більш розгорнутий і яскраво-бурхливий в популярній газеті. На першій сторінці *The Telegraph* основними репрезентантами вербального складника є короткі заголовки, які анонсують подію, напр., *World's second youngest billionaire and Norway's richest woman is fined & 23,000 for drunk driving* (*The Telegraph*, 17.11.2017, 10:40 pm). Наведений заголовок базується на смисловій схемі наслідок (*World's second youngest billionaire and Norway's richest woman is fined & 23,000*) – причина (*for drunk driving*) та обмежується інформацією про ціль дії (*World's second youngest billionaire and Norway's richest woman*), наслідкову (*is fined & 23,000*) та причинову дії (*for drunk driving*).

Вербальний складник у *The Mail Online* є розгорнутим і складається з заголовка та фрагменту основного тексту, який деталізує заголовок. Наприклад, подія про порятунок британського дослідника вербально представлена заголовком *Rescued! Mail reporter flies in a helicopter to save malaria-hit British explorer from the jungle as he is caught between warring tribes* і вступом до основного тексту новин, що одночасно пояснює фото: *British explorer Benedict Allen (pictured) who vanished in Papua New Guinea has apologised for worrying his family and friends after he was rescued alive and in 'high spirits'* (The Mail Online, 18.11.2017). Наведені заголовок і вступ є багатокомпонентними за змістом. Заголовок вміщує результат дії 1 та стан її об'єкта (*Rescued!*), суб'єкта (*Mail reporter*), дію 2 (*flies*), вмістилище для суб'єкта та дії 2 (*in a helicopter*), дію-мету 3 (*to save*), вмістилище для дії-мети 3 (*from the jungle*), об'єкта (*malaria-hit British explorer*), дію 4 (*is caught*), дію 5 (*warring tribes*). Вступ повідомляє про джерело дії (*British explorer Benedict Allen (pictured)*), дію 1 (*vanished*), вмістилище для дії 1 (*Papua New Guinea*), дію 2 (*has apologised*), дію 3 (*worrying*), ціль дії 3 (*his family and friends*), ціль дії 4 (*he*), дію 4 (*was rescued*), фізичний та емоційний стан суб'єкта та об'єкта дій (*alive and in 'high spirits'*).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, когнітивно-комунікативне дослідження вербальної репрезентації медіа-події в британському дискурсі доводить, що вербальний складник таблоїда *The Mail Online* деталізує подію з першої шпальти, а якісне видання *The Telegraph* подає стисло й узагальнену репрезентацію події на першій шпальті. Перспективами подальших досліджень є подальше когнітивно-комунікативне вивчення репрезентації подій в англomовному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмус Н. Г. (2005). *Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства* : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Челябинский гос. ун-т. Челябинск, 266 с.
2. Клочкова Е. С. (2009). *Лингвопрагматические особенности электронного гипертекста на немецком языке* : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Самарский государственный педагогический университет. Самара, 180 с.
3. Кришталюк Г. А. (2017). Друкований та електронний британський газетний гіпертекст: зіставне комунікативно-когнітивне дослідження. [У:] *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. Філологічні науки*. Вип. 45. С. 279–283.
4. *Handbook of Categorization in Cognitive Science*. (2005). Henry Cohen, Claire Lefebvre. Amsterdam : Elsevier, 371 p.
5. Hypertext. (2009). [In:] *Dictionary of Media and Communications*. Ed. M. Danesi. Armork, N.Y., London : M. E. Sharpe, p. 151–152.
6. Rouet J. F., Levonen J. J. (1996). An introduction to Hypertext and Cognition. [In:] *Hypertext and Cognition*. Eds. Rouet J. F., Levonen J. J., Dillon A., Spiro R. J. New York and London : Routledge, p. 3–8.
7. Sengun S. (2013). Cybertexts, hypertexts and interactive narrative: why shan't the prodigal children overthrow their forefathers. [In:] *LIT FICTION'13 Conference Proceedings "Innovation, difference, irregularity"*. Istanbul : Mimar Sinan University Press, p. 58–66.

УДК 811.111'42

Тетяна Петрова
кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: tetyana.petrova@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-2607-2152

ІМПЛІЦИТНІ ЗНАЧЕННЯ РИТОРИЧНИХ ЗАПИТАНЬ

У статті досліджуються риторичні питання з точки зору їхнього внутрішнього наповнення із безпосереднім врахуванням їхньої формальної організації. Сама назва цього лінгвістичного явища вказує на посилення до науки риторики як мистецтва про способи переконання та впливу на аудиторію. Таким чином, від звичайних запитань риторичні запитання відрізняються тим, що, з одного боку, в них відсутня сема інтерогативності, що часто передбачає відсутність на них відповіді, а, з іншого, вони містять характерні приховані ознаки певного впливу, переконання та емоційної виразності.

Ключові слова: риторичне запитання, експліцитне вираження, імпліцитне вираження, смислова структура, формальна структура.

Petrova Tetyana. Implicit aspects of rhetorical questions.

This paper is concerned with the use of rhetorical questions as a peculiar phenomenon of linguistics. The aim of this article is to analyse the formal and semantic organization of rhetorical questions containing the implicit communicative intentions. The formal structure and lexico-grammatical arrangement of these units in most cases coincide with the common questions. The attribute rhetorical in their name suggests the direct relevance to the ancient science meaning the art of effective argumentation with the view to influencing opinion. Systematic and scientific rhetoric was championed by Aristotle and later by Quintillian and Cicero. The Greeks also were renowned for their art of public speaking, especially in the area of politics and legislation as some students were made to memorize their speeches and deliver these speeches in court. Later it laid the foundation for elegant, sophisticated and polished format of expressing.

Thus, a rhetorical question by its formal structure is the same as any other question, but which, usually, is not designed or is not expected to elicit an answer. The main difference, however, is that this unit is semantically or functionally a statement or claim because the writer is ready to tell his audience the answer, which is either already known, or nobody, not even the writer, knows the answer. This means that getting an answer to such a question is the desire of every reader/listener. It could be also used to wrap-up discourse in a conclusible statement based on previous discussions or facts presented.

Rhetorical questions appear in both written and spoken language, therefore, it follows that they serve different explicit and implicit functions, which include: 1) grammatical function, that is found in thematic focusing or referential prominence in a text including word order, passive construction, cleft and relative constructions, negation; 2) stylistic functions, as it may provide a variety in writing style and create a break from the conventional writing format; 3) rhetorical (persuasive) functions, where they are used basically to charge emotions, to express strong feelings, or even change an opinion, stimulate arguments by presenting issues, sometimes directly to the audience.

Key words: rhetorical question, explicit expression, implicit expression, formal structure, semantic structure.

Останнім часом в лінгвістичних дослідженнях спостерігається зростання інтересу до змістового аспекту мови, до взаємозв'язку смислової структури з її зовнішньою реалізацією, і, зокрема, до вивчення конструкцій з імпліцитним значенням.

Мета цієї статті – розглянути внутрішній зміст і специфіку формальної організації риторичних запитань, що містять в собі імпліцитне вираження різного типу.

Риторичне запитання в англістиці згадується ще в працях О. Єсперсена і Дж. Керма. Перший відносить його до непрямого заперечення, під яким розуміє вираження імпліцитного заперечення або ствердження питальним реченням [Jespersen 1917]. У трактуванні Дж. Керма риторичне запитання виражає ідею емпатичного протилежного ствердження [Curme 1931]. Пізніше до них звертаються і описують у своїх працях Дж. Каддон та М. Хелідей [Cuddon 1979; Halliday 1973].

Як відомо, за трьома видами судження (констатація, запитання, спонування) в мові закріплено формально-граматичні типи речень (розповідне, питальне, спонукальне), для яких «поряд із специфікою логічного змісту властиві особливі структурні характеристики і специфічна інтонаційна оформленість. За лексико-граматичним формальним вираженням риторичні питання не відрізняються від звичайних запитань. Головна різниця полягає в тому, що за своїм внутрішнім семантичним наповненням вони є певними твердженнями або смисловими авторськими інтенціями, іншими словами, це питання, що не потребують прямої відповіді. Ця відповідь або вже відома читачу без вербального вираження, або її не існує взагалі. Вона може бути також представлена як фраза-підсумок, що базується на попередніх умовисновках та фактах, наприклад: *What else can I say?*, що має на увазі, що вже все сказано, і більше немає що додати.

Таким чином, з позицій логіки риторичне запитання може бути наближене до емоційно забарвленого судження. На думку Дж. Керма, воно виступає у комбінації 'категоричне судження плюс оклик' [Curme 1931, с. 14]. Для більшості граматичних форм властива потенціальна багатозначність і поліфункціональність. Так, смисл питального речення *What could I do?*, взятого поза контекстом, ізольовано, є незрозумілим. Його можна сприймати як звичайне запитання і як запитання риторичне. У цьому випадку смислорозрізнавальну функцію виконає інтонація, що має властивість надавати висловленню значення від множинності варіантів до заперечення будь-якої можливості. Таким чином, у мовленні багатозначність зникає, контекст експліціює смисл висловлення за допомогою дистрибутивних якостей (здебільшого риторичне запитання перебуває в залежній позиції), насиченістю лексико-граматичного складу, розгорнутими характеристиками дій тощо. Внаслідок цього зменшується можливість функціонування висловлення як запитання.

Врешті-решт можна говорити і про подвійну нейтралізацію в риторичному запитанні, а саме про випадки, коли імпліцитним запереченням нейтралізуються опозиції «запитання-повідомлення» і «ствердження-

заперечення», що породжує відповідне значення розповідно-заперечного речення: *Why should I go there? = I shall not go there.*

Як свідчать дослідження, імпліцитний характер в багатьох випадках є загальною властивістю риторичних запитань, і їхні структурні характеристики не впливають на цю здатність. Для прикладу, серед двоскладних речень, що повністю оформлені граматично, найбільш поширеним є займенниковий підтип, в якому займенникове значення питального слова і значення лексичного складу послаблено, значення питальності втрачено, а порядок слів не відіграє ніякої ролі:

- (1) *Who shall compel love?*
- (2) *Do I make myself clear?*
- (3) *Where do you think you are going?*
- (4) *After the storm, what happens?*

У розмовній мові часто трапляються еліптичні риторичні запитання:

(5) *One of the more bizarre episodes of the period was the widely publicised flogging of Minere Amakiri, a reporter... His crime?* [Orwell 1986]

У такому випадку формальна неповнота не призводить до смислової дефективності і не впливає на імпліцитний характер конструкції, оскільки експліцитний варіант передбачає семантичну закінченість на основі контексту.

У іншому незайменниковому підтипі відзначається суперечність між внутрішніми зв'язками, що має вираження в опорі лексики граматичній структурі:

- (6) *How daring can criminals be?*
- (7) *When will fuel scarcity end?* [Stone 1987]

У риторичних запитаннях, що містять ідіоматичний чи алюзивний компонент, нейтралізація опозиції між стверджувальною і заперечною формами супроводжується появою семи емоційно-експресивного характеру в семантичній структурі самого висловлювання:

- (8) *What business is that of yours?*
- (9) *Who cares? (I don't care).*
- (4) *After the storm, what happens?*
- (10) *Do you think I have come to give peace on earth?*

У більшості випадків значення імпліцитного емоційно-експресивного заперечення (несумісність двох протилежних значень або непогодженість з думкою співрозмовника) уточнюються подальшими репліками чи контекстом.

Таким чином, імпліцитний характер риторичних запитань демонструє відображення асиметрії між формою і змістом, між категоріями мови і формами мислення. Прагнення мови до відновлення порушеної асиметрії виявляється у використанні нею не тільки лінгвістичних, а й паралінгвістичних засобів для вираження адекватного змісту. Процес мовного спілкування відбувається в оточенні, що має багато факторів, важливих для змісту самої комунікації, де вербальна комунікація комбінується з надвербальними засобами, що будують в комплексі опору для однозначного розуміння імпліцитного висловлення та компенсують формальну невираженість значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Asher, R. E., Simpson, J. M. Y. (1994). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford, 5644 p.
2. Crystal, D., Davy, D. (1969). *Investigating English Style*. London, 264 p.
3. Cuddon, J. (1979). *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. London: 1032 p.
4. Curme, G.A. (1931). *A Grammar of the English Language. Syntax*. Boston, 370 p.
5. Jespersen, O. (1917). *Negation in English and Other Languages*. Kobenhavn, 166 p.
6. Halliday, M. A. K. (1973). *Explorations in the Functions of Language*. London, 140 p.
7. Halliday, M. A. K. (1994). *An Introduction to Functional Grammar* (Revised ed). London, 790 p.
8. Orwell, G. (1986). *Politics and the English Language*. Retrieved 20 May 2008 from <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/orwelk46.htm>.
9. Stone, G. (1987). *Examining Newspapers: What Research Reveals about America's Newspapers*. Newbury, CA., 150 p.

Ірина Свідер
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: ira.svider@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1200-4215

ЕМОТИВНІ КОНЦЕПТИ У ТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ КАЗКИ

У статті розглядаються основні емотивні концепти в англійській фольклорній казці. Звертається увага на особливості відображення емоцій з позицій когнітивної лінгвістики, розкривається поняття емотивної номінації та досліджуються основні лінгвістичні засоби репрезентації емотивних концептів «нещастя» та «радість» у дитячому англomовному казковому дискурсі.

Ключові слова: емотивний, концепт, номінація, когнітивістика, фольклорна казка.

В статье рассматриваются основные эмотивные концепты в английской фольклорной сказке. Обращается внимание на особенности отражения эмоций с позиций когнитивной лингвистики, раскрывается понятие эмотивной номинации и исследуются основные лингвистические средства репрезентации эмотивных концептов «несчастье» и «радость» в детском англоязычном сказочном дискурсе.

Ключевые слова: эмотивный, концепт, номинация, когнитивистика, фольклорная сказка.

Iryna Svider, Emotional concepts in the text of English folk tale

The article deals with the basic emotional concepts in English folk tale. Attention is paid to the peculiarities of the display of emotions in terms of cognitive linguistics, the concept of emotional nomination is revealed, and the main linguistic means of representing emotional concepts of «unhappiness» and «joy» in English fairytale discourse are examined.

Despite the researchers' scrutiny of the fairy tale, many of the characteristic features of the English folk tale, including its vocabulary, syntax, pragmatics and, in general, the conceptual world of the fairy tale, have not been adequately covered. This fact elucidates the choice of English folklore as the object of our study. The relevance of the topic of the article is determined due to the increased interest of linguists in the study of fairy-tale discourse with insufficient study of the material and is defined by the use of a cognitive approach to the study of the English folk tale in terms of reflecting in it the concept of kindness represented in people's mind.

The objectives of our work is to analyze the basic emotional concepts and the means of their expression in the text of English folklore.

Focusing on the study of linguistic and stylistic features of a folk tale from the standpoint of a conceptual approach requires the identification of the conceptual content of the text of the fairy tale. It is known that the basic concepts of the fairy tale are the emotional concepts of «good» and «evil». We will examine the main linguistic means of representing the emotional concepts of «unhappiness» and «joy» in children's English-speaking fairytale discourse.

The manifestation of the conservatism of emotional speech in folk tales is the widespread use of typical emotional phrases, representative for different states, which seem to be fixed by different emotions, as well as the widespread use of epithets, metaphors, hyperbole, comparisons, exclamations, exclamation points in the presentation of emotional situations of unhappiness and joy.

Text portraits of emotional concepts in a folk tale have certain features that reflect the specificity of the emotional fragment of the linguistic picture of the world of folk text, such as the absurdity of experiencing certain emotions, fantastic chronotope, «chain reaction» to emotional state, excessive commenting on emotional states and feelings.

Keywords: emotional, concept, nomination, cognitive linguistics, folk tale.

Когнітивна лінгвістика вивчає мову як загальний когнітивний механізм. В першу чергу науковці фокусуються на системному описі та поясненні механізмів використання мови, а також встановленні принципів функціонування цих механізмів. Когнітивізм досліджується як дослідниками національних шкіл, так і окремими вченими, серед яких варто виділити О. Кубрякову, Ю. Караулова, В. Петрова, К. Рахіліну, Ю. Степанова, Й. Стерніна, Р. Фрумкіну, Ч. Філлмора, Дж. Лакоффа, Е. Рош та ін. Концептуальна картина світу, у порівнянні з мовною, значно більша. Концепти відтворюють досвід як конкретної людини так і всього людства, виступаючи носіями культурної пам'яті народу. Концепти, як компоненти свідомості та досвіду, кодуються у словах. Мовний знак можна порівняти із кнопкою, яка «вмикає концепт в нашому пізнанні, активуючи його в цілому і «запускаючи» його в процес мислення» [Горелов 2004, с. 31].

Теоретичною основою дослідження мовних можливостей англійської народної казки послужили роботи в рамках вивчення структурного аспекту казок (А. Акіменко, М. Дьоміна, А. Кербс, В. Пропп, К. Леві-Стросс та ін.), а також лінгвістики казкового тексту (В. Алпатов, О. Тройский, О. Ласкавцева та ін.). Тим не менш, незважаючи на пильну увагу дослідників до казки, багато характерних ознак англійської народної казки, зокрема її лексика, синтактика, прагматика та й в цілому концептуальний світ казки, не отримали належного висвітлення. Цим пояснюється вибір англійської фольклорної казки в якості об'єкта нашого дослідження. Актуальність теми статті обумовлена підвищенням інтересом лінгвістів до вивчення казкового дискурсу при недостатній вивченості матеріалу та визначається використанням когнітивного підходу до вивчення англійської народної казки з точки зору відображення у ній поняття доброти, представленого у свідомості народу.

Мета роботи – проаналізувати основні емотивні концепти та засоби їх вираження у тексті англійської фольклорної казки.

У науковому світі емоції розуміються як одна з форм відображення, розуміння та оцінки об'єктивної дійсності, тобто емоції – це своєрідна форма пізнання та розуміння дійсності. У емоціях людина являється одночасно і об'єктом, і суб'єктом; емоції пов'язані з потребами, що базуються на ґрунті мотивів діяльності людини [Ізард 2008]. Вербальне вираження емоцій передбачає наявність у мові специфічної категорії емотивності, яка співвідноситься з психологічною категорією емоційності. Емотивність – це лінгвістична характеристика слова, речення, здатна здійснити емоціогенний ефект, викликати в мовної особистості відповідні емоції [Маслова 2008, с. 254].

А. Вежбицька наголошує, що у свідомості людини існує визначений набір базових концептуальних ознак емоційних явищ, які виступають класифікаційними ознаками концептів емоцій. Тобто, емоції являються універсальною складовою духовної культури, визначають менталітет нації та знаходять вираження у мові [Вежбицька 1996, с. 67].

Вивчення проблеми відображення емоцій у мовленні з позицій когнітивізму дозволяє говорити про концепти емоцій або емотивні концепти. Сучасні дослідники, зокрема В. Іващенко, вживають термін «концепти-емотиви», – розуміючи під цим образи як суб'єктивне переживання певних подій, емоціогенних ситуацій, причин їхнього виникнення, власне емоцій, що продукуються в таких ситуаціях, а також наслідків такого переживання [Іващенко 2004, с. 59].

Вірно зазначено, що «емотивний концепт є культурно зумовленим, складним структурно-змістовим утворенням, що вербалізується у мовній картині світу. Процес виокремлення емотивних концептів є складним, тому що поняття та характеристики емоційної концептосфери є нечіткими» [Малиненко 2013, с. 266]. Саме уявлення про полярність світу і ускладнює виокремлення чітких емоцій.

Звернення до вивчення лінгвостилістичних особливостей фольклорної казки з позицій концептуального підходу вимагає виявлення концептуального змісту тексту казки. Відомо, що основними концептами казки є емотивні концепти «добро» та «зло», які і формують основу концептуального змісту тексту казки. Сюжет казки будується на протистоянні цих базових емотивних концептів, які отримують своє лінгвістичне втілення у вигляді дій персонажів казки і виражаються лексичними засобами з позитивними або негативними конотаціями, нейтральними лексичними засобами, що отримують цю конотацію в контексті, а також різноманітними стилістичними засобами, що допомагають створити яскравий, багатий фарбами образ цих емотивних концептів [Брандаусова 2005, с. 129].

Концепти емоцій мають різний характер вербалізації: назва, опис, вираження. Номінація при аналізі емоційної концептосфери є найбільш інформативною, оскільки служить способом породження, розвитку й збереження смислів [Бутенко 2006, с. 10]. Емотивна номінація залежить від номінативних процесів, які базуються на мовних знаках первинної і вторинної номінації. Первинна номінація якраз і не виражає саму емоцію або її комплекси, вона лише ідентифікує та фіксує факт існування тієї чи іншої емоції. Тому звернення до фольклору і дає змогу реконструювати первісні образи назв базових негативних та позитивних емоцій.

Семантика тексту казки становить особливий інтерес у плані вивчення інформації в образах текстів цього жанру, що сприяє здобуттю нових механізмів об'єктивації знань про світ у мовних формах. Художні образи персонажів, представлені в текстах казок, є носіями концептуальної інформації. Текст казки є вербальним повідомленням, що передає предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну та оцінну інформацію [Ссипович 2006, с. 5].

Ми розглянемо основні лінгвістичні засоби репрезентації емотивних концептів «нещастя» та «радість» у дитячому англомовному казковому дискурсі.

Насамперед, відзначимо типові причини нещастя у англійській фольклорній казці. Це – бідність, нестача їжі та погані побутові умови, нерозділене кохання, бездітність, фізичні вади і т. п. Причина нещастя в казці «The Magic Ointment» описана таким чином: «Once upon a time there lived in the village of Netherwitton

a cottager and his wife whose greatest unhappiness was that they had no children» [EFT, с. 196]. Якщо герої нещасливі, то вони, відповідно, мають мріяти про щастя, тому часто для репрезентації концепту «нещастя» у казці простежується характерний зв'язок із концептом «мрія»: «Oh, if only we had a little boy to play here on the floor in front of the fire! I would carve him a crook too, and he would go to the hill with me when the days were fine» [EFT, с. 196].

Досить часто казкові герої плачуть, гірко та безутішно, сидячи десь біля вікна, дверей або сховавшись від людського ока у підвалі: «She sat by the window and cried». «She wept and she wailed, and at first the girl ran away and hid herself in the cellar ...» [EFT, с. 155]. У казці «Три дурня» (The Three Sillies) сюжетна лінія побудована на плачі усіх персонажів. Причина їх нещастя – уявні небезпеки. Дочка та її мати починають голосно ридати при думці про те, що на майбутню дитину дочки може впасти дерев'яний молоток, який висить у підвалі: «And with that she put down the candle she was carrying and seating herself on a cask began to cry. And she cried and cried and cried» [EFT, с. 104].

Особливістю репрезентації концепту «нещастя» у казці є фантастичний хронотоп. Нещастя триває довго (seven days and seven nights; on the very last day of the eleventh month; we have been baking for seven years; so they sey of through the forest, and journeyed, and journeyed, and journeyed, but never a house did they see) і, крім того, існують так звані «places of horror». Разом з тим часто концепт «нещастя» пов'язаний з особливим локусом (dark wood, tangled wood, high mountains, a dark and darksome glen, fearsome cliffs). Варто відзначити також і певні особливості репрезентації концепту «нещастя» в діалогічній мові. Нещасливі персонажі в казках, по-перше, ставлять собі та один одному риторичні питання – вигуки відчаю: «What shall we do? What shall we do?» [EFT, с. 136]. «Lawks a mercy, whatever is the matter?» [EFT, с. 104]. Їхні друзі підбадьорюють та втішають, запитуючи, чому вони плачуть: «Tatty, why do you weep?» [EFT, с. 133]. «Cheer up, cheer up!» [EFT, с. 137]. Ці питання і директивні мовленнєві акти також входять в текстовий портрет емотивного концепту «нещастя».

Досить цікавою, з точки дослідження концепту «радість», є казка «The Bogy Beast», де головна героїня розмовляє сама з собою. Тут реалізуються такі прагматичні цілі: 1) висловити внутрішню реакцію подиву та радості від несподіваної знахідки (Goodness me! Mercy me! Here's luck! Goody, goody, I feel that grand I do not know myself!); 2) висловити реакцію розчарування на несподівані перетворення із знахідкою (Well, I never! And me thinking ... And I mistaking...); 3) заспокоїти себе (But this is luck! Silver is far less trouble – easier to mind and not so easy stolen!). Далі за принципом кумулятивності реалізація цих емотивних установок повторюється із наростаючою силою, і в кінці розчарування змінюється настільки потужною радістю та прагненням заспокоїтися, що в письмовому варіанті казкового тексту підкреслюється графічно, а не лише за допомогою емфазі: (My Goodness! I do feel that uplifted – that GRAND! –).

Казка «The Bogy Beast» становить інтерес для дослідників як приклад варіативності вираження емотивних значень радості і почуттів подиву як в авторській мові, так і в мові персонажу. В авторській мові основними стратегіями є емотивна характеристика персонажа через опис рухів або дій, типових для цих емотивних станів (stood stock still, trotted, stared, rubbed her eyes, burst out laughing, chuckled, cried), а також вживання емфатичних окличних речень і комітативних елементів, які номінують емоційний стан, в якому перебуває казковий персонаж: «Now one summer evening, as she was trotting full of smiles as ever, along the high road to her hovel, what should she see but a big black pot lying in the ditch!» [EFT, с. 268]; «... She cried, fair amazed»; «She cried, full of smiles»; «And she saw nothing but a great lump of iron!»; «And lo! It was not a pot of gold at all!» [EFT, с. 274-275].

З точки зору виразності звертають на себе увагу порівняння, що підкреслюють інтенсивність почуття, яке описується: «So she went off again feeling as rich as rich ... » [EFT, с. 270]; «Wondering if she was standing on her head or her heels» [EFT, с. 269]. У мові персонажа переважають такі засоби репрезентації емоцій як вигуки (Goodness me! Mercy me! Lawks! Goody Goody! Well! I never! My goodness! Eh my!), експресивна номінація почуття (Here's luck! I do feel rich! I feel awful rich! I am in luck!), порівняльні конструкції, що підкреслюють силу почуття (I feel that grand I do not know myself; quite the luckiest body hereabouts). Основним виразним засобом при репрезентації емотивних ситуацій у казці «The Bogy Beast», як бачимо із наведених прикладів, є градація, наростання інтенсивності почуття в кожному наступному епізоді.

Типовим звуковим проявом емоційного стану радості та задоволення в казці є сміх героїв: «But Jack shook with laughter» [EFT, с. 79]. «The spectators greeted his efforts with roars of laughter» [EFT, с. 98]. «Then the young squire burst out a laughing and laughed till he was tired» [EFT, с. 106]. Сміх є невід'ємною деталлю концепта «радість», для якого характерне також використання різних способів зображення всезагальної радості: «There were great rejoicings over the wedding». «All was gladness» [EFT, с. 226]. «Of course, after that there was great rejoicing» [EFT, с. 192].

Отже, як бачимо, опис емоційного стану у фольклорній казці ніколи не є автономним. Емоційний стан, який описується у казці, завжди є або метою, або наслідком, або причиною дії, або характеристикою героїв. Проявом консерватизму емотивного мовлення в казках є широке вживання типових емотивних фраз, характерних для різних станів, які наче закріплені за різними емоціями, а також широке використання епітетів, метафор, гіпербол, порівнянь, вигуків, окличних речень при репрезентації емотивних ситуацій нещастя та радості.

Для казкових текстів характерні кумулятивність і градація інтенсивності емоційного стану героя, що знаходить вираження в особливостях варіативності уявлення емотивних ситуацій. Наявність специфічних інтенсифікаторів стану створює особливий казковий колорит. Текстові портрети емотивних концептів у казці володіють певними особливостями, які відображають специфіку емотивного фрагмента мовної картини світу фольклорного тексту, такі як абсурдність переживання тих чи інших емоцій, фантастичний хронотоп, «ланцюгова реакція» на емоційний стан, надмірне коментування емоційних станів та велика роль звукових проявів почуттів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брандаусова, А. В. (2005) Некоторые особенности литературной сказки в когнитивном аспекте. [В:] *Язык. Сознание. Коммуникация*. Вип. 29. Москва, с. 126–134.
2. Горелов, И. Н. и Седов, К. Ф. (2004) *Основы психолингвистики*. Москва, 320 с.
3. Бутенко, Е. Ю. (2006) *Концептуализация понятия "страх" в немецкой и русской лингвокультурах* : автореф. дис. на соискание учён. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 – Сравн.-ист., типол. и соп. языкознание. Тверь, 2006, 18 с.
4. Вежицкая, А. (1996) *Язык. Культура. Познание*. Москва, 411 с.
5. Єсипович, К. П. (2006) *Образ «чарівного» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект)* : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 – Романські мови. Київ, 20 с.
6. Изард, К. Э. (2008) *Психология эмоций*. Санкт-Петербург, 464 с.
7. Іващенко, В. Л. (2004) *Типологічна диференціація концептуальних структур як одиниць ментального простору*. [У:] *Мовознавство*. № 1, с. 54–61.
8. Малиненко, О. Є. (2013) *Принципи добору мовного матеріалу у дослідженні емотивних концептів-опозицій*. [У:] *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 4 (70). Філологічні науки, с. 263–267.
9. Маслова, В. А. (2008) *Когнитивная лингвистика*. Минск, 272 с.
10. *English Fairy Tales*. (1994) Finland, 408 p.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

EFT – English Fairy Tales. (1994) Finland, 408 p.

УДК 811.111'272

Антоніна Уманець
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: umanetsav@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7576-2956

SOME GLIMPSES ON ESP LEARNING AND TRANSLATION

Стаття розглядає значення міжпредметних зв'язків для здійснення профільної диференціації в навчанні ESP та проблеми адекватності перекладу ESP текстів, що враховують референтні текстові характеристики у мовах оригіналу та перекладу. Метою цієї статті є аналіз окремих аспектів, що відтворюють специфіку перекладу професійно-орієнтованих текстів.

Ключові слова: англійська мова професійного спрямування, міжпредметні зв'язки, адекватність перекладу, псевдосемантичні конструкції, мова оригіналу, мова перекладу.

Umanets Antonina. Some Glimpses on ESP Learning and Translation

The aim of this paper is to develop ideas on interdisciplinary application of English for Specific Purposes research which facilitates feedback and promotes relationships of English foreign language teaching disciplines. The highlighting of the basic tasks of ESP learning and translation (i.e. improving specific frameworks in different ESP spheres, integration and enhancing current communicative models and techniques for ESP learning and translation) constitutes primary research objectives.

The main objective for a translator is to eliminate hurdles which hamper adequate actualization of text concepts in a variety of aspects related to cultural identity or difference. The choice is viewed in terms of either content, structure of a language or its textual, interpersonal, experiential, logical metafunctions, which involve interference and transposition processes and specify plurilingual conceptual basis of ESP source and target texts.

The context gives a priority to the speaker or translator emphasizing verbalization of conceptual matters as a result of cognitive modeling mechanisms of two different languages. The actual use of language means reflects deterministic paradigm of traditional and modern trends involving recoding, monolingual understanding, situational conceptualization.

Associative-correlative and informative relations in source and target texts imply situational conceptualization as well as verbalizing different conceptual matters at the lingual and paralingual levels.

The ways of actualizing intertextual relations which characterize conceptual language basis of different language communities, their knowledge paradigms, historic and cultural processes influence the adequate translation.

We illustrated some ways of translating pseudocomparative structures used in ESP texts into Ukrainian, which proved the ideas that languages of source and target texts differ in ways of reflecting and reorganizing both conceptual matters and contextual interrelation of language constituents. Current tendencies of interdisciplinary application of ESP learning and translation underline the topicality of treating frameworks typical of different ESP fields, communicative models and techniques for ESP learning and translation.

Key words: *English for Specific Purposes, interdisciplinary relationships, adequacy of translation, a source language, a target language.*

There exist a great number of research works covering different aspects of translation theory and practice, but problems of adequate translation remain the most complicated not only in the field of translation, but in the theory of communication, linguistics, theory of information, contrastive typology, psycholinguistics, semiotics, sociolinguistics, etc. The topicality of the research is determined by modern tendencies, which envisage different aspects of translation theory and practice, and use results of contrastive or comparative studies of language signs.

The aim of the research is to develop some ideas on ESP learning and translation involving the results of studying allomorphic and isomorphic features of pseudocomparative structures.

Over the last years the importance of training ESP specialists and need to explore and evaluate second language acquisition theories have been put forward by many scientists [Bensafa 2017; Breznica 2017; Knezović 2016; Soliyeva 2017; Stojkovic 2015].

ESP was defined as an “approach” rather than a “product”, meaning that ESP does not necessarily involve any particular kind of language teaching material or methodology. Scholars point out fundamental functions of ESP.

Another point of view is that ESP is teaching English to the learners who have specific goals. These goals might be professional, academic, scientific etc.

Some scientists refer to ESP as the teaching of English for clearly utilitarian purposes. These specific purposes are the above-mentioned academic, professional or scientific ones that clearly depend on the learners’ needs.

A comprehensive approach to define ESP has been tried by identifying its absolute and variable characteristics. Scholars who adhere to this trend make a distinction between four absolute and two variable characteristics.

A rapid growth of English courses is aimed at specific disciplines. Current tendencies in ESP research involve interdisciplinary approaches to studies of career-specific language, and are integrated into a subject matter area which involves translation theory and practice and are actual to learners putting them into purposeful and creative environment.

Due to a great number of works covering different aspects of actualizing ESP text concepts in the process of translation, more in-depth research of structural, grammatical, semantic and pragmatic correlations of source and target ESP texts has been observed [Алексеева 2008; Бідненко 2014; Коломієць 2015; Максимов 2012; Матвіїшин 2013; Сопилюк 2010; Чередниченко 2007; Chuquet 2004].

The most widely accepted comparative structure in a target and source language is a triple one made up of an adjunct constituent characterized with the help of contrastive or comparative relationships with other referents; constituents which obtain some features producing a vivid explicit image, and explicitly or implicitly presented basis of comparison.

Pseudocomparative structures have grammatical meaning which differs much from that of comparative ones though they are formally alike. The next sample illustrates the translation of the pseudocomparative structure “as far back as” into Ukrainian used in the ESP texts, which is usually translated as “принаймні ще”, “ще у”, when it is used before dates, numbers, etc. For example:

References to service animals date at least as far back as the mid-16th century [<http://www.merriam-webster.com/dictionary/as/20far/20as> (дата звернення 25.10.2018)].

Про використання службових тварин йдеться мова, принаймні, ще у середині 16-го століття.

The structures “as + adj. / adv. + as possible” are usually translated with a help of a phrase, made up of the word “якомога” and an adverb or adjective in the comparative degree. For example:

Evidence suggests speech therapy is more effective if it's started as soon as possible [<https://www.speechandlanguagekids.com/the-speech-and-language-therapy-guide/>] (дата звернення 14.05.2019)].

Дані свідчать, що логопедія є більш ефективною, якщо вона застосовується якомога швидше.

Involve the person with dysarthria in conversations as much as possible [<http://www.guidedogs.org.uk/news/2017/march/guide-dog-has-given-ex-footballer-his-life-back#.WO0IYdSLTMo>] (дата звернення 12.02.2019)].

Залучайте осіб з дизартрією в розмовах якомога більше.

We treated samples of translation of the phrase “as well as” in English ESP texts into Ukrainian, which are mostly rendered into Ukrainian by “також”. For example:

I work primarily with children who have speech disorders and I have experience in the school setting as well as in private practice [<http://www.asha.org/public/speech/disorders/ChildSandL.htm>] (дата звернення 08.11.2018)].

Загалом, я працюю з дітьми, що мають мовні розлади, і маю досвід роботи в умовах школи, а також у приватній практиці.

There exist a number of reasons which help to estimate the correlation: semantic meaning and content of a message expressed by text fragments. The meaning of text structures can be reduced without deficiency of meaning (language redundancy) or extralingual reasons (communicative irrelevance of the author's and addressee's objectives).

The languages of source and target texts differ in ways of reflecting and reorganizing concepts of objective reality, contextual interrelation of elements of different language levels and complex of extralingual factors typical of every language.

The prospects for future research will cover the aspects of comparison heterogeneous and cognate language structures of source and target texts, and peculiarities of their translation.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева, И. С. (2008). *Введение в переводоведение*. Москва, 184 с.
2. Бідненко, Н. П. (2014). *Technical Translation*. Дніпропетровськ, 270 с.
3. Коломієць, Л. В. (2015). *Український художній переклад та перекладачі 1920-30-х років*. Вінниця, 360 с.
4. Максимов, С. Є. (2012). *Практичний курс перекладу (англійська та українська мови). – Теорія та практика перекладу, аналізу тексту*. Київ, 203 с.
5. Матвіїшин, О. М. (2013). Художній переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації [У:] *Сучасні дослідження з іноземної філології*. Ужгород, с. 232–237.
6. Сопилюк, Н. М. (2010). Переклад як особливий вид міжмовної та міжкультурної комунікації. [У:] *Філологічні трактати*. Суми, с. 199–203.
7. Чередниченко, О. І. (2007). *Про мову і переклад*. Київ, 248 с.
8. Bensafa, A. (2017). Functions of ESP : Criteria to Understand what Really Makes IT an Approach Not a Product. [In:] *Journal of Social Sciences*. Algeria, Vol. 3 (3), p. 175–179.
9. Breznica, A. P., Pilana, Z. and Pilana, F. (2017). Overview of English for Specific Purposes in a Technical High School “Lutfi Musiqi” in Vushtrri. [In:] *Journal of Educational and Social Research*. № 7 (2), p. 133–139.
10. Child Speech and Language. Access mode. URL: <http://www.asha.org/public/speech/disorders/ChildSandL.htm> (дата звернення 08.11.2018)
11. Chuquet, H. (2004). *Approche linguistique des problèmes de traduction anglais-français*. Paris, 451 p.
12. Definition of as far as. Access mode. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/as/20far/20as> (дата звернення 25.10.2018)
13. Guide dog has given ex-footballer his life back. Access mode. URL: <http://www.guidedogs.org.uk/news/2017/march/guide-dog-has-given-ex-footballer-his-life-back#.WO0IYdSLTMo> (дата звернення 12.02.2019)
14. Knezović, A. (2016). Rethinking the languages for Specific Purposes Syllabus in the 21st century : Topic-centered or skills-centered. [In:] *Engineering and Technology*. № 10, p. 117–132.
15. Soliyeva, M. A. (2017). Some Features of Effective Teaching Professionally Oriented Foreign Language. [В:] *Достижения науки и образования*, p. 96–97.
16. Speech and Language Therapy Guide eBook. Access mode. URL: <https://www.speechandlanguagekids.com/the-speech-and-language-therapy-guide/> (дата звернення 14.05.2019)
17. Stojkovic, N. (2015). *Vistas of English for Specific Purposes*. U. K., Newcastle upon Tyne, 420 p.

Галина Фоміна
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри
журналістики та мовної комунікації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України (Київ, Україна)
e-mail: haljafo9629@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9829-9351

Тетяна Боднарчук
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національн університет
імені Івана Огієнка (Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: tvbodnarchuk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7492-3172

TRANSFORMATION DES KONZEPTES "GENDER" IN DER MODERNEN DEUTSCHEN SPRACHE

У статті розглядаються особливості трансформації концептів «жінка», «чоловік», «гендер» у німецькій мові. Підкреслюється спрямованість сучасної лінгвістики на інтеграцію зіставно-типологічного та лінгвокультурологічного підходів, необхідністю більш детального та глибокого опису гендерно маркованої лексики. Наголошується, що гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що зазначають особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку.

Ключові слова: концепт, гендер, концептосфера, трансформація концептів «чоловік», «жінка», «гендер».

Fomina Halyna, Bodnarchuk Tetiana. Transformation of the concept „gender“ in the modern German.

The article deals with the transformation features of the “woman”, “man”, “gender” concepts in German. Today in linguistic literature there is no consistent use of the term “gender”. The concept of gender was removed from the linguistic context and transferred to the research field of other sciences – social philosophy, sociology, history, as well as political discourse. When gender studies received the status of an interdisciplinary direction, it began to denote the socio-sexual characteristics of gender, in contrast to the biological ones (genetic-morphological, anatomical, physiological) – with its inherent characteristics of lifestyle, behavior, intentions, aspirations and the like. Gender concerns not only women or men as separate individuals, but also characterizes the relations between them as socio-demographic groups and gender relations in general – how the social roles of women and men, girls and guys are realized, how they socially line up. The relevance of the article is due to the focus of modern linguistics on the integration of comparable-typological and linguocultural approaches, the need for a more detailed and in-depth description of gender-marked vocabulary, which is a unique fragment of the linguistic picture of the world. Concepts represent the world in human consciousness, forming the concept sphere, and the signs of human speech encode the content of this system in a word. The focus of gender studies – cultural, social, as well as linguistic factors that determine the attitude of society towards men and women, the behavior of individuals in connection with belonging to a particular gender, stereotypical ideas about male and female qualities – all that projects gender issues from the field biology in the sphere of social life and culture. The article determines that the gender characteristics of the linguistic picture of the world are the essential manifestations of world cognition through the prism of male and female vision, integrating universal and nationally specific signs, note the features of the nominative and communicative activity of men and women, as well as the influence of gender on linguistic practice and language behavior. It is appropriate to talk about a gender approach in the study of language in connection with an understanding of gender, not only as a natural phenomenon, but also as a conventional entity.

Keywords: concept, gender, concept sphere, transformation of the concepts “man”, “woman”, “gender”.

Alle vom Individuum erworbene Kenntnisse sind im Bereich des Unbewusstes in einem „zusammengerollten“ Zustand enthalten. Die Begriffe werden in Form von Gestalten gespeichert, die weiterhin Elemente des Oppositionssystems sind und sich daher leicht in den Konzepten „entfalten“. Die Konzepte werden nicht jedes Mal vom Individuum neu produziert, weil bei Bedarf die „Entfaltung“ des zusammengerollten Begriffsbildes zur

syntaktischen Konstruktion der Ähnlichkeit / Opposition erfolgt. Das Konzept ist eine Einheit des kollektiven Bewusstseins (die auf die wichtigsten geistigen Werte verweist), die ihren Niederschlag in der Sprache findet und von ethnokultureller Spezifik geprägt wird [Вандышева, 1996].

Die Untersuchung des Geschlechteraspekts in den linguistischen Werken, die an Stoff verschiedener Diskurse und Sprachen durchgeführt wird, ist einer der führenden Richtungen in der Sprachwissenschaft. Die Fragen über das Wesen von Mann und Frau, die Beziehung zwischen ihnen usw. waren von Anfang an für die Menschheit von Interesse und sind bestimmend für zeitgenössische Forscher.

Es gibt viele Interpretationen des Terminus „Konzept“, manchmal sind sie sehr unterschiedlich, einige sind extrem eng (Y.S. Stepanov, D.S. Lichachev, V.I. Karasik), während andere so weit wie möglich sind (S.G. Vorkachev, S.O. Askoldov). Die umfassendste und vollständigste Definition ist die Formulierung von S.G. Vorkachev: «Das Konzept ist ein Begriff, der lexikografische und enzyklopädische Informationen kombiniert, die „nächstgelegene“ und „am weitesten entfernte“ Bedeutung des Wortes, die Kenntnisse der Welt und des Subjekts, das sie erkennt» [Воркачев, 2004, S. 10]. S.G. Vorkachev betrachtet das Konzept aus verschiedenen Standpunkten: Das Konzept ist auch das, was einen Menschen die Welt kennen lässt; es basiert sowohl auf Erfahrung als auch auf enzyklopädischen Informationen, von denen einige im Erkenntnisprozess erzeugt wurden, der einzigen wahren Quintessenz der Bedeutung des Wortes.

In diesem Artikel werden verschiedene Aspekte der Konzepte „Frau“ und „Mann“ untersucht. Bis heute gibt es zu wenig Arbeiten, die die lexikalischen Mittel zum Ausdruck der Begriffe „Frau“ und „Mann“ auf Grundlage der deutschen Sprache systematisch analysieren. Daraus folgt, dass das Thema dieses Artikels aktuell ist, da die moderne Linguistik auf die Integration von vergleichend-typologischen und linguokulturellen Ansätzen gezielt und die detaillierte und tiefgreifende Analyse des geschlechtsspezifischen Vokabulars erfordert. Der geschlechtsspezifische Wortschatz stellt entsprechend seines semantischen Inhalts und seiner kulturellen Bedeutung einen einzigartigen Bestandteil des sprachlichen Bilds der Welt dar.

Im lexikalischen Bestand der germanischen Sprachen gibt es thematische Gruppen, «die zur ältesten und gebräuchlichsten Lexik gehören, die die wichtigsten Bereiche der sprachlichen Welt darstellung bei den alten Germanen bildet» [Бабушкин, 1996, S. 95]. Sie haben ihre Bedeutungen im Entwicklungsprozess der Sprache fast nicht geändert, aber wurden von bestimmten semantischen Änderungen beeinflusst, sowie die Bedeutungserweiterung, die Bedeutungsverengung. Zu einer dieser Gruppen gehören die Wörter mit dem Begriff „der Mensch“. Dieser Begriff wird in der Regel mit der Vorstellung von „der Frau“ und „dem Mann“ verbunden.

Das Zusammenwirken von biologischen, sozialen und psychischen Prozessen der Geschlechterdifferenzierung wird als Geschlechtstypisierung bezeichnet. Für ein tieferes Verständnis dieses Differenzierungsgeschehens ist es wesentlich anzuerkennen, dass Geschlechtstypisierung über die gesamte Lebensspanne eines Individuums Entwicklungsprozessen und zugleich Prozessen des sozialen Einflusses unterliegt. Erste kategoriale Unterscheidungen in der Wahrnehmung von geschlechtstypischen Merkmalen finden sich schon bei Kleinkindern in einem Alter bis zu sechs Monaten. In diesem Alter sind Kinder in der Lage, zwischen männlichen und weiblichen Stimmen zu unterscheiden. Bis zu einem Alter von ca. neun Monaten sind Kleinkinder fähig, kategoriale Unterscheidungen zwischen männlichen und weiblichen Gesichtern zu treffen.

Zum Kern des Konzeptes „Frau“ gehören konstante Merkmale, die in allen seinen Komponenten vorhanden sind. Die Kernmerkmale enthalten das sprachliche semantische Wissen [Мухутдинова, 2006, S. 9].

Nach der Analyse der Definitionen vom Namen des Konzeptes und seinen Synonymen lassen sich folgende semantische Grund- / Kernmerkmale des Konzeptes „Frau“ feststellen: Zugehörigkeit zum Menschengeschlecht; das weibliche Geschlecht; Alter; die Fähigkeit, an den sexuellen Beziehungen mit dem Mann teilzunehmen; die Fähigkeit, verschiedene soziale Rollen zu spielen.

Im Unterschied zu den Kernmerkmalen sind Peripherie- / Randmerkmale variabel. Sie ergänzen und detaillieren die Kernkomponenten des Konzeptes. Unter den Randmerkmalen könnte man folgende nennen [Мухутдинова, 2006, S. 9]: konzeptuelle Merkmale, die sich auf das Äußere der Frau beziehen; konzeptuelle Merkmale, die sich auf die geistigen Fähigkeiten der Frau beziehen; konzeptuelle Merkmale, die sich auf die psychischen Besonderheiten der Frau beziehen; konzeptuelle Merkmale, die sich auf die Frau als Mutter beziehen; konzeptuelle Merkmale, die sich auf die Frau als Ehegattin beziehen usw.

Viele Merkmale können sowohl den Kern- als auch den Randmerkmalen zugeordnet werden. Man erkennt, dass die Frau in 30 % der Fälle mit Ehe, Familie und Häuslichkeit in Verbindung gebracht wird.

Im dialektischen Verhältnis mit Vorstellungen über Weiblichkeit haben sich unterschiedliche Männerbilder, Auffassungen über Wesen und Selbstverständnis des Mannes, entwickelt. Sie sind in den meisten Kulturen durch die Vorstellung geprägt, dass „Mann“ die höchste Verwirklichungsform menschlichen Seins darstellen, während die Frauen als „die anderen“ ihnen seines- und entwicklungsmäßig nach- und untergeordnet sind.

Während „Mann“ sich als Motor geschichtlicher Veränderung und Schöpfer von Kultur begriffen, wurde das Weibliche primär der instinkt- und emotionsbetonten Natur zugeordnet und als „Nur-Natur“ gewertet.

„Mann“ bezeichnet einen erwachsenen Menschen männlichen Geschlechts. Ein männliches Kind bezeichnet man als Jungen. Andersgeschlechtliche Artgenossin des Mannes ist die Frau. Das gemeingermanische Wort mhd., ahd. man geht auf idg. manu- oder monu- „Mensch, Mann“ zurück. Welche Vorstellung dieser Benennung des Menschen zugrunde liegt, ist nicht sicher zu klären. [Das Herkunftswörterbuch (= Der Duden in zwölf Bänden. Band 7). 5. Auflage. Dudenverlag, Berlin 2014 (S. 541). Siehe auch Friedrich Kluge: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 7. Auflage. Trübner, Straßburg 1910 (S. 302).]

Über die Herkunft des Wortes „man“ streiten sich nämlich die Etymologen. Auf frauensprache.com wird argumentiert, „man“ stammt nicht von „Mann“, sondern aus dem Sanskrit, wo „man“ Mond oder Weisheit bedeutete. Dieser indogermanische Wortstamm fand sich auch im altrömischen „man“, womit auf Man, die Mutter aller Ahnengeister, verwiesen wurde. („Mann“ hieß im Altnordischen „wer“). Die englische Isle of Man war z. B. der Mondfrau geweiht, die auch als Seejungfrau daher kam. Im Europa des Altertums sei es Mana, die Mondmutter, gewesen, die die Menschen hervorbrachte.

Das Konzept Gender führt die bis zu diesem Zeitpunkt selbstverständliche, das heißt „natürliche“ Geschlechterdifferenz auf soziale Konstruktionen zurück und formuliert die Formel „Geschlecht = sex + gender“. Während Gene und Hormone das biologische Geschlecht (=sex) hervorbringen, wird das soziale Geschlecht (=gender) durch Erfahrungen, durch Strukturen, durch Normen, durch Mythen sowie Symbole, und durch Wahrnehmung beziehungsweise Zuschreibung wird das soziale Geschlecht konstruiert.

Das Verdienst des Konzepts Gender besteht darin, Männlichkeit und Weiblichkeit als gesellschaftlich hervorgebrachte „Konstrukte“ entlarvt zu haben, aber, so die US-amerikanische Historikerin Joan W. Scott, selbst eine Pionierin des Gender-Ansatzes: «Wenn das soziale Geschlecht für die soziale Überformung existenter physischer Differenzen zwischen Frauen und Männern steht, dann wird an der Natur (Körper, biologisches Geschlecht) als dem determinierenden Faktor der Differenz nicht gerüttelt». Das heißt, gerade die Einführung der Formel „Geschlecht = sex + gender“ droht dazu zu führen, dass der „sex“ den Naturwissenschaften überlassen wird und sich die Sozialwissenschaften mit dem „gender“-Teil begnügen.

In einer Zeit, in der sich die klaren Geschlechtergrenzen aufzulösen, viele Geschlechter möglich zu werden scheinen, beginnt sie die Konstruktion dieser patriarchalen Geschlechterordnung zu erforschen und läuft damit Gefahr, mit dem Genderblick die Geschlechterordnung ihrerseits zu stabilisieren oder zu reproduzieren.

Im Übrigen gerät „der Mann“ auf dem Hintergrund der patriarchalen Geschlechterkonstruktion gegenüber feministischer Kritik, zum einen, und der von Frauen etwa erhobenen Forderung „Befrei dich!“, zum andern, in eine äußerst paradoxe Situation. Der feministische Vorwurf am „Mann“ bezieht sich, im Grunde, auf das „Konzept Mann“, an dem der real existierende Mann scheitert, was er aber nicht zugeben und damit der Kritik die Spitze nehmen darf, weil er sich damit als „Nicht-Mann“ zu erkennen gäbe, was allemal noch das Schlimmste in einer geschlechterpolaren Gesellschaft ist [5].

Konzept «Gender» davon ausgeht, dass Männer zu „Männern“, Frauen zu „Frauen“ gemacht, gewissermaßen nach einem sozialen Bauplan „konstruiert“ werden, verführt es dazu, Frauen nur als „Frauen“, Männer nur als „Männer“ erkennen, wenn sie Männlichkeits- und Weiblichkeitsvorstellungen entsprechen.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин А. П. (1996). *Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка*. Воронеж. 104 с.
2. Вандышева А. В. (2007). *Гендерно ориентированная лексика в языковой картине мира (на материале русского, английского и немецкого языков)* : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Ростов н/Дону. 25 с.
3. Воркачев С. Г. (2004) *Счастье как лингвокультурный концепт*. Москва. 236 с.
4. Мухутдинова Ф. Б. (2006). *Концепт «Женщина» во французском языковом сознании (на материале афористики)* : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.05 – романские языки. Москва. С. 9.
5. Jurgmeier K. *Das Konzept „Mann“, blinde Flecken und andere Gendereien*. URL: <https://www.wort.ch/Referate/BlindeFleckenGendereien.pdf> (дата звернення 30.08.2019)

Наталія Фрасинюк
кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
ORCID: 0000-0002-3168-3591

МОВНА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНИ СВІТУ В ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ НАУКИ

У статті розглядаються питання щодо мовної і концептуальної картин світу, аналізується історія поглядів стосовно цієї проблеми та досліджено особливості взаємозв'язку мовної та концептуальної картин світу.

Ключові слова: мова, когнітивна лінгвістика, концептуальна картина світу, мовна картина світу.

Frasyniuk Nataliia Linguistic and Conceptual World-image in the Modern Linguistic Investigations

The article deals with the questions which concern the language and conceptual pictures of the world, the history of views on this problem, the correlation peculiarities of these two pictures.

The emphasis of the "human factor" in language contributes to the formation of such categories as "picture of the world", "linguistic picture of the world", "conceptual picture of the world".

The picture of the world is a subjective image of an objective reality, which underlies the individual and social cognition, which covers the mental sphere and forms, organizes knowledge in the form of a holistic picture, in which the linguistic picture of the world is formed.

The linguistic picture of the world is a specific complex verbalized world of concepts and phenomena with a progressive evolution at all structural levels of the linguistic system, characterized by dynamism and anthropocentricity – a man is the main object of the language.

Scientists working on the problem of the linguistic picture of the world have not provided a clear definition of the term "linguistic picture of the world" in linguistics yet, but they state that the linguistic picture of the world is partly universal, partly nationally specific. One of the main features of the linguistic picture of the world is that it is multifunctional, does not copy, but reflects the reality and captures only the features relevant to a particular linguistic society.

The conceptual picture of the world is universal, rich, it is constantly changing and supplementing, reflecting the specifics of human being, the relationship of a man with the world and the living conditions of a man.

The linguistic and conceptual pictures of the world interact: the linguistic picture develops the conceptual, because it is the conceptual one that shapes it, and the conceptual picture of the world is the basis of the linguistic picture of the world and is presented in language in the form of concepts.

Key words: language, cognitive linguistics, the language picture of the world, the conceptual picture of the world.

Мова – це життя, вона формує знання людини. Кожна мова – своєрідна, і по-своєму утворює світ і має свій спосіб концептуалізації. А отже, кожна мова створює свою особливу «картину світу», яку часто називають і «мовною репрезентацією світу», і «мовною моделлю світу», і «мовною картиною світу».

Багато вчених працювали і працюють над проблематикою мовної картини світу (Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, С. Г. Воркачов, І. О. Голубовська, Ю. М. Караулов, Г. О. Брутян, В. В. Красних, В. А. Маслова, В. І. Постовалова, Ю. С. Степанов, В. Н. Телія та інші), але на сьогодні ще немає чіткого розуміння терміна «картина світу» у мовознавстві. Розгляд мовної та культурологічної складових картин світу залишається одним із пріоритетних завдань когнітивної лінгвістики, оскільки саме за допомогою вивчення мови народу у співвідношенні з основними цінностями національної культури можна виявити істотні особливості осмислення цих категорій етносом. Тому актуальність нашого дослідження зумовлена загальним інтересом сучасної лінгвістики до виявлення національної специфіки структури мов. Метою статті є розглянути й описати спільні та відмінні риси між мовною та концептуальною картинами світу. Завданнями статті є висвітлити сучасні теоретичні погляди на поняття «картина світу», «мовна картина світу», «концептуальна картина світу». Матеріалом дослідження стали теоретичні й практичні розвідки провідних лінгвістів-когнітологів.

Поняття мовної картини світу вперше висвітлив В. фон Гумбольдт на початку XIX ст. Відомий лінгвіст розглядає мову як «проміжний світ» між мисленням і дійсністю, при цьому мова фіксує особливе мовне світобачення. Учений акцентує увагу на різниці між поняттями «проміжний світ» і «картина світу». Перше – статичний плід мовної діяльності, який визначає сприйняття дійсності людиною; його одиницею є «духо-

вний об'єкт» поняття. Друге – динамічна сутність, оскільки утворюється з мовних втручань у дійсність, одиницею картини світу є мовленнєвий акт [Гумбольдт 1984, с. 80].

Але термін «мовна картина світу» увів у науку послідовник фон Гумбольдта Лео Вайсгербер. На його думку, «словниковий запас конкретної мови включає в себе разом із сукупністю мовних знаків також і сукупність понятійних мисленнєвих засобів; і залежно від того, як носій мови вивчає цей словник, він опановує ці мислиннєві засоби. Отже, мова містить у своїх поняттях певну картину світу і передає її всім членам мовного суспільства» [Вайсгербер 1993, с. 250].

Поняття мовної картини світу містить у собі дві взаємопов'язані, проте різні ідеї картини світу, які пропонують розмовну мову відрізнити від наукової (у цьому сенсі вживається термін наївна картина світу). Кожна мова «малює» власну картину, яка відображає дійсність по-своєму. Варто погодитися зі словами О. Корнілова, який вважає, «що будь-яке тлумачення поняття картини світу не може претендувати на абсолютну істинність, оскільки це є не об'єктивно наявна реалія, а уявна будова, яка використовується його творцями для вирішення яких-небудь теоретичних або практичних завдань ... З цієї причини ми припускаємо, що різні дослідники, виходячи зі своїх інтересів і цілей, можуть наповнювати поняття мовної картини світу різним змістом, мати на увазі щось відмінне від інших тлумачень ...» [Корнілов 2003, с. 4]

Під «мовною картиною світу» розуміють: «інтерпретацію навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами» [Штерн 1998, с. 8]; «мозаїчний набір прихованих у мовних структурах, конструкціях і текстах свідчень та умовиводів про будову світу, мотивування якої спирається на традицію, загальноприйнятність, стійкість, відтворюваність, повторюваність – на прецедент» [Караулов 2004, с. 89]; «уявлення про дійсність, відображену у мовних знаках та їх значеннях – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів та явищ, закладене у системних значеннях слів інформацію про світ» [Попова, Стернин 2001, с. 68]; «інформацію, розсіяну по всьому концептуальному каркасі і пов'язану з формуванням самих понять за допомогою маніпулювання в усьому процесі мовними значеннями та їхніми асоціативними полями, що збагачує формами і змістом, якою користується як знанням про світ носій даної мови» [Телия 1988, с. 177]; «результат відображення об'єктивного світу мовним пізнанням того чи іншого мовного співтовариства» [Корнілов 2003, 112] тощо.

Дослідниця Ж. Соколовська мовну картину світу розуміє «як специфічні риси семантики певної мови, які диференціюють її від усіх інших мов» [Соколовская 1993, с. 3–7]. З цим тлумаченням не погоджується О. А. Корнілов, стверджуючи, «що як у будь-який портрет необхідно включати всі деталі обличчя людини, незалежно від їх специфічності, так у мовну картину світу слід включати весь мовний зміст, оскільки не існує “неспецифічного» у семантиці мови, без чого мова не втратила б своєї цілісності й унікальності» [Корнілов 2003, с. 94]. Такої ж думки дотримується й І.О. Голубовська, яка наполягає на тому, що мовну картину світу можна вивчати на всіх структурних рівнях мовної системи, включаючи семантичні категорії оцінності, модальності, агентивності тощо [Голубовська 2004, с. 6].

Поряд з мовною картиною зустрічається термін «концептуальна картина світу» (ККС). Питання співвідношення мовної картини світу і концептуальної картини світу є досить дискусійним у загальному мовознавстві. Деякі дослідники ототожнюють ці поняття, стверджуючи, що «концептуальна і мовна картини світу, тобто сам світ і його відображення в мові, є чимось єдиним» [Жайворонок 2004, с. 27]. На перший погляд, можна погодитися з цим, оскільки мова безпосередньо відбиває не тільки і не стільки сам світ, скільки нашу концептуалізацію світу [Вежицька 1997, с. 50].

Проте І. Голубовська наголошує, що МКС не слід ототожнювати з науковою (концептуальною) картиною світу (НКС, ККС). Остання – єдина для всіх мовних колективів і відбиває сучасний рівень розвитку наукової інтернаціональної думки, що знаходить своє втілення у класифікаціях і термінологіях конкретних наук. Щодо мовної картини світу, «то їй притаманна поступальна еволюційність розвитку, при якому роль факторів мінливості належить не стільки новим знанням про світ, скільки соціальним умовам буття етносу, що постійно змінюються, привносячи у життя нові реалії, що вимагають вербалізації» [Голубовська 2004, с. 32].

Звертає на себе увагу той факт, що смислові елементи та структурні одиниці МКС і ККС різні. Основними елементами мовної картини світу є семантичне поле, яке складається зі слів і словосполучень, структурованих по-різному у межах цього поля у певній мові, а концептуальної – константи свідомості, що містять інформацію, яку репрезентують поняття. Щодо структурних одиниць, то для МКС – це засоби їх мовного вираження – слова, формативи, синтаксичні конструкції і т. ін., а для ККС – це ідеальні сутності, які належать сфері свідомості, – концепти.

У лінгвістиці існує думка, що концептуальна картина світу «постійно змінюється, перемальовується, мовна ще довго зберігає сліди різних помилок» [Маслова 2004, с. 51]. Напевно це так, адже про незмінність МКС можна говорити в тому плані, що кожна мова містить в собі «архаїчні» картини світу. Але ж поряд

зі старими словами виникає безліч слів, які відбивають сучасні уявлення про світ. Порівняно з НКС (дослідниця ототожнює наукову картину світу з концептуальною), на думку І. Голубовської, «МКС змінюється дуже повільно, зберігаючи фрагменти наївного, часто-густо алогічного знання про світ, яке сформувалося в період первинного мовного освоєння дійсності» [Голубовська 2004, с. 31].

Концептуальні картини в різних людей неоднакові, залежно від епохи, соціальних вікових груп. Навіть люди різних націй можуть мати подібні концептуальні картини, якщо вид діяльності у них однаковий і, навпаки, люди однієї культури, але з різними інтересами мають неоднакові концептуальні картини. І це зрозуміло, тому що розвиток культури прямолінійно залежить від розвитку мови, а мова розвивається тоді, коли людина розвиває свою діяльність. Саме в МКС виявляється своєрідність членування ККС, характерна для різних народів. Але «ККС універсальніша і є спільною для народів з однаковим рівнем знань про світ, у той час як мовна відображає досвід кожного народу і виявляє не тільки спільні знання, а й своєрідність бачення світу» [Лисиченко 2004, с. 37].

Вважається, що концептуальна картина світу є багатшою, порівняно з мовною, оскільки всі сторони психічної діяльності людини беруть участь у її формуванні, включаючи відчуття, сприймання, уявлення, мислення та самосвідомість людини. Але процес пізнання людиною світу характеризується динамічністю, тому і концептуальна картина світу постійно змінюється і доповнюється, а мовна картина світу протягом тривалого часу залишається незмінною, хоч і різною у різних народів, передаючись з покоління в покоління.

Мовна картина світу може бути визначена як результат об'єктивації концептуальної картини світу в мові. Якщо концептуальна картина світу представлена сукупністю концептів, то мовна картина світу існує у вигляді значень мовних одиниць, які утворюють семантичний простір мови. Мовна картина світу не тотожна концептуальній, а є лише її частиною, оскільки мовне вираження отримує не весь зміст концептуальної картини світу, а лише ті концепти, які комунікативно значеннєві і є цінними для нації.

Однак розмежування МКС і ККС не заперечує їх взаємозв'язку, який передбачає постійну взаємодію і взаємозбагачення. Можна стверджувати, що мовна картина розвиває концептуальну, оскільки саме вона передує концептуальній і формує її, тому що людина може зрозуміти світ і саму себе лише завдяки мові. Мова не могла б виконувати ролі засобу спілкування, якби не взаємодіяла з концептуальною картиною світу.

Отже, мовна картина світу – специфічний складний вербалізований світ понять і явищ з поступальним еволюційним розвитком на всіх структурних рівнях мовної системи, що характеризується динамічністю та антропоцентричністю. Світорозуміння людини залежить від мовної картини світу, яка не є самостійною, а перебуває у тісних взаємозв'язках з концептуальною картиною світу, що представлена у мові у вигляді концептів і постійно змінюється залежно від процесу пізнання світу людиною. Мовна картина світу частково універсальна, частково національно-специфічна. На наш погляд, однією з основних рис мовної картини світу є те, що вона є її багатофункціональністю, те, що вона не копіює, а відображає дійсність і при цьому фіксуються лише ті ознаки, які є значеннєвими для певного мовного колективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайсгербер Й. Л. (1993). *Родной язык и формирование духа*. Москва, 224 с.
2. Вежицкая А. (1996). *Язык. Культура*. Москва, 416 с.
3. Голубовська І. О. (2004). *Етнічні особливості мовних картин світу*. Київ, 284 с.
4. Гумбольдт В. фон. (1984). *Избранные труды по языкознанию*. Москва, 397 с.
5. Жайворонок В. В. (2004). Етнолінгвістика в колі суміжних наук [В:] *Мовознавство*, № 5–6, с. 23–35.
6. Корнилов О. А. (2003). *Языковые картины мира как производные национальных менталитетов*. Москва, 349 с.
7. Лисиченко Л. А. Структура мовної картини світу [В:] *Мовознавство*, № 5–6, с. 36–41.
8. Маслова В.А. (2004) *Когнитивная лингвистика*. Минск, 256с.
9. Попова З.Д., Стернин И.А. (2001) *Очерки по когнитивной лингвистике*. Воронеж, 190 с.
10. Соколовская Ж.П. (1993) *Картина мира в значениях слов – семантические фантазии или «катехизис семантики»?*. Симферополь, 231с.
11. Телия В.Н. (1988) *Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира [В:] Роль человеческого фактора в языке*. Москва, с. 173-204.
12. Штерн І.Б. (1998) *Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики*. Київ, 156с.
13. Яковлева Е.С. (1994) *Фрагменты русской языковой картины мира (модели пространства, времени, восприятия)*. Москва, с.334.

РЕЦЕНЗІЇ

Олександр Кеба
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри германських мов і зарубіжної літератури
Кам'янець-Подільського національного університету
імені Івана Огієнка
(Кам'янець-Подільський, Україна)
e-mail: keba9591@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2372-0425

ПИСЬМЕННИЦЬКА МІГРАЦІЯ ЯК ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ДОСВІД¹

Рецензована монографія є черговою спробою комплексного осягнення низки найактуальніших проблем і трансформаційних тенденцій літератури новітньої доби, що здійснюється філологами Чорноморського національного університету імені Петра Могили та деякими запрошеними фахівцями². Цього разу предметом студювання став літературний вимір еміграційних процесів, а найперше – феномен літератора-інтелектуала-мігранта. Як зазначає натхненник проєкту професор Олександр Пронкевич, автор передмови й автор одного з найцікавіших матеріалів книжки, зібрані у ній тексти "об'єднують розуміння художньої літератури як антропологічної лабораторії, в якій за участі словесного мистецтва відпрацьовуються певні ідеологеми, міфологеми, моделі життєвої поведінки, що сформовані соціальною практикою або самі формують цю практику. Творці, мислителі, митці наділені даром породжувати ідеї та форми, що прояснюють, розкривають, навіть ілюструють процеси, не завжди зрозумілі й очевидні широкому загалу...".

Структура монографії відзначається чіткістю, логічністю, послідовністю розгортання дослідницького пошуку, що відповідає заявленим магістральним напрямкам студії і віддзеркалює ключові тенденції освоєння екзистенційного досвіду літераторів-мігрантів у новітню добу. При цьому всі вміщені у книжці розвідки мають типологічно подібну концептуальну складову (з'ясування художнього втілення проблем ідентичності і пам'яті в їх індивідуально-авторській специфіці) і здійснюються із застосуванням єдиних методологічних принципів. Перший із них – це так званий "case study", коли дослідник зосереджується на "казусі" одного конкретного автора, аби розглянути специфіку його міграційної ситуації, а другий закорінений на нібито традиційному біографічному методі, але наразі ускладненому новітніми інтерпретаційними парадигмами, зокрема феноменологічними, психоаналітичними, а також теоріями травми, трансгенерації, техніками "close reading", "reader-response" тощо.

Книжка має 3 частини, і хоча вони й не пропорційні за обсягом, але тісно пов'язані між собою загальною ідеєю і методологією.

Перша частина містить чотири розвідки. Всі вони об'єднані проблемою, акцентованою у загальній назві розділу – "Українська ідентичність і пам'ять у міграційних процесах ХХ століття". Авторка першої статті – Марія Ревакович (Ратгерський університет, Нью-Брансвік) – присвятила свою розвідку вивченню місця й ролі спогадів про дитинство в емігрантській ліриці Богдана Бойчука, одного з лідерів Нью-Йоркської групи. Дослідниця відштовхується від відомої ідеї французького філософа І. Башляра про те, що спогади дитинства повертають нас до краси першообразів, і водночас підриває цю ідею, стверджуючи, що травматичні спогади дитинства можуть бути такими ж надихаючими та продуктивними для поетичних образів, як і спогади, що випливають із щасливого досвіду. Рясно цитуючи поезії Бойчука й лаконічно, але дуже точно й проникливо коментуючи їх, Марія Ревакович засвідчує найважливіше, що спричиняє амбівалентну за своєю сутністю природу творчості українського поета-емігранта, що "здатна одночасно передавати біль та цілювати його".

Наступною у книжці йде стаття Тетяни Остапчук "Стратегії подолання мовних кордонів літератором-емігрантом: перекладацький досвід Юрія Тарнавського". Як видно, об'єктом її студії є товариш Богдана Бой-

¹ Рецензія на колективну монографію "Літератор-інтелектуал у міграційних процесах: виклики для пам'яті та ідентичності" (Миколаїв : Чорноморський національний університет імені Петра Могили, 2019).

² Див. наш відгук на попередню монографію авторського колективу "Онтологія літератури в сучасних комунікативних умовах" (Миколаїв, 2016): Література як комунікація: новітня онтологія художнього слова // *Наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Випуск.45. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2017. С. 309–310.

чука по Нью-Йоркській групі, і багато в чому ця стаття перегукується з попередньою, адже авторів єднано, з одного боку, відчуття екзистенційної катастрофічності буття, а з іншого – складна й неоднозначна інтегрованість в американську культуру, що дає змогу ідентифікувати їх як виразників гібридної україно-американської ідентичності. Експериментальність літературної форми, властивої обом митцям, постала, як доводить Тетяна Остапчук, на ґрунті гібридності, фрагментарно-глобальної ідентичності, плюралізму культурних, літературних та лінгвістичних кодів, полілінгвізмі. Подолання мовного кордону для мігранта Тарнавського стала багатопланова перекладацька діяльність – з української мови англійською, з іспанської та англійської українською, автопереклади власних творів.

Цілком логічним щодо ідеї та структури монографії є те, що слідом за авторами, які представляють тип гібридної ідентичності літератора-мігранта, у книжці розглядається творчість тих митців, які попри вимушене тривале проживання за межами батьківщини, чітко усвідомлювали себе носіями української ідентичності й усіляко її підтримували. Це – Юрій Шевельов і Юрій Косач. Водночас обидва митці були критиками традиційної української ментальності, почасти епатажно провокували представників українських діаспор до пошуку засобів подолання пасивності та анахронізму переміщених українців.

Тетяна Шестопалова аналізує в цьому зв'язку стилістику есеїв Юрія Шевельова, домінантою якої вважається гротеск уже не тільки як літературний прийом, а як інтелектуальна позиція автора, що є одночасно "і засобом сатири, і ефективним способом наголошення проблемних площин і нерозв'язних питань сучасного світу".

Натомість Ольга Полюхович аналізує діяльність Юрія Косача, головним чином як фундатора, лідера й активного автора часопису "Обрії". Амбітний проєкт видання цього журналу, хоч і не підтримувався провідними колами української діаспори, був оригінальною спробою віднайти український культурний голос у світовому культурно-мистецькому ареалі.

Наступний блок монографії – "Міграція, ідентичність і пам'ять у зарубіжній літературі ХХ – початку ХХІ ст.". Його складають три студії, присвячені різноманітним аспектам світового культурного контексту проблеми літератора-інтелектуала-мігранта, який переймається проблемами ідентичності й пам'яті. Зоя Копельман, авторка першої в цьому ряду статті, звертається до творчості лауреата Нобелівської премії з літератури Шмуеля Йосифа Агнона, на прикладі життя і книг якого розкривається складний екзистенціальний досвід єврейської міграції новітньої доби. Як відомо, Агنون у 1907 році покинув Бучач, містечко свого народження і дитинства, і згодом усвідомлював свій міграційний досвід не тільки і не стільки як вигнання, а як повернення до обіцяної домівки. Авторка акцентує двоїсте ставлення ізраїльського Нобеліата до своєї "старої" і "нової" батьківщини крізь призму психоаналітичної концепції учениці Фрейда Мелані Кляйн, яка оригінально накладається на роман "Подорожній зайшов переночувати" (1939 р.). У цьому творі мешканець Палестини постає дослідником Бучача, і саме Бучач, побачений ним через 22 роки після від'їзду, виявляється його *новою територією*. Прив'язаність до рідного міста письменник проніс через усе життя, так само й ірраціональне почуття провини за те, що зрадив його. Творчість Агнона у виснуванні дослідниці є зізнанням у любові до Бучача, замилювання його звичками і побутом, своєрідна репарація, що стає засобом вирішення конфліктів у підсвідомому.

Усі вміщені у цьому розділі й загалом у всій книжці тексти позначені високим рівнем аналітики й узагальнень, однак, дозволимо собі виділити статтю Олександра Пронкевича "Мігель де Унамуно у вигнанні: екзистенційно-художній вимір опрацювання еміграційної травми". Як видно з назви, автор розглядає "випадок" Унамуно в контексті теорії травми. Дослідник переконливо доводить, що ситуація вимушеної еміграції Унамуно як його особистий жорсткий травматичний досвід водночас може слугувати показовим взірцем для осмислення явища еміграції як чинника формування ідентичності будь-якого митця доби модерності. Вигнання як "нав'язана доля" не лише радикально ламає життєвий устрій людини, а й спричиняє роздратування, меланхолію, тривогу. Така реакція оформлюється, за визначенням О. Пронкевича, у "риторику гніву", що виражає себе "як нав'язливий полемічний дискурс, як безкінечне повернення до фігури кривдника і складається з повторення тих самих різких слів, критичних випадів і вибухів емоцій". Шляхом подолання посттравматичного синдрому стає творення специфічного наративу, в якому відбувається наративізація болю, що веде до розробки унікальної метафікціональної поетики з її доведеною до крайньої межі дифузиею жанрів і актуалізацією принципу дзеркальності (*espejismo*), які "дають змогу побачити і, водночас, зібрати в єдине ціле розпорошені проєкції «я» індивіда, розірваного ситуацією вигнання".

Ще один неординарний варіант літературної міграції розглядає Христина Павлюк у розвідці "Внутрішня еміграція як ресурс пейзажної лірики Сари Кірш". Ця німецька поетеса свого часу переїхала з однієї німецької держави (НДР) до іншої (ФРН), але, намагаючись втекти від одного душевного сум'яття, вона потрапила в інше. Травматичний досвід "відсутності" батьківщини, внутрішня розколотість її ідентичності й пам'яті спричинені не так ідеологічними розбіжностями, як екзистенційним осягненням безпритульності

людини у світі. Засобом компенсації екзистенціальної травми стає для поетеси стан "внутрішньої еміграції" та творенні художньо довершеної пейзажної лірики.

Завершує монографію третя частина "Жанровий вимір пам'яті й ідентичності в сучасній літературі". Дещо дивним виглядає те, що ця частина містить лише одну розвідку – статтю Юрія Ганошенка "Альтернативна біографія в сучасній українській літературі як гра з пам'яттю та ідентичністю". Дивно – тому, що сучасна література дає колосальну кількість варіантів художнього осмислення проблем пам'яті й ідентичності саме у форматі "альтернативної" чи "фікційної" біографії. Досить згадати хоча б такі романи, як "Chatterton", "The Last Testament of Oscar Wilde" Пітера Акройда, "Nothing Like the Sun: A Story of Shakespeare's Love Life", "Napoleon Symphony: A Novel in Four Movements" Ентоні Бьорджеса, "Flaubert's Parrot", "Arthur & George" Дж. Барнса, "The Master of Petersburg", "Elizabeth Costello" Дж. М. Кутсі та ін.

Щодо статті Ю. Ганошенка, то феномен сучасної альтернативної біографії в українській літературі початку ХХІ століття проаналізовано в ній бездоганно. Автор переконливо демонструє, що цей специфічний жанр виступає сьогодні особливою експериментальною лабораторією з художнього вивчення проблем (само)ідентичності сучасної людини, сформованої процесами глобалізації та інформатизації. Подібно до того, як це відбувається в інших національних літературах, сучасна українська література відтворює розуміння ідентичності як гібридного і фрагментованого явища. При цьому художня біографія позбувається чіткої історичності, набуваючи рис варіативності. Вона стає метамодерністським продуктом індивідуальної постпам'яті, сповненої викривлень, альтернативних варіантів розгортання життєвих сюжетів. Реальна історична особистість із усіма складниками її соціального та свідомісного буття, згідно з висновком автора, "стає лише інтелектуальним приводом для розгортання тексту, певного роду маркером для конструювання моделей ідентичності, ігровим елементом між лакунарністю історичних магістралей і авторською концепцією реальності".

Звісно, з огляду на колосально розмаїтий спектр репрезентованої у монографії проблематики далеко не всі її аспекти змогли потрапити до книжки. Так, вельми перспективним було б дослідження досвіду освоєння іншопольського буття та його (досвіду) трансформації в художньому слові таких винятково значущих для парадигми "літератор-мігрант" фігур світової літератури, як Джозеф Конрад, Владімір Набоков, Йосип Бродський, зокрема й у форматі білінгвізму. Ще одним суттєвим вектором діяльності літераторів-інтелектуалів-мігрантів була їхня літературно-наукова діяльність, що включала в себе найновіші літературознавчі здобутки, але здійснювалася переважно на матеріалі рідної літератури і мала виразні відмінності від метропольної науки, як от у випадку Дмитра Чижевського, Григорія Грабовича, Юрія Лавріненка та ін. Цікаво було б також включити в контекст дослідження й феномен літературного пограниччя. Зокрема, в поле "еміграційної літератури" цілком підставно включати й таких західноукраїнських авторів міжвоєнної доби, як О. Бабій, Леся Верховинка, Р. Купчинський, Б. Лепкий, К. Поліщук. Ю. Ковалів слушно зауважував на складнощях, що виникають із такими письменниками, оскільки вони, перебуваючи у вигнанні, поверталися додому і навпаки, отож їх не просто віднести до еміграційних чи західноукраїнських.

Таким чином, колективна монографія "Літератор-інтелектуал у міграційних процесах: виклики для пам'яті та ідентичності" є новаторським комплексним науковим дослідженням, в якому виявляються різноманітні аспекти екзистенційного досвіду міграції. У праці застосовані новітні методологічні підходи й методи аналізу літературно-художніх текстів. Автори охопили творчість літераторів-мігрантів різних національностей, хоча природно, що їхня увага була переважно зосереджена на вітчизняному досвіді літературної міграції. Доцільна і багата жанрова палітра аналізованих текстів (різноманітні ліричні і прозові жанри, автобіографія, щоденники, листування, філософська й культурологічна есеїстика) дала змогу представити розмаїття художніх пошуків літераторів, що прагнули відтворити буття людини, втягнутої в складні й драматичні міграційні процеси. Тож маємо всі підстави вважати, що ця книжка буде корисною літературознавцям, культурологам, викладачам і студентам закладів вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами сучасного розвитку літератури і культури.

З М І С Т

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Семен Абрамович Польське письменництво України у форматі національної самоідентифікації (до проблеми методології вивчення)	5
Ірина Голубишко Зеркало и мотив зеркальности в художественном произведении.....	9
Аліна Крук Poetic transformations of folk images and motives in the creativity of Maurycy Gosławski.....	13
Алла Лаврова Модифікації жанру хорор у творчості Г.Ф. Лавкрафта.....	16
Оксана Попадинець Інтерпретація постаті Устима Кармелюка в історичному романі М. Старицького “Кармелюк” та белетризований розвідці Й. Ролле “Опришок”.....	20
Віктор Притуляк Підтекст і надтекст в оповіданнях Степана Риндика «Благословення Боже» і «Савка Булавка»	23
Вікторія Ринда Образ Устима Кармелюка в історичному нарисі Антонія Ролле „Opyszek”	27
Роман Семелюк Особливості історичного дискурсу в новітньому британському постмодерністському романі.....	30
Наталія Сліпачук Польське, російське й українське літературознавство про Джозефа Конрада.....	32
Наталія Стахнюк Творчість Томаша Падури у контексті «української школи» романтизму	36
Прот. Ігор Тарасов Постать козака у «хотинській війні» В. Потоцького.....	39
Марія Чикарькова Пейзажний образ в оповіданні Б. Шульца «Серпень» («Динамонові крамниці») як символ звабливості «тілесного» (до питання про творчий метод письменника)	42
Ольга Шаповал Жанрова своєрідність романів морської трилогії В. Голдінга «До краю землі»	46
Поліна Шулик Специфічні жанри єврейської літератури	49

МЕТОДИКА

Наталія Безпалова Лілія Книшевицька Рольова гра на практичних заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням для студентів немовних спеціальностей у ВНЗ.....	55
Оксана Литвинюк Методи виправлення граматичних помилок у студентів-філологів молодших курсів при вивченні англійської мови	59
Наталія Мінєнкова Алла Штепура Навчання польської мови як іноземної в Україні: сучасні виклики та потреби.....	62

Олег Слюсар	
Język polski w systemie oświaty Ukrainy	67

Barbara Januszkiewicz	
Studia polonistyczne na Narodowym Uniwersytecie w Kamieńcu Podolskim.....	70

МОВОЗНАВСТВО

Олеся Барбанюк	
Culture-loaded vocabulary: a problem of definition	73

Тетяна Білоусова	
Лексикографічне впорядкування біоетичної термінології	76

Ганна Братиця	
Farbensymbolismus von Lexeme „Grün“ im Schaffen von Wolfgang Borchert.....	78

Елена Главацкая	
Структурно-семантическая организация наименований человека в современных русском и английском языках (отадъективная производность).....	82

Наталія Глушковецька	
Теоретико-термінологічні аспекти вивчення письменницького епістолярю.....	85

Наталія Дворницька	
Елементи порівняльно-історичного аналізу в процесі вивчення іноземних мов.....	89

Анастасія Дубінська	
Historical events that influenced the word-stock of the english language	91

Тетяна Зданюк	
До питання звучання у перекладі ліричної поезії	95

Казимір Ірина	
Шляхи вирішення проблеми синонімії у контексті теорії варіантності	98

Тетяна Калинюк	
„Weibliche“ und „Männliche“ im Deutschen	101

Ганна Кришталюк	
Вербальне гіпертекстове конструювання медіа-подій у сучасному британському газетному дискурсі	104

Тетяна Петрова	
Імпліцитні значення риторичних запитань	107

Ірина Свідер	
Емотивні концепти у тексті англійської фольклорної казки	110

Антоніна Уманець	
Some glimpses on esp learning and translation	113

Галина Фоміна	
Тетяна Боднарчук	
Transformation des Konzeptes “Gender” in der modernen deutschen Sprache.....	116

Наталія Фрасинюк	
Мовна та концептуальна картини світу в дослідженнях сучасної лінгвістичної науки	119

РЕЦЕНЗІЇ

Олександр Кеба	
Письменницька міграція як екзистенційний досвід	122

Scientific publication

Scientific papers of
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko national University
Philological Sciences

Issue 49

Computer version *U. M. Zarytska*

«Aksioma» Publishing House,
30a, Symona Petliury street, Kamianets-Podilskyi, 32300.
Tel/Fax: (03849) 3-90-06. E-mail: aksiomaprint@ukr.net.
Printed in the PE «Aksioma» printing house
Certificate GC JM2I808 of 26.05.2004

Наукове видання

Наукові праці
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
Філологічні науки

Випуск 49

Комп'ютерне верстання

У. М. Зарицька

Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 14,88.
Тираж 300 пр. Зам. № 953.

Видавництво «Аксиома»,
вул. Симона Петлюри, 30а, м. Кам'янець-Подільський, 32300.
Тел./факс: (03849) 3-90-06, моб. (067) 381-29-43.
E-mail: aksiomaprint@ukr.net.

Друк ПП «Аксиома».
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1808 від 26.05.2004 р.